

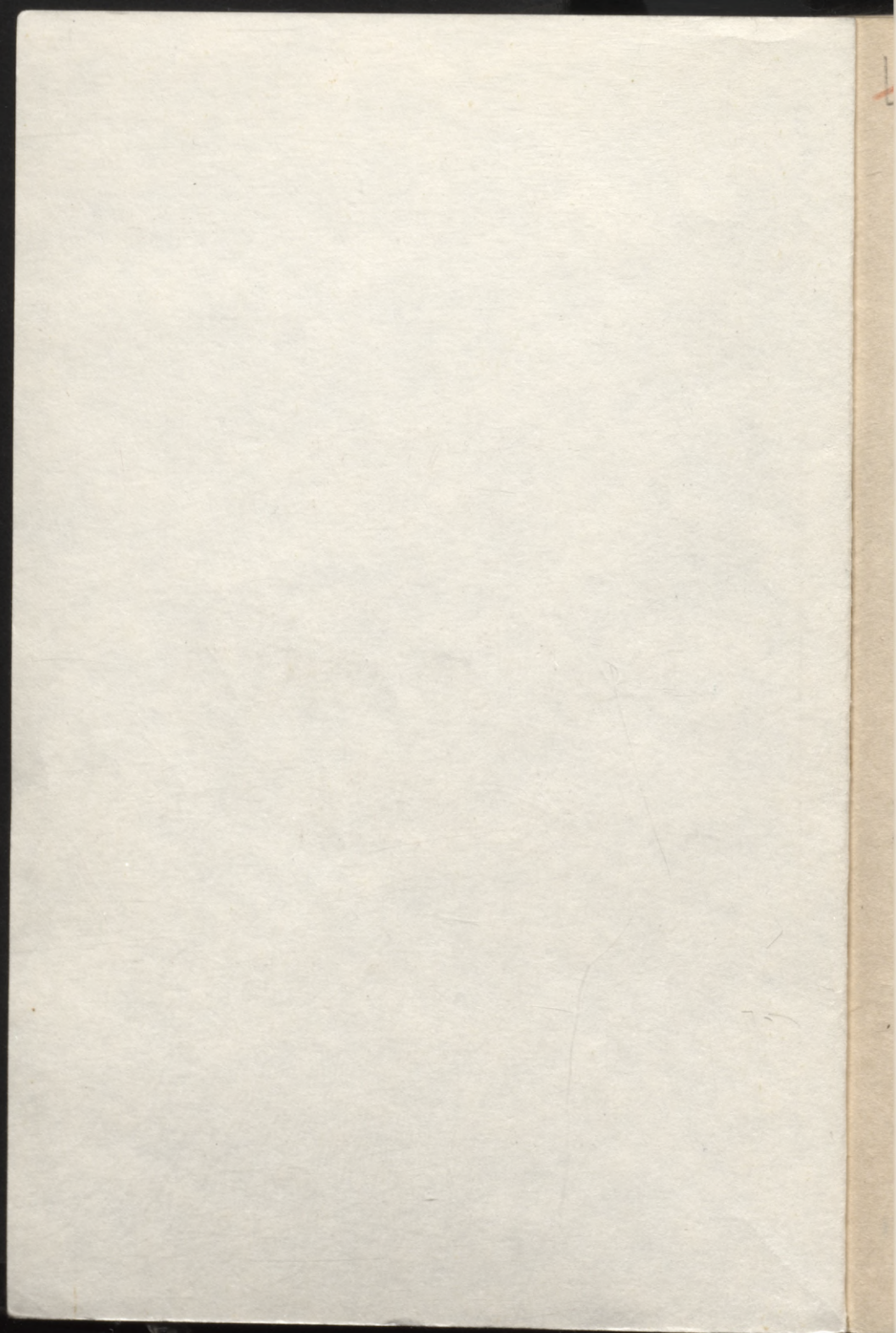

Vasilijs Sinaiskis

Latvijas civiltiesību apskats

Lietu tiesības

Saistību tiesības

~~95-3~~
L 265

L
34

LATVIJAS

BIEDRĪBA

JURISTU

PROFESORS DR. IUR. VASILIJS SINAISKIS

Latvijas civiltiesību
apskats
Lietu tiesības. Saistību tiesības

Rīgā
1995

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTEKA

~~95-6.550~~

0305017688

PROFESORS DR. J. VASILJEVIČS

Latvijas civiltiesību

apraksts

Lietu tiesības. Saistību tiesības

© PILNĪGI ATKLĀTI

Viss, ko esmu darījis
šīs grāmatas izdošanai,
ir mans veltījums mana tēva,
Profesora V. Sinaiska, pieminai

Natālija Sinaiska
Rīga, Briselē (Belģija)
1993. gads.

Tiesiskās domas attīstību Latvijā laika posmā starp pirmo un otro pasaules karu spēcīgi ietekmējis profesors VASILIJ SINAISKIS ar savu zinātnisko un ilggadīgo pedagoģisko darbību Latvijas Universitātē. Viņš bija civilists un tiesību vēsturnieks, bet viņa pētījumu diapazons tālu pārsniedza šo disciplīnu ietvarus. Viņa uzmanības lokā bija arī seno kultūru un folkloras pētīšana, vienmēr paturot vērā juridisko aspektu. Dzīvodams Latvijā, viņš apguva latviešu valodu un pievērsās latvju dainu pētīšanai no tiesiskā viedokļa.

Vasilij Sinaiskis dzimis 1876. gada 25. jūlijā Tambovas guberņā, pareizticīgo mācītāja ģimenē. 14 gadu vecumā viņš zaudējis abus vecākus.

Pēc Tambovas garīgā semināra pabeigšanas 1897. gadā viņš sāka studēt medicīnu Monpeljē (Francijā), pēc tam iestājās Tartu (Tērbatas) universitātes Juridiskajā fakultātē, kuru beidza 1904. gadā un tika atstāts Romiešu tiesību katedrā sagatavoties zinātniskai darbībai. Vienlaicīgi viņš sekmīgi darbojās kā advokāts. Tomēr viņu visvairāk saista zinātne, tādēļ, atstājis advokatūru, Vasilij Sinaiskis visu savu laiku veltī zinātniskajam darbam. Šo posmu pārtrauc 1905. gada revolūcija. Viņš spiests uz laiku atstāt Tartu. Apmēram gadu viņš pavada Briselē (Beļģija), kur turpina zinātnisko darbu, strādājot bibliotēkās.

1907. gadā ar *pro venia legendi* darbu «Zemes piešķiršana senajā Romā pēc vīriešu skaita ģimenē» ieguvis privātdocenta statusu. 1910. gadā aizstāvējis maģistra disertāciju «Apcerējumi par zemes īpašumtiesībām senajā Romā» un ievēlēts par docentu. Ar šī darba otro daļu viņš 1913. gadā aizstāv doktora disertāciju Kijevā, uz kurienu viņš pārcēlās 1911. gadā.

Kopš 1914. gada V. Sinaiskis ir Kijevas Svētā Vladimira universitātes profesors. No sākuma viņš lasa kursu «Tirdzniecības tiesības», vēlāk –

«Pilsoņu tiesības». Tajā pašā laikā viņš lasa lekcijas arī Kijevas Komercinstitūtā un Augstākajos sieviešuursos.

1917. gadā viņš nodibināja Kijevas Juridisko institūtu un kļuva par tā direktoru. Pēc šī institūta pārveidošanas par Socioloģisko institūtu lasa tur lekciju kursu par socioloģiju.

1922. gadā profesors V. Sinaiskis tiek uzaicināts uz Rīgu, kur sāk vadīt LV Civiltiesību katedru, vēlāk arī Romiešu tiesību katedru. Viņa mērķis ir ne tikai iemācīt topošos tiesnešus un advokātus risināt juridiskās pretrunas, bet arī noskaidrot tiesību pamatprincipus un to realizāciju ne vien pozitīvo tiesību sistēmā, bet arī noteiktā civilsistēmā un socioloģiskajā sabiedrībā. Citiem vārdiem, Vasilis Sinaiskis gribēja saviem audzēkņiem sniegt ne tikai praktiskās zināšanas, bet arī iemācīt zinātniski domāt. Šajā nolūkā viņš nodibināja vecāko zinātnisko semināru civiltiesībās un lasīja arī pašu fakultatīvo priekšmetu «Juridiskā metodoloģija». Šāds mācību priekšmets tajā laikā bija tikai nedaudzās Rietumeiropas universitāšu programmās.

Paralēli pedagoģiskajam darbam Latvijas universitātē, Tautas universitātē, Rīgas Komercinstitūtā un Krievu juridiskajosursos Vasilis Sinaiskis veltīja arī daudz laika sabiedriskajai darbībai dažādās organizācijās, piemēram, viņa paša dibinātajā «Aequitas» (Sabiedrisko zinību veicināšanas biedrība) u. c. Kopš 1928. gada prof. Sinaiskis kļūst par žurnāla «Jurists» dibinātāju un vadītāju, kā arī par pastāvīgo enciklopēdijas (Latviešu konversācijas vārdnīca) līdzstrādnieku, viņš vada Romiešu tiesību nodaļu. V. Sinaiskis ir pirmais zinātnieks, kurš latviešu valodā rakstījis par romiešu tiesību institūtiem.

Vasilis Sinaiskis bija arī vairāku ārzemju zinātnisko biedrību loceklis – Francijā, Itālijā, ASV.

Būdam ievērojams civiltiesību un romiešu tiesību speciālists, profesors paralēli nodarbojās arī ar senās folkloras pētījumiem. Latvju dainas viņš uzskatīja par seno latviešu zinātnisko krātuvi. Uzskatīdams folkloru par veselu tautas zinātnes sistēmu, V. Sinaiskis sava mūža pēdējos gados nodarbojās ar salīdzināmās folkloras pētījumiem. Šajā sakarā ir viņa izteiktā hipotēze par dažādu folklorā sastopamo kalendāro un hronoloģisko datu astronomiskajiem pamatiem.

Par prof. V. Sinaiska daudzpusīgajām interesēm liecina arī tas, ka vaļas brīžos viņš nodarbojās ar glezniecību, rakstīja arī dzejas.

Prof. V. Sinaiskis atstāja Rīgu 1944. gada vasarā, kad viņš pārcēlās uz Prāgu, bet no turienes 1945. gadā – uz Briseli, kur arī beidza savas dzīves gaitas 1949. gada 21. septembrī. Viņa pēdējie vārdi, kuros atspoguļojās viņam raksturīgais optimisms, bija: «Viss būs labi.»

NATĀLIJA SINAISKA

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines across the page.

levads

Ar patiesu gandarījumu es gatavoju prof. Vasilija Sinaiska grāmatu «Lietu un saistību tiesības» izdošanai. Patiesībā prof. V. Sinaiskis tādu grāmatu nemaz nav uzrakstījis. Lietu tiesības uzrakstījuši viņa studenti, klausoties un konspektējot profesora lekcijas. Pats viņš tās pēc tam tikai izrediģējis. Saistību tiesības gan sagatavotas un izdotas kā patstāvīgs prof. V. Sinaiska darbs, un kopiju veidā to patlaban plaši lieto gan studenti, gan praktizējošie juristi.

Latvijas Juristu biedrībā, apsverot juridiskās literatūras trūkumu valstī, mēs izlēmām pēc iespējas plašāk popularizēt pirmskara Latvijā izdotos darbus, kuriem raksturīgs stiprs teorētiskais pamatojums un programmatiska likumu analīze. Sevišķi nozīmīga šo darbu atkārtota izdošana ir tajā gadījumā, ja arī attiecīgo likumu darbība ir pilnīgi vai daļēji atjaunota. Tieši šāda situācija raksturīga civiltiesībās.

Pirmais darbs, kurš šādu apsvērumu dēļ tika izdots, bija Vernera Vitiņa «Vispārējs tiesību pārskats» ar komentāriem. Tad Rīgas juridisko konsultāciju sabiedrība «Rasa» izdeva J. Rozenfelda sagatavoto darbu «Lietu tiesības» ar komentāriem, kurā izmantoti senatora F. Konrādi un Rīgas apgabaltiesas locekļa A. Valtera skaidrojumi. 1993. gadā izdoti arī prof. K. Torgāna «Komentāri saistību tiesībām Civillikumā». Šīs grāmatas skaidro atsevišķu pantu saturu.

Prof. V. Sinaiska darbs «Lietu un saistību tiesības» veidots pēc citiem principiem. Tas ir nopietns teorētisks pētījums, kurā likuma komentāriem ir pakārtota nozīme. Tieši tādēļ tas domāts galvenokārt studentiem. Tajā saglabāta tā laika rakstība, formulējumi un latīņu valoda. Pie atsaucēm uz konkrētiem Civillikuma pantiem dots komentārs tikai tajos gadījumos, ja panta saturs mainīts, atjaunojot likuma spēku vai vēlāk. Komentārs dots arī gadījumos, ja likumos vai citos normatīvajos dokumentos ir izmaiņas, salīdzinot ar laiku, kurā «Lietu un saistību tiesības» rakstītas.

Komentāru autors no sirds pateicas prof. V. Sinaiska meitai Natālijai Sinaiskai no Beļģijas par atļauju un atbalstu grāmatas veidošanā.

VALDIS BIRKAVS

Latvijas Juristu biedrības prezidents

Par profesora Vasilija Sinaiska pedagoģisko darbību

Profesora V. Sinaiska daudzpusīgā zinātniskās pētniecības darbība nav atraujama no viņa pedagoģiskā darba. Tāpēc tagad pakavēsimies pie tā.

Manā studiju laikā (1936.–1841.) profesors V. Sinaiskis lasīja lekcijas romiešu tiesību vēsturē, romiešu tiesībās, civiltiesībās un juridisko zinātņu metodoloģijā. Par profesoru V. Sinaiski nav pareizi teikt «lasīja lekcijas». Viņš nelasīja, bet brīvi runāja, turklāt latviešu valodā. Valoda gan vēl bija diezgan trūcīga, bet visumā pareiza. Teikumi īsi. Tas deva iespēju studentiem pierakstīt vismaz galveno domu. Lekcijās viņš lietoja daudz latīņu citātu un, protams, terminus. Citātus un latīņu izteicienus nekur nemeklēja. Bet nebija jau arī kur meklēt: auditorijā viņš parasti ieradās tukšām rokām, vienīgi dažreiz bija līdzī kāda grāmata – vai nu Gaija «Institutiones», vai paša kāda tikko iznākusi grāmata. Par grāmatu «Dzīve un cilvēks» viņš mums stāstīja, ka tā esot viņa mūža atziņu sintēze, tā esot viņam tikpat kā bērns. Mēs, studenti, to nesapratām, jo mēs vēl nebijām izbaudījuši ne autora, ne vecāku priekus. Tāpat nepratām novērtēt viņa pūles latviešu valodas apguvē. Tieši otrādi, par viņa valodas neveiksmēm un dīvainībām studenti uzjautrinājās. Stāstīja, ka kādam studentam lekciju (tagad ieskaīšu) grāmatiņā profesors V. Sinaiskis esot ierakstījis «nelabi».

Auditorijā profesors runāja sēdus, ērti atlaidies krēslā. Kad koncentrējās, mēdza piemiegt acis. Ienācis auditorijā, viņš viegli paklanījās un vērsās pie mums ar uzrunu: «Manas dāmas un kungi!» Mēs par atbildi švikājām ar kājām pa grīdu. Tāpat švikājām arī lekcijas beigās, atvadoties. Atzinību par kādu labu vēsti vai pārsteidzošu domu arī izteicām ar kāju švikāšanu. Nekāda piecelšanās vai aplaudēšana nenotika. Studentes, piemēram, sasveicinoties ar profesoru vai pateicoties par kaut ko, nekad nekniksēja, tikai viegli palocīja galvu. Studentiem ar mācību spēkiem attiecības bija korektas, pieklājīgas. Dažs no mācību spēkiem studentus uzrunāja par kolēģiem.

Pret profesoru V. Sinaiski studentiem bija diezgan pretrunīga attieksme. Daži izturējās pret viņu pilnīgi noraidoši – neesot vērts viņu klausīties. Trīs gadus cītīgi klausījās profesora V. Sinaiska lekcijas, un liekas, ka viņš man sniedzis vairāk atziņu nekā visi pārējie mācību spēki kopā. Liela nozīme bija arī tam, ka profesors V. Sinaiskis savus priekšmetus ļoti mīlēja. Viņš pūlējās arī mums iemācīt cienīt juridisko zinātni. Viņš laiku pa laikam mums

atgādināja romiešu atziņu: *Jus est ars boni et aequi* – tiesības ir zinātnē (burtiski – māksla) par labo un taisnīgo. Iespiedies atmiņā viņa stāsts par Emiliju Papiniānu, romiešu slavenāko juristu.

Kā šodien dzirdu viņu stāstām par Romas imperatoru Karakallu, kas nogalinājis savu brāli Getu, varbūtējo troņa pretendentu. Lai sevi nomazgātu baltu tautas acīs, Karakalla uzdevis Papiniānam viņa rīcību attaisnot ar lietderības motīviem. Papiniāns saprata stāvokļa nopietnību: ja viņš ķeizaru aizstāvēs un pierādīs, ka viņš rīkojies pareizi, ies bojā viņa jurista slava, gods, autoritāte. Bet, ja Papiniāns nepieņems ķeizara priekšlikumu, viņa dzīvībai draudēs briesmas. «Kā vajadzēja rīkoties Papiniānam?» jautāja profesors V. Sinaiskis. Mēs saucām: «Mirt!» Sinaiskim tas patika un viņš mums norunāja latīņu valodā Papiniāna atbildi, kas iegājusi vēsturē kā jurista augstākā maksima: «*Non tantum facils parracidium excusari posse, Quam fieri.*» – Slepavību vieglāk izdarīt, nekā to attaisnot. Karakalla licis Papiniānam nocirst galvu.

Profesora secinājums: Lūk, kādi juristi bija senajā Romā. Mūsu dienās tādus pat ar uguni neatradīsi. Nekādas goda jūtas, nekādas principialitātes. Naudas vai karjeras dēļ mūsdienu juristi gatavi melnu pataisīt par baltu un otrādi.

Profesors V. Sinaiskis bija labs pedagogs. Katras lekcijas beigās viņš uzdeva studentiem jautājumu: «Pie kādiem rezultātiem mēs nonācām?» Pats arī atbildēja, dodams īsu rezumējumu. Lekcijās, sevišķi pirmā kursa studentiem, viņš mēdza uzsvērt, ka katrā juridiskā institūtā vajag meklēt pašu galveno, atrast centrālo ideju, esenciālos elementus. Atšķirt galveno no blakus lietām, svarīgo no nesvarīgā. Sīkumus, blakus lietas, nebūtisko Sinaiskis noraidīja. Raksturojot kādu juridisku institūtu, minēt un izcelt tikai tos nosacījumus, bez kuriem šī institūta nemaz nav, t. i., *Conditio sine Qua non* (nepieciešamie nosacījumi). Rīkoties pēc pretora parauga, kuru sīkumi neinteresēja: *praetor mihima non curat*.

Profesors V. Sinaiskis bija plaša vērīena cilvēks. Pret sīkumiem arī sadzīvē viņš izturējās nevērīgi. Studenti, piemēram, jautā par eksāmenu, kad tas būs. Profesors atbild, ka pēc kādas nedēļas. Studenti neatlaižas: kādā datumā. Tad viņš nevērīgi atmet ar roku: «Es datumus nezinu.» Uz lekcijām gan viņš nāca kārtīgi. Par to viņš kādreiz teica: «Profesors Sinaiskis ir kā zaldāts: lai kāds laiks būtu, viņš ir klāt.»

Eksāmenos profesors V. Sinaiskis bija stingrs, pat bargs, atzīmes lika skopi. Dažreiz eksāmena laikā viņam atnesa melnu kafiju. Studentos tas radīja satraukumu, jo zināja, ka tādās reizēs profesoram īgns prāts, nomāks garstāvoklis un studentiem nekas labs nav gaidāms. Gadījās, ka dažs labs

atmeta ar roku un gāja prom. Eksāmenos profesoram vienmēr blakus sēdēja asistents Voldemārs Kalniņš, kas gatavojās zinātniskai darbībai. Kalniņš tikai klausījās, nekādus jautājumus studentiem neuzdeva. Pirms atzīmes ielikšanas profesors viņam vienmēr kaut ko pajautāja. Kalniņš pamāja ar galvu, tātad bija vienispriestis ar profesoru. Eksāmenos parasti bija daudz caurkritušo. Apdomas laiks studentiem netika dots. Students ņēma biļeti un tūlīt sāka atbildēt.

Dažam studentam romiešu tiesības bija īsta mocība. Iekams šo priekšmetu nebija nokārtojis, netika tālāk. Profesors mums kādreiz stāstīja, ka cariskās Krievijas universitātēs pēc romiešu tiesību eksāmena nolikšanas studentiem piešķirtas dažas privilēģijas: atļauts precēties un nēsāt ūsas. Toreiz Latvijas universitātē neviens neaudzēja ūsas, par tādām lietām kā bārdi pat nebija ko domāt. Visi gribēja izskatīties jauni un glīti, gludi skūti, skaistiem kārtīgiem matiem. Tāpat precēšanās nebija aktuāla. Ar to nesteidzās ne studenti, ne studentes. Ģimeni varēja atļauties tikai materiāli nodrošinātie. Sieviete pēc apprecēšanās studēšana parasti izbeidzās. Vīrs, bērni, māsas un brāļi paņēma gan laiku, gan patiku nodoties juridiskajai zinātnei. Bez tam sievietei – juristei arī nebija nekādu perspektīvu. Tiesu amati viņai bija pilnīgi slēgti. Atlika vienīgi advokatūra, bet arī tur iekļūšana nebija viegla. Tomēr sievietes studēja, kārtoja eksāmenus un daudz nelauzīja galvu par to, kas būs pēc fakultātes beigšanas.

Profesors V. Sinaiskis studentiem izvirzīja augstas prasības. Viņš mēdza teikt: «Es gribu, lai students domātu. Zināt vien ir par maz, vajag saprast, mācēt izskaidrot katru institūtu, atbildēt uz jautājumu – kāpēc.» Viņš mācīja, ka katrā studenta zinātniskajā darbībā jābūt divām nepieciešamām sastāvdaļām: faktu analīzei un juridiskajai analīzei. Tas nozīmē, ka studentam jāprot savāktos materiālus (faktus) un iegūtās atziņas analizēt, sistematizēt, formulēt un sintezēt.

Profesors V. Sinaiskis mācīja studēt sistemātiski, visus jautājumus apgūt secīgi, neko neizlaižot, nekam nepārlecot pāri. Kā, mācoties lasīt, jāapgūst visi alfabēta burti, tā, studējot kādu juridisko disciplīnu, jāiedziļinās visos tās institūtos. Tas tika paskaidrots, rakstot uz tāfeles piemērus: students apgalvo, ka protot lasīt, vienīgi nepazīstot burtu N. Tādā gadījumā vārdu «Nams» viņš lasa «ams». Profesors mīlēja vienkāršību un skaidrību. Nekādu iekalšanu, bet loģisku domāšanu, saprašanu, patstāvīgu spriešanu. Atsevišķas definīcijas un formulējumus gan vajadzēja zināt, un tādu bija diezgan daudz. Tāpat viņš mīlēja latīņu citātus. Arī viņš pats šajā ziņā neskopojās. Latīņu valoda toreiz bija lielā cieņā. Bez kārtīgām latīņu valodas zināšanām juridiskajā fakultātē nemaz neuzņēma.

Ja labi zināja romiešu tiesības, tad civiltiesību kursu nokārtot bija tīrais

nieks. Civiltiesisko kāzusu risināšanā ievingrinājāmajies lielajā jeb teorētiskajā seminārā, ko vadīja profesors pats. Asistents Aleksandrs Pavars viņam palīdzēja, bet īpašu aktivitāti neparādīja. Iespējams, ka viņš recenzēja mūsu rakstu darbus. Civiltiesības bija viens no valsts eksāmeņiem, ko parasti kārtoja rakstiski. Civiltiesības, pēc tā laika uzskatiem, bija viens no svarīgākajiem juridiskās izglītības priekšmetiem.

Dr. hab. iur. LĪNA BIRZIŅA

LIETU TIESĪBAS*

Priekšvārds

LIETU TIESĪBAS*

E. J. DR. DE VASILJEVS
Rīga, 1992. g. 4. aprīlis

* Latvijas Republikas Augstākā Padome 7. 07. 92. g. pieņēma likumu «Par atjaunotā LR 1937. g. Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību». Ar to noteikts, ka 1937. g. Civillikuma lietu tiesību daļa stājas spēkā 1992. g. 1. septembrī.

LIETU TIESIBAS*

LIETUVOS TIESIBŲ AKTŲ RINKINYS
LIETUVOS TIESIBŲ AKTŲ RINKINYS
LIETUVOS TIESIBŲ AKTŲ RINKINYS

Priekšvārds

Šī izdevuma nolūks ir atvieglot manu lekciju klausītājiem izprast Latvijas civiltiesības, kuru tagadējais pamats ir CIVILLIKUMS, kas izstrādāts pēc PREZIDENTA KĀRĻA ULMAŅA norādījumiem un nosaukts par PREZIDENTA ULMAŅA CIVILLIKUMU. Kā viens likums visiem Latvijas iedzīvotājiem pēc būtības tas nav vairs civillikumu kopojums, bet civiltiesību kodekss, un kā tāds tas citēts arī šajā darbā.

Aizrādot uz lietoto zinātnisko terminoloģiju, atzīmējams, ka šajā civiltiesību apskatā būs runāts par normatīvu civiltiesisku sabiedrību, statiku un dinamiku. Normatīvā civiltiesiskā sabiedrība ir civiltiesiskā privātā sfēra, ko normē kodekss. Statusi (statika) nozīmē subjektu (personu) tiesības un pienākumus vai pēc pandektārās doktrīnas – juridiskās attiecības. Ar dinamiku jāsaprot tiesību un pienākumu izcelšanās, pārgrozīšanās un izbeigšanās.

Izsaku pateicību stud. iur. V. AKERMANIM un stud. iur. V. APALUPAM, kas pēc mana ierosinājuma ar lielu uzmanību ir kārtājuši un sagatavojuši manu 1939./40. māc. gadā lasīto lekciju materiālus, kurus šeit esmu sistematizējis, apstrādājis un paplašinājis.

Prof. Dr. iur. VASILIJŠ SINAISKIS
Rīgā, 1940. g. 4. aprīlī.

I. IEVADS

1. Lietu tiesību jēga un nozīme

1. Lietu tiesības apvieno lietu lietošanas ideja (*utilitas*). Ideja, kas apvieno saistību tiesības, ir – izmantot cilvēka darbu personiskā un sociālā labuma gūšanai. Līdz ar to pirmā uzskatāmā atšķirība starp lietu un saistību tiesībām: saistību tiesību priekšmets ir cilvēku darbs (juridiskā nozīmē – darbība), lietu tiesību priekšmets ir lietas. Otra atšķirība: lietu tiesības ir tiesiski absolūtas, t. i., šīs tiesības ir spēkā pret visām personām. Saistību tiesības ir spēkā pret konkrētām personām, tādēļ tās ir relatīvas.

2. Saskaņā ar lietu lietošanas ideju (*utilitas*), jāizšķir divas lietu tiesību juridiskās formas: pirmā un galvenā ir īpašums (*sua res*), otrā – lietu tiesības uz svešām lietām (*iura in re aliena*), vai, pēc manas konstrukcijas, neīpašnieka lietu tiesības (*res aliena*). Lietu tiesības jāsaprot plaši, piem., tiesības atsavināt savu lietu, dabūt par to naudu, dāvināt, iznīcināt, atprasīt atpakaļ, rīkoties ar to utt. Citiem vārdiem, lietu tiesības ir tiesiska vara (iespēja), kas var būt pilna vai nepilna, tieši realizēt savu gribu normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā: 1) pilna vara būs attiecībā uz savām lietām, 2) nepilna – uz svešām lietām). No šāda viedokļa šī vara (iespēja) ir pozitīva, bet tā ir arī negatīva tajā ziņā, ka visām citām personām ir pienākums atturēties no visa, kas ir pretrunā ar personas lietu tiesībām (ekskluzīvais princips).

2. Lietu tiesību priekšmets

1. Mūsu kodeksā jau pašā sākumā runāts par lietām (841. p. un sekojošie 850. un 870.–874. p.p.). Šis skaidrojums būtībā ir romiešu tiesību princips, kas sevišķi redzams no 841. p.: lietas ir ķermeniskas un bezķermeniskas (*res corporales* un *res incorporales*). Bezķermeniskai lietai (841. p. 2. d.) nevar pieskarties: tās, vispārīgi sakot, ir tiesības (*res incorporales*).

2. Zinātniski jāizšķir: 1) lietas kā tiesību priekšmets un 2) lietas socioloģiskā nozīmē (lietas mūsu dzīvē). Civiltiesības paredz juridisku sfēru vai, pēc manas koncepcijas, normatīvu civiltiesisku sabiedrību. Tā ir vispārtiesiska sfēra, un uz to attiecas tiesiski elementi un tiesiski jēdzieni. Tā, piem., cilvēks šajā sfērā nav tikai fiziska būtne, bet civiltiesību subjekts. Lieta lietu tiesībās

ir arī tiesisks jēdziens. Tādējādi, ja kāda lieta ir fiziski kustama, tad tiesiski tā var būt arī nekustama; tāpēc nedrīkst sajaukt lietas socioloģisko un tiesisko jēdzienu. Ņemot to vērā, apskatīsim lietu klasifikāciju juridiskā nozīmē.

Tiesiskās lietas jeb lietas juridiskā ziņā:

A. Ķermeniskas lietas (dabiskās un tiesiskās īpašības uzreiz):

- a) kustamas un nekustamas lietas,
- b) atvietojamas un neatvietojamas lietas,
- c) patērējamas un nepatērējamas lietas,
- d) dalāmas un nedalāmas lietas.

B. Bezķermeniskās (tīri tiesisku īpašību) lietas:

- a) dažas personiskas un ģimeniskas mantiskās tiesības,
- b) saistību tiesības,
- c) lietu tiesības uz svešu lietu,
- d) mantiskas tiesības,
- ē) autora tiesības.

C. Lietu kopība (848. p.):

- a) tikai ķermenisku lietu kopība,
- b) tikai bezķermenisku lietu kopība,
- c) ķermenisku un bezķermenisku lietu kopība.

D. Galvenās (pastāvīgās) un blakus lietas (850. un 851. p.p.) ir:

- a) galvenās lietas būtiskās daļas un pieaugumi,
- b) augļi,
- c) piederumi,
- d) izdevumi un lietu gulošās nastas.

E. Lietu sadalījums pēc vērtības (870.–874. p.p.):

- a) parastās vērtības lietas,
- b) sevišķās vērtības lietas,
- c) personīgās vērtības lietas.

F. Koroborētās lietas.

Paskaidrojumi:

Ad.A.

- a) Lietu klasifikācijas pazīme – pārvietošana:

Nekustamu lietu nevar pārvietot bez ārējās bojāšanas no vienas vietas uz otru. Ja lietu iespējams pārvietot bez bojāšanas, tad lieta ir kustama (842. p.).*

* Šis pants prasa mūsdienīgu tulkojumu, jo tehniskās iespējas ļauj pat lielas daudzstāvu ēkas pārvietot bez bojāšanas. Civillikuma 843. p.

Šī klasifikācija kā tiesiska paredz savu radišanas faktoru: likumu un privātu gribu, un proti: 843. p. saka, ka likums, tāpat kā privāta griba, var nekustamām lietām piemērojamas tiesības attiecināt uz tādām lietām, kas pēc savām īpašībām ir kustamas un otrādi. Tas nozīmē, ka autonomijas faktors – privāta griba – var kustamu lietu tiesiski atzīt par nekustamu un otrādi, ciktāl tas nerunā pretim likumam.

b) Atvietojamas ir lietas, ko noteic ar skaitu, mēru un svaru. Arī te ir pieminētie faktori: likums un privāta griba (844. p.).

c) Ja, lietojot lietu, tā tiek iznīcināta, tad tā ir patērējama lieta (845. p.).

d) Dalāmas ir tās lietas, kuras var dalīt, neiznīcinot tās būtību; katrai daļai jābūt patstāvīgai. Radišanas faktori: likums un privāta griba (847. p.).*

Ad.B.

c) īpašums ir arī tiesības, bet vēsturiski un psiholoģiski īpašums ir pārdzīvojams kā «mana ķermeniska lieta».

Ad.C.

848. p.: Par tiesību un saistību priekšmetu var būt ne vien atsevišķas lietas, bet arī lietu kopības. 849. p.: Lietu kopības ir vairāku tādu patstāvīgu, vienas vai dažādu šķiru, ķermenisku vai bezķermenisku lietu sakopojums zināmam nolūkam vienā sastāvā un ar vienu kopīgu nosaukumu, kuras šajā sastāvā atzīstamas tiesiskā ziņā par vienu vienību jeb vienu pašu lietu.

Lietu kopības jēdzienu un būtību neiznīcina un negroza ne tās sastāvā ietilpstošo lietu pamazinājums, ne arī kāda cita pārmaiņa. Tātad esenciālās pazīmes te ir:

- 1) sakopojums,
- 2) nolūks, kas to apvieno un
- 3) kopīgs nosaukums.

* Sakarā ar LR AP 1992. g. 7. 07. likuma 11. pantu lietas, kuras 1992. gada 1. septembrī ir nedalītā kopīpašuma priekšmets (kolhozieku sētas, zemnieku viensētas īpašums, laulāto kopmanta), atzīstamas par nedalāmām Civillikuma 847., 1067.–1075. panta nozīmē.

Lietas, kuras bija kolhozieku sētas īpašums, atzīstamas par sētas galvas īpašumu, ņemot vērā laulātā mantiskās tiesības. Ja kolhozieku sētas īpašums (tā daļa) iegūts ar citu sētas locekļu līdzekļiem vai ar viņu darbības palīdzību, šiem sētas locekļiem ir tiesības saņemt savu daļu pēc vienošanās ar bijušās kolhozieku sētas galvu. Ja tiek dalīts nekustamais īpašums, vienošanās apliecināma notariālā kārtībā.

Ja vienošanās nav panākta, sētas loceklim ir tiesības tiesas ceļā prasīt savas daļas izdališanu Latvijas civilt kodeksā paredzētā noilguma termiņa ietvaros, bet ne vēlāk kā viena gada laikā pēc šī likuma stāšanās spēkā. Izšķirot strīdu, tiesa vadās pēc Civillikuma 1075. panta noteikumiem.

Te ir ne tikai kopība, bet vienība; latīņu termins – *universitas iuris*, atšķirībā no *universitas facti*. Vienības pārmaiņa lietu vienību neiznīcina (849. p. 2. d.). Mantojums ir vienība – *universitas iuris*, tas pāriet uz otru personu ar vienu aktu kā viens priekšmets.

Ad.D.

a) Galvenās lietas ir tās, kas ir pastāvīgi tiesību priekšmeti. Bet viss tas, kas pastāv tikai ar galveno lietu vai pieder pie tās, vai kā citādi ar to saistīts (851. p.), ir blakus lieta (850. p.). Starp blakus lietām jāizšķir (851. p.):

- 1) galvenās lietas būtiskās daļas, to starpā – pieaugumi šaurākā nozīmē (851. p);
- 2) galvenās lietas augļi (851. p.);
- 3) galvenās lietas piederumi (851. p.);
- 4) galvenai lietai taisītie izdevumi un uz to gulošās nastas (sk. lietu klas. tab.).

Galvenās lietas pazīmes ir šādas (854. p.): 1) nesaraujams sakars, 2) sastāvs, 3) pilnība.

Izējot no tā, varam teikt, ka galvenās lietas normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā pastāv pilnīgi patstāvīgi, kā viens vesels. Blakus lieta neietilpst galvenās lietas sastāvā – tā ir galvenā esenciālā pazīme.

Galveno un blakus lietu attiecības regulē 852. un 853. p.p., no kuriem izriet, ka galvenās lietas juridiskais liktenis cieši saistīts ar blakuslietas juridisko likteni. Kā radišanas faktori minami: galvenokārt likums, bet bez tam vēl privāta griba (autonomija).

b) Starp blakus lietām pirmā vieta pieder augļiem. Var runāt par augļiem šī vārda plašākā un šaurākā nozīmē. Ar augļiem plašākā nozīmē jāsaprot galvenās lietas lietošanas labums. Šaurākā nozīmē izšķirami divi augļu veidi:

- 1) dabiskie un
- 2) civilie augļi.

Ar pirmajiem jāsaprot galvenās lietas ražojums, ar otriem – ienākumi. Pie civiliem augļiem pieder procenti. Tiesiskā ziņā par dabiskiem augļiem kā blakus lietām var runāt tikai tad, kad tie ir atdalīti (*separatio*). Ja, piem., ābols vēl nav nokritis, tad tas nebūs blakus lieta, bet saskaņā ar 854. p. piederēs pie galvenās lietas.

c) Piederuma esenciālie elementi minēti 857. p., un tie ir:

- 1) kalpot galvenai lietai,
- 2) patstāvīgi saistīta,
- 3) atbilst uzdevumam ar savām dabiskām īpašībām.

Blakus lietas sakaram, kas noteic tās piederību pie galvenās lietas, nav

katrā ziņā jābūt tādām, ka abas lietas būtu tieši, fiziski savienotas (857. p. 3. d.). Ja lieta ir atdalīta pagaidām, piederuma raksturs nebeidzas (858. p.). Piederumu raksturo kalpošana; tas ir neobjektīvs, lietisks kalpotājs dažādiem mērķiem. Privātai gribai, autonomijas principam šeit liela loma.

859.–862. p.p. runā par ēkām, rūpniecības uzņēmumiem, lauku zemes gabalu un kuģu piederumiem.

d) Kas bauda vai vēlas baudīt kādas lietas labumus, tam arī jānes ar šo lietu saistītie pienākumi, kā arī trešās personas šai lietai vai tās dēļ taisītie izdevumi (836. p.). Tā ir ģenerāla norma; 864. p. kā speciāla norma regulē īpašnieka nastas un apgrūtinājumus. Izdevumus klasificējot, izšķir 3 veidus:

- 1) nepieciešamie,
- 2) derīgie,
- 3) greznuma izdevumi,

kas dod gan lietai kādu labumu, bet neattiecas ne uz nepieciešamajiem, ne derīgiem izdevumiem (865. p.). Attiecībā uz izdevumu juridisko likteni – kādos gadījumos var prasīt segt izdevumus un kādos ne – jāizšķir labticīgs un nelabticīgs valdītājs (867. p.) un attiecīgo valdītāju vaina. Derīgie izdevumi atlīdzināmi tikai tam, kas valdījis svešu lietu labā ticībā kā savu paša lietu (867. p. 1. d.).

No šīs ģenerālās normas izņēmums ir speciāla norma, kas atrodama 867. p. 2. d. Ja atlīdzināmo derīgo izdevumu apmērs nav samērīgs ar tās personas līdzekļiem, kuras lietai tie taisīti, tad viņu nevar piespiest tos atlīdzināt, bet tādā gadījumā pretējā puse var atņemt svešajā lietā izdarītos uzlabojumus, ciktāl tas iespējams, tai nekaitējot.

867. p. 3. d.: Kas, nebūdam labticīgs, taisa svešai lietai derīgus izdevumus, tas gan nevar prasīt, lai tos atlīdzina, bet var atņemt savus uzlabojumus, ja tas viņam ir izdevīgi un ja to var izdarīt, nekaitējot galvenai lietai.

868. p. runā par greznuma izdevumiem, bet 869. p. par izdevumiem, ko taisījusi trešā persona lietas augļiem un to iegūšanai.

Ad.E.

Katrai lietai (arī blakus un kopības lietai) ir sava vērtība:

- 1) parastā (871. p.) kā prezumēta (874. p.)
- 2) sevišķā (sevišķs labums, 872. p.) un
- 3) neatkarīgā no labuma (873. p.).

a) 871. p.: parastā vērtība noteicama pēc tā labuma, kādu lieta var dot katram valdītājam pati par sevi, neatkarīgi no viņa personīgām attiecībām.

b) 872. p.: sevišķa vērtība noteicama pēc tā sevišķā labuma, kādu lietas valdītājs gūst no tās sakarā ar savām personīgām attiecībām.

c) Ar personīgām tieksmēm pamatotā vērtība atkarīga no priekšrocības, kādu lietas valdītājs tai piešķir vai nu tās īpatnību dēļ, vai savu sevišķo attiecību dēļ pret to, neatkarīgi no labuma, kādu tā dod pati par sevi.

Ad.F.

Vācijas B.G.B. (94.) un Šveices Z.G.B. (655. p. un 943. p.) civillikumu kodeksi pazīst lietas, kas reģistrētas publiskās grāmatās.

3. LIETU TIESĪBU SATURS UN VEIDI

1. Lietu tiesībās jāizšķir saturs un priekšmets, pie kam saturs ir plašāks jēdziens nekā priekšmets, jo lietu tiesību saturā ietilpst ne tikai priekšmets (lieta), bet arī dažādi nosacījumi lietu tiesību lietošanas dēļ (*utilitas*). Tā, piemēram, īpašums pēc sava satura ir tiesība valdīt un lietot savu lietu, iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību (927. p.). Turpretim servitūta saturs ir tikai lietu tiesību lietošana speciālā nozīmē (1130. p.).

2. No satura viedokļa jāizšķir lietu tiesību veidi:

- a) īpašums (galvenais veids, 927. p.);
- b) servitūts (1130. p.);
- c) reālnastas (1260. p.);
- d) ķīlas tiesība (1278. p.);
- e) izpirkuma tiesība (1381. p.).

Reālnastas un izpirkuma tiesība nav romiešu tiesību institūti. Bez minētajiem romiešu tiesībās pastāvēja vēl divi speciāli institūti, kas mūsu kodeksā trūkst: *superficies un emphyteusis*.

Eiropā pazīst vēl citas lietu tiesības: Vācijas un Šveices kodeksos pastāv speciāls lietu tiesību veids: *Grundschild* (B.G.B. 1195.), *Guel* (Z.G.B. art. 793), kam piekrīt liela loma. *Grundschild* institūts analogisks ar ķīlāšanas tiesībām, bet atšķiras no tām ar to, ka *Grundschild*, *Guel* izceļas bez parāda un tādēļ tā nav akcesora tiesības kā, piemēram, ķīlas tiesība. Lietu tiesībās dominē princips – lietu tiesību *numerus clausus*, tādēļ nevaram radīt jaunus lietu tiesību veidus pēc mūsu autonomijas. Turpretim saistību tiesībām, kur plaši izlietojams autonomijas princips, radīt saistību tiesību jaunus veidus ir iespējams.

Lietu tiesības var salīdzināt ar normatīvās civiltiesiskās sabiedrības tiesisku skeletu, kas ir solids un nepārgrozāms. Visi lietu tiesību veidi doti jau pašā tiesību sistēmā. Ja vienā vai otrā ceļā dzīvē izveidojas faktiski jauni lietu

tiesību veidi, tad tie iegūst tiesiska veida nozīmi tikai tad, ja tos par tādiem atzīst lietu tiesību sistēma.

3. Lietu tiesību veidus – servitūtu, reālnastas, ķīlas tiesību un izpirkuma tiesību – apvieno viena pazīme: šīs lietu tiesības attiecas uz svešu lietu. Tikai pirmais veids – īpašums – ir lietu tiesība uz savu lietu. Sakarā ar šo pazīmi jau romiešu tiesībās pastāvēja klasifikācija:

a) īpašums kā tiesība uz savu lietu un

b) *iura in re aliena* (tiesības uz svešu lietu), piemēram, servitūts, ķīlas tiesība, tāpat pēc kodeksa reālnastas, izpirkuma tiesība.

Bez tam jāizšķir *iura in re aliena* un *iura ad rem*. Termins *iura in re aliena* attiecas uz lietu tiesībām, *iura ad rem* – uz saistību tiesībām, kas ir nodrošinātas, tikai ievēdot tās zemes grāmatās. Pastāv uzskats, ka *iura in re aliena* ir īpašuma aprobežojumi. Lai gan šāds uzskats socioloģiski ir pareizs, tomēr zinātniski tas nav eksakts, jo aprobežojuma ideja prezumē īpašumu, bet minētie četri institūti ir patstāvīgi, tiem pašiem ir savs kritērijs.

Pēc mana uzskata ir 2 lietu tiesību grupas:

a) lietu tiesības, kas pieder īpašniekam (īpašnieka lietu tiesības, īpašums) un

b) lietu tiesības, kas pieder neīpašniekam (neīpašnieka lietu tiesības, servitūts, reālnastas, ķīlas tiesības, izpirkuma tiesības).

Šāda klasifikācija arī parāda, kāpēc, piemēram, īpašniekam nepieder servitūts uz savu lietu.

4. LIETU TIESĪBU BŪTĪBA (KONSTRUKCIJA)

1. Parasti par lietu tiesību būtību atzīst tiesību subjekta tiesisku varu uz lietu (ķermenisku vai bezķermenisku), pie kam šī vara pār lietu ir tieša. Tas nozīmē, ka starp tiesību subjektu, kam pieder lietu tiesība, un lietu vēl citas personas nevar būt. Pandektistu doktrīnu var izteikt shematiski tādā veidā:

P (persona) --- L (lieta)

Tā ir pirmā lietu tiesību būtības konstrukcija (doktrīnā), kas izriet no lietu tiesību priekšmeta viedokļa.

2. Bez tās zinātnē pastāv otra, jaunāka lietu tiesību būtības konstrukcija (Demburga doktrīna), kas izriet no lietu tiesību personu viedokļa.

Pēc šīs konstrukcijas lietu tiesības nav vis attiecības starp personām un lietām (P --- L, vecā doktrīna), bet attiecības starp personām (P --- P). Ņemot

vērā, ka lietu tiesības ir absolūtas, shematiski jaunāko doktrīnu varam attēlot tādējādi:

$$P \text{ --- } P^{n+1}$$

P = lietu tiesības subjekts (persona), P^{n+1} = visas citas personas privātā sfērā jeb normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā, kam ir negatīvs pienākums atturēties no visa tā, kas iet pretim īpašniekam vai citu lietu tiesību subjektiem.

Jaunā doktrīna ir konsekventa un loģiski pareiza, jo tiesiskās attiecības var pastāvēt tikai starp personām un nevis starp personām un lietām. Lietai nav tiesību un pienākumu. Bet jāņem vērā, ka psiholoģiski mēs sajūtam un pārdzīvojam, ka īpašums ir mūsu «vara uz lietu», pie kam parasti nedomājam par P^{n+1} , t. i., citām personām un viņu negatīvo pienākumu, resp. par attiecībām starp mums un šīm personām. Tāpēc psiholoģiski vecā doktrīna dominē līdz šim laikam.

3. Sakarā ar manu uzskatu par civiltiesībām kā normatīvu civiltiesisku sabiedrību šo problēmu esmu atrisinājis, mēģinot abas doktrīnas apvienot, izejot no personas tiesiskā stāvokļa viedokļa. Shematiski:

$$\frac{S = P \text{ --- } P^{n+1}}{L}$$

S = lietu tiesību subjekta (personas) statuss normatīvā tiesiskā sabiedrībā. Šī statusa (stāvokļa) konstrukcija apvieno abas iepriekšējās konstrukcijas. No vienas puses, lietu tiesības dod tiešu tiesisku iespēju rīcībai ar lietu (= L), no otras puses šī iespēja ir tiesiski absolūts statuss ($P \text{ --- } P^{n+1}$), kas atšķiras no relatīva statusa tiesības ($P \text{ --- } P$), piemēram, īrniekam (P) pieder svešu lietu lietošana, bet tikai relatīva un netieša, t. i., caur izīrētāju (P). Tādēļ saistību tiesību subjektu statuss (tiesiskais stāvoklis) savā būtībā ir pavisam citāds nekā lietu tiesību statuss (skat. 1.).

II. VALDĪJUMS*

5. VALDĪJUMA JĒGA UN VEIDI

1. Valdījums nav tiesība, bet tiesisks fakts, kamēr valdišana var būt arī tiesība. Piemēram, kā īpašniekam (927. p.), tā arī rokas ķīlas tiesību kreditoram un mantiniekiem ir tiesība valdīt (1340. p. un 715. p., skat. vēl arī 910. p.). Tas ir pareizi, ka pie romiešiem bija tikai viens termins «*possessio*» – valdišana, bet arī romiešu tiesībās atšķīrās: valdišana kā tiesisks fakts (*possessio*) un valdišana kā tiesība, piemēram, īpašnieka, ķīlātāja (kreditora) utt. Visumā valdījums pēc savas būtības ir faktiskas varas (875. p.) institūts, paralēls īpašumam (salīdz. 876. p. un 927. p.) kā tiesiskas varas institūtam.

2. Pēc kodeksa valdījums ir

a) tiesībām atbilstoša

b) faktiskā vara

c) uz lietu – ķermeņisku vai bezķermeņisku (875. p., 876. p.)

d) kas nav atkarīga no tiesiska vai netiesiska pamata (880. p.)

1) Vārdi – tiesībām atbilstoša vara – nozīmē, ka valdījums kā savu pirmo tiesisko elementu prasa valdītāja gribu (*animus*) rīkoties ar lietu līdzīgi īpašniekam (*animus rem sibi habendi* jeb *animus domini*). Ar to valdījums atšķiras no turējuma, jo turētājam trūkst šīs gribas: viņš atzīst lietas īpašnieku. Tādējādi turētājs nav valdītājs: kaut arī pēc kodeksa viņš ir nosaukts par faktisku valdītāju, bet īsts valdītājs par tiesisku valdītāju (876. p.).

2) Otrs būtisks elements ir faktiskā vara (*corpus possessionis*); tas nozīmē, ka ķermeņiska lieta faktiski (reāli) atrodas valdītāja pilnīgā varā (*corpus possessionis*, 876. p. 1. d.). Šī faktiskā vara pieder arī turētājam.

3) Redzams, ka faktisku varu (b) var izlietot tikai attiecībā uz ķermeņisku lietu; tāpēc bezķermeņiskas lietas (tiesības) valdišana romiešu tiesībās nosaukta par *quasi possessio* – it kā valdišana. Citiem vārdiem, faktiskā vara ir bezķermeņisku lietu – tiesību lietošana (877. p. 1. d.).

4) Valdījums neprasa tiesisku pamatu un tādēļ pastāv neatkarīgi no jebkāda pamata – tiesiska vai netiesiska. Piemēram: zaglis, kas nezina, ka viņš

* Valdījums, kas nodibinājies pirms 1992. g. 1. septembra atbilstoši tajā laikā spēkā esošajiem likumiem, aizsargājams saskaņā ar Civillikuma noteikumiem (LR AP 7.07.92. likuma 12. pants).

ir tāds, ir valdītājs; pēc kodeksa – tiesisks valdītājs (salīdz. 876. p.) un nevis turētājs jeb faktiskais valdītājs. Neraugoties uz to, zagļa valdījums nav tiesīgs (909. p. 1. un 2. d.). Tādēļ valdījuma pamatam ir sava nozīme. Pēc savas būtības valdījums ir īpašumam paralēls (sk. 3.) institūts ar to esenciālo atšķirību, ka īpašums ir tiesiska vara, valdījums ir faktiskā vara. Īpašnieka tiesiskā vara prasa tiesisku pamatu (*causa efficiens*) un tāpēc šī vara ir tiesiska. Valdītāja vara to neprasa, un tādēļ tā ir faktiskā. Shematiski:

Tiesiskā tiešā vara (Īpašums)	Faktiskā tiešā vara (valdījums)	Derivatīva faktiska vara
nepieciešams īpašuma tiesiskais pamats (<i>causa efficiens</i>).	tiesisks pamats nav vajadzīgs, bet ir gribā rīkoties ar lietu kā īpašniekam – (<i>animus domini</i>), un šī lieta atrodas valdītāja faktiskā varā (<i>corpus</i>); pēc kodeksa: tiesisks valdītājs (876. p. 2. d.).	(turējums) trūkst <i>animus domini</i> , bet ir faktiskā vara (<i>corpus</i>); pēc kodeksa: turētājs jeb faktiskais valdītājs kā īpašnieka vietnieks (876. p. 2. d. un piezīme).

Īsts, pēc kodeksa tiesisks valdījums ir normēts (875. p. – 726. p.) pirms īpašuma.

3. Neraugoties uz to, ka valdījums īstā nozīmē (pie romiešiem *possessio*) pastāv neatkarīgi no pamata: tiesiska vai netiesiska, kā pie romiešiem, tā arī pēc kodeksa, jāizšķir valdījuma veidi:

- a. tiesīgs (jāatšķir tiesisks valdījums pēc 876. p.),
- b. prettiesīgs,
- c. labticīgs un
- d. ļaunticīgs.

a. Tiesīgs valdījums ir tādā gadījumā, kad valdījumam ir tiesīgs pamats (909. p. *argumentum ex contrario*). Šis valdījums pēc būtības ir valdīšanas tiesības ziņa. Starp 875. p. (valdījums ir faktiskā vara) un 909. p. (tiesīgs valdījums, t. i., tiesīga, tiesiska vara) parādās šķietama pretruna, kas pazūd, ja ievērojam, ka minētos pantos ir katrā savs viedoklis. 875. p. ir dinamisks viedoklis: lai iegūtu valdījumu, jābūt gribai un faktiskai varai, kas atbilst tiesībām; 909. p. sastopamies ar statisku viedokli – no šī viedokļa valdītājs var būt arī prettiesīgs.

b. Prettiesīgs ir katrs valdījums, kas iegūts vardarbīgi (*vi*) vai slepenībā (*clam*) no tās personas, no kuras varētu sagaidīt iebildumus. Ja kādam sveša

lieta atradiesies tikai turējumā, tad, izteicot vienīgi gribu valdīt to kā savu, viņš šo turējumu nevar pārvērst par tiesīgu valdījumu (909. p.).

c. Labticīgs valdījums pieder labticīgam valdītājam, t. i., tādām, kas pārliecināts, ka nevienam citam nav vairāk tiesību valdīt lietu, kā viņam (910. p.).

d. Ļaunticīgs valdījums pieder ļaunticīgam valdītājam, t. i., tādām, kas zina, ka viņam nav tiesības lietu valdīt vai ka kādam citam šai ziņā ir lielākas tiesības nekā viņam (910. p.).

6. VALDĪTĀJA STĀVOKLIS (STATIKA) UN VALDĪJUMA PRASĪBA

1. Kaut gan valdījums ir tiesisks fakts, no statikas viedokļa tomēr varam runāt par valdītāja statusu, ņemot vērā šī fakta juridiskās sekas.

Ir jau pieminēts, ka valdītāja stāvoklis ir paralēls īpašnieka statusam (876. p.), jo valdītājam ir īpašnieka griba – *animus domini*; tādējādi arī valdījuma prasība ir paralēla īpašuma prasībai (skat. 11.). Un, proti: valdītājam ir tiesība uz patstāvīgu valdījuma aizsardzību un atņemta valdījuma atjaunošanu.

Šīs prasības tiesības ir saistītas ar katru valdījumu neatkarīgi no tā, vai valdītājs ir tiesīgs vai prettiesīgs, labticīgs vai ļaunticīgs (911. p.) un bez tam arī neatkarīgi no īpašuma tiesības.

2. a. Kā katrs īpašnieks var aizstāvēt savu īpašumu, tā arī katrs valdītājs drīkst aizstāvēt savu valdījumu no ikviena ierobežojuma vai traucējuma – pat ar varu, ja vien pēdējo izlieto nekavējoties un likumā atļautās paš aizstāvības robežās (913., 914. p.p. salīdz. 1040. un 1733. p.p.).

b. Bez tam valdītājs var prasīt no tiesas:

1) tiklab valdījuma aizsardzību,

2) kā arī atlīdzību par zaudējumiem, kas viņam nodarīti ar valdījuma traucējumu (915. p.) un

3) nodrošinājumu tam, ka viņam turpmāk vairs valdījumu netraucēs (916. p.).

c. Bet vispār valdītājam jāpierāda, ka traucējumi bijuši un ka viņš vēl valda. Prasītāja sūdzība atraidāma, ja atbildētājs pierāda, ka prasītājs valdījumu ieguvis no viņa paša prettiesīgi (917. p. salīdz. 918. p.). Beidzot, ja divas personas reizē apgalvo, ka viņas abas valda vienu un to pašu lietu, un abas atsaucas uz darbību, no kuras secina savu vēl turpinošos valdījumu, tad aizsargājams tās personas valdījums, kura pierāda, ka tagadējā laikā valda tiesīgi. Bet ja no abpusējiem norādījumiem nevar noteikti pārliecināties, kurai

pusei tajā laikā pieder tiesīgs valdījums, tad priekšroka dodama vecākam valdījumam vai tam, kas dibināts uz tiesiska pamata (9191. p.).

3. a. Lietas vai tiesības valdījumu atņem, izstumjot no tā valditāju ar vardarbību (920. p.) vai slepeni (926. p.); pie romiešiem: *vi, clam*. Prasību par atņemta valdījuma atjaunošanu valditājs var celt ne vien pret vardarbīgo atņēmēju, bet arī pret katru trešo personu, kas patur tādu atņemtu lietu vai tiesību, zinādams par notikušo vardarbību (924. p.), vai arī – iztulkojot – par slepenību (*clam*).

b. Lietas vai tiesības valdījumu, kas atņemts ar varu vai valditāju izstumjot, tiesa nekavējoties atjauno, tiklīdz cietušais pierāda, ka viņam tāds valdījums bijis un viņš no tā izstumts (921. p.), neatkarīgi no tā, vai vardarbīgs atņēmējs būtu īpašnieks (tas pats un 923. p.) vai arī pats valditājs būtu prettiesīgs (922. p.). Bet valdījums, kura tiesīgumu apstrīd, ir aizsargājams līdz tam laikam, kamēr nav pierādīts un tiesa nav atzinusi, ka tam pretim stādāmā tiesība ir lielāka (tas pats pants).

Prasību par valdījuma traucēšanu vai atņemšanu var celt gada laikā, pēc kura notecējuma prasības tiesība izbeidzas ar noilgumu (925. p.). Bez tam gadījumos, kad valdījums atņemts slepeni vai valditājam promisesot, gada laiks skaitāms no tā brīža, kad valditājs dabūjis zināt par valdījuma atņemšanu.

4. Šis valdījuma prasības normas atšķiras no attiecīgām romiešu tiesību normām galvenā kārtā ar to, ka pēc kodeksa (876. p. piez.) arī turētājiem ir tiesības prasīt traucētāja valdījuma atjaunošanu. Bet kā pēc romiešu tiesībām, tā arī pēc kodeksa aizsardzības un atjaunošanas priekšmets var būt ne tikai ķermeniska lieta, bet arī tiesība (920. p.), pie kam tikai tāda tiesība, ko var ilgstoši vai atkārtoti izlietot (877. p.). Ievērojot šo noteikumu, var valdīt jebkuru tiesību, ja ir faktiskā iespēja to izlietot pēc sava ieskata, citas personas atstumjot, un ja to tiešām izlieto sev par labu (877. p.). Tiesību valdījums konstatējams kā tiesību lietošana; romiešiem – *quasi – possessio*.

5. Skat. vēl valditāja statusu sakarā ar ieilgumu (999. p.), tāpat 11., kur aplūkota labticīga un ļaunticīga valditāja atbildība īpašuma prasības gadījumā.

7. VALDĪJUMA IEGŪŠANA, TURPINĀŠANA UN IZBEIGŠANĀS

1. Ir jau pieminēts, ka pēc kodeksa (879. p.) ķermeniskas lietas valdījuma iegūšanai ir nepieciešams:

- a) ņemt to savā varā (*corpus possessionis*) un
- b) paturēt lietu kā savu (*animus domini*, skat. augstāk).

a. Ņemt lietu savā varā nozīmē izdarīt tādu fizisku darbību, ar kuru tas, kas valdījumu grib iegūt, tā pakļauj lietu savai fiziskai varai, ka vienīgi viņš var pēc savas gribas to ietekmēt (879. p., salīdz. 881. p.). Valdījumu var iegūt arī vairākas personas kopīgi (kopvaldījums, 878. p.). Ja kāda varā lieta jau atrodas, tad viņš iegūst valdījumu vienkārši ar gribu (*animus*) to valdīt kā savu (886. p.). Ir arī redzams, ka fiziskā vara ir iztulkota kodeksā plašākā nozīmē (skat. tuvāk 881. un sevišķi 883., 890. p.p.).

b. Ieguvējam jābūt personai, kas spēj izteikt savu gribu (889. p.), iespējams arī vietnieks (līgumisks 887., 888. p.p. vai likumisks 889. p.). Lai iegūtu valdījumu caur vietnieku, pēdējam jāņem lietas savā varā ar gribu iegūt tās valdījumu ne sev, bet tam, ko viņš atvieto. Bet ja kāds nodod lietu zināmas personas vietniekam tieši ar nodomu nodot to tālāk atvietojamam, tad pēdējais iegūst valdījumu arī tad, ja viņa vietniekam būtu bijusi griba iegūt to sev vai kādam citam (887.–895. p.p.). Lai iegūtu valdījumu caur vietnieku, ir vajadzīgs, ka atvietojamam tiešām ir tāda griba, un tādēļ viņš nekļūst par valdītāju, ja par lietas varā ņemšanu viņš nekā nezina, t. i., nav devis tieši tādu uzdevumu vai nav vēlāk apstiprinājis jau notikušu varā ņemšanu (888. p.). 888. p. noteikums neattiecas uz personām, kas nespēj izteikt savu gribu; tādām personām valdījumu var iegūt viņu vietnieks arī bez viņu ziņas un gribas (889. p.).

2. Tiesības valdījumā (*quasi – possessio*) fiziskā vara izpaužas kā tiesību

a. faktiskā (891. p.) un

b. ilgstoša vai atkārtota (877. p. 2. d.) izlietošana.

a. Tiesību izlietot nedrīkst ne slepeni, ne vardarbīgi, ne ar viltu, ne arī pret gribas nespējīgu personu (892. p.).

b. Neraugoties uz to, ka valdīt var tikai tādu tiesību, ko var ilgstoši vai atkārtoti izlietot (877. p. 1. d.), valdījuma iegūšanai pietiek jau ar vienreizēju tiesības izlietošanu (894. p., kas iespējams arī caur vietnieku (895. p.). Skat. vēl 888.–890. p. noteikumus.

3. Lai valdījumu turpinātu (896. p.), nav vajadzīgs ne

a. pastāvīgi un atkārtoti izrādīt gribu paturēt lietu kā savu (901. p.), ne arī

b. pastāvīgi to izlietot (908. p.).

a. Valdījumu var turpināt arī caur vietnieku (902. p.), bez tam valdījums pāriet arī uz mantiniekiem (*accessio temporis mortis causa*, kā arī *inter vivos* – 1021. p.).

b. Ja valdītājs pavisam nav izlietojis tiesību pa visu likumisko noilguma laiku, viņš valdījumu zaudē (908. p.).

4. Valdījums, kā arī tā turpināšana izbeidzas, ja trūkst abi valdījuma esenciālie elementi (fiziska vara – *corpus possessionis* un griba – *animus*

domīni), vai arī tikai viens no tiem (896., 897. p.p.). Tuvākus noteikumus skat. 898.–902. p.

a. Valdījuma izbeigšanās (tāpat kā tā iegūšana un turpināšana) var notikt arī caur vietnieku (902.–905. p.p.).

b. Valdījums caur vietnieku neizbeidzas, kad valdītāja vietnieks nodod lietu citu rokās vai nomirst, vai kļūst garā slims, vai arī atstāj lietu, tā ka to ņem savā varā kāds cits (906. p.). Tā arī valdītājs, kuru pašu vardarbīgi izstumj, nezaudē valdījumu, ja viņa vietnieks patur lietu savās rokās (907. p.).

c. Tiesības valdījumu zaudē, kad valdītājs no tā atteicas (908. p. 2. d.) vai, kā jau minēts, neizlieto pavisam tiesību pa visu likumīgo noilguma laiku (908. p.).

5. Kāredzējam, valdījums ir raksturīgs institūts, kam normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā ir liela nozīme, starp citu, arī īpašuma iegūšanā ar ieilgumu (skat. 16.).

Kā romiešu, tā arī tagadnes tiesībās ir grūti atrisināms jautājums – kas attaisno šā institūta pastāvēšanu? Šeit ir daudz teoriju, no kurām patlaban dominē republikas intereses vai apgrozības teorija. Ir konstatējams, ka lietu tiesībās ne katru reizi faktiskais stāvoklis sakrīt ar tiesisko, tāpēc lietu tiesībās arī šis faktiskais stāvoklis ir jāregulē.

Publiskās intereses prasa, lai tiesa ierobežotu privāto patvaļu, ko panāk ar valdījuma aizsardzību un atjaunošanu, pie kam aizsargāts tiek katrs valdījums (arī prettiesīgs), kamēr nav konstatēts tā prettiesīgums. Jeringa teorijas pamats ir privāta interese. Kā zinām, īpašnieks ir arī valdītājs – viņam pieder ne tikai tiesiska, bet arī faktiskā vara. Valdījums pēc šīs Jeringa teorijas pastāv tāpēc, lai īpašniekam būtu ērtāk aizsargāt vai atjaunot savu varu pār lietu valdījuma pamata dēļ. Mana teorija šo jautājumu saista ar romiešu īpatnējo civiltiesisko sabiedrību, kur sākumā visa manta piederēja sabiedrībai, bet atsevišķām personām piederēja tikai *possessio*: katram pilsonim bija publiska tiesība valdīt sabiedrības mantu. Tagadnes tiesiskajai dzīvei šī teorija nav piemērota. Tāpēc kā labākā paliek publiskās intereses teorija.

III. ĪPAŠUMS

(privātā nozīmē)

8. ĪPAŠUMA JĒDZIENS, BŪTĪBA, RAKSTURS UN VEIDI

1. Ar īpašumu jāsaprot

- a) lietu tiesība, kas ir
- b) tiesiska
- c) pilnīga vara
- d) uz savu lietu,
- e) kas dod personai īpašnieka titulu
- f) privātā sfērā.

a. Lietu tiesība – tā ir tieša vara, t. i., neatkarīga no citām personām (absolūta).

b. Tiesiska vara, t. i., vara, kurai ir tiesisks pamats (*causa efficiens*), valdījums ir tikai faktiskā vara.

c. Pilnīga vara (927. p., 1936. p. – *ius plenum*) salīdzinot ar citām lietu tiesībām (uz svešu lietu, *ius in plenum*). Bet ir saprotams, ka šai pilnīgajai varai ir tiesiski aprobežojumi (skat. 17.).

d. Uz savu lietu kā lietu tiesību priekšmetu, kurš ir apgrozības lieta. Lietu tiesība uz svešu lietu ir neiša īpašnieka lietu tiesības (*iura in re aliena*, skat. 19. utt.).

e. *Titulus* – t. i., tiesiska stāvokļa (statusa) apzīmēšana šajā gadījumā lietu tiesību subjektā (personas) kā īpašnieka tituls.

f. Privātā sfērā, resp. normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā, īpašums ir privāts, tas nozīmē, ka īpašums pieder privātām personām un valstij, ciktāl valsts ņem dalību privātā sfērā kā tiesību subjekts. Privāts īpašums ir viens no civiltiesību fundamentiem, kas pamudina cilvēkus saimnieciskā dzīvē ielikt lielāku enerģiju. Privāta sfēra pandektarā doktrīnā nozīmē personu tiesisku attiecību kompleksu. Šī mācība, kas izlietota arī kodeksā (1403. p. utt.) apgrozības vai sabiedrisko elementu privātā sfērā, neparāda pietiekami skaidri, kādēļ visu civiltiesību sistēma paliek individuāla. Turpretim mācība par tiesiskiem

stāvokļiem jeb statusiem, kas jau pastāvēja romiešu tiesībās (*status civitatis, status familiae etc.*) saskan ar civiltiesību īsto dabu, jo kā tiesības vispār, tā arī civiltiesības nevar būt bez diviem elementiem: individuālā un sabiedriskā. Tas norāda, ka privātā sfēra, resp. normatīvā civiltiesiskā sabiedrība, ir ne tikai konkrētu tiesisko attiecību komplekss, bet personu tiesisku statusu un tiesisku titulu sistēma. Katrā civiltiesībā vairāk vai mazāk pastāv trešo personu (sabiedriskais) elements. Tas parādās sevišķi lietu tiesībās, ģimenes tiesībās utt. Visumā īpašums nav tiesiska attiecība starp īpašniekiem un lietām (skat. augstāk), bet viņa statuss privātā sfērā, resp. normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā

$$\frac{(S = P - P^{n+1})}{L}$$

2. Jāizšķir

- a) materiālais un
- b) formālais īpašuma jēdziens.

a. Materiālais īpašuma jēdziens dots, izejot no īpašuma satura un ņemot vērā pilnīgo varu kā īpašuma raksturu. Pēc kodeksa, īpašums ir pilnīgas varas tiesība pār lietu, t. i., tiesība valdīt un lietot to, iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību (927. p.).

b. Formālais īpašuma jēdziens iet no īpašnieka titula kā viņa statusa (tiesiskā stāvokļa) apzīmēšanas normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā, resp. privātā sfērā. Formālajam jēdzienam jānodrošina priekšrocība, jo ir tāds īpašums, kur īpašniekam pieder tikai īpašnieka tituls, bet nepieder tiesības, kas paredzētas 927. p. (salīdzināt ar romiešu tiesību *ius nudum*). Lai gan mūsu kodeksā šāda *ius nudum* nepastāv, tad tomēr, piem., lieta, kas dota kā rokas ķīla, nokļūst svešās rokās, un īpašnieks, viņa statuss un īpašnieka tituls paliek. Tā kā īpašuma statuss, no kura izejot dots īpašuma materiālais jēdziens, mainās, tad par labāku atzīstams īpašuma formālais jēdziens.

3. Ja īpašuma raksturs ir lietu tiesību pilnīgā vara, tad īpašuma juridiskā daba ir tiesiska, tieša, absolūta vara lietu tiesību plāksnē (*sua res*).

4. Īpašnieka statuss atkarīgs no dažādiem īpašuma veidiem:

a. Valsts vai sabiedriskais īpašums, kas pieder publiskai organizācijai. Šāds īpašums tomēr nav publisko, bet civiltiesību objekts. Civiltiesību sfērā valsts uzstājas kā fisks.*

b. Individuāls privāts īpašums,

* Fisks (fiscus – naudas tarba). Jēdziens cēlies no Vecromiešu republikas laikiem un nozīmē valsts ieņēmumi.

c. Kopīpašums: te uz vienu un to pašu lietu ir vairāki īpašnieki ar vienādu lietu tiesību varu.

d. Viduslaiku feodālā sistēmā bija vēl divi īpašuma veidi, kas tagad vairs nepastāv:

1. īpašums juridiskā nozīmē – *dominium directum* un

2. izlietošanas īpašums – *dominium utile*.

9. ĪPAŠNIEKA STATUSS

I. ĪPAŠNIEKA POZITĪVĀ VARA PĀR LIETU

Īpašums dod īpašniekam vienam pašam pilnīgas varas tiesību pār lietu, ciktāl šī tiesība nav pakļauta sevišķi noteiktiem aprobežojumiem (1036. p.). No īpašnieka statusa izriet viņa pozitīvā un negatīvā vara.

1. Pozitīvā vara nozīmē vispār to, ka īpašnieks var tieši izlietot savu varu pār lietu (ķermenisku vai bezķermenisku), t. i., neatkarīgi no trešām personām.

2. Šās varas izlietošanas nozīme atsevišķi: īpašnieks kā dzīvojot (*inter vivos*), tā arī nāves gadījumā (*mortis causa*) var

a) atsavināt un atdot citam savu īpašumu, pilnīgi vai daļai, vai tikai zināmas īpašumā ietilpstošas tiesības (1037. p.),

b) īpašnieks var viņam piederošo lietu valdīt, iegūt tās augļus,

c) izlietot to pēc sava ieskata savas mantas pavairošanai un

d) vispār to lietot visādā kārtā, kaut arī no tā rastos zaudējums citai personai (1038. p.).

a. Īpašnieks kā tastators ir aprobežots attiecībā uz neatraidāmo mantinieku neatņemamo daļu (422.–431. p.p.).

b. Īpašnieka valdīšana ir arī viņa tiesība, ne tikai fakts (valdījums).

c. Īpašnieka lietu lietošana notiek pēc viņa ieskata, pie kam tā var notikt arī tādējādi, ka lietu lietošanas dēļ tiek iznīcināta.

Attiecībā uz *ius abutendi* – lietas iznīcināšanu bez jebkāda derīga iemesla – kodekss klusē.

d. Lietot visādā kārtā īpašnieks (pēc kodeksa 1038. p.) var, kaut arī no tā rastos zaudējums citai personai. Bet šī tiesība ir aprobežota ar 1. p. kodeksā: tiesības ir izlietojamas pēc labas ticības. Tādēļ aizliegta ne tikai šikana* (tikai citam kaitējot), bet vispār īpašnieka nelabticīga darbība. Praktiski tas nozīmē,

* Šikana (franču val. *chicaner*) – ļaunprātīga tiesību izlietošana nolūkā kaitēt kādai personai, raksturota arī kā materiālas netiesības. (Konversāc. vārdnīca, 21. sēj., 1301.–1302. lpp.)

ka, izlietojot savu lietu, īpašniekam jāņem vērā dažādas iespējamības (arī tehniskas), lai izvairītos kaitēt citām personām. Ja ir kāda iespējamība un īpašnieks to neizlieto – viņš nav labticīgs (skat. 1. p.).

3. Šīs pozitīvās varas priekšmets ir a) kustama un b) nekustama manta:

a. Kustama manta kā ķermeniska, tā bezķermeniska.

b. Attiecībā uz nekustamu mantu (zemi) jāņem vērā kā zemes telpa virs tās, tā arī zemes slāņi zem tās un visi izrakteņi, kas tajos atrodas (1942. p.). Zemes īpašnieks var pēc sava ieskata rīkoties ar savu zemes virsu, gaisa telpu virs tās, kā arī ar zemes slāņiem zem tās, ja vien viņš ar to neskar svešas robežas (1943. p.). Savas zemes slāņu lietošana nav konstruējama kā īpašnieka «piesavināšanas» tiesība (skat. zemāk), bet tā ir tiesība uz lietas sastāvdaļu, kas ir atdalīta, ar vai bez īpašnieka gribas tādējādi topot par šīs lietas augļiem (*fructus*). Pēc ģenerālas normas augļi no atdalīšanās momenta pieder īpašniekam.

II. ĪPAŠNIEKA NEGATĪVĀ JEB EKSKLUZĪVĀ VARA PĀR VISĀM PĀRĒJĀM PERSONĀM

Izlietojot savu negatīvo vai ekskluzīvo varu, īpašnieks var aizliegt visiem citiem ietekmēt viņa lietu, kā arī to lietot un izmantot, kaut arī viņam pašam no tā nerastos nekāds zaudējums (1039. p.). Ar šo negatīvo varu saistās ne tikai tiesība izlietot īpašuma prasību (*rei vindicatio*), bet arī īpašnieka tiesība izlietot savu stāvokli kā valdītājam procesā.

1. Īpašniekam ir tiesība atprasīt savu lietu atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību (927. p., 1041. p. un 1044. p., skat. V. 10.).

No šīs ģenerālās normas ir izņēmumi, kas doti 1065. un 1066. p. Pirmais gadījums (1065. p.) attiecās uz tēzi: *Hand muss Hand wahren* – kam lieta ir uzticēta, pie tā viņa jāmeklē. 1065. p.: īpašuma prasību nevar celt, ja īpašnieks kustamu lietu uzticējis labticīgi citai personai, nododot to patapinājumā, glabājumā, ķīlā vai kā citādi, un šī persona valdījumu nodevusi kādai trešai personai. Šajā gadījumā pieļaujama tikai personiska prasība pret to, kam īpašnieks savu lietu uzticējis, bet nevis pret trešo, labticīgo lietas valdītāju (skat. vēl 10.).

Otrs gadījums ir paredzēts 1066. p.: ja lietu, kas nodota izstrādāt vai pārvadāt, izstrādātājs vai pārvadātājs pārdod, ieķīlā vai vispār atsavina citai personai, tad īpašnieks var celt īpašuma prasību, samaksājot tai personai, kuras rokās tā atrodas, par tās izstrādāšanu vai pārvadāšanu noligto summu.

Bez tam ir trešais gadījums, kas saistīts ar specifikāciju (985. p.). Beidzot ir vēl citi gadījumi, kas saistās ar dažādiem īpašuma iegūšanas un izbeigšanas veidiem (piemērs: 949. p.).

2. Īpašniekam ir pašreizstāvības tiesība un sakarā ar to tiesība pat iznīcināt svešas lietas, kuru dēļ viņam būtu jābaidās pazaudēt savu paša, ja viņam nav iespējams citādi novērst draudošo zaudējumu (1040. p.).

3. Atsevišķos gadījumos īpašniekam piedēr pašreizstāvības tiesība (skat. 1040. p., bez tam vēl ķilāšanas tiesības 1741.–1752. p.p.).

10. ĪPAŠUMA PRASĪBA (*rei vindicatio*) KĀ ĪPAŠNIEKA NEGATĪVA VARA ATSEVIŠĶI

Prasība attiecas uz procesu, bet prasība (*actio*) ir arī materiāla, t. i., civiltiesiska tiesība. Romiešu tiesībās *actio* bija civiltiesības pamats. Tagad prasība ir civiltiesības nepieciešamas sekas.

Nevaldītājs īpašnieks var celt

- a) īpašuma prasību pret
- b) katru valdītāju, kas prettiesīgi aiztur viņa lietu,
- c) tās mērķis ir atzīt īpašuma tiesību un sakarā ar to
- d) piešķirt valdījumu (salīdz. 1044. p. 1. d.).

a. Īpašnieks – prasītājs ir tas, kas nevalda savu lietu (izņēmums – 1044. p. 2. d.).

b. Atbildētājs valda prettiesīgi prasītāja lietu, – viņš var būt labticīgs (1048., 1049., 1053., 1054., 1056. p.p.), fiktīvs – un *fictus possesor* (1046. p.). Ja atbildētājs ir turētājs, viņš var novērst prasību no sevis (1045. p.).

c. Atzīt īpašuma tiesību (1060. p.).

d. Piešķirt valdījumu īpašuma prasības dēļ (salīdz. – valdījuma prasība).

2. Par objektu var būt

- a) prāvas vai strīdus lieta,
- b) šīs lietas vērtība,
- c) piederumi, augļi, zaudējumi un
- d) procesa izdevumi.

a. Par prasības priekšmetu var būt kā atsevišķa lieta, tā arī lietu kopība, kas pastāv vienīgi no ķermeniskām lietām, bet ne tāda manta, kuras sastāvā ietilpst gan ķermeniskas, gan bezķermeniskas lietas (1050. p.).

b. Ja atbildētājs neatdod lietu saskaņā ar tiesas spriedumu, prasītājs var pēc savas izvēles prasīt, vai nu lai atdod tieši to, vai lai samaksā tās vērtību (1057. p., salīdz. vēl 1047. p.). Lieta jāatdod tajā vietā, kur tā atrodas (1058. p.).

c. Ar īpašuma lietas prasību savienota arī prasība par visiem lietas piederumiem (pie kuriem skaitāmi ne vien piederumi šaurākā nozīmē un augļi) un par zaudējumiem, t. i., par visu to, ko prasītājs zaudējis atbildētāja valdījuma dēļ (1052. p.).

d. Atlīdzība par procesa vešanas izdevumiem nav prezumēta, bet to var piespriest pēc prasītāja prasības.

3. Atbildētāja atbildība pret prasītāju ir dažāda, raugoties pēc tā, vai viņš ir labticīgs vai ļaunticīgs lietas valdītājs (1053. p.).

a. Ļaunticīgs valdītājs atbild arī par apstridamās lietas un tās piederumu nejaušo bojā eju vai bojāšanos, ja vien tas pats nebūtu noticis ar lietu arī tad, ja tā būtu nodota īpašniekam agrāk (1054. p.). No tā izriet, ka ļaunticīgs atbild par kāzusu, atiecībā uz labticīgo valdītāju, skat. 1048. p. Kas valdījis cita atprasāmo lietu labā ticībā, bet pēc tam, vēl pirms sprieduma taisīšanas, zaudējis tās valdījumu bez ļauna nolūka, tam nevar nospriest šo lietu atdot.

b. Par lietu atsavināšanu prāvas laikā katrs atbildētājs atbild tāpat kā ļaunticīgs valdītājs. Ja šī atsavināšana nav bijusi nepieciešama, kā piemēram, lai novērstu lietas bojāšanu, tad prasītājam nav jāapmierinās tikai ar to, ka viņam jāatdod par lietu saņemto maksu, bet viņš var prasīt, lai viņam atdod arī pašu lietu ar tās piederumiem (1052. p.) vai arī lai atlīdzinātu lietas un tās piederumu vērtību, kā arī visus zaudējumus un izdevumus (1055. p.).

c. Beidzot, ļaunticīgam valdītājam jāatdod prasītājam ne vien visi viņa no lietas saņemtie augļi, bet arī tie, kurus būtu varējis saņemt pats prasītājs, ja tas būtu lietu valdījis. Šī atbildība ir grūtāka nekā labticīga valdītāja atbildība:

1) pēdējam jāatdod tikai tie augļi, kurus viņš saņēmis līdz prasības celšanai pret viņu, un arī tie tikai tādā daudzumā, kādā viņš tos vēl nav patērējis prasības celšanas laikā; bet

2) pēc prasības celšanas saņemtie augļi viņam jāatdod pilnā apmērā (1056. p.).

4. Lieta atdodama tās īpašniekam bez atlīdzības: pat labticīgam valdītājam nav tiesības prasīt, lai īpašnieks atlīdzina par šo lietu samaksāto summu, bet viņš var ar šo prasījumu griezties tikai pie tās personas, no kuras viņš to ieguvis (1063. p.). Izņēmuma kārtā atbildētājs var prasīt, lai atlīdzina par lietu samaksāto summu:

1) kad šī summa izlietota prasītājam par labu;

2) kad atbildētājs lietu ieguvis ar tiešu nodomu to uzglabāt prasītājam tādos apstākļos, kuros viņš citādi būtu to zaudējis uz visiem laikiem (1064. p.).

Tie ir vienīgie gadījumi, kad ir paredzēta atbildētāja tiesība prasīt atlīdzību par zaudējumiem, kas tam radušies sakarā ar lietas atprasīšanu.

5. Prasītājam jāpierāda sava īpašuma tiesība. Šim nolūkam pietiek, ka viņš pierāda, ka patiesi ieguvjis šo tiesību līdzīgā kārtā: pēc tam jau atbildētājam jāpierāda, ka prasītājs vairs nav īpašnieks. Ja prasītājs apgalvo, ka lietu ieguvjis kā nodotu vai mantotu no cita, tad viņam arī jāpierāda, ka viņa priekšgājējs bijis tā īpašnieks (1060. p.). Īpašuma prasībā *onus probandi* ir svarīgs institūts kā no formālās, tā arī no materiālās puses – prasītājam savas īpašuma tiesības jāpierāda. Turklāt prasītājam vajadzības gadījumā jāpierāda, ka atbildētājs lietu valda vai ka pret viņu var celt prasību kā pret valdītāju (1059. p.). Atbildētājs var prasību noraidīt, ja pierāda, ka īpašuma tiesība uz lietu pieder viņam vai ka viņš drīkst to valdīt, pamatojoties uz kādu lietu tiesību vai arī tādu personisku tiesību, kas prasītājam jāatzīst.

6. Romiešu tiesībās īpašuma prasība īpašniekam piederēja vienmēr; pēc kodeksa šī prasība ir aprobežota: īpašuma prasību nevar celt, ja īpašnieks kustamu lietu labprātīgi uzticējis citai personai, nododot to patapinājumā, glabājumā, ķīlā vai kā citādi, un šī persona valdījumu nodevusi kādai trešai personai. Šajā gadījumā pieļaujama tikai personiska prasība pret to, kam īpašnieks savu lietu uzticējis, bet nevis pret trešo, labticīgo lietas valdītāju (sk. 1065. un 1066. p.p.). Vārdi – vai kā citādi – norāda, ka minētā pantā pārskaitījums nav izsmēlošs un bez pieminētajiem gadījumiem iespējami vēl citi. Tā kā īpašums ir pilnīgs, absolūta vara, tad sakarā ar 1065. p. rodas šķietamas pretrunas un jautājums, vai šis pants kā šķietami nesaskanīgs ar īpašuma varas raksturu vispār ir attaisnojams. Tomēr – ja īpašnieks celtu savu īpašuma prasību pret ieguvēju – trešo personu, tad tas neatbilstu sociālām interesēm: labticīgais ieguvējs ne katreiz var zināt, vai atsavinātājs tiešām ir atsavināmās lietas īpašnieks.

Bez tam ir arī prezumpcija, ka katrs, kura rokās atrodams īpašums, atzīstams par tā valdītāju. Viss teiktais nupat kritizētās normas (1065. p.) pastāvēšanu attaisno. Ja īpašnieks savu lietu ir devis, uzticējis tādai personai, kas viņa uzticību nav attaisnojusi (t. i., atsavinājusi lietu trešai personai), tad vainojams ir viņš pats, nevis šī trešā persona. Neskatoties uz šo gadījumu, īpašnieka statuss visumā ir absolūts, un viņa vara ir tiesiski pilnīga.

11. ĪPAŠUMA IEGŪŠANAS VEIDI

1. Īpašuma iegūšanas veidi vispirms grupējami:

- a) oriģināros un
- d) derivatīvos iegūšanas veidos.

a. Pirmā gadījumā īpašums tiek radīts pirmo reizi (nav *successio inter vivos*, resp. lietai nav iepriekšējā īpašnieka).

b. Otrā gadījumā iepriekšējais īpašnieks ir (*successio inter vivos*). Tam ir liela nozīme, jo derivatīvo veidu grupa katreiz paredz iepriekšēju īpašnieku un īpašums pāriet (*successio*) uz otru īpašnieku, tādēļ jaunais īpašnieks var iegūt tikai to, kas pieder iepriekšējam īpašniekam, un ieguvējs iegūst šo īpašumu ar visām nastām, ja tādas uz īpašumu guļ. Pie oriģinārās iegūšanas īpašums no visa tā ir brīvs. Atšķirība starp šiem veidiem pastāv arī no procesa viedokļa: ja jaunā īpašnieka īpašums tiek apstrīdēts ar lietu tiesību prasību – *rei vindicatio*, tad jaunajam īpašniekam ir jāpierāda (*onus probandi*), ka iepriekšējam īpašniekam īpašums patiesi ir piederējis. Romieši šo pierādīšanu apzīmēja ar terminu – *probatio diabolica*.

Pie oriģinārās iegūšanas šis pierādīšanas pienākums atkrīt, jo te iepriekšēju īpašnieku nav vispār. Ieilgums faktiski paredz iepriekšēju īpašnieku, un tāpēc šajā ziņā tas būtu pieskaitāms derivatīviem īpašuma iegūšanas veidiem, bet juridisko seku ziņā ieilgums atzīstams par oriģināru īpašuma iegūšanas veidu. Dogmatiski ieilgums regulēts dažādos kodeksos abejādi, tāpēc pareizāk atzīt šo veidu par speciālu, raksturīgu, pastāvīgu īpašuma iegūšanas veidu, kas saistīts ar saviem īpatnējiem nosacījumiem. Ar ieilgumu lietu iegūst par īpašumu, ja ieguvējs to ir valdījis likumā noteiktu laiku kā savu, ievērojot arī citus likumiskus nosacījumus (998. p.).

2. Kaut gan īpašuma iegūšanas galvenais normālais veids ir īpašuma iegūšana ar nodošanu (*successio*, latīņu – *traditio*), bet mūsu kodeksā pirmā vieta dota oriģināro īpašuma iegūšanas veidu grupai, ievērojot šādu sistēmu:

- 1) īpašuma iegūšana ar piegūšanu (930.–954. p.p.),
- 2) lietas augļu iegūšana par īpašumu (955.–959. p.p.),
- 3) īpašuma iegūšana ar pieaugumu (960.–986. p.p.),
- 4) īpašuma iegūšana ar nodošanu (987.–997. p.p.),
- 5) īpašuma iegūšana ar ieilgumu (998.–1031. p.p.).

12. ĪPAŠUMA IEGŪŠANA AR NODOŠANU*

1. Nodošana ir derivatīvs īpašuma iegūšanas veids. Nodošanas sistēma kā reāla sistēma atšķiras no sistēmas, kur īpašums tieši izceļas ar līgumu. Eiropas kodeksos ir 2 īpašuma iegūšanas sistēmas:

* Noteikumi par lietas nodošanu (Civillikuma 987.–997. pantī) pievienojami arī darījumiem, kas noslēgti pirms Civillikuma lietu tiesību daļas stāšanās spēkā, ja lietas nodošana notiek pēc Civillikuma lietu finansu daļas stāšanās spēkā. (LR AP 7. 07. 92. likums.)

- a) līgumiskā vai vārda sistēma (pastāv uz kustamu mantu Anglijā un Francijā) un
- b) nodošanas vai tradīcijas sistēma, kam pamatā ir romiešu tiesības un kas pastāv Latvijā, Vācijā, Šveicē u. c.

Šīs abas sistēmas galvenokārt uz īpašumu, kura objekts ir kustama manta, un tām katrai ir savas pozitīvās un negatīvās puses. Tradīcijas sistēmas galvenā pozitīvā puse ir tā, ka katrai personai ir iespēja konstatēt īpašumu ar reālu faktu – īpašuma objekta atrašanos īpašnieka rokās. Līgums, kā vārds, nedod šo realitāti un tādējādi īpašuma fakta konstatēšana trešām personām ir grūtāka. Tā kā īpašuma fakta konstatēšana apgrozībā bieži ir derīga un nepieciešama, tad te saskatāma līgumiskās sistēmas vājā puse. Tomēr katra nodošana prasa laiku, ar ko apgrozībā rodas zināmas grūtības. Nodošanas grūtības sevišķi parādās, slēdzot līgumu starp klātneesošiem. Te izpaužas nodošanas sistēmas trūkumi. Līgumiskās sistēmas pozitīvā puse ir tā, ka īpašums tiek nodibināts tūlīt pēc līguma noslēgšanas, negatīvā puse – trešās personas īpašuma faktu nevar konstatēt. Pēc manām domām, priekšrocība visumā dodama tradīcijas sistēmai, ar dažiem izņēmumiem, kad speciāli nepieciešama līgumiskā sistēma. Jākonstatē, ka Eiropas kodeksos neviena no abām sistēmām nav izturēta konsekventi. Ja kāds kodekss turas vairāk pie vienas sistēmas, tad sastop arī izņēmumus par labu otrai sistēmai (te vērojam sava veida *mixtum compositum*).

2. Attiecībā uz īpašumu, kura objekts ir nekustama manta, visur pastāv viena sistēma – koroborācija jeb reģistrācija publiskās zemes grāmatās. Tā tiek realizēta rakstiskā formā. Katram normatīvās civiltiesiskās sabiedrības loceklim šī sistēma dod iespēju nešaubīgi konstatēt, kam pieder zināma nekustama manta, jaunais ieguvējs zemes grāmatās ierakstītam var ticēt. Tādējādi šī publicitātes sistēma tiek apzīmēta arī kā publiskās ticamības sistēma.

3. Tātad pastāv 3 īpašuma iegūšanas sistēmas:

- a) līgumiskā,
- b) nodošanas,
- c) koroborācijas sistēma (477. p.), kuras priekšmets ir nekustama manta (Šveicē izņēmuma veidā arī dažāda kustamā manta).

a. Pie līgumiskās sistēmas līgumam ir liels efekts: pēc līguma noslēgšanas ieguvējam tūlīt un tieši pieder īpašums uz nekustamu mantu, t. i., bez tās nodošanas (*traditio*).

b. Pie nodošanas sistēmas, kaut gan tās pamatā atrodas līgums, pēdējais tieši nedod īpašumu, bet tikai pēc līguma izpildīšanas ar nodošanu ieguvējs kļūst īpašnieks. Nodošana mūsu un citos kodeksos nepastāv bez sava juridiska

izcelšanās pamata (*sua causa*), tāpēc nodošana nav abstrakta, bet gan konkrēta. Tā kā nodošana kā savu pamatu paredz parasti līgumu, tad nodošanas sistēma prezumē 2 stadijas:

1. līgumu kā nodošanas kauzu (cēloni) un
2. pašu nodošanu kā speciālu aktu – tradīciju.

Šajā pirmajā stadijā līgums dod pirmo – obligāto līguma izpildīšanos efektu: atsavinātāja pienākumu priekšmetu nodot, resp. izpildīt līgumu, t. i., izdarīt tradīciju. Šo tradīciju izdarot, tā dod otru – lietisko efektu: ieguvējs kļūst par īpašnieku. Teiktais, kā jau minēts, attiecas uz konkrēto nodošanu. Abstrakta nodošana parasti kodeksos nav atzīta. Mūsu kodeksā pastāv tikai konkrētā nodošana (989. p.).*

Kā konkrētas nodošanas piemēru varam apskatīt pirkuma līgumu (*causa*). Pie līgumiskās sistēmas pirkuma efekts ir tiešs un lietisks, tas nozīmē, ka pēc līguma noslēgšanas ieguvējs tūlīt kļūst par īpašnieku. Turpretī pie nodošanas sistēmas pirkuma līgums dod tiešu tikai obligātu efektu: pārdevēja pienākumu nodot pirkuma objektu – kustamo mantu. Var korborēt nekustamu mantu, citiem vārdiem: pārdevēja statuss ir obligāts; izpildot savu pienākumu, t. i., izdarot nodošanu, parādās šis nodošanas lietiskais efekts: pircējs kļūst par īpašnieku. No šī piemēra redzam, ka tad pirkums pēc savas dabas ir obligāts līgums (pirkuma obligātā daba), kas atšķiras no pirkuma kā kustamas mantas iegūšanas veida (pirkuma lietiskā daba).

c. Korborācijas sistēma pēc būtības un efekta atzīstama, tā sakot, par «simboliskas nodošanas» sistēmu. Īpašuma objekta ierakstīšana publiskās zemes grāmatās ir nodošanas (tradīcijas) simbols. Tā kā korborācija ir «simboliska nodošana», tad pēc šīs sistēmas reālā nodošana nav vajadzīga (sk. 992.–995. p.p.), «simboliska nodošana» te reālo nodošanu atvieto.

4. Ar nodošanu jaunais ieguvējs iegūst īpašuma tiesību uz lietu tādā pašā apmērā, kādā tā piederējusi lietas nodevējam (987. p. 2. d.).

a. Tas nozīmē, ka nodošana ir derivatīvs īpašuma iegūšanas veids. Nodot var tikai tas, kam ir tiesība atsavināt nododamo lietu, savā vai cita vārdā, un līdz ar to griba atdot lietu citam par īpašumu. Ieguvējam vajag spējas un gribas iegūt lietu sev vai citam par īpašumu (988. p.). Te parādās tiesiskas spējas vai pēc manas terminoloģijas – tiesiskās iespējas (*facultas agendi*) ideja. Katreiz ir jāpārlicinās, vai atsavinātājam un ieguvējam ir tiesību un rīcības iespēja,

* LR AP 1992. g. 7. 07. likuma 15. pants paredz, ka noteikumi par lietas nodošanu (Civillikuma 987.–997. pants) piemērojami arī darījumiem, kas noslēgti pirms Civillikuma lietu tiesību daļas stāšanās spēkā, ja lietas nodošana notiek pēc Civillikuma lietu tiesību daļas stāšanās spēkā.

t. i., no vienas puses iespēja atsavināt un no otras – iespēja slēgt līgumu ar atsavinājuma mērķi.

b. Lai nodošana būtu spēkā, tai vajadzīgs tiesisks pamats (*causa efficiens*), kas tieši vērsts uz īpašuma atdošanu, bet tiesisks darījums, uz kuru īpašuma pāreja dibinās, nedrīkst būt ar likumu aizliegts (989. p.). Ar to mūsu kodekss, kā jau minēts, atzīst tikai konkrēto nodošanu. Saskaņā ar ģenerāļu normu – nodošana, kas izdarīta, maldoties par pašu nododamo lietu vai īpašuma tiesību uz to, īpašuma pāreju nenodibina. Ja notikusi kāda cita maldība, īpašums gan uzskatāms par pārgājušu, bet nodoto priekšmetu var pieprasīt atpakaļ ar personisku prasību (996. p.). Ja īpašums tiek atsavināts ar atliekošu (rezolutīvu) nosacījumu, tad īpašums pāriet uz ieguvēju tikai pēc šī nosacījuma iestāšanās, kas izdarāma arī koroborācijā (sk. 997. p.).

c. Kustamu lietu nodošana izdarāma pēc noteikumiem, kas paredzēti valdījuma iegūšanai tajos gadījumos, kuros tas pāriet uz citu personu ar iepriekšējā valdītāja piekrišanu (990. p. 1. d.). Tātad atsavinātājam ir jābūt valdītājam ar pilnīgu faktiskū varu, kas nepieciešama nodošanas realizēšanai. Nodošanu var izdarīt arī simboliski, piem., nododot atslēgas, rēķinus, preču zīmes utt. (sk. 990. p. 2. d. un 3. d.).

5. Koroborācijas (jeb «simboliskās nodošanas») sistēma prasa:

a. No formas viedokļa ir nepieciešams īpašuma iegūšanas tiesisks pamats (salīdz. 997. p. 2. d., *causa efficiens*), kas prasa Akta izgatavošanu (993. p.) rakstiskā formā (salīdz. vēl 1491. un 1478., un 1479. p.p.). Ņemot vērā to, ieguvējam ir tiesība prasīt no nekustamas mantas atsavinātāja, lai pēdējais spertu visus nepieciešamos soļus nekustama mantas īpašuma pārejas ierakstīšanai zemes grāmatās (994. p.), tāpat lai izgatavotu aktu (993. p.).

b. Pamatojoties uz šā nekustamā īpašuma iegūšanas aktu, notiek ierakstīšana publiskās zemes grāmatās (993. p. salīdz. 997. p.).

c. Pēc tam ieguvējs var prasīt sev koroborācijas aktu.

d. Koroborācija ir spēkā, kaut arī tā būtu no ārējās puses nepareiza, jo par kļūdām atbild vienīgi zemes grāmatu nodaļa. Bet darījuma iekšējo trūkumu koroborācija nenovērš, un akts, kas nav spēkā pēc sava satura, neiegūst ar to nekādu spēku. Tāpat arī koroborācija nevar aizskart jau agrāk zemes grāmatās ierakstītās trešo personu tiesības (1480. p.).

e. Koroborācija uzskatāma par notikušu un apstiprinātais darījums ir neapstrīdams pēc tam, kad tiesa iespiež «Valdības Vēstnesī» sludinājumu par to, lai personas, kam ir kādi iebildumi, ierastos sešu mēnešu laikā. Tiklīdz izrādās, ka pa šo laiku nav celti nekādi iebildumi, taisāms lēmums atzīt darījumu par spēkā nākušū un visi vēlākie strīdi par to noraidāmi. Tomēr tāda sludinājuma klajā laišana atkarīga no darījuma dalībnieku gribas (1481. p.).

f. Par nekustama īpašuma īpašnieku atzīstams tas, kas par tādu ierakstīts zemes grāmatās.*

Līdz ierakstīšanai zemes grāmatās nekustama īpašuma ieguvējam pret trešām personām nav nekādu tiesību: viņš nevar izlietot nevienu no priekšrocībām, kas saistītas ar īpašumu, un viņam jāatzīst par spēkā esošu visa uz šo nekustamo īpašumu attiecošās tās personas darbība, kura pēc zemes grāmatām apzīmēta par šī īpašuma īpašnieku. Tomēr viņam ir tiesība ne vien prasīt atlīdzību par visu uz nekustamo īpašumu attiecošos agrākā īpašnieka

* Latvijas Republikas Augstākā Padome 1993. gada 30. martā pieņēma likumu «Par 1937. gada 22. decembra Zemesgrāmatu likuma spēka atjaunošanu un spēkā stāšanās kārtību».

Šis likums paredz, ka zemesgrāmatu nodaļas ietilpst tiesu sistēmā un tiek izveidotas rajonos un republikas pilsētās nekustamo īpašumu reģistrēšanai, kā arī ar tiem saistīto tiesību nostiprināšanai. Likumā noteikts, ka pilsētu pašvaldībām īpašuma tiesības nostiprināmas uz zemi, kas saskaņā ar valsts arhīvu izziņām 1940. gadā tām piederēja pilsētu teritorijā, izņemot zemi, kura atbilstoši 1991. gada 20. novembra likumam «Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās» nodota īpašumā fiziskajām vai juridiskajām personām to bijušās zemes vietā.

Valstij īpašuma tiesības nostiprināmas uz zemi, kas saskaņā ar valsts arhīvu izziņām 1940. gadā piederēja:

1) valstij, izņemot to zemi, kura atbilstoši likumiem piešķirama īpašumā fiziskajām vai juridiskajām personām to bijušās zemes vietā;

2) fiziskajām un juridiskajām personām, kuras par šo zemi pieprasījušas kompensāciju vai kurām saskaņā ar likumiem atjaunojamas īpašuma tiesības, bet tās zemes reformas gaitā nav pieprasījušas atdot zemi, ja šī zeme nav nododama (piešķirama) īpašumā citai fiziskajai vai juridiskajai personai tai piederējušās zemes vietā;

3) juridiskajām personām, kuru zemes īpašuma tiesību atjaunošana likumos nav paredzēta. Zemes lietošanas vai nomas tiesības nostiprināmas tikai pēc zemes īpašuma tiesību nostiprināšanas. Ja zemes īpašnieks nav noslēdzis ar zemes lietotāju rakstveida līgumu par zemes lietošanas noteikumiem vai nedod rakstveida piekrišanu zemes lietošanas tiesību nostiprināšanai, zemes lietotāja tiesības zemesgrāmatā nostiprināmas, pamatojoties uz tiesas spriedumu, ar kuru atzītas iegūtās lietošanas tiesības.

Atbilstoši Civillikuma 968. pantam ēku (būvju) tiesisko reģistrāciju var izdarīt tikai pēc zemes gabala reģistrēšanas zemesgrāmatā. Ja zemes gabals un ēkas (būves) pieder vienai un tai pašai personai, zemes un ēku reģistrācija un īpašuma tiesību nostiprināšana izdarāma vienlaikus.

Kopīpašums reģistrējams visā tā sastāvā pēc jebkura kopīpašnieka lūguma, bet katra kopīpašnieka īpašuma tiesības nostiprināmas tikai pēc viņa personiska lūguma.

Ja tehniskās inventarizācijas dienestā vai pašvaldībā ēkas (būves) ir reģistrētas kā piederošas citai personai, nostiprinājuma lūgums atstājams bez ievēribas (Zemesgrāmatu likuma 79. pants) līdz tam laikam, kamēr vienošanās ceļā vai tiesas ceļā nav izšķirts strīds par īpašuma tiesībām.

Gadījumos, kad tehniskās inventarizācijas dienestā vai pašvaldībā ēkas (būves) nav reģistrētas, zemesgrāmatu nodaļas priekšnieks atliek nostiprinājuma lūguma izlemšanu un uz nostiprinājuma lūguma iesniedzēja rēķina ievieto oficiālā laikrakstā sludinājumu, uzaicinot personas, kuras apstrīd īpašuma pāriešanu pašreizējam valdītājam, trīs mēnešu laikā iesniegt prasību tiesā, par to paziņojot zemesgrāmatu nodaļai. (Sk. turpinājumu nākamajā lappusē.)

ļautīcīgo darbību, bet arī prasīt, lai pēdējais sper visus nepieciešamos soļus nekustamā īpašuma pārejas ierakstīšanai zemes grāmatās (994. p.).

6. No teiktā varam konstatēt atsavinājuma līguma dabu un juridisko efektu. Pēc mūsu kodeksa šis līgums tieši nedod lietisku efektu, pie tam tas ir obligāts tikai attiecībā uz kontrahentiem, bet ne trešām personām. Tas nozīmē, ka atsavinājuma līgums ir līgums tīrā nozīmē un nav vis tikai iepriekšējs līgums. Tiesības iepretī trešām personām (parasti negatīva rakstura tiesības) ieguvējam dod koroborācija.

7. Savelkot kopā visu sacīto, varam konstatēt, ka:

1. nodošana kā īpašuma iegūšanas sistēma mūsu kodeksā pazīstama divos veidos –
 - a. reālā nodošana un
 - b. simboliskā nodošana (koroborācija);
2. kustamas vai nekustamas mantas nodošana prasa vienmēr tiesisku pamatu – kauzu: mūsu kodeksā nepastāv abstraktā nodošana, bet sankcionēta ir tikai konkrētā nodošana;
3. nodošanas un koroborācijas tiesiskais pamats parasti ir līgums, kas mūsu kodeksā pastāv kā galvenais. Bet var būt arī vienpusīgs darījums (1477. p.);
4. nodošanas sistēmai ir konkrētas nodošanas raksturs: mūsu sistēmu raksturo tiesiskā pamata nepieciešamība.
5. Koroborācijas princips nav izturēts mūsu civiltiesībās konsekventi; koroborācija nepieciešama tajos gadījumos, kad ar darījumu iegūst

Jā uzaicinājuma termiņā prasība nav iesniegta vai arī tiesa to noraidījusi, īpašuma tiesības nostiprināmas personai, kura iesniegusi nostiprinājuma lūgumu.

Nostiprinot īpašuma tiesības uz īpašumiem, kuriem likumā noteiktajā kārtībā uzlikti un tehniskās inventarizācijas dienestā vai pašvaldībā reģistrēti atsavināšanas aizliegumi vai servitūti, tie jāieraksta zemesgrāmatās atzīmju veidā. Ja viena gada laikā no īpašuma tiesību nostiprināšanas dienas persona, kuras labā aizliegums vai servitūts uzlikts, nav iesniegusi šīs tiesības nostiprinājuma lūgumu, atzīme dzēšama.

Zemesgrāmatās uz ieinteresēto personu lūguma pamata atzīmju veidā nostiprināmi tiesību aprobežojumi, kas noteikti likumos «Par zemes prievaizāciju lauku apvidos», «Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās», «Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām» un citos likumos (Zemesgrāmatu likuma 45. pants). Ja minētie tiesību aprobežojumi ir norādīti dokumentā par īpašuma tiesību atjaunošanu, tas ir pietiekams pamats atzīmes ierakstīšanai zemesgrāmatā.

Likumā noteikts, ka pēc 1993. gada 5. aprīļa noslēgtie nekustamā īpašuma atsavināšanas līgumi nevar būt par pamatu ieguvēja īpašuma tiesību nostiprināšanai, ja nekustamais īpašums nav bijis ierakstīts zemesgrāmatā un nav bijušas nostiprinātas atsavinātāja īpašuma tiesības. Šie noteikumi neattiecas uz nekustamo īpašumu atsavināšanu, kas tiek izdarīta atbilstoši likumiem par privatizāciju un īpašuma tiesību atjaunošanu.

lietu tiesības uz nekustamu īpašumu. Lietu tiesības, kas pastāv uz likuma pamata (piemēram, uz likumiska mantojuma), ir spēkā arī bez ierakstīšanas zemes grāmatās (1477. p.), bet ja šajā gadījumā ieguvējs grib atsavināt neregistrētu nekustamu mantu, viņš nevar to izdarīt bez iepriekšējas koroborācijas.

Koroborācijas spēks, attiecībā uz trešām personām, pilnā mērā atkarīgs no sludinājuma, kas nav obligāts (1481. p.).

Nodošana kā derivatīvs īpašuma iegūšanas veids pēc sava rakstura parasti ir *sukcesija inter vivos*. Oriģinārai īpašuma iegūšanai nekad nav sukcesijas raksturs, jo tā nekad neprezumē iepriekšēju īpašnieku – tradentu.

13. ĪPAŠUMA IEGŪŠANA AR PIEGŪŠANU

Ar piegūšanu var iegūt par īpašumu tikai bezīpašnieka lietas, bet vienīgi tajā gadījumā, kad ar lietas varā ņemšanu tieši saistīts nodoms iegūt to par īpašumu. Nekustamas bezīpašnieka lietas piekrit valstij (930. p. un piez.). Iegūšanas esenciālie elementi ir:

1. fiziska vara (*corpus*),
2. nodoms iegūt lietu par īpašumu (īpašnieka *animus rem sibi habendi*) un
3. objekts – bezīpašnieka lieta, pie tam kustama.

Iegūšana pēc savas juridiskās dabas ir īpašuma iegūšanas institūts; tās raksturu dod pēdējais esenciālais elements: piegūšanas objekts ir bezīpašnieka lieta, citiem vārdiem – līdz piegūšanas momentam lietai nav īpašnieka. Par piegūšanas priekšmetu var būt:

1. dzīvi bezīpašnieka priekšmeti, atsevišķi meža dzīvnieki un
2. nedzīvas kustamas lietas, kas vēl nevienam nav piederējušas (*res nullius*) vai kuras to īpašnieks ir atmetis (*res derelicta*), nozaudējis vai noslēpis, kā arī apslēpta manta (931. p.).

Par piegūšanas objektiem varam sastādīt tabulu:

1. *res nullius* – 932., 940. p.p.,
res derelicta – 941. p.,
2. nozaudēta lieta – 949. p.,
3. no bojā ejas paglābtas lietas – 950. p. (regulētas ar noteikumiem, kas attiecas uz atrastām lietām);
4. noslēptas (ieraktas, iemūrētas) lietas – 951. p.;
5. apslēptas lietas – 952. p.

Generāla norma – 954. p. (attiecas uz visiem gadījumiem, kas neietilptu nevienā no minētajiem).

1. Kā piegūšanas veidu mūsu kodekss speciāli regulē dzīvnieku ķeršanu (okupācija).

2. Dzīvnieki, kas vēl atrodas dabiskā savvaļas stāvoklī, kļūst par tā īpašumu, kas viņus noķer vai nogalina, ciktāl likums nenosaka citādi. Dzīvnieka ievainošana, to nesaņemot savā varā, vēl nav piegūšana (932. p.). Zemes īpašniekam ir tiesība aizliegt ikvienai svešai personai ķert vai medīt dzīvniekus viņam piederošās zemes robežās, bet, aizliegumu pārkāpjot – prasīt no pārkāpēja atlīdzību (935. p. 2. d.). Noķerts savvaļas dzīvnieks, ja tas no jauna izsprūk brīvībā, atzīstams atkal par bezīpašnieka dzīvnieku, bet tikai tādā gadījumā, kad tas pavisam izzūd no sava īpašnieka vajātāja redzes loka, vai kaut arī vēl būtu īpašniekam saredzams, bet tik lielā tūlumā, ka nav vairs iespējams to vajāt (33. p. 1. d.). Tas nozīmē, ka okupācija izbeidzas ar faktiskās varas zaudēšanu. Īpašnieka tiesība uz savvaļā dzīvojošām bišu saimēm pieder zemes īpašniekam, uz kura zemes saime atrodas (936. p., sk. arī 937., 938. un 939. p.p.).

Lietu atrašanās kā piegūšanas veida juridiskā daba un būtiskie elementi paliek jau minētie: faktiskā vara, nodoms un bezīpašnieka lieta. Atšķirība ir tā, ka lietu atrašana neprezumē *res nullius* vai *res derelicta* (kā tas ir piegūšanas – *occupatio* istā nozīmē), bet lietu, kuras īpašnieks zaudējis gan faktisko varu pār lietu, bet ne gribu lietu valdīt kā savu. Te jāaizrāda, ka 940., 941. un 942. pantā atrodamās normas uz lietu atrašanu kā speciālu institūtu patiesībā neattiecas, jo tās regulē okupāciju istā nozīmē (kas prezumē *res nullius* – 940. p., un *res derelicta* – 941. p.). Lietu atrašanas institūts paredz subjektīvu kritēriju: lieta uzskatāma par nozaudētu, kad tās nozaudētājs nezina, kur to meklēt vai no kā pieprasīt, vai kādā kārtā dabūt atpakaļ savās rokās (943. p.). 944.–948. p.p. sastopamās normas ir gan svarīgas no socioloģiskā un administratīvo tiesību viedokļa, bet speciāli uz lietu atrašanu kā īpašuma iegūšanas veidu tās neattiecas. Šie panti (944., 947., 948. p.p.) paredz speciālu atradēja algu, kuru var saņemt nozaudētās lietas atradējs, atdot atrasto lietu tās nozaudētājam, ja tas viņam ir zināms un, proti: ja atradējs, nododot lietu (944. p.) vai paziņojot par atradumu policijai (945. p.), prasījis atradēja algu, tad tā noteicama pēc tiesas ieskata, bet ne augstāka par trešo daļu no atrastās lietas vērtības pēc izdevumu atvilkšanas, ja vien nozaudētājs nav atklāti izsolījis augstāku summu vai nav ar atradēju labprātīgi vienojies (948. p.).

Par šīs atradēja algas juridisko dabu un raksturu ir daudz teoriju. Pēc valdošās teorijas atradēja alga domāta kā motīvs lietas atradēja pamudināšanai atdot atrasto lietu tās nozaudētājam (ja tas viņam zināms) vai arī policijai (ja

lietas īpašnieks atradējam nav zināms). Izejot no šīs teorijas, ir jāatzīst, ka norma par atradēja algu dibinās uz pilsoņu negodīguma prezumpciju, bet saskaņā ar ģenerālām normām civiltiesībās ir prezumēta labticība. Tāpēc šī negodīguma prezumpcija mūsdienu tiesiskā apziņā neiederas. Pēc manām domām, lietas atrašanas gadījumā īpašums tiek juridiski sadalīts starp personām, pie kam lietas daļa tiek atdota naudā. Lietas atrašana atzīta par īpašuma iegūšanas veidu, ja 6 mēnešu laikā no policijas sludinājuma dienas īpašnieks neierodas. Te ir 2 formas:

1) atradējs iegūst par īpašumu atrasto lietu kā tādu (īpašuma iegūšanas veids īstā nozīmē) un

2) atradējs iegūst par atrasto lietu dabūto naudu.

3. Ar apslēptu mantu saprot visas zemē ieraktās, iemūrētās vai kā citādi noslēptās vērtīgās lietas, kur īpašnieks notecējušā laika ilguma dēļ vairs nav uzzināms (sk. 952. p.). Apslēptas mantas būtiskie elementi ir

1) notecējušā laika ilgums, kura dēļ īpašnieks vairs nav uzzināms un

2) priekšmets – vērtīga lieta.

4. Apslēpta manta, kas atrasta uz savas paša vai uz bezīpašnieka zemes, kļūst par atradēja īpašumu (952. p. 2. d.).

Aizliegts meklēt apslēptu mantu uz svešas zemes. Kas rīkojas pretēji šim noteikumam, nedabū neko no viņa atrastās apslēptās mantas, un visa šī manta piekrīt tam, kam pieder zeme. Kas uz svešas zemes nejauši atradis apslēptu mantu, iegūst pusi no tās, bet otra puse piekrīt zemes īpašniekam (953. p.).

5. Ja tādas kustamas lietas, kas nav ne ieraktas, ne iemūrētas, ne citādi kā noslēptas, atrasta nauda vai citas vērtīgas lietas, kuru īpašnieku nevar uzzināt, tad uz tām 952. un 953. p.p. noteikumi neattiecas un tām piemērojami noteikumi par noslēptu lietu atradumiem – 952. p. (954. p.).

14. ĪPAŠUMA IEGŪŠANA AR PIEAUGUMU UN LIETAS AUGĻU IEGŪŠANA PAR ĪPAŠUMU

I. PIEAUGUMS

Īpašuma iegūšanai ar pieaugumu ir divi veidi:

1. Pieaugums attiecībā uz nekustamu mantu.

2. Pieaugums attiecībā uz kustamu mantu.

Attiecībā uz pirmā veida pieaugumu, jāapskata:

- a. viena zemes gabala pievienošanās otram,
- b. ēku celšana un
- c. sēšana un stādīšana.

Attiecībā uz otru veidu, kas paredz kā priekšmetu kustamu mantu, jāapskata:

- a. pieaugums ar kustamu lietu savienošanu (*conclusio*) un
- b. pieaugums ar svešu lietu apstrādāšanu (*specificatio*).

1. a. Pieaugums ar viena zemes gabala pievienošanās otram var rasties, izceļoties upes salai, mainot upei gultni un kā pieskalojums (960. p.). Skat. 961.–967. p.p.

b. Ēku celšana. Uz zemes uzcelta un cieši ar to savienota ēka atzīstama par tās daļu (968. p.). Tā ir ģenerāla norma, kas prezumē, ka ēkas pieder tam, kam pieder zeme. Normas, kas regulē ēku celšanu (sk. 968.–972. p.p.), apvieno labticības un atlīdzības kritēriji.*

c. Sēšana un stādīšana. Koki un citi augi, kas pārstādīti svešā zemē, pieder tās īpašniekam no tā laika, kad tie laiduši šajā zemē saknes (973. p. 1. d.). Izsēta sēkla ir tā īpašums, kam pieder ar to apsētā zeme (976. p.). Šī ģenerālā norma formulēta absolūti, jo iesēto sēklu atgūt no zemes tehniski nav iespējams. Visas normas (sk. 973.–979. p.p) tāpat apvieno labticības un atlīdzības kritēriji. Tā kā neviens nedrīkst nepamatoti iedzīvoties uz citu rēķina, tad labticīgas personas var prasīt atlīdzību (977., 978. p.p.), turpreti ļaunticīgas personas nevar prasīt nekādu atlīdzību (977., 979. p.p.).

* Saskaņā ar LR AP 7.07.92. g. likuma 13. pantu Civillikuma 969. panta noteikumi piemērojami neatkarīgi no ēkas vai būves celšanas laika, ja ēka vai būve uzcelta uz zemes, kas nav piešķirta tajā laikā spēkā esošajā likumā noteiktajā kārtībā, un šajā jautājumā nav pieņemts tiesas spriedums. Civillikuma 979. panta noteikumi piemērojami neatkarīgi no augļu dārza (koku) stādīšanas laika zemes gabalā, kas nav bijis piešķirts tajā laikā spēkā esošajā likumā noteiktajā kārtībā. Savukārt 14. pants nosaka, ka Civillikuma 968. un 973. panta noteikumi nav piemērojami gadījumos, kad ēka uzcelta (likumīgi iegūta citā veidā) vai augļu dārzs (koki) iestādīts šim nolūkam saskaņā ar tajā laikā spēkā esošajiem likumiem piešķirtajā zemes gabalā, bet īpašuma tiesības uz šo zemes gabalu atjaunotas bijušajam īpašniekam vai viņa mantiniekiem (tiesību pārņēmējam).

Gadījumos, kad saskaņā ar speciālajiem Latvijas Republikas likumiem, kas paredz īpašuma (mantojuma) tiesību atjaunošanu, starp zemes gabala īpašnieku un ēkas vai augļu dārza (koku) īpašnieku izveidojas nomas tiesiskās attiecības, bet ēkas vai augļu dārza (koku) īpašnieks apzināti nepilda nomas noteikumus, zemes īpašniekam ir tiesības celt prasību par nomas attiecību izbeigšanu, piemērojot Civillikuma 970. un 978. panta noteikumus.

Bijušajam zemes īpašniekam (ja viņš nav saņēmis savas zemes vietā līdzvērtīgu zemes gabalu vai kompensāciju) ir pirmpirkuma tiesības iegūt savā īpašumā ēkas un augļu dārzu (kokus). Tādas pašas pirmpirkuma tiesības ir ēku un augļu dārza (koku) īpašniekam, ja atsavina zemes gabalu.

2. Pieaugums attiecībā uz kustamu mantu paredz divus institūtus, kas mūsu kodeksā apvienoti:

a. savienošana – *conclusio* un

b. apstrādāšana – *specificatio*.

a. Savienošana. Ja vairāku īpašnieku kustamas lietas kaut kādā kārtā, vai nu viņiem savstarpēji vienojoties, vai nejauši tiek savā starpā savienotas un ja dalībnieku starpā nav sevišķas norunas, tad šādā kārtā radusies jaunā lieta ir viņu visu kopīpašums domājamās daļās, kuras atbilst katras atsevišķās savienotās daļas vērtībai (980. p.). Kā redzam, savienošanas esenciālie elementi ir: vairāki īpašnieki, savienošana un jaunas lietas rašanās. Savienoto lietu īpašnieki kļūst par kopīpašniekiem, pie kam kopīpašuma domājamās daļas atbilst katras atsevišķās savienotās lietas vērtībai. Arī šī institūta regulēšanā izlietots labticības kritērijs (982., 983. p.p.). Skat. 980.–984. p.p.

b. Apstrādāšana. Ja labā ticībā, mākslinieciski vai amatnieciski apstrādājot svešu materiālu, izgatavota kāda jauna lieta, kuras sastāvā tai izlietotie materiāli zaudējuši savu agrāko formu un dabūjuši jaunu veidu, tad šī jaunā lieta, neraugoties uz to, vai svešos materiālus var vai nevar no tās atdalīt, katrā ziņā kļūst par apstrādātāja īpašumu, tomēr ar pienākumu atlīdzināt, uz 983. panta pamata, svešā materiāla īpašniekam (985. p.). Apstrādāšanas esenciālie elementi: speciāls darbs (mākslinieka vai amatnieka), jauns veids – *species* (ne tikai jauna lieta) un sveša materiāla atdalīšanas iespējas nenozīmība. Sk. arī 986. p. Apstrādāšanas vai specifikācijas jautājums mūsu kodeksā atrisināts par labu apstrādātājam, pie kam tiek prasīta pēdējā labticība. Kā labticīgam savienotājam, tā arī apstrādātājam ir pienākums atlīdzināt svešā materiāla īpašniekam.

Rezumējot visu sacīto, ir jākonstatē, ka ideja, kas apvieno pieauguma institūtu, no vienas puses īpašumu aizsargā un nodrošina, bet no otras puses – sankcionē arī īpašuma zaudēšanu. Tikai šajā pēdējā gadījumā pieaugumu varam aplūkot kā īpašuma iegūšanas veidu.

Visumā pastāv īpašuma aizsardzības, saglabāšanas tendence, kas pastāvējusi arī romiešu tiesībās. Kopīpašums kā īpašuma veids, ko prezumē savienošana, nav īpašuma iegūšanas (resp. izbeigšanās) veids; īpašumu aizsargā vēl arī princips, pēc kura savienotās lietas atkal atdalāmas un atjaunojamas agrākā veidā, ja tas iespējams (sk. 981. p.).

Vienīgais izņēmums, kas aprobežo nupat minēto īpašuma saglabāšanas tendenci, ir apstrādāšana: apstrādātājam pieder jaunā lieta neatkarīgi no tā, vai svešos materiālus ir vai nav iespējams atdalīt. Īpašuma saglabāšanas tendence, kas dominēja romiešu tiesībās, jauno laiku kodeksos ir vairāk vai mazāk ierobežota.

II. LIETAS AUGĻU IEGŪŠANA PAR ĪPAŠUMU

1. Šim institūtam ir liela saimnieciska nozīme. Pastāv vispārīgs princips, ka augļi pieder lietas saimniekotājam (īpašniekam vai īpašumtiesīgam lietotājam), tiklīdz tie rodas, neatkarīgi no tā, kādā kārtā tie sāk savu atsevišķo eksistenci un vai pats saimnieks par to zina vai ne, jo viņš kļūst par galvenās lietas augļu īpašnieku, tiklīdz tie rodas (sk. 955. p.).

2. Attiecībā uz lietotāju vēl nepietiek vienīgi ar augļu rašanos, bet nepieciešama augļu ņemšana savā varā. Romiešu tiesībās attiecībā uz augļiem bija atdalīšanās (*separatio*) un saņemšanas (*receptio*) kritēriji. Svešas lietas labticīgs valdītājs iegūst tās augļus tajā brīdī, kad tie atdalās no galvenās lietas (tātad vajadzīga separācija!), neatkarīgi no tā, kādā kārtā tie atdalīti un kas, izņemot īpašnieku, tos atdalījis (959. p.). Skat. arī 957. un 958. p.p.

15. ĪPAŠUMA IEGŪŠANA AR IEILGUMU*

ieilgums ir īpašuma iegūšanas veids ar labticīgu valdītāju, kas valdījis svešu lietu noteiktā laikā, balstoties uz tiesiska pamata un ievērojot citus likumiskus nosacījumus (skat. 998., 999. p.p.).

1. No tā izriet, ka ne katrs valdītājs var iegūt savā īpašumā svešu lietu, bet gan vienīgi labticīgs valdītājs.

a. Tas nozīmē, ka ieilgums pēc savas juridiskās dabas ir labticības (*bonae, fidei*) institūts. Ar labu ticību jāsaprot tāds valdītāja stāvoklis, kad viņš nezina šķēršļus, kas nepieļauj iegūt to par īpašumu (1013. p.), pie kam valdītāja maldība var attiekties tikai uz faktiem (1013. p. 2. d., salīdz. 1014. p.).

Tiesiskai maldībai nav labas ticības spēka – 1013. p. 2. d. Beidzot, ja valdītājam, pastāvot šķēršļiem, ir bijis pietiekošs iemesls šaubīties par sava valdījuma tiesīgumu, tad viņš vairs nav atzīstams par labticīgu valdītāju (1013. p. 3. d.). Valdītājam jābūt labticīgam visu ieilgumam noteikto laiku (1015. p.).

* Īpašuma iegūšanai ar ieilgumu (*Civillikuma 998.–1031. pants*) ieilguma termiņš (1023.–1024. pants) sākas ar 1992. gada 1. septembri neatkarīgi no tā, kad fiziskā persona, kura pretendē lietu iegūt īpašumā uz ieilguma pamata, ieguvusi to savā valdījumā (*LR AP 7.07.1992. g. likuma 16. pants*).

b. Ja kāds iegūst valdījumu caur vietnieku, laba ticība prasāma no abiem, bet ja valdījums tikai turpinās caur vietnieku, tad laba ticība prasāma tikai no atvietojamās personas (1016. p.). Valdītāja ļauna ticība attiecībā uz vienu lietas daļu nav par šķērslī viņam iegūt ar ieilgumu lietas pārējās daļas (1017. p.).

2. Svešu lietu ar ieilgumu var iegūt ne katrs labticīgs valdītājs, bet tikai tāds, kam ir šā labticīgā valdījuma tiesisks pamats.

a. Tiesisks pamats (*justus titulus*) ir tāds, kas jau par sevi varētu piešķirt īpašuma tiesību, bet kam attiecīgā gadījumā sevišķa šķēršļa dēļ īpašuma iegūšana nav tūliņ sekojusi (1006. p.). Šis ieilguma nosacījums pastāvēja jau romiešu tiesībās un tā ideja ir ar noteiktu laiku izlabot (*convalescera*) īpašuma iegūšanas trūkumus.

b. Tādi pamati ir:

1) visas darbības un stāvokļa pārmaiņas, kas pašas par sevi ir viens no pirmajiem iegūšanas veidiem, un proti, piegūšana un pieaugums;

2) visi tiesiskie darījumi, saprotot ar to vienpusējus gribas izteikumus, tā arī līgumu, kuru mērķis ir atdot citam īpašumu;

3) likumiska mantošana, uz kuras pamata mantinieks var iegūt ar ieilgumu arī svešas lietas, kas ietilpušas viņam piekrītošā mantojumā;

4) likumīgā spēkā nākuši tiesas spriedumi, ar kuriem ieguvējam atzīta īpašuma tiesība (1007. p.).

Ieķilātas, patapinātas, kā arī glabājumā vai lietošanā nodotās lietas nevar iegūt par īpašumu ar ieilgumu ne kreditori, ne patapinātāji, ne glabātāji, ne lietotāji, ne arī viņu mantinieki (1008. p.). Faktiska maldība darījuma ieilgumu nekavē, bet gan to kavē tiesiska maldība – *error iuris semper nocet*.

c. Maldība, kas attiecas uz valdījuma tiesiskā pamata veidu, nav par šķērslī īpašuma iegūšanai ar ieilgumu, ja vien vispār ir kāds tiesisks pamats šim valdījumam. Domas vien, ka valdījumam ir tiesisks pamats, nevar atvietot šo pamatu, ja maldīgās domas neattaisno sevišķi apstākļi (1010. p.). Skat. vēl 1011. un 1012. p.p.

3. Neraugoties uz to, ka valdītājs ir labticīgs (1.) un ir valdījuma tiesisks pamats (2.), svešu lietu iegūt par īpašumu valdītājs var ne citādi, kā tikai ar ieilgumam noteiktā laika (termiņa) notecējumu.

a. Ieilguma termiņš ir:

1) attiecībā uz kustamām mantām – 1 gads (sk. 1023. p.) un

2) attiecībā uz nekustamām mantām – 10 gadi (1024. p.).

Ieilgums skaitāms no tās dienas, kad tas, kas lietu iegūst ar ieilgumu, sācis to valdīt un atzīstams par notecējušu, kad iestājusies likumā noteiktā termiņa

pēdējā diena, pie kam iztrūkstošās stundas vai minūtes nav jāievēro (1022. p.).

b. Lai iegūtu īpašumu ar ieilgumu, ieguvējam vajag visu likumā noteikto laiku nepārtraukti un netraucēti valdīt iegūstamo priekšmetu un rīkoties ar to kā īpašniekam (1018. p.). Ieilgumam vajadzīgais valdījums uzskatāms par pārtrauktu (ne attiecībā uz trešām personām 1020. p.):

- 1) kad valdītājs pats no tā atsakās vai tiek no tā izstumts, vai kaut kā citādi to zaudē;
- 2) kad tas, pret ko tek ieilgums, kaut kādā ziņā izlieto pa ieilguma laiku, ieguvējam zinot, savu īpašuma tiesību, vai kad pats ieguvējs kaut kādā ziņā šo tiesību atzīst,
- 3) kad ieguvējs sakarā ar tiesas aicinājumu vai īpašnieka celtu protestu kļūst par ļaunticīgu valdītāju (1019. p.).

Beidzot jāņem vērā: ja ieilguma laikā vairākas personas valdījušas lietu cita pēc citas un tas, pret ko tek ieilgums, valdījumu nav pārtraucis, tad priekšgājēja valdījums pēcniekam nāk par labu, tā ka visu tādu personu valdījumu laiki saskaitāmi kopā (1021. p. un skat. vēl 2.2. d. *accessio temporis*).

c. Ja lietas īpašniekam, pret kuru ieilgums tek, ir tiesiski šķēršļi izlieto savas tiesības uz to, tad pa to laiku, kamēr tie pastāv, ieilgums apstājas. Tādas personas, kam pastāv tiesiski šķēršļi, ir:

- 1) nepilngadīgie, kamēr viņi ir aizbildnībā – vai arī attiecībā uz viņu brīvo mantu;
- 2) laulātais pa laulības laiku pret otru laulāto – attiecībā uz to mantu, kas uz likuma vai laulības līguma atrodas otra laulātā pārvaldībā;
- 3) garā slimie, kamēr viņi ir aizgādībā;
- 4) karavīri, ja viņi atrodas kara gaitās – pa visu to laiku;
- 5) promesošie, kamēr viņi atrodas prombūtnē (1025. un 1026. p.p.). Promesošiem ieilgums apstājas tikai gadījumos, kas norādīti 1502. pantā (1027. p.).

Kara laika ieilgums apturams 1898. p. 1. punktā norādītos gadījumos (1029. p.). Par *successio temporis* skat. 1028. p. Salīdzinot pārtraukumu un apstājumu, ir redzama liela atšķirība: pirmā gadījumā (izņēmums 1012. p.) *successio temporis* nav, otrā – ir.

4. Ar ieilgumu iegūstams ne katrs priekšmets, bet tikai *res habilis* (skat. 1000.–1005. p.p.).

a. Kas nevar būt par privāta īpašuma priekšmetu, to nevar iegūt par īpašumu ar ieilgumu. Noteikumi par ieilgumu attiecas arī uz valstij piederošām lietām.

b. Lietas, ko likums katrā ziņā aizliedz atsavināt, nevar iegūt ar ieilgumu. Ja atsavināšana aizliegta vienīgi ar attiecīgās varas vai privātpersonas rīkojumu

(autonomijas princips), tad tādi aizliegumi novērš ieilgumu tikai tādā gadījumā, kad tie attiecas uz nekustamām lietām un ir ierakstīti zemes grāmatās.

c. Noziedzīgā ceļā dabūtu lietu nevar ar ieilgumu iegūt par īpašumu ne pats noziedzīgā darījuma izdarītājs, ne arī trešā persona, kas savas tiesības atsavina no viņa. Šis ieilguma aprobežojums izbeidzas tikai pēc tam, kad tāda lieta nonākusi atpakaļ tās īpašnieka varā.

d. Kad ceļas strīds par robežām, īpašumu tiesību uz apstridamo zemi nevar pierādīt ar to vien, ka tā valdīta visu noteikto ieilguma laiku.

e. Gadījumos, kad prasība pret trešo personu par kustamas lietas atdošanu nav pieļaujama jau kādu citu iemeslu dēļ, pats par sevi atkrīt arī ieilgums (1000.–1005. p.p.).

5. Kas savu īpašuma iegūšanu pamato ar ieilgumu, tam jāpierāda kā valdījums, tā arī tā turpināšanās pa visu vajadzīgo laiku. Bet ja viņš pierāda sava valdījuma sākumu un tā turpināšanos, ieilgumam notekot, tad jāpieņem, ka valdījums nepārtraukti turpinājies arī pa starplaiku. Kad izceļas strīds, tad tam, kas iegūst īpašumu ar ieilgumu, jāpierāda sava valdījuma tiesiskais pamats; ja viņš to pierādījis, tad viņš atzīstams arī par labticīgu valdītāju, kamēr nav pierādīts pretējais (1030. un 1031. p.p. 1. d.).

Tie raksturots labticīgā valdītāja kā nākošā īpašuma ieguvēja statuss procesā.

a. Valdītājam – ieguvējam ir jāpierāda (*onus probandi*) valdījuma sākums un tā turpināšanās, ieilgumam notekot. Tādā gadījumā ieguvējam par labu pastāv prezumpcija, ka valdījums bijis bez pārtraukumiem. Attiecībā uz šīs prezumpcijas apstrīdēšanu *onus probandi* ir eventuālajam īpašniekam.

b. Tā kā ieilguma pamats ir *iustus titulus*, tad tā pierādīšana ir ieguvēja pienākums; valdītāja – ieguvēja labticība nav jāpierāda, jo tā ir prezumēta. Ieguvēja ļaunticība jāpierāda, eventuālajam īpašniekam – iegūšanas tiesiskais pamats nav katrā ziņā jāpierāda ar dokumentiem, bet ir pieļaujami arī citādi pierādījumi (piem., liecinieki, skat. 1031. p. 2. d.).

6. Ar ieilgumu *ipso iure*, t. i., ar likuma spēku īpašums rodas vienīgi attiecībā uz kustamu mantu, skat. 1024. pantu: kas pēc ieilguma noteikumiem valdījis desmit gadu laikā nekustamu īpašumu, kurš zemes grāmatās uz viņa vārdu nav ierakstīts, tas atzīstams par tādu, kas ieguvis šo nekustamo īpašumu ar ieilgumu un tam ir tiesība un pienākums prasīt šā iegūšanas pamata ierakstīšanu zemes grāmatās uz savu vārdu. Kamēr ieguvējs to nedara, viņam ir tikai 994. p. 2. d. paredzētās tiesības (1024. p.). Šis pants prasa iztulkojumu. No vienas puses ieguvējam ir tiesības, bet no otras puses arī pienākums koroborēt savu īpašumu (koroborācija ir obligāta, nepieciešama). Šā panta

tiesību paskaidro 994. panta 2. daļā; kaut arī tas netieši attiecas uz šo gadījumu, tas tomēr norāda, ka koroborācija ir nepieciešama atiecībā uz trešām personām, jo līdz koroborācijai ieguvējam pret trešām personām nav nekādu tiesību (994. p. 2. d.), t. i., nav lietu tiesības, šajā gadījumā – īpašuma.

7. Savelkot visu sacīto, jākonstatē, ka ieilguma institūta juridisko dabu raksturo tā esenciālā funkcija – īpašuma iegūšana ar laiku. Rodas jautājums, vai ieilgums institūtam nevar atzīt arī otru funkciju – īpašuma izbeigšanu, citiem vārdiem: vai ieilgumu nevarētu uzskatīt arī par īpašuma izbeigšanas veidu. Kā mūsu, tā arī citu Eiropas valstu kodeksos ieilguma jautājums atrisināts tāpat kā romiešu tiesībās. Agrāk Krievijā šis institūts bija citādi regulēts: netika prasīts ieilguma tiesiskais pamats un labticība. Tas bija pēc būtības cits institūts, kura konstrukcija nesaskanēja ar taisnības principiem. No apgrozības viedokļa šāda ieilguma konstrukcija bija praktiski attaisnojama; šī institūta mērķis bija normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā) radīt noteiktību. Ja īpašnieks par savu īpašumu nedomā un nerūpējas, viņš neizpilda savu īpašnieka funkciju. Tādā gadījumā ir vēlams, lai īpašums nokļūtu cita īpašnieka rokās; tas viegli notiek ar ieilgumu, ja tā pamatā ir vienīgi laika notecējums.

Ja valdītājs valda svešu īpašumu un kļūst par tā īpašnieku, tad iepriekšējais īpašnieks savu īpašumu zaudē. Neraugoties uz to, ieilgums nav atzīstams par īpašuma izbeigšanas veidu, bet par patstāvīgu institūtu, jo ar ieilgumu var tikt iegūti īpašumā arī tādi priekšmeti, kas līdz iegūšanas momentam kādas personas īpašumā vēl nav bijuši. Tādējādi, lai gan dažos gadījumos īpašuma izbeigšana ir ieilguma sekas, tomēr īpašuma izbeigšanu kā speciālu funkciju ieilgumam atzīt nevar.

(Ieilgums kā īpašuma veids jāatšķir no saistību tiesību institūta – noilguma, kas ir tiesību un prasījumu izbeigšanas veids.) Rodas praktisks jautājums: ja valdītājs var pierādīt savu īpašumu ar kādu citu īpašuma iegūšanas veidu un arī ar ieilgumu, vai tas atkarīgs no viņa gribas? Pamatojoties uz ieilguma rakstura analīzi (ieilgums pēc sava rakstura ir īpašuma iegūšanas anormāls, papildu veids), jāatzīst, ka šādā gadījumā, kad ir iespējams izliet citu iegūšanas veidu, uz ieilgumu atsaukties nevar. Tā kā ieilgums ir anormāls īpašuma iegūšanas veids, tad tas paplašināti nav iztulkojams.

16. ĪPAŠUMA IZBEIGŠANĀS

1. *Inter vivos* – īpašums izbeidzas:

- a) ar īpašnieka gribu,
- b) bez īpašnieka gribas.

a. Ar īpašnieka gribu viņa īpašuma tiesība uz kādu lietu izbeidzas, kad viņš lietu atmet, nenododams citam, kā arī, kad viņa īpašuma tiesības atdod kādam citam (1032. p.).

b. Bez īpašnieka gribas īpašuma tiesības izbeidzas:

- 1) kad lieta iet bojā,
- 2) kad īpašums pāriet uz citu personu ar savienojumu (*conclusio*) vai ar ieilgumu,
- 3) ar tiesas spriedumu, ar kuru lieta piespriesta citam, vai ar kuru kā sods noteikta tās konfiskācija valstij par labu (speciāls īpašuma izbeigšanās veids – konfiskācija),
- 4) kad īpašums iegūts tikai uz noteiktu laiku vai ar atceļošu nosacījumu – laikam notekot vai nosacījumam iestājoties,
- 5) uz piegūtiem savvaļas dzīvniekiem – kad tie aizbēg no īpašnieka uzraudzības vai atmet paradumu atgriezties mājās (oriģināls īpašuma izbeigšanās veids),
- 6) atsavinot likumā paredzētā kārtībā īpašumu valsts vai sabiedriskām vajadzībām (1033. p.).

2. *Mortis causa*, t. i., ar īpašnieka nāvi īpašuma tiesība pāriet uz viņa mantiniekiem (1034. p.). Tas nozīmē, ka dogmatiski mantošanu varētu atzīt par īpašuma izbeigšanās veidu, kaut gan šajā gadījumā iespējams konstruēt arī īpašuma tiesību turpināšanu.

3. Starp speciāli regulētiem īpašuma izbeigšanās veidiem pirmā vieta pieder ekspropriācijai.

a. Šis termins raksturīgs kā pretstats propriācijai, t. i., īpašuma iegūšanai.

Ekspropriācija asi aizskar pamata principu, ka īpašums ir mūžīgs, un tāpēc tā var notikt tikai

- 1) pēc katram atsevišķam gadījumam speciāli izdota likuma un
- 2) ar saistošu nosacījumu, ka pirms atsavinājuma īpašniekam jāsaņem pilnīga atlīdzība, pie tam
- 3) pats speciālais likums jāattaisno ar valsts vai sabiedrisku vajadzību pēc atsavinājuma. Tikai šāda vajadzība padara pašu ekspropriāciju par tiesisku.
- 4) Tā kā ekspropriācija no tagadējās civiltiesiskās sabiedrības viedokļa ir nenormāla parādība, tad ekspropriācija izdarāma, pēc iespējas saudzējot īpašnieka intereses, kura nekustamo īpašumu atsavina valsts vai sabiedriskām vajadzībām.

b. Šī likuma tendence – pēc iespējas saudzēt īpašnieka intereses – atrodama arī «Likumā par nekustamu mantu piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām» (lik. kr. 1923., 59. nr.).*

* 1992. g. 15. septembrī LR AP pieņēma likumu «Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām». Ar šo likumu tika atjaunots Latvijas Republikas 1923. gada likums «Par nekustama īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām» (ar grozījumiem un papildinājumiem, kas izdarīti ar 1936. gada 28. maija un 1937. gada 30. augusta likumu), mainot dažu pantu redakciju. Likums nosaka, ka nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskajām vajadzībām pieļaujama izņēmuma gadījumos vienīgi pret atļidzību naudā un tikai uz atsevišķa likuma pamata.

Priekšlikumu par nekustamā īpašuma atsavināšanu iesniedz valdība.

Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu, ja tas nepieciešams kultūras, izglītības, sporta, veselības aizsardzības vai sociālās nodrošināšanas vajadzībām, kā arī sabiedriskā transporta attīstībai, vides aizsardzības vai inženiertehnisko objektu celtniecībai, ierosina pašvaldības.

Pēc tam, kad pieņemts likums par nekustamā īpašuma atsavināšanu, zemes grāmatā izdarāma atzīme par aizliegumu nekustamo īpašumu atsavināt vai apgrūtināt.

Institūcija, uz kuras ierosinājumu pamata notiek atsavināšana, pēc attiecīgā likuma pieņemšanas piedāvā īpašniekam noslēgt vienošanos par nekustamā īpašuma atsavināšanu, piesolot viņam pēc saviem ieskaņiem taisnīgu atļidzību vai piedāvājot apmainīt to pret līdzvērtīgu mantu.

Ja atļidzība noteikta uz labprātīgas vienošanās pamata vai atsavinātā nekustamā īpašuma vērtība tiek atļidzināta, apmainot atsavināto mantu pret citu mantu, noslēdzams attiecīgs līgums.

Nostiprinot zemes grāmatā noslēgto līgumu par atsavināto zemi, tā pāriet valsts vai pašvaldības īpašumā brīva no jebkādiem apgrūtinājumiem, ja atsavinātā zemes gabala platība nepārsniedz 20 procentus no visa īpašnieka zemes.

Ieinteresētās personas, kam par labu zemes grāmatā atzīmētas kādas tiesības uz atsavināto zemi, pēc viņu pieprasījuma saņem tām pienākošās summas priekšrocības kārtā, bet ne vairāk par nolīgto pirkuma summu pēc līguma nostiprināšanas uz valsts vai pašvaldības vārda.

Ja vienošanās nav panākta, uz attiecīgās institūcijas pieteikuma pamata lietu izskata tiesa.

Ja attiecīgā institūcija atsavināmajam nekustamajam īpašumam dod zemāku novērtējumu par tā hipotekārijiem parādiem, novērtēšanā pieaicināmi arī tie hipotekārie kreditori, kuru adreses ir zināmas.

Institūcijai, uz kuras ierosinājuma pamata notiek atsavināšana, jāiesniedz tiesai paziņojums, norādot cenu, kādu tā nosaka atsavināmajam nekustamajam īpašumam, un tās pamatojumu. Šā paziņojuma norakstā iesniedzami nekustamā īpašuma īpašniekam un viņa hipotekārijiem kreditoriem, ja viņu adreses ir zināmas, un ja viņi ir aicināmi pie aprakstīšanas un novērtēšanas.

Aprakstot un novērtējot nekustamo īpašumu, ieinteresētajām personām ir atļauts dot paskaidrojumus un iesniegt dokumentus. Viņu neierašanās neaptur lietas gaitu.

Pēc aprakstīšanas nekustamais īpašums pāriet tās iestādes valdījumā, kuras vajadzībām to atsavina.

Atsavinot dzīvojamo māju, kurā dzīvo tās īpašnieks vai viņa ģimenes locekļi, attiecīgajai institūcijai viņi jānodrošina ar citu dzīvojamo telpu.

Novērtēšana izdarāma pēc vietējām cenām un tiem sevišķajiem apstākļiem, kādos attiecīgais īpašums atrodas. Ja īpašnieks pieprasa, tas novērtējams arī pēc ienesīguma.

Nekustamais īpašums novērtējams pēc ienesīguma uz īpašnieka iesniegto ziņu pamata. Šajā gadījumā nekustamā īpašuma cena nosakāma, kapitalizējot ar pieciem procentiem vidējo tīro ienākumu no nekustamā īpašuma par pēdējiem pieciem gadiem vai arī par visu valdījuma laiku, ja īpašnieks to valdījis mazāk par pieciem gadiem.

Novērtējot atsavināmo mantu, nav ņemams vērā nepelnītais vērtības pieaugums, kas atkarīgs no mērķa, kuram mantu atsavina.

Ja valsts vai sabiedriskajām vajadzībām nepieciešama tikai daļa no nekustamā īpašuma un atlikusi

daļa īpašniekam kļūst nederīga vai mazvērtīga, viņš var prasīt nekustamā īpašuma atsavināšanu pilnā apmērā.

Lietas izskatīšanā tiesa pieaicina īpašnieku, tās institūcijas pārstāvi, kura ierosinājusi īpašuma atsavināšanu, un hipotekāros kreditorus.

Atbildības apmēru tiesa nosaka, pamatojoties uz ekspertu atzinumu, vai nu pēc vietējām cenām, ja to prasa īpašnieks un tiesa šādu prasību atzīst par dibinātu, vai pēc nekustamā īpašuma ienesīguma.

Tiesas spriedums ir pārsūdzams likumā noteiktajā kārtībā.

Pēc tam, kad tiesas spriedums par nekustamā īpašuma atsavināšanu ir stājies spēkā, tā īpašniekam ir izmaksājama noteiktā atbildība un tiesas noteiktie procenti, bet ne mazāk par sešiem procentiem gadā no nekustamā īpašuma pārņemšanas dienas līdz samaksas dienai.

Izmaksājot atbildību, jāievēro šādi noteikumi:

1) ja tiesības uz atbildības saņemšanu kopumā vai daļēji nav noskaidrotas, nenoskaidrotā atbildības summa, kā arī hipotekārajiem kreditoriem pienākošās summas ieskaitāmas valsts budžetā un pēc pieprasījuma izmaksājamas īpašniekam vai hipotekārajiem kreditoriem;

2) atbildības summa īpašniekam, kura dzīvesvieta nav zināma, iemaksājama valsts budžetā šā panta 1. punktā norādītajā kārtībā un uzglabājama tur, kamēr ierodas īpašnieks vai viņa mantinieki;

3) ja nekustamais īpašums apgrūnāts ar tādiem hipotekārajiem parādiem, kuri pārsniedz noteikto nekustamā īpašuma novērtējumu, šiem kreditoriem ir tiesības prasīt no sava personiskā parādnieka tā parāda atlikuma samaksu, kas nav dzēsts ar atsavinātā nekustamā īpašuma ekvivalentu, ja vien pašā saistības rakstā nav sacīts, ka parādnieks par savu parādu atbild vienīgi ar iekļāto nekustamo īpašumu. Visi hipotekārie parādi, kurus attiecīgā institūcija nav pārņēmusi uz sevi, zemes grāmatā dzēšami;

4) ja piespriedtā atbildības summa nav pietiekama visu bijušā īpašnieka kreditoru prasījumu apmierināšanai pilnā apmērā, šī summa iemaksājama tiesas depozītā un sadalāma civiltiesiskajās likumos noteiktajā kārtībā;

5) atsavināto nekustamo īpašumu apgrūtinotās lietu tiesības, t. i., atzīmes zemes grāmatā, dzēšamas, ja iestāde, kuras vajadzībām izdarīta atsavināšana, neizsaka vēlēšanos tās atstāt.

Pēc atbildības samaksas vai iemaksas valsts budžetā attiecīgā institūcija iesniedz zemes grāmatu nodaļai tiesas sprieduma norakstu kopā ar nekustamā īpašuma aprakstu tā reģistrēšanai uz valsts vai pašvaldības vārda.

Neatkarīgi no atbildības samaksas bijušajam īpašniekam atsavinātās mantas ieguvējam uz sava rēķina jābūvē tūli, ceļi, dambji, pārbrauktuves un citas izbūves, kas nepieciešamas to zaudējumu un neērtību novēršanai, kuras bijušajam īpašniekam vai citām personām var rasties, atsavināto mantu izmantojot paredzētajam mērķim.

Ja ieguvējs atsavināto nekustamo īpašumu vai tā daļu ne vēlāk kā piecu gadu laikā, skaitot no atsavināšanas dienas, atzīst par nevajadzīgu, bijušais īpašnieks, atmaksājot saņemto atbildību, var šo mantu atgūt atpakaļ.

Pēc šā termiņa noteikšanas bijušajam īpašniekam ir priekšrocības tiesības iegūt atsavināto mantu par summu, kas, ja nav panākta vienošanās, nosakāma, no jauna novērtējot atsavināto nekustamo īpašumu šajā likumā paredzētajā kārtībā. Ja bijušais īpašnieks izmanto šīs tiesības, attiecīgajai varas iestādei ir tiesības atpakaļnododamajā nekustamajā īpašumā nojaukt visas tās celtās izbūves sešu mēnešu laikā, skaitot no atpakaļpārdevuma līguma noslēgšanas dienas.

Vēl jāpiezīmē, ka sakarā ar LR AP lēmumu «Par Latvijas Republikas likuma «Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām» spēkā stāšanās kārtību» noteikts, ka, atsavinot valsts vai sabiedriskajām vajadzībām nekustamo īpašumu, uz kuru saskaņā ar likumu ir atjaunojamas bijušā īpašnieka (viņa mantinieka) īpašuma tiesības, bet šis īpašums netiek atdots dabā, atbildības apmērs nosakāms naudā minētajā likumā noteiktajā kārtībā. Pēc īpašnieka pieprasījuma atbildība izmaksājama sertifikātos, kas paredzēti īpašuma kompensācijai. Likumā paredzētie procenti šajos gadījumos nav aprēķināmi.

1) Privāta īpašnieka interesēs ir noteikums, ka Ministru kabinetam, izstrādājot likuma projektu par atsavināšanu, jāmotivē nepieciešamība pēc attiecīga atsavinājuma (1. p.).

2) Tālāk, lai gan atlīdzība par atsavinājumu nosakāma naudā (2. p.), tomēr pēc īpašnieka vēlēšanās ir iespējama vienošanās, ka viņš naudas vietā saņemtu citu nekustamu īpašumu apmaiņai pret atsavināto (5. p.).

3) Īpašniekam nav pienākuma pieņemt kā taisnīgu tādu atlīdzību, kādu piedāvā attiecīgais resors, kas ierosinājis atsavināšanu (3. p.). Tādā gadījumā pēc resora priekšlikuma vietējais miertiesnesis izdara apraksti un novērtējumu, pieaicinot ekspertus un katrā ziņā aicinot arī īpašnieku vai viņa vietnieku (6. p.).

4) Tāpat īpašnieka interesēs ir noteikts, ka piespriedē atlīdzība izmaksājama viņam ar 6% gadā, skaitot no nekustamā īpašuma pārņemšanas dienas līdz nomaksas dienai (15. p.), pie kam pārņemšanu izdara pēc nekustamā īpašuma aprakstes.

5) Beidzot, ja pēc kāda laika izbeigusies nepieciešamība pēc atsavinātā īpašuma, tad agrākajam īpašniekam ir tiesība piecu gadu laikā no atsavinājuma dienas saņemt atpakaļ īpašumu, atdodot viņam samaksāto atlīdzību; arī pēc pieciem gadiem viņam ir pirmtiesība uz atsavināto īpašumu, bet tikai par tādu summu, ko noteiks ar jaunu novērtējumu (18. p., sal. 19. p.).

Šie noteikumi liecina, ka ekspropriācijas likums cenšas pēc iespējas aizsargāt atsavināmās un atsavinātās lietas īpašnieka intereses. Ar to pa daļai izskaidrojams arī tas, ka atlīdzību izmaksā pirms atsavinājuma akta koroborācijas zemes grāmatā (16. p.). Tomēr valsts šajā ziņā ne ar ko neriskē, ja jau tūlī pēc likuma izdošanas par kāda nekustama īpašuma atsavināšanu un uz attiecīga resora paziņojuma pamata zemes grāmatas reģistrā ieraksta atzīmi par šī īpašuma atsavināšanas un apgrūtināšanas aizliegumu (4. p.).

No nekustamu īpašumu ekspropriācijas jāatšķir arī sveša nekustama īpašuma piespiedu lietojums divos veidos:

- 1) īpašuma ieņemšana;
- 2) līdzdalības tiesība.

Lai gan gan viens gan otrs notiek par atlīdzību un uz zināmu laiku, tomēr piespiedu lietojums groza tikai īpašnieka statusu, bet neizbeidz īpašuma tiesību (par piespiedu lietojumu sk. lik. kr. 1921., 153. nr.).

4. Bez tam speciāli regulēta vēl:

- a. rekvizīcija un
- b. konfiskācija.

a. Rekvizīcija ir īpašs kustama īpašuma izbeigšanās veids, pie kam ar to

saprot visādu vietēju līdzekļu atņemšanu iedzīvotājiem par atlidzību kara vai citiem valsts mērķiem. Rekvizīcijas nosacījums ir, pirmkārt, lietas atņemšana ar valsts iestādes aktu, otrkārt – taisnīga atlidzība un drīza samaksa.

Rekvizīcija pieļaujama tad, ja nav citu līdzekļu, lai apmierinātu kara laika vajadzības. Pašu rekvizīciju izdara, ievērojot nosacījumu par līdzīgu sadalījumu, stingri nepieciešamā daudzumā un tikai valsts iestādes, nevis virsnieki, atlidzības apmēru nosaka īpašas komisijas. Kara zaudējumu atlidzības lietā sk. arī lik. kr. 1919. nr. 83., 23., 1921. nr. 170, 1922. nr. 30., 53., 80. (instrukcija), 1923. nr. 131. (papildinājumi un pārgrozījumi).

b. Arī konfiskācija ir sevišķs īpašnieka lietu atņemšanas veids. Konfiskācijas kā kriminālsoda ideja atrodas ārpus civiltiesiskās sabiedrības robežām, pie tam jaunais Sodū Likums vairs neparedz sodus, kas saistīti ar īpašuma tiesību zaudēšanu.* Konfiskācija kā bezpalīdzības atsavinājums par labu fiskam ir novecojis institūts; tagadējās tiesības gan administratīvajā kārtībā atļauj konfiscēt kratišanā atņemtās lietas, piem., aizliegtu iespiestu sacerējumu eksemplārus, kontrabandu, pie kam pēdējā gadījumā konfiskācijas mērķis ir aizsargāt publiskos nodokļu likumus.**

* *Patlaban spēkā esošā Kriminālkodeksa normas paredz iespēju pielietot mantas konfiskāciju par sekojošiem noziegumiem:*

par darbību, kas vērsta uz valsts varas gāšanu (KK 59. p.); par spiegošanu (KK 60. p.); par diversiju (KK 63. p.); par kaitniecību (KK 64. p.); par kontrabandu (KK 73. p.).

Iespēja piemērot mantas konfiskāciju paredzēta arī par zādzību (KK 139. p.); par laupīšanu (KK 141. p.); par krāpšanu (KK 142. p.); par izspiešanu (KK 143. p.), par izspiešanu organizētā grupā (KK 143.1. p.), par mantas piesavināšanos, ja to izdarījusi persona, kurai šī manta uzticēta vai atradies tās pārziņā (KK 144. p.); par mantas iegādāšanos vai realizēšanu, zinot, ka tā iegūta noziedzīgā kārtā (KK 145. p.); par spekulāciju sevišķi lielos apmēros (KK 149. p.); par izvairīšanos no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas (KK 148.1. p.); par preču trūkuma mākslīgu radišanu iedzīvošanās nolūkā, tūrotājam vai rūpniekam, kā arī uzņēmuma vai iestādes vadītājam noslēpjot, iznīcinot vai sabojājot šīs preces (KK 149.3 p.); par uzņēmējdarbības ierobežojumu pārkāpšanu (KK 162.2. p.); par darba tiesisko attiecību ierobežojumu pārkāpšanu (KK 162.2. p.); par amatpersonu ienākumu gūšanu no tāda ienākumu avota vai tādā veidā, kas šīm amatpersonām aizliegts ar likumu, ja šo ienākumu guvusi amatpersona, kas valsts vai pašvaldību iestādē ieņem atbildīgu stāvokli (KK 162.4. p.).

Mantas konfiskācija paredzēta arī dažos citos pantos. Jāuzsver, ka to var piemērot tikai likumā paredzētos gadījumos.

** *Latvijas Republikas likumu administratīvo pārkāpumu kodeksā konfiskācija paredzēta 156. pantā par tirdzniecību bez noteiktā kārtībā izdotas speciālas atļaujas (licences). Par to tiek uzlikts naudas sods, konfiscējot tūrošanās priekšmetus vai bez to konfiskācijas. Konfiskācija paredzēta arī par administratīviem pārkāpumiem muitas jomā, proti, par preču un citu priekšmetu nedeklarēšanu vai to deklarēšanu ar neīstu nosaukumu; par preču un citu priekšmetu, kā arī dokumentu nenogādāšanu Latvijas Republikas muitas iestādē; par atpakaļizvešanas vai*

5. Protams, ja kāds zaudē tiesisku iespēju (tiesību spēju) iegūt zināma veida lietas, galvenokārt nekustamus īpašumus, tad līdz ar to viņš nebūt nezaudē savas lietas, kas viņam jau pieder; tāpat arī viņa mantinieki nezaudē tiesības uz lietām, kas viņiem piekrīt mantošanas kārtībā, kaut arī viņiem nebūtu to iegūšanai vajadzīgo īpašību (1035. p.), ja likumā nav paredzēti speciāli ierobežojumi.

6. Īpašumu atņem ar likumīgā spēkā stājušos un izpildītu tiesas spriedumu. Īpašuma atņemšana tiesas ceļā procesa likuma noteiktā kārtībā praksē dažkārt var radīt lielas grūtības, piem., apstiprinot izlozes, kuras tiesa izdarījusi nelikumīgi, ja senāts vēlāk atceļ šādu spriedumu. Rodas jautājums, vai iepriekšējā sprieduma un uz tā pamata radušās privāta īpašuma tiesības atcēlums iespējams tikai tiesas ceļā, vai arī kā atcēlums pēc senāta sprieduma. Pēdējais veids ir loģisks un lietderīgs, bet vai tas ir pamatojams ar mūsu likumiem, par to var šaubīties un strīdēties, jo tiesa savus spriedumus, kas stājušies likumīgā spēkā, vienkārši atcelt nevar. Šai un tamlīdzīgos gadījumos jūtama nepieciešamība pēc regulēšanas ar likumu.

7. Beidzot, kā jau minēts, zināmos gadījumos valstij ir tiesība iznīcināt vai

atpakaļieņemšanas saistību neievērošanu; par preču un citu priekšmetu, kuriem piešķirti muitas atvieglojumi, izmantošanu citiem mērķiem bez Latvijas Republikas muitas iestāžu atļaujas; par preču un citu priekšmetu pārvietošanu pāri Latvijas Republikas muitas robežai, apejot muitas kontroli; par preču un citu priekšmetu pārvietošanu pāri Latvijas Republikas muitas robežai, tos noslēpjot no muitas kontroles.

Visos šajos un vēl dažos citos administratīvo pārkāpumu gadījumos paredzēta iespēja konfiscēt attiecīgās preces un priekšmetus, kuri ir administratīvā pārkāpuma objekti.

Līdzīga rakstura konfiskācija paredzēta arī likumā par kontinentālo telpu un ekonomisko zonu patentu likumā un arī dažos citos likumos.

Konfiscēto mantu uzskaita, novērtē un realizē atbilstoši LR MP 1993. g. 8. janvārī apstiprinātajam «Nolikumam par konfiscētās, bezīpašnieka, bezmantnieka, pēc mantošanas tiesībām valstij vai pašvaldībai pārgājušās, dāvinājuma, atrastās un atrastās apslēptās mantas uzskaiti, novērtēšanu un realizāciju».

Nolikums paredz konfiscētās mantas realizācijas rezultātā gūto ienākumu ieskaitīšanu valsts vai pašvaldības budžetā un mantas bezatlīdzības nodošanu valsts institūcijām.

Lai nodrošinātu valsts vai pašvaldību īpašuma tiesību garantijas, budžetā tiek ieskaitīti ieņēmumi, kas gūti, realizējot mantu, kas konfiscēta, pamatojoties uz tiesas (Civillikuma 1033. (3.) pants), muitas (Muitas kodeksa 91. pants) vai citu pilnvaroto institūciju lēmumu pamata.

Mantas pirmreizējo uzskaiti izdara:

tiesas izpildītāji, ja manta konfiscēta uz tiesas sprieduma pamata;

muitas iestādes, ja manta konfiscēta uz muitas iestāžu lēmuma pamata;

attiecīgā institūcija, ja manta konfiscēta uz citu pilnvaroto institūciju lēmuma pamata.

Administratīvā kārtā konfiscētā, atrastā un atrastā apslēptā dārgmetāla pirmreizējā aprakstē obligāti jāpiedalās valsts finansu inspekcijas pārstāvjiem.

atņemt īpašniekam viņa lietas pret viņa gribu. Piem., valsts tieši var iznīcināt privātu mantu mājlopus epidēmiju gadījumos. Mantu iznīcināšana notiek sevišķi kara laikā pēc militāro iestāžu rīkojuma.

No atlīdzības, kas valstij jāmaksā par tīšu mantas iznīcināšanu (skat. iepriekš), jāatšķir atlīdzība par t. s. kara zaudējumiem, un proti: par mantu, kas iznīcināta bez militāro iestāžu rīkojuma un vispār bez karaspēka vainas (piem., zaudējumi, ko nodarījis ienaidnieks un artilērijas šāviņi).

Tādus zaudējumus parasti neatlīdzina. Tomēr jautājumu par pasaules kara zaudējumu atlīdzību Rietumeiropā izšķīra pozitīvi, atlika tikai noteikt atlīdzības apmēru un laiku. Katrā ziņā jāvēlās, lai šo jautājumu izšķirtu ne uz labdarības, bet uz cietušā civiltiesības pamata, jo viena pilsoņa zaudējumus vajag sadalīt uz visiem pilsoņiem. Šo jautājumu speciāli apskatījis senators Ozoliņš.

Vispār jāievēro, ka mūsu laikos speciālā īpašuma izbeigšanās ir regulēta administratīvā kārtībā (arī Latvijā, sk. administratīvās tiesības).

Tas nozīmē, ka mūsu laikos neaizskaramības princips ir sašaurināts un civiltiesību sfēru aprobežo publiskās tiesības. No tā viedokļa arī īpašuma iegūšana attiecībā uz nekustamu mantu atkarīga no tieslietu ministra atļaujas.

IV. ĪPAŠUMS

(sabiedriskā nozīmē)

17. ĪPAŠUMA APROBEŽOJUMI*

Pastāv 2 īpašuma aprobežojumu šķiras:

- a. īpašuma aprobežojumi (robežas) sabiedriskās interesēs šaurākā nozīmē un
 - b. īpašnieka aprobežojumi, kas galvenokārt atkarīgi no īpašnieka autonomās gribas plašākā nozīmē. Sakarā ar to (928. p.) likumiskie aprobežojumi (robežas) atšķiras no autonomiem aprobežojumiem ar to, ka tie citām personām nedod privātas tiesības.
1. Īpašuma aprobežojumu (robežu) ģenerālās tēzes ir
 - a. Aprobežojumi (robežas) jātulko šaurākā nozīmē,
 - b. Šaubu gadījumos jāpieņem, ka īpašums nav aprobežots (īpašuma neaprobežotības prezumpcija).
 - c. Īpašniekam nav pienākuma pierādīt sava īpašuma neaprobežotību; īpašuma aprobežojumi jāpierāda pretējai pusei un
 - d. īpašums pēc būtības attiecībā uz saturu prezumēts kā pilnīga vara. Ja, piemēram, likumisks aprobežojums atkrit, tad īpašnieks *ipso iure* kļūst brīvs no aprobežojuma (robežas) – īpašuma sfēra pieņem savu normālo, prezumēto apjomu (tā salīdzināma ar gumijas bumbu, uz kuru vērsts spiediens), – te parādās īpašuma elastīguma princips.
 2. Pēc būtības (antoloģiski) visi īpašuma aprobežojumi (robežas) pastāv sabiedriskās interesēs.

Tā kā sociālā interese galvenokārt saistīta ar īpašuma lietošanu, tad gandrīz visi īpašuma aprobežojumi attiecas uz īpašuma lietošanas tiesību (1082.–1129. p.p.). Īpašuma lietošanas tiesības aprobežojumu vispār noteic vai nu likums vai tiesas lēmums, vai arī privāta griba ar testamentu vai līgumu, un šis aprobežojums var attiekties kā uz dažu lietu tiesību piešķiršanu citām

* Civillikuma piektā apakšnodaļa paredz īpašuma aprobežojumus (1067.–1128. pantī). Šie pantī attiecas uz visiem īpašumiem neatkarīgi no īpašuma tiesību rašanās laika (LR AP 1992. g. 7. 07. likuma 17. pants).

personām, tā arī uz to, ka īpašniekam jāatturas no zināmām lietošanas tiesībām vai arī jāpacieš, ka tās izlieto citi (1082. p.).

3. Mūsu kodeksā ir šāda īpašuma lietošanas tiesības aprobežojumu klasifikācija:

a. būvju un ēku lietošanas tiesības aprobežojumi (1083.–1092. p.p.);

b. ietaišu un apstādījumu lietošanas tiesības aprobežojumi (1093.–1101. p.p.);

c. ūdeņu lietošanas tiesības aprobežojumi (1102.–1127. p.p.);

d. mežu lietošanas tiesības aprobežojumi (1128.–1129. p.p.).

a. Katram būves īpašniekam, lai aizsargātu sabiedrisko drošību, jātur sava būve tādā stāvoklī, ka no tās nevar rasties kaitējums ne kaimiņiem, ne garāmgājējiem, ne arī tās lietotājiem. Ja par būvi, no kuras draud briesmas, pastāv īpašuma tiesības strīds, tad šo briesmu novēršanai nepieciešamie soļi tūlīn un vēl pirms prāvas beigām jāspēr tam, kas šo būvi tajā brīdī valda, ar tiesību vēlāk prasīt izdevumu atlīdzību. Ja būves īpašnieks vai valditājs, pretēji attiecīgās varas pieprasījumam, nenovērš draudošās briesmas, tad attiecīgai iestādei, raugoties pēc apstākļiem, būve jāsaved kārtībā vai arī pavisam jānojauc uz īpašnieka rēķina (1084. p.). Skat. arī 1086., 1090., 1091. un 1022. p.p. Visi šie noteikumi (1082.–1092. pp.) uz lauku būvniecību neattiecas (sk. 1086. p. piez.).

b. 1) Ja uz robežas augošs koks liecas pār kaimiņa ēku, viņam ir tiesība prasīt, lai koka īpašnieks to nocērt, bet, ja pēdējais atteicas, pašam to nocirst un paturēt sev. Šie noteikumi piemērojami arī tajā gadījumā, kad vējš noliecis koku pār kaimiņa zemi (1098. p.).

2) Ja koks izstiepj savus zarus virs kaimiņa zemes, tad pēdējam ir tiesība nolasīt tajos augošos augļus, ciktāl viņš var tos aizsniegt no savas zemes, un viņš iegūst tos par savu īpašumu, tāpat kā no šiem zariem uz viņa zemes nokritušos augļus.

3) Kaimiņš var arī prasīt, lai zarus apcērt līdz četri ar pusi metru augstumam no zemes, bet ja koka īpašnieks to nedara, tad viņš pats var nocirst zarus līdz minētajam augstumam un paturēt sev (1099. p.). Skat. arī pārējos p.p. 1093.–1097. p.p., 1100.–1101. p.p.

c. Pie publiskiem ūdeņiem pieder jūras piekrastes josla, kā arī šī panta pielikumā uzskaitītie ezeri un upes. Visi pārējie ūdeņi ir privāti (1102. p.).

1) Kā stāvošie, tā tekošie ūdeņi, kas atrodas viena zemes īpašnieka robežās, pieder viņam ar tiesību lietot tos vienam pašam pēc sava ieskata, bet ūdeņi, kas stiepjas cauri vai piekļaujas dažādu īpašnieku zemes gabaliem, ir viņu kopīpašums, un katram no viņiem ir tiesība lietot to ūdeņa daļu, kas stiepjas cauri vai piekļaujas viņa zemei (1108. p.).

2) Publiskās upēs katram brīvi atļauta ūdens ikdienišķa lietošana, ciktāl ar to nekaitē sabiedrībai un neaizskar zemes īpašnieka tiesības (1110. p.).

3) Šajā nodalījumā regulētas arī zvejas tiesības (skat. 1112.–1118. p.p.).

4) Ūdensspēka izmantošana (skat. 1120.–1123. p.p.) un

5) ūdens piegādes ierīkošana (skat. 1124.–1127. p.p.).

No sacītā redzam, ka apskatītajās 3 aprobežojumu grupās (a, b, c) dominē publiskās un speciāli – kaimiņu intereses.

d. Te ir tikai divi panti (skat. 1128. un 1129. p.p.), jo attiecībā uz meža aizsardzību pastāv speciāls likums.

4. Rezumējot sacīto, varam konstatēt, ka:

a. Īpašuma aprobežojumu institūtā pēc būtības (antoloģiski) dominē sabiedriskās un sevišķi kaimiņu intereses; pēdējās aizstāv, piem. 1086. p. (tas runā ne tikai par kaimiņiem, bet arī par attālāko būvju īpašniekiem);

b. īpašuma aprobežojums pēc sava pamata subjektam pastāvīgu civiltiesību attiecībā uz objekta lietošanu nedod; kaimiņu tiesībās kā jauktā institūtā saskatāmas kā publiskās, tā privātās intereses;

c. īpašuma aprobežojumi pastāv īpašuma lietošanas tiesību sfērā; īpašuma atsavināšanas tiesības aprobežojumi (1076. p.) un kopīpašuma institūts (pēc kodeksa – aprobežojumi, kas attiecas uz īpašumu visā tā apjomā, 1067. p.) istā nozīmē nav īpašuma, bet īpašnieka aprobežojumi.

5. Īpašnieka aprobežojumi (autonomie, pēc īpašnieka gribas) ir dažādi: ar tiem īpašnieks nodibina citām personām privāttiesības (*iura in re aliena*). Speciāli īpašnieka atsavināšanas tiesību var aprobežot ar aizliegumiem, arī ar likumu vai tiesas lēmumu.

Atsavinājums, kas izdarīts pretēji likumiskam aizliegumam, nav spēkā, atskaitot zināmiem gadījumiem noteiktus sevišķus izņēmumus. Atsavinājuma spēkā neesamības dēļ attiecīgais tiesiskais darījums nezaudē savu spēku. Šis darījums, ja vien ieguvējam atsavinājuma aizliegums nav bijis zināms, ir spēkā, ciktāl tas ir savienojams ar atsavinājuma aizliegumu (1076., 1077. p.p.). Ja īpašnieka rīcību par nekustamu īpašumu aprobežo ar tiesas lēmumu vai ar līgumu, vai testamenta noteikumu, tad šis aizliegums ir spēkā pret trešām personām tikai tad, kad tas ierakstīts zemes grāmatās (1081. p.).

18. KOPIPAŠUMS*

1. Pēc kodeksa kopīpašums atzīts par īpašuma aprobežojumu (1067. p., skat. titulu), kaut gan patiesībā kopīpašums ir patstāvīgs institūts, sevišķi no

* Sk. zemsvītras piezīmi 15. lpp. pie punkta d.

vēsturiskā viedokļa. Bez tam kodeksā kopīpašums nav konstruējams kā īpašuma, bet gan kā īpašnieka, resp. kopīpašnieka varas aprobežojums. Beidzot kopīpašuma juridiskā daba ir divējāda: kopīpašums parādās

- a) kā *Gesamteigentum* un
- b) kā *Miteigentum*.

Gesamteigentum atšķiras no *Miteigentum* ar to, ka pirmajā gadījumā tiek prezumēta *sui generis* sabiedrība, starp kuras locekļiem – kopīpašniekiem – pastāv personīgs sakars, kas arī raksturo šo *Gesamteigentum*. *Miteigentum* juridiskai dabai raksturīgs tas, ka starp kopīpašniekiem pastāv vienīgi mantisks sakars: vairākām personām pieder īpašuma tiesība uz vienu un to pašu nedalītu lietu (salīdz. 1067. p.); tādējādi kopīpašums mūsu kodeksā (kā *Miteigentum*) sakrīt ar kopīpašumu romiešu tiesībās. Pēc mūsu kodeksa, īpašuma tiesība, kas pieder uz vienu un to pašu nedalītu lietu vairākām personām nevis reālās, bet tikai domājamās daļās, tā ka sadalīts vienīgi tiesību saturs, ir kopīpašuma tiesība. Ja lieta pieder vairākām personām tādā kārtā, ka katrai no tām ir sava noteikta reāla daļa, tad tas nav kopīpašums šā panta izpratnē; šajā gadījumā katra daļa atzīstama par patstāvīgu veselu un par katra atsevišķa dalībnieka patstāvīgu īpašuma tiesības priekšmetu (sk. 1067. p. 1. un 2. d.). Kopīpašums neierobežojas vienīgi lietu tiesību sfērā, bet pastāv arī mantojuma tiesībās kopmantiniekiem.

Analizējot kopīpašuma instinktu, atšķirami

1. visu kopīpašnieku un
2. kopīpašnieka statusi.

1. a. Visi kopīpašnieki, samērīgi ar katra daļu, saņem visus labumus, kādus kopējā lieta dod, un tādā pašā samērā nes arī zaudējumus, kādi tai ceļas. Kopējās lietas augļi piekrīt atsevišķiem kopīpašniekiem, samērīgi ar katra daļu tajā (1069. p.).

b. Uz kopējo lietu gulošās nastas, apgrūtinājumi un lietas uzturēšanai vajadzīgie izdevumi jānes kopīpašniekiem samērīgi ar viņu daļām (1071. p.).

c. Rikoties ar kopīpašuma priekšmetu kā visumā, tā arī noteiktās atsevišķās daļās drīkst tikai ar visu kopīpašnieku piekrišanu (1079. p.).

d. Ja kāds nekustama īpašuma īpašnieks atsavina savu daļu personai, kura nav kopīpašnieks, tad pārējiem kopīpašniekiem divu mēnešu laikā, skaitot no pirkuma līguma noraksta saņemšanas, pieder pirkuma tiesības, bet gadījumos, kad pirkuma tiesību nav bijis iespējams izlietot atsavinātāja vainas dēļ – izpirkuma tiesība (1079. p. 1. d.).

2. a. Nevienam kopīpašniekam nevar piespiest palikt kopīpašumā, ja vien tā nodibināšanas noteikumi nerunā tam pretim; turpretī katrs kopīpašnieks var katrā laikā prasīt dališanu (1047., 1075., 724.–728. p.p.).

b. Katra kopīpašnieka domājamā daļa kopējā lietā pieder vienīgi viņam, un viņš var to atsavināt vai ieķīlāt (1072. p.).

c. Katram kopīpašniekam ir tiesība protestēt pret viena vai visu pārējo kopīpašnieku rīcību (bez viņa piekrišanas) un šo tiesību viņam nevar atņemt ar balsu vairākumu (1068. p. 2. d.).

3. Kopīpašums izceļas pēc līguma, testamenta (728. p.) vai likuma (726., 727. p.). Kopīpašums izbeidzas tāpat kā īpašums, bet kā kopīpašuma izbeigšanas speciāls veids atzīstama tā dalīšana.

Visumā jāsaprot, ka mūsu tiesības kopīpašumam nav labvēlīgas, jo ir atzīta katra kopīpašnieka tiesība prasīt kopīpašuma dalīšanu katrā laikā (izbeigšanas pamats). Šī norma ir imperatīva, ciktāl tā neiet pretim kopīpašuma nodibināšanas noteikumiem (1074. p.) vai mantojuma atstājēja rīkojumiem (728. p. 2. d.). Ir gan tiesa, ka kodeksā runāts tikai par līdzmantinieku kopvaldījumu (724. p.), bet ne tieši par kopīpašumu, bet šī atšķirība ir tikai vēsturiska un terminoloģiska, jo pēc būtības kopvaldījums ir kopīpašums. Sakarā ar to, pēc manām domām, kopīpašuma noteikumus var piemērot arī līdzmantinieku kopvaldījumam, ciktāl tas nav pretī šā institūta noteikumiem.

V. NEĪPAŠNIEKA LIETU TIESĪBAS (*iura in re aliena*)

19. SERVITŪTI (vispār)

1. Legālā definīcija:

Servitūts ir tāda tiesība uz svešu lietu, ar kuru īpašuma tiesība uz to ir lietošanas ziņā aprobežota kādai noteiktai personai vai noteiktam zemes gabalam par labu (1130. p.).

Kā izriet no šī panta, tad servitūts ir lietu tiesība uz svešu lietu (*iura in re aliena*) vai, pēc manas terminoloģijas, neīpašnieka patstāvīga lietu tiesība. Pēc kodeksa – īpašuma aprobežojums. Vārds «servitūts» atvasināts no verba «*servire*» – kalpot. Sakarā ar šādu terminoloģiju rodas jautājums, kā kalpošanas jēdzienu (sk. 1133. p.) iespējams attiecināt un saistīt ar lietu. Šis jautājums izskaidrojams vēsturiski: pie romiešiem *servus* (kam vajadzēja kalpot *servire*) juridiski bija lieta; tādējādi par kalpotāju varēja būt ne tika persona, bet lieta, arī cilvēks kā lieta (vergs). Šādu izpratni paplašinot, varēja arī, piem., zemes gabalu uzskatīt par kalpotāju, resp., kalpojošu lietu.

2. Servitūta esenciālie elementi:

- a) servitūta subjekts – neīpašnieks, noteikta persona vai noteikta zemes gabala persona (sk. 1130. p.);
- b) objekts – noteikts zemes gabals reālservitūtos (sk. 1130. p.) un katra (kustama un nekustama) lieta personālservitūtos (sk. 1191. p.);
- c) mērķis – lietošana (noteiktā kārtā) gūstot kādu labumu «par labu» – 1130., 1131. p.p.,
- d) forma – servitūtu koroborācija.

3. Servitūta juridiskā daba: lietu tiesību noteikts svešas lietas lietošanas veids. Servitūta raksturs: subjektu, objektu un lietošanas noteiktība. Noteiktības princips servitūtu sevišķi raksturo tāpēc, ka pēc ģenerālās normas īpašums ir tiesiski pilns un absolūts; tādējādi katrs tā aprobežojums (šajā gadījumā servitūts) noteikti, speciāli jāfiksē. Tāpēc arī, ja rodas šaubas par servitūta

apmēru, tas arvien pieņemams vismazākā apmērā tajā ziņā, ka noteiktība attiecas ne tikai uz subjektiem un objektiem, bet arī uz lietošanu.

Visumā

servitūts ir lietu tiesību svešu lietu personīgas vai nepersonīgas «lietošanas» institūts ar noteiktību attiecībā uz personām, objektu un lietošanas veidu.

Servitūtu raksturo vienīgi lietošana un nevis valdīšana, kaut arī dažos gadījumos servitūta priekšmetu nevarētu izlietot citādi, kā tikai to valdot (salīdz. 1138. p.).

PRINCIPI UN TĒZES, KAS PAPILDINA SERVITŪTA JĒDZIENU

2. Sakarā ar servitūta juridisko dabu (3) atzīmējamas šādas tēzes:

a. Servitūts nevar pastāvēt lietas īpašnieka darbībā (*servitus in faciendo consistere non potest*; salīdz. 1134. p.). Tas nozīmē, ka lietas īpašnieks ir brīvs no visādiem pozitīviem pienākumiem attiecībā pret servitūta subjektu; pēdējais nevar prasīt no lietas īpašnieka kaut ko izdarīt (*facere*), resp., darbību. Pretējā gadījumā servitūts nebūtu vairs lietu, bet saistību institūts. No šīs pirmās tēzes ir tikai viens maznozīmīgs izņēmums, kas palicis no romiešu tiesībām, un proti: atbalsta tiesība. Šajā gadījumā kalpojošās ēkas īpašniekam ir pozitīvs pienākums atbalstus uzturēt kārtībā un izlabot (1175. p.). Kalpojošās lietas īpašnieks nedrīkst servitūta izlietotājam likt ceļā nekādus šķēršļus: viņam jāļauj tam darīt visu, bez kā servitūta tiesību nebūtu iespējams sekmīgi izlietot, kaut arī tas nebūtu īstais servitūta priekšmets (1140. p.). Te īpašnieka statuss regulēts tādējādi, ka vārds – sekmīgi – ir servitūtu noteiktības mēraukla.

b. Servitūts nevar pastāvēt uz savu lietu (*nulli res sua servit*), jo servitūts ir īpašnieka lietu tiesība (uz svešu lietu, salīdz. ar 1130 p.).

c. Servitūts nevar būt par cita servitūta objektu (*servitus servitutis esse non potest*); pretējā gadījumā nebūtu pietiekoša noteiktība.

d. Servitūts, izņemot lietojuma tiesību (*usus un usufructus*) ir nedalāmas tiesības (1136. p. noteiktības princips).

e. Servitūtam jādod labums kā izlietotājam (*servitus fundo utilis esse debet*; 1135., 1146. p.p.). Labums ir esenciāls elements servitūta institūtā, kam īpašuma absolūtās varas (ģenerāla forma) sašaurinājums vienmēr jāattaisno; šajā gadījumā tas notiek ar labumu, ko sveša lieta dod citai personai, citiem vārdiem – ar sociālu labumu, ko realizē konkrētās personas. Šī labuma izlietošana prasa visu, kas vajadzīgs izlietošanas realizēšanai; piemēram, kalpojošā nekustamā īpašuma

īpašniekam jāatvēr servitūta izlietotājam galveno tiesību, kaut arī no šīm blakus tiesībām izrietētu atkal sevišķs servitūta veids. Šīs blakus tiesības izceļas kopā ar galveno un kopā ar to arī izbeidzas (1133. p.).

20. PERSONĀLSERVITŪTI

Personālservitūts ir servitūta veids, kur noteiktai fiziskai vai juridiskai personai pieder tiesība izlietot visādas, bet noteiktas svešas lietas noteiktā kārtībā un noteikti paredzētā vai arī likumā prezumētā apjomā.

Personālservitūta esenciālie elementi:

- 1) subjekts – fiziskas vai juridiskas personas (sk. 1131. p.);
- 2) objekts – visāda manta (sk. 1191. p.) un speciāli – patērējama lieta (sk. 1193. p.);
- 3) mērķis – labuma izlietošana;
- 4) noteikts izlietošanas apjoms, kas regulēts ar prezumpcijām, ja lietojumā piešķirta nenoteikta lietas daļa, tad jāpieņem, ka lietojumā nodota puse no tās; ja lietojuma tiesība sadalīta starp vairākām personām, nenoteicot katras atsevišķas personas daļas apmēru, tad šī tiesība pieder viņām visām vienlīdzīgās daļās (sk. 1192. p.). Personālservitūta raksturs ir personisks.

Izšķir 3 personālservitūta veidus:

- 1) parastā lietojuma tiesība (*usus un usufructus*; galvenais veids, 1195.–1224. p.p.),
- 2) ārkārtējā lietojuma tiesība (1225.–1226. p.p.) un
- 3) dzīvokļa tiesība (1127.–1230. p.p.).

Visi panti, kas regulē personālservitūtus, ir diapozitīvas normas, jo no lietojuma tiesības izrietošās tiesiskās attiecības noteic vispirms katram atsevišķam gadījumam paredzētie noteikumi, tā ka tās nodibinātājs var šo tiesību visādi aprobežot un pārgrozīt, ja vien tas nerunā preti lietojuma būtībai. Ja tādu atsevišķu noteikumu nav, tad piemērojami pantos minētie noteikumi (salīdz. 1194. p.).

1. a. Galvenā ideja, kas parastā lietojumā raksturo subjektu – un sevišķi lietotāja – statusu, ir tā, ka lietojamā lieta ir jāglabā, nepārmainot tās būtību – substanci. Sakarā ar to lietotājs – servitūta subjekts var gan izlietot lietu pēc savas gribas, bet tikai saskaņā ar šo ideju (salīdz. 1205. p.), un proti:

- 1) kustamas lietas lietotājs nevar to pārgrozīt vai izlietot neatbilstoši tās uzdevumam, bet uzlabot un izdaiļot šo lietu viņš var tikai tādā mērā, ciktāl ar to nepārgrozās tās raksturs un pirmējais uzdevums (1211. p.).
- 2) Īpašnieks nevar no lietojumā esošā zemes gabala neko ne paņemt,

ne aizvākt, kas pie tā pieder, lai tā būtu ēka vai arī tikai viņa paša stādīts koks.

3) Ja lietotājs uz kalpojošās zemes uzceļ kādu ēku, tad pēc lietojuma izbeigšanās ne viņš, ne viņa mantinieki nevar to nojaukt, ja vien viņš nav noteikti sev pielīdzis tādu tiesību (1224. un 1210. p.p.).

b. Lietotājam jāuztur un jālieto kalpojošā lieta atbilstoši tās uzdevumam ar čakla un kārtīga saimnieka rūpību.

c. Lietotājam ēkas jāuztur uz sava rēķina; tomēr šajā ziņā viņam pienākas tikai izdarīt mērenus izlabojumus, bet ne uzlabojumus. Pastāvošos izdaiļojumus viņš var uzturēt pēc savas gribas. Lietotājam ēkas jānodrošina pret uguni (salīdz. 1212., 1213. p.p.). Attiecībā uz īpašnieka pienākumiem skat. vēl 1221., 1222. un 1223. p.p.

2. a. Ārkārtējās lietojuma tiesības esenciālais elements ir tas, ka servitūta objekts ir patērējama lieta, kas lietojot tiek iznīcināta. Tādējādi ārkārtējās lietojuma tiesības institūts, kas prezumē lietas substances iznīcināšanu, nesaskan ar servitūta centrālo ideju.

Mūsu kodeksā ārkārtējā lietojuma tiesība pastāv kā *sui generis* institūts. Lietotājs te ieņem īpašnieka statusu (sk. 1225. p.); no lietu saņemšanas brīža viņš kļūst par to īpašnieku ar pienākumu pēc lietojuma izbeigšanās atdot atpakaļ tajā pašā daudzumā tās pašas šķiras un labuma lietas vai arī atlīdzināt to vērtību.

b. Ja lietojuma priekšmets ir pienākošies kapitāli vai citādi prasījumi (bezķermeniskas lietas), tad lietotājam pieder tiesība ne vien saņemt ienākumus no prasījuma, bet arī atprasīt pašu kapitālu (procesuāla tiesība), kad tam pienācis termiņš (sk. 1226. p.).

3. Dzīvokļa tiesību kā personālservitūta institūtu iespējams salīdzināt ar saistību tiesību institūtu – īri. Dzīvokļa tiesība ir lietu tiesība, tāpēc tā ir absolūta un neatkarīga no īpašnieka vai kādas citas personas darbības; īrnieka tiesības ir saistību tiesības un kā tādas tās ir relatīvas. Šāds salīdzinājums rāda, ka viena un tā pati tiesiska parādība (šajā gadījumā – svešas lietas lietošana) pēc savas juridiskās dabas var būt pavisam cita.

Pēc kodeksa dzīvokļa tiesība ir lietu tiesība lietot par dzīvokli svešu māju, tomēr nekaitējot pašai mājai (sk. 1227. p.).

No tā izriet dzīvokļa tiesības kā personālservitūta esenciālie elementi: dzīvokļa tiesība ir

- a) lietu tiesība,
- b) tās priekšmets – sveša māja,
- c) mērķis – to izlietojot par dzīvokli, un
- d) izlietošanas apjoms – lietot lietu, nekaitējot tās substancei.

Dzīvokļa tiesības raksturs ir personisks; dzīvokļa tiesības subjekts ir konkrēta persona; persona, kam pieder dzīvokļa tiesība, var atdot telpas citiem vienīgi ar īpašnieka piekrišanu.

Dzīvokļa tiesība, kas piešķirta vairākām personām kopīgi, paliek spēkā pilnā apmērā tik ilgi, kamēr dzīvs kaut viens šīs tiesības izlietotājs. Izdevumi par dzīvokļa nepieciešamajiem izlabojumiem un citas nastas jānes dzīvokļa tiesības izlietotājam (1229. un 1230. p.p.).

4. Apskatītos 3 personālservitūta veidus var papildināt ar ceturto, un proti: ja reālservitūts ir organizēts tādējādi, ka tas pieder tikai noteiktām personām, tad šādi servitūti uzskatāmi par personālservitūtiem un tiem piemērojami šo pēdējo noteikumi (salīdz. 1142. p.). Lai gan pēc būtības šāds servitūts ir reālservitūts, tad tomēr sava personiskā rakstura dēļ (kas parādās tajā apstākļi, ka servitūta subjekts ir konkrēta persona), tas tiek atzīts par personālservitūtu.

21. REĀLSERVITŪTI

I. VISPĀRĪGS JĒDZIENS

1. Katra reālservitūta pastāvēšanai vajadzīgi 2 nekustami īpašumi, no kuriem viens aprgrūtināts otram par labu. Pirmais ir saistītais (jeb kalpojošais), otrs tiesīgais (jeb valdošais 1141. p.).

Reālservitūta esenciālie elementi:

a. objekts – divi nekustami īpašumi un termini – kalpojošais un valdošais – atbilst romiešu jēdzieniem – *servus* un *dominus* (skat. augstāk). Tā kā šī terminoloģija ir vēsturiska, neskaidra un tagadnes tiesiskai dzīvei neraksturīga, tad priekšrocība dodama terminam – saistītais un tiesīgais īpašums;

b. sakars ir starp abiem nekustamiem īpašumiem. Valdošam un kalpojošam īpašumam jāatrodas savā starpā tādā stāvoklī, ka pēdējais patiesi var nest pirmajam no servitūta gaidāmo labumu. Tomēr nav nepieciešams, lai robežas saietu kopā (1144. p.). Kalpojošam nekustamam īpašumam jādod labums valdošam ne tikai nejauši vai uz kādu laiku, bet ar savām pastāvīgām īpašībām. Servitūta apmēru noteic valdošā nekustamā īpašuma labums un vajadzība, tā ka izlietot servitūtu pāri par šo apmēru nedrīkst, ja vien to nodibinot vai vēlāk nav norunāts citādi (1146., 1147. p.p.);

c. abu nekustamo īpašumu subjekti vēlāk nav vairs noteiktas personas; labumu, ko dod saistītais īpašums, var izlietot tiesīgā īpašuma ieguvējs vai valdītājs.

d. Lietošana. Termins «valdošais» nav izdevīgs arī tajā ziņā, ka servitūts valdīšanu neprezumē; kaut gan nejauši tā var arī būt, tomēr servitūtam un sevišķi reālservitūtam valdīšana raksturīga nav.

2. Pēc savas juridiskās dabas reālservitūts ir lietu tiesība, kas prezumē speciālu objektu – divus nekustamus īpašumus (*res immobiles*). Reālservitūtu raksturo arī nākamo personu nenoteiktība, un proti, servitūta nodibināšanas brīdī subjekti ir noteiktas personas; īpašumus atsavinot, ikviens to ieguvējs kļūst par servitūta *ipsu iure*, jo servitūts vienmēr nesaistās ar noteiktām personām, bet ar noteiktu nekustamu īpašumu. Te parādās šķietama pretruna, jo tiesības nekad nevar piederēt lietai (*res*), bet vienīgi personām. Patiesībā šādai pretrunai ir tikai konstruktīva nozīme: reālservitūta nodibināšana par labu kādam noteiktam zemes gabalam ir jāsaprot tā, ka servitūtu izlietot var ne tikai sākotnējās konkrētās personas, bet arī īpašuma nākamais ieguvējs. Personu nenoteiktības princips mūsu kodeksā atzīts 1142. p., lietojot *argumentum ex contrario*. No šī panta ir jāsecina, ka reālservitūts īstā nozīmē prezumē personu nenoteiktību. Katrs reālservitūts ir tiktāl nešķirami saistīts ar valdošo nekustamo īpašumu, ka viņu nevar atsevišķi no tā ne atsavināt, ne nodot trešās personas lietošanā (1145. p.). Katrs servitūts attiecas uz visām kā valdošā, tā arī kalpojošā nekustamā īpašuma daļām. Ja sadala kalpojošo nekustamo īpašumu, tad uz to gulošais servitūts paliek uz visām tā daļām, ja vien tas pirms sadalīšanas nav gūlies tikai uz vienu atsevišķu daļu un ja servitūtu pēc tā rakstura var izlietot katrā atsevišķā daļā (1149., 1154. p.p.). Piešķirot servitūtu, kalpojošā nekustamā īpašuma īpašnieks nezaudē tiesību, un viņš pat var piešķirt līdzīgu tiesību vairākiem, ja vien ar to netraucē jau pastāvošo servitūtu (1148. p.). Skat. arī 1151. un 1152. p.p.

II. REĀLSERVITŪTU VEIDI

Attiecībā uz reālservitūtiem izšķir (1143. p.):

- a) lauku servitūtus (kur valdošais nekust. īpašums ir zeme) un
- b) ēku servitūtus (kur valdošais nekust. īpašums ir ēka – pilsētā vai uz laukiem).

a. Lauku servitūti savukārt sadalās (1155. p.):

- 1) ceļa servitūtos (1156.–1161. p.p.) un
- 2) ūdens lietošanas servitūtos (1162.–1171. p.p.).

1. Ar ceļa servitūtu var piešķirt tiesību uz kājceļu, lopu ceļu un braucamo ceļu (1156. p.; romiešu tiesībās – *iter, acuts, via*). Tiesība uz lopu ceļu nedod tiesību lopus gar to ganīt. Ja, nodibinot ceļa servitūtu, nekā nav teikts par ceļa platumu, tad kājceļam jābūt vienu metru, bet lopu vai braucamam ceļam vismaz četrarpus metrus platum. Pie ceļa servitūtiem pieder arī tiesība braukt

pa kaimiņa zemes gabala robežās esošiem ūdeņiem (1157., 1158., 1161. p.p.).

2. Ūdens lietošanas servitūti ir: ūdensvada (1163.–1167. p.p.), ūdens smelšanas (1168.–1169. p.p.) un lopu dzirdināšanas tiesība (1170.–1171. p.p.).

b. Ēku servitūti, par kuriem pastāv citi noteikumi, ir šādi (1172. p. 1. d.):

1. Atbalsta tiesība (*onus ferendi*; 1174.–1178. p.p.); šis servitūts dod tiesību atbalstīt savu ēku uz kaimiņam piederošas sienas, mūra, staba vai velves (1174. p.). Ja nav citādu noteikumu, tad kalpojošās ēkas īpašniekam atbalsti jāuztur kārtībā un jāizlabo, pie kam no šī pienākuma īpašnieks var atbrīvoties tikai atsakoties no īpašuma tiesības uz kalpojošo ēku, sienu vai mūri (salīdz. 1175. un 1178. p.p.). Tādējādi šī (t. i., atbalsta) tiesība nesaskan ar lietu tiesību un sevišķi ar servitūta būtību, jo tā runā preti tēzei – *servitus in faciendo consistere non potest* (sk. 19.).

2. Iebūves tiesība (1179.–1180. p.p.); šis servitūts dod tiesību iestiprināt kaimiņa sienā vai mūrī atsevišķus baļķus, akmeņus, dzelzs stieņus vai skavas, ciktāl tas nerunā preti būvnoteikumiem (1179. p.).

3. Pārkaru būves tiesība (1181. p.); šis servitūts dod tiesību taisīt savai ēkai izbūvi vai piebūvi, kas pārkaras pār kaimiņa zemes gabalu.

4. Notekas tiesība (1182.–1184. p.p.) ir tiesība novadīt ūdeni no savas ēkas jumta uz kaimiņu zemes gabalu kā nopilējumu veidā, tā arī pa caurulēm (sk. 1182. p.).

5. Izlejas tiesība (1185.–1186. p.p.); šis servitūts dod tiesību novadīt netīru ūdeni svešās robežās vai caur tām (1185. p.).

6. Augstākas būves tiesība, paredz divus apakšveidus (sk. 1187. p.).

7. Gaismas tiesība, paredz trīs apakšveidus (sk. 1188. p.).

8. Skata tiesība (1189. p.), šis servitūts dod tiesību aizliegt ar servitūtu saistītam visu to, kas servitūta izlietotājam atņem brīvu skatu. – Bez pieminētajiem servitūtiem var nodibināt arī vēl citus; pie tam ēkām par labu var nodibināt arī tādus servitūtus, kas pēc vispārēja noteikuma uzskatāmi par lauku servitūtiem, un proti, ceļa un ūdens servitūts (salīdz. 1172. p. 2. d. un 1173. p.).

Tas nozīmē, ka princips *numerus clausus* šeit nedominē.

Kā redzam, reālservitūta ideja ir – izlietot labumu, ko dod svešs īpašums kā lietu tiesība: saimnieciskā, sociālā, kulturālā un higiēniskā ziņā reālservitūtam ir liela nozīme.

Vēl var piezīmēt, ka Šveices Z.G.B. paredz noteikumu, ka kaimiņš no otra kaimiņa var prasīt sev nepieciešamo un vislabāko ceļu caur pēdējā nekustamo īpašumu, pie kam kaimiņš šo ceļu liegt nevar. Šī institūta ideja, kā redzam, saskan ar reālservitūta ideju.

22. SERVITŪTU NODIBINĀŠANA UN IZBEIGŠANĀS (DINAMIKA)

1. Servitūtus nodibina:

- a) ar likumu,
- b) ar tiesas spriedumu,
- c) ar līgumu vai testamentu (1231. p.).

Kā redzam, tad ar ieilgumu servitūtu nodibināt nevar.

Servitūta nodibināšanai nepieciešama vispār koroborācija, jo no servitūta izrietošā lietu tiesība ir nodibināta un spēkā abām pusēm, t. i., arī valdošā un kalpojošā nekustamā īpašuma īpašniekiem, tikai pēc servitūta ierakstīšanas zemes grāmatās; līdz tam laikam viņu starpā pastāv vienīgi personiska saistība, kuras ierakstīšanu zemes grāmatās var tomēr prasīt katra puse, ja vien izpildīti visi citi servitūtam nepieciešamie noteikumi (salīdz. 1235. p.).*

Servitūtus var kā iegūt, tā arī uzlikt vēl neesošai lietai, piemēram, mājai, kuru nodomāts būvēt, uzmeklējamam avotam u. c. (1233. p.). Mūsu kodekss principā atzīst ar likumu nodibinātus servitūtus (1231. p.), kaut gan pēdējie tuvāk regulēti nav. Teorētiski likumiskie (legālie) servitūti neatbilst servitūta būtībai, bet patiesībā ir īpašuma aprobežojumi, tāpēc literatūrā legālos servitūtus par servitūtiem neatzīst.

2. Kā personālie, tā reālie servitūti izbeidzas (1237. p.):

- a) ar atteikšanos no tiem (1238.–1240. p.p.);
- b) ar tiesības un pienākuma sakritumu vienā personā (*concusio* – sk. 1241. p.);
- c) ar kalpojošās vai valdošās lietas bojā eju (1242.–1243. p.p.);

* LR AP 1992. g. 7. 07. likuma 18. pants nosaka, ka Civillikuma 1235. panta noteikumi piemērojami attiecībā, kas radušās līdz 1992. gada 1. septembrim:

– uz Latvijas PSR 1979. gada zemes kodeksa 56. panta pamata;

– uz Latvijas civillikuma 561. panta otrās daļas pamata, kad pēc testamenta radušās mājas vai mājas daļas lietošanas tiesības;

– kad uz mājas atsavināšanas līguma pamata radušās mājas vai mājas daļas lietošanas tiesības;

– kad, sadalot mājīpašumu likumā paredzētajā kārtībā, noteikta mājīpašuma un zemes lietošanas kārtība.

Līdz šo tiesību ierakstīšanai zemes grāmatā pastāv tikai personiska saistība, nevis lietu tiesība.

Šāds noteikums attiecas uz ķīlu, hipotēku un reālnastu (Civillikuma 1270.–1380. pants), ja īpašuma apgrūtinājumi radušies pirms 1992. gada 1. septembra.

d) ar atceļoša nosacījuma iestāšanos vai termiņa notecējumu (1244.–1248. p.p.);

e) ar izpirkumu (1249. p.) un

f) ar noilgumu (1250.–1256. p.p.).

a. Atteikšanās ir mūsu autonomijas rezultāts.

b. Sakritums nav absolūts izbeigšanās veids, jo servitūts var atjaunoties: ja īpašuma tiesības uz valdošo un kalpojošo nekustamo īpašumu sakrīt vienā personā tikai uz zināmu laiku, tad, tam notekot, servitūts atkal atjaunojas, ja vien nav noteikts citādi; bet ja sakritums ir bez nosacījuma un bez termiņa, tad arī servitūts izbeidzas uz visiem laikiem (1241. p. 1. d.).

c. Servitūts, kas izbeidzies ar kalpojošā vai valdošā nekustamā īpašuma bojā eju, atkal atjaunojas, ja atjauno šo nekustamo īpašumu, kaut arī līdz tam jau būtu notecējis laiks, kurā servitūts izbeidzas ar noilgumu. Ja kalpojošā nekustamā īpašumā notikusi tikai pārmaiņa, pēc kuras servitūta tiesības izlietošana joprojām ir iespējama, tad tā servitūtu neizbeidz (1241., 1243. p.p.).

e. Izpirkums ir servitūta izbeigšanās speciāls veids.

f. Servitūts izbeidzas ar noilgumu, ja tiesīgais to labprātīgi desmit gadu laikā nav lietojis personīgi vai caur citām personām. Tāds servitūts, ko var izlietot tikai pārgadiem vai pārmēnešiem, vai arī tikai zināmos gada laikos, izbeidzas neizlietošanas dēļ pēc divkārtīga termiņa notecējuma. Lai ar noilgumu izbeigtos ēku servitūts, ir vēl vajadzīgs, lai valdošā nekustamā īpašuma īpašnieks būtu pieļāvis kalpojošā kaut ko tādu, kas pavisam nav savienojams ar servitūta izlietošanu (1250. p.). Ar noilgumu neizbeidzas (1256. p.): dzīvokļa tiesības, pārgadēja lietojuma tiesība un pieejas tiesība kapsētai.

3. Personālservitūtu sevišķie izbeigšanās veidi.

Personālservitūti nepāriet uz to lietotāja mantiniekiem, bet ar viņa nāvi izbeidzas (1257. p., skat. arī 1258. un 1259. p.p.).

23. REĀLNASTAS*

1. Tiesiskā iespēja kā lietu tiesība lietot svešas lietas sankcionēta mūsu kodeksā ne tikai servitūta, bet arī reālnastu institūtā. Tā kā šos abus institūtus apvieno viena un tā pati ideja, tad abi institūti ir analogiski. Tas jo sevišķi konstatējams, salīdzinot reālnastu un reālservitūtu institūtus. Šāda salīdzināšana dos mums iespēju labāk izprast reālnastu būtību. Kā reālservitūts, tā arī

* Sk. arī zemsvītras piezīmi 69. lpp.

reālnastas kā objektus paredz divus nekustamus īpašumus, no kuriem viens ir saistītais (kalpojošais) un otrs tiesīgais (valdošais). Arī reālnastu, līdzīgi personālservitūtam, var nodibināt par labu kādai konkrētai personai (1256. p.). Salīdzināmos institūtos apvieno arī kopīgais mērķis – organizēt svešas lietas izlietošanu par labu kādām noteiktām vai nenoteiktām personām (salīdz. 1263., 1265., 1261. p.p.). Tas pats būtu sakāms attiecībā uz citiem noteikumiem, kas regulē subjektu statusus, runājot, piem., par izdevumiem, pienākumiem, parādiem (sk. 1268., 1269. p.p.). Analogija konstatējama arī attiecībā uz reālnastu un reālservitūtu izcelšanās un pa daļai arī uz izbeigšanās faktoriem (sk. 1270. un turpm. p.p.).

2. a. Galvenā atšķirība starp abiem institūtiem ir tā, ka reālnastu institūtā saistītā nekustamā īpašuma īpašniekam ir pozitīvs pienākums izdarīt (*facere*) kaut ko par labu tiesīgā īpašuma īpašniekam, turpreti servitūts, kā zināms, paredz tikai īpašnieka negatīvu pienākumu, kas ir līdzīgs trešo personu pienākumiem – nedarīt neko tādu, kas traucē servitūta labuma izmantošanu. Tēze – *servitus ir faciendo consistere non potest* – raksturo tādā veidā tikai servitūtu, bet attiecībā uz reālnastām tā nepastāv.

b. Otrā atšķirība ir tā, ka kādai noteiktai personai par labu nodibinātu reālnastu šī persona var atdot citam, ja vien reālnasta ar to nekļūst lielāka vai grūtāka; turpreti reālservitūta tiesību, kas nodibināta par labu noteiktām personām (sask. ar 1142. p.), tālāk atdot nevar. Šī atšķirība ir svarīgāka no apgrozības viedokļa.

c. Trešā atšķirība: reālservitūts, tāpat kā personālservitūts, izbeidzas ar noilgumu, bet uz reālnastu, ja tā ierakstīta zemes grāmatās, noilgums neattiecas. Ar noilgumu izbeidzas vienīgi tiesība uz termiņa maksājumiem vai pienākumiem, ja tie nav pieprasīti desmit gadu laikā (salīdz. 1275. un 1274. p.p.). Attiecībā uz reālservitūtu un reālnastu izcelšanās un pārējiem izbeigšanās faktoriem konstatējama analogija (sk. 1270. p. 1. d. un turpm. p.p.); abi institūti prasa arī reģistrāciju. Ja reālnasta nodibināta ar līgumu vai ar testamentu, tad tā iegūst spēku pret trešām personām vienīgi tad, kad to ieraksta zemes grāmatās uz kalpojošo nekustamo īpašumu (1270. p. 2. d.).

3. Pēc kodeksa reālnasta ir uz nekustamu īpašumu gulošs pastāvīgs pienākums atkārtoti dot noteiktus izpildījumus naudā, graudā vai kļaušās (1260. p.).

No šīs legālās definīcijas izriet, ka reālnastu esenciālie elementi ir:

- a) subjekta pozitīvs pienākums – *facere*,
- b) uz nekustamu īpašumu gulošs pastāvīgs pienākums,
- c) atkārtotība,
- d) noteikti izpildījumi,
- e) pienākuma priekšmets naudā, graudā vai kļaušās.

Tā kā šī institūta būtība ir saistītā īpašuma īpašnieka pozitīvs pienākums (*facere*), tad rodas jautājums, vai reālnastas vispār ir lietu tiesības istā nozīmē, jo pēdējās ir absolūtas, neatkarīgas no trešām personām, un to priekšmets nekad nevar būt darbība. Darbība, kā zinām, ir saistību tiesību priekšmets, tāpēc rodas doma reālnastas konkurēt kā saistību tiesību institūtu. Šajā jautājumā literatūrā atrodamas dažādas atbildes: vieni zinātnieki (piem., Erdmans) atzīst reālnastas par *sui generis* saistību tiesībām. Citi zinātnieki atzīst reālnastas par lietu tiesībām aiz tā iemesla, ka reālnastas jāreģistrē publiskās zemes grāmatās. Bet tā kā ir iespējama arī saistību tiesību nodrošināšana ar reģistrāciju (koroborāciju), pie kam tās tomēr paliek saistību tiesības (*iura ad rem*), tad ir bijuši mēģinājumi reālnastas konstruēt kā publiskās zemes grāmatās nodrošinātas saistību tiesības (*iura ad rem*).

Izejot no mūsu kodeksa sistēmas (*sedes materiae*), reālnastas atzīstamas par lietu tiesībām. Pēc manām domām, reālnastas ir feodālisma laikmeta institūts, kas raksturo feodālo sistēmu, kuras centrā bija lietu tiesības; izejot arī no šāda vēsturiska skatījuma, ir pamats reālnastas atzīt par lietu tiesībām. Reālnastas neiederas romiešu tiesību sistēmā, bet ir ģermāņu tiesību institūts. Mūsu kodekss tās regulē kā *sui generis* institūtu un paredz 2 veidus:

a) publiskās un

b) privātās reālnastas (1277. p.).

Kā zinām, feodālisma laikā sevišķi izplatītas bija publiskās reālnastas.

4. Visumā jāsaka, ka kalpojošā nekustamā īpašuma īpašnieka statusi reālnastu un reālservitūtu institūtos atšķiras vienīgi pienākumu rakstura ziņā: pirmā gadījumā pienākums ir pozitīvs, otrā – negatīvs. Kā jau minēts, reālnastu subjekta pienākuma pozitīvais raksturs vēsturiski izskaidrojams ar feodālā kunga un viņa kalpa attiecībām.

24. ĶĪLAS TIESĪBA (JĒDZIENS UN VEIDI)

Pēc īpašuma, kam normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā piekrīt galvenā loma, nākošo vietu lietu tiesību institūtu starpā ieņem ķīlas tiesība. Šai tiesībai ir reāla kredīta nozīme. Analizējot reāla kredīta jēdzienu, redzam, ka kredīta jēdziens attiecas uz saistību tiesībām, bet «reāls» norāda uz lietu tiesībām, un proti: kredīts kā saistību tiesības ir nodrošināts ar lietu tiesībām ķīlas tiesību formā. Izejot no šādas jēdzienu analīzes, var konstatēt, ka ķīlas tiesībai ir nodrošinājuma juridiskā daba un blakus tiesības vai akcesors raksturs. Pēdējais

juridiski nozīmē to, ka ķīlas tiesības tiesiskais liktenis cieši saistīts ar kredītu, resp. ar saistību tiesībām; līdz ar to parādās ķīlas tiesības esenciālie elementi:

- a) nodrošinājuma objekts – parasti parādnieka lieta,
- b) prasījums vai parāds kā saistību tiesību elements.

1. Izejot no romiešu ķīlas tiesības konstrukcijas, ķīlas tiesību attiecībā uz objektu var atzīt par *ius in re aliena*; tas nozīmē, ka kreditoram pieder lietu tiesība realizēt savu prasījumu ar ieķīlātā priekšmeta pārdošanu. Ķīlas tiesību kreditoram ir tiesiska iespēja realizēt nodrošinājumu, neraugoties uz to, kādās rokās atrodas nodrošinājuma priekšmets. Kā redzams, šī kreditora tiesiskā iespēja kā lietu tiesība ir absolūta. Sakārā ar to ķīlas tiesībām uz nekustamu mantu jābūt reģistrētām publiskās zemes grāmatās; attiecībā uz rokas ķīlu vajadzīga ķīlas tiesību priekšmeta nodošana kreditoram.

2. Pēc kodeksa ķīlas tiesība ir tāda tiesība uz svešu lietu, uz kuras pamata šī lieta nodrošina kreditoram viņa prasījumu tādā kārtā, ka viņš var no tās dabūt šī prasījuma samaksu (1278. p.).

a. Par ķīlas tiesību priekšmetu, resp. objektu var būt visas lietas, kuras atsavināt nav noteikti aizliegts, ne vien jau pastāvošās, bet arī nākamās lietas (piem., nākamā raža), kā ķermeņiskas (kustamas vai nekustamas), tā arī bezķermeņiskas, piem., saistību tiesības; sk. 1294. p.). Kopīpašnieki par ķīlas priekšmetu var dot savu domājamo daļu (skat. 1295.–1298. p.p.).

Ja ieķīlā namu vai zemes gabalu, tad ķīlas tiesība pati par sevi attiecas arī uz servitūtiem, kas tiem pieder (1299. p.). Tā kā ķīlas tiesības priekšmets ir sveša lieta (*res aliena*), tad lietas īpašniekam nevar būt ķīlas tiesība uz savu lietu, izņemot vienu gadījumu: ja kreditors viņam ieķīlāto lietu iegūst par īpašumu, tad tiesības, ko viņš ieguvis ar savu agrāko ķīlas tiesību pret pārējiem ķīlas kreditoriem, paliek spēkā (sk. 1300. p.). Šis praktiski svarīgais princips izlietojams vienīgi tad, ja uz vienu un to pašu īpašumu ir daudz hipotēku, resp., daudz kreditoru, kam pieder ķīlas tiesības.

b. Katrā ķīlas tiesībā ir nepieciešams prasījums, par ko ķīla atbild (1280. p.),* bet prasījuma un ķīlas tiesības spēks ir savstarpēji saistīts: ķīlas tiesība kā blakus tiesība sava spēka ziņā atkarīga no prasījuma spēka. Ja prasījums ir aprobežots, tad arī ķīlas tiesības prasība var būt tikai aprobežota. Ja prasījums pēc likuma nevar pastāvēt, tad arī tā nodrošināšanai nodibinātā ķīlas tiesība nav spēkā, un ķīlas devējs, ja viņš ķīlu jau būtu nodevis kreditoram, var to prasīt atpakaļ. Ķīlas tiesība nevar pārsniegt to prasījumu, par kuru tā atbild. Pilnīgi noliedzot pēdējo, izbeidzas arī pirmā (sk. 1283., 1284. un 1285. p.p.).

* Tas norāda uz ķīlas tiesības akcesoro raksturu. Prasījumu forma var būt dažāda, piem., atklāts kredīts u. c. (sk. 1281. p.).

Visas šīs normas apvieno ķīlas tiesībai kā blakus vai akcesorai tiesībai raksturīgs princips, ka ķīlas tiesības un prasījuma juridiskais liktenis ir vienāds.

3. Otrs ir ķīlas tiesības nedalāmības princips: ķīlas tiesība paliek spēkā tik ilgi, kamēr pilnīgi apmierināts kreditors, kuram tādēļ ķīla atbild pēc daļas samaksas arī par vēl nesamaksāto parāda daļu. Ja prasījums nodrošināts ar ķīlas tiesību uz vairākām lietām un nodrošināts tikai pa daļai, tad kreditors patur ķīlas tiesību uz visām iekļātām lietām, tāpēc ka katra no tām visā sastāvā atbild par viņa prasījumu (1286., 1287. p.p.). Ja kreditors pēc nāves atstāj vairākus mantiniekus, tad katrs no tiem var izlietot mantojuma atstājēja nodibināto ķīlas tiesību pilnā mērā, bet prasīt samaksu no parādnieka var tikai par savu mantojuma daļu (1288. p.). Arī šajā gadījumā paliek ķīlas nedalāmības princips: mantinieks ir ierobežots vienīgi ķīlas tiesības realizēšanā. Skat. arī 1289. p.

4. Uz vienu ķīlas tiesības priekšmetu var būt un parasti arī ir vairāki kreditori; rodas problēma par viņu statusiem.

Pēdējie regulēti 1290. pantā: ja nav noteikti norunāts pretējais, ķīlas tiesība nodrošina ne vien galveno prasījumu, bet arī ar to saistītos blakus prasījumus. Hipotēku pirmtiesību noteic pēc to ierakstīšanas laika zemes grāmatās. Pēc šādas pašas pirmtiesības nolīdzināmi arī ar galveno prasījumu saistītie blakus prasījumi, tomēr procenti samaksājami tikai par trim iepriekšējiem gadiem pirms nekustamā īpašuma pārdošanas izsolē. Procentu prasījumus par agrākiem gadiem nolīdzina tāpat kā personisko kreditoru parādu prasījumus. No tā izriet divi svarīgi principi:

- a) ķīlas tiesība nodrošina ne vien galveno prasījumu, bet arī ar to saistītos blakus prasījumus: procentus, nepieciešamos izdevumus utt.;
- b) attiecībā uz hipotēku jāizšķir kreditoru pirmtiesība, otra, trešā utt. tiesība; priekšrocības te ir tam kreditoram, kas savu tiesību agrāk nostiprinājis zemes grāmatās.

Piemērs: ar hipotēkām apgrūtinātais nekustamais īpašums pārdots izsolē par 200 000 latiem; 1. kreditora prasījums ir 120 000 Ls, 2. – 50 000 Ls, 3. – 20 000 Ls un 4. – 10 000 Ls. Ja nevienam no kreditoriem nebūtu nekādu blakus prasījumu, tad visi kreditori tiktu apmierināti, bet ja 1. kreditoram būs vēl blakus prasījumi (sask. ar 1290. p.), tad līdz ar to pēdējie kreditori vai nu nemaz netiks apmierināti, vai arī tiks apmierināti tikai pa daļai. Tādēļ 1. kreditoram (kam pieder hipotēkas pirmtiesība) stāvoklis būs labāks nekā pārējiem.

5. Ķīlas tiesību priekšmetu nevar pārdot privāti, bet tikai izsolē (skat. 1290. p.); tā ir garantija par labu parādniekam. Ja, priekšmetu pārdodot, ieņemtā

summa pārsniegtu prasījumu kopvērtību, tad pārpalikums piekrīt parādniekam. No otras puses rodas jautājums: vai kreditors var prasīt parāda daļu, kas nesedzas ar ķīlas priekšmetu pārdodot ieņemto summu? Atbilde ir pozitīva, jo pastāv princips, ka saistību tiesības prasījums paliek spēkā, ciktāl tās nav realizētas ar ķīlu kā nodrošinājumu.

6. Tiek uzstādīts arī jautājums ar teorētisku nozīmi: ja lietu tiesību priekšmets ir lieta, bet kreditors var dabūt vienīgi samaksu, resp., lietas vērtību, vai tad vispār te ir iespējams runāt par kreditora lietu tiesību? Lieta pieder tās īpašniekam, un kreditoram nav tiesību uz pašu lietu, bet uz tās vērtību. Tāpēc zinātnē ir izteikta doma, ka ķīlas tiesība nav lietu tiesība istā nozīmē, bet gan vērtības piesavinājuma tiesība. Lai gan šāдай konstrukcijai ir arī savs pamats, tai tomēr ir vienīgi teorētiska nozīme. No saimnieciskā viedokļa galvenais ir lietas cena, resp., vērtība; bez tam no procesa zinām, ka nepārdošanas gadījumā ķīlas priekšmets var arī pāriet kreditora īpašumā. Tāpēc joprojām spēkā paliek klasiskā teorija, kas ķīlas tiesību atzīst par lietu tiesību tās istajā nozīmē.

7. Vācu B.G.B. un Šveices Z.G.B. pazīst reāla kredīta institūtu, kas nav atkarīgs no iepriekšēja prasījuma: vācu kodeksā *Grundschuld*, Šveices – *Guelt*. Šie reālā nodrošinājuma institūti atšķiras no ķīlas tiesībām ar to, ka tie izceļas bez prasījuma; citiem vārdiem: tiem nav akcesora rakstura. Mūsu kodeksā šie reālie nodrošinājuma veidi nepastāv.

25. IEĶĪLĀTĀJA (parādnieka) un ĶĪLAS ŅĒMĒJA (kreditora) STATUSI

1. Ieķīlātāja statuss var būt divējāds atkarībā no ķīlas veida – rokas ķīlas vai hipotēkas.

a. Pirmajā gadījumā ieķīlātājs ieķīlāto lietu valdīt un lietot nevar, otrā – var.

b. Tā kā lietas ieķīlātājs joprojām paliek tās īpašnieks, tad viņš attiecībā uz ieķīlāto lietu var izlietot īpašnieka tiesības, to starpā arī tiesību celt īpašuma prasību, ciktāl tā vispār pieļaujama un nesaduras ar ķīlas ņēmēja tiesību (sal. ar 1316. p.). Nekustamo īpašumu īpašnieks var apgrūtināt ar jaunām ķīlas tiesībām – nodibināt hipotēkas otrās, trešās tiesības utt.

c. Ja jaundibinātās tiesības uz nekustamo īpašumu ir pretrunā ar ķīlas ņēmēja vai kreditora interesēm, tad šīs tiesības ir spēkā vienīgi ar kreditora piekrišanu (salīdz. 1317. p.).

d. Ja, lietu ieķilājot, ieķilātājs vēl nav bijis tās īpašnieks, bet tomēr ir to valdījis tādā kārtā, ka varētu to iegūt par īpašumu ar ieilgumu, tad ieilguma tecējums viņam var turpināties un beigties arī pa to laiku, kamēr lieta ieķilāta, kaut arī viņš-būtu nodevis to valdīt un lietot ķīlas ņēmējam (1318. p.).

2. Ķīlas ņēmējs, kuru parādnieks nav noteiktā laikā apmierinājis, var meklēt sev apmierinājumu no ieķilātās lietas un šajā nolūkā spert visus vajadzīgos soļus tās pārdošanai.

a. Noruna, ka parādnieka nokavējuma gadījumā ķīlas ņēmējs var paturēt ieķilāto lietu sava prasījuma vietā, nav spēkā. Ja starp ķīlas ņēmēju un parādnieku bijis norunāts nepārdot ieķilāto lietu, tad šāda noruna jāattiecina uz pārdošanu par brīvu cenu (1319., 1334., 1322. p.p.). Teiktais rāda, ka pārdošanas noruna ir absolūta un imperatīva; tā nav atceļama vai pārgrozāma pēc pašu autonomijas. Pārdošana gan var būt divējāda:

1) pārdošana par brīvu cenu (ja šāds veids norunāts; 1321. p. 1. d.)

un

2) pārdošana izsolē ar tiesas starpniecību (prezumēts veids, 1321. p. 2. daļā).*

b. Iekams nav pienācis samaksas termiņš, ķīlas ņēmējs nedrīkst lietu pārdot; ja turpretī viņš to pārdod, tad viņam jāatlīdzina visi parādniekam ar to sagādātie zaudējumi un izdevumi. Ja pircējam bijusi zināma ķīlas ņēmēja rīcības pretlikumība, parādniekam ir tiesība prasīt atpakaļ pārdoto lietu (1320. p.). Parādniekam kā lietas īpašniekam arvien ir tiesība, dodot nodrošinājumu ķīlas ņēmējam, prasīt lietas pārdošanu izsolē, lai no ieņemtās summas samaksātu savu parādu (1323. p.). Parādniekam ir tiesība prasīt lietas pārdošanu arī pirms termiņa. Ja ķīlu, iekams nolīdzināts ar to nodrošinātais prasījums, apstrīd citi kreditori, atsaukdami uz lielākām tiesībām uz to, tad ķīlas ņēmējs var prasīt no parādnieka, lai tas aizstāv apstrīdēto ķīlas tiesību un atlīdzina viņam nodarītos zaudējumus un izdevumus (1324. p.).

3. Ķīlas ņēmēja prasīto ieķilātās lietas pārdošanu parādnieks var novērst, tikai pilnīgi samaksājot ķīlas parādu, bet ne ar kādas daļas samaksu vai apsoliījumiem dot ķīlas ņēmējam drošību ar galvojumu vai kādā citā kārtā.

a. Bet ja parādnieks pilnīgi samaksā savu parādu, kaut arī pašā pārdošanas brīdī, tad pārdošana apturama un ieķilātā lieta atdodama parādniekam atpakaļ.

* Sakarā ar LR AP 7.07.92. g. likumu Civillikuma 1321. pantā paredzētajos gadījumos tiesa veic izsoli tādā kārtībā, kāda ci vilprocesuālās likumdošanas aktos paredzēta tiesas spriedumu piespiedu izpildes gadījumos.

Ja ķīlasņēmēja prasījuma samaksa sadalīta vairākos termiņos, tad ķīlu var pārdot, tiklīdz pagājis kāds no šiem termiņiem, ja vien nav bijis tieši norunāts nepārdot tikām, kamēr nebūs pagājis arī pēdējais, vai otrs, vai trešais utt. termiņš (1325. un 1326. p.p.).

b. Ja ķīlasņēmējs un parādnieks sevišķi norunājuši, ka ieķīlātā lieta nesamaksas gadījumā tūlīn pārdodama, tad pircējam nav pienākums nepēdējam to sevišķi atgādināt, ne iepriekš paziņot par savu nodomu pārdot, bet ja tādas norunas nav bijis, tad ķīlasņēmējam iepriekš jāpaziņo parādniekam par to, ka viņš grib ķīlu pārdot. Ķīlasņēmējs, kam parādnieks atvēlējis pārdot ieķīlāto lietu par brīvu cenu, atbild par pārdošanu kā pilnvarnieks, un viņam jāatlīdzina parādniekam visi zaudējumi, kādi varētu rasties viņa bezrūpības dēļ (1327. p. un 1328. p. 1. puse).

4. Līdz pārdotās ķīlas nodošanai (*traditio*) pircējam, ieķīlātājs patur uz to savu īpašuma tiesību, bet ķīlasņēmējs savu ķīlas tiesību (1331. p.). Par nekustamu mantu vajadzīga reģistrācija Zemes grāmatās. Ieķīlātās lietas pircējam pāriet tiesības tādā apjomā, kādā tās piederējušas parādniekam (1332. p.). Ja pārdoto ķīlu pircējam attiesā (evikcija), tad viņam jāprasa zaudējumu atlīdzība no ieķīlātāja, bet nevis no ķīlasņēmēja, kas šo lietu viņam pārdevis kā ķīlu; izņēmums pieļaujams tikai tad, ja ķīlasņēmējs uzņēmies visu atbildību vai pārdodot tīši maldinājis pircēju (1333. p.).

5. Kas pieņem ķīlā parāda prasījumu pret kādu trešo personu, tam par to jāpaziņo šai trešajai personai, lai tā nesamaksā parādu savam tiešajam kreditoram. Ja tādā gadījumā parādnieks laikā nesamaksā, ķīlasņēmējam ir tiesība:

a. Vai nu prasīt apmierinājumu no trešās personas, kura parādā viņa parādniekam, vai

b. prasījumu cedējot pārdot citam (sk. 1335., 1336. p.p.). Šī cesija regulēta kā prasījuma dokumenta tālāknodošana: kreditors, kas saņēmis ķīlā parāda prasījumu un kam nodots šā prasījuma dokuments, iegūst uz šo prasījumu rokas ķīlasņēmēja tiesības. Šādā gadījumā, nesaņemot termiņā savus procentus, viņš, ja nav norunāts citādi, ņem tos, kas pienākas par viņam ieķīlāto prasījumu, un saņēmis no tiem sev apmierinājumu, atdod pārpalikumu savam parādniekam (1337. p.).

c. Ja ieķīlāto prasījumu dzēš, izpildot par labu ķīlasņēmējam, tad pēdējais, saņemot naudas summu, nolīdzinās ar parādnieku, bet ja ieķīlātā prasījuma priekšmets bijis ķermeniska lieta, iegūst uz to tiešu ķīlas tiesību (1338. p.). Jaunajam kreditoram (cesionāram), pēc speciālistu domām, pieder vietnieka statuss. Atsevišķos gadījumos Kodekss ķīlas tiesībām piešķir arī apgrozības nozīmi – ķīlas tiesību var cedēt kā mantisku vērtību.

26. ĶĪLAS TIESĪBAS NODIBINĀŠANA UN IZBEIGŠANĀS (DINAMIKA)

1. Ķīlas tiesību nodibina ar

- a) līgumu (vai testamentu) vai
- b) tiesas ceļā.

a. iekļāt lietu var tikai tas, kam vispār ir tiesība ar savu lietu brīvi rīkoties: ar līgumu vai testamentu nevar iekļāt lietu, ko aizliegts atsavināt (salīdz. 1304., 1306. un 1305. p.p.).

b. Tiesas spriedumus, ar ko no parādnieka piespriesta noteikta naudas summa vai kāds cits kādā naudā vērtējams izpildījums, noder par pamatu hipotēkas iegūšanai, ievēdot spriedumu zemes grāmatās. Bāriņtiesa var prasīt, lai ieraksta zemes grāmatās atzīmes uz aizbildņu un vecāku kā savu bērnu aizbildņu nekustamu īpašumu to prasījumu nodrošināšanai, kādi var rasties, pārvaldot aizbilstamo personu mantu. Bāriņtiesas lēmumos jānoteik summa, līdz kādai nodrošinājums sniedzas (1307., 1308. p.p.).

2. a. Ķīlas tiesība izbeidzas pati no sevis, kad dzēš prasījumu, kuram tā nodibināta, vienalga, kādā kārtā tas izdarīts (ķīlas tiesības akcesorais raksturs, 1309. p., sk. arī 1310. un 1311. p.p.).

b. Ķīlas tiesība izbeidzas, arī vēl joprojām pastāvot ar to nodrošinātam prasījumam

- 1) ar atceļoša nosacījuma vai termiņa iestāšanos;
- 2) ar atcēluma vai aprobežojuma, ar ko bijusi saistīta iekļātāja tiesība uz iekļāto lietu, iestāšanos;
- 3) ar iekļātās lietas bojā eju;
- 4) ar sakritumu, izņēmums 1300. p.;
- 5) ar ķīlas ņēmēja noteikti izsacītu atteikšanos;
- 6) ar iekļātās lietas tiesīgi izdarītu pārdevumu (sk. 1312., 1313. un 1314. p.p.).

Tāda ir ķīlas tiesības vispārīgā daļa.

Turpmākajā – speciālajā daļā – aplūkojami atsevišķie ķīlas tiesības veidi:

- rokas ķīla,
- lietošanas ķīla un
- hipotēka uz nekustamu īpašumu (27.).

27. ROKAS ĶĪLA UN LIETOŠANAS ĶĪLA

I. ROKAS ĶĪLA

1. Rokas ķīla ir kustamas lietas ieķīlājums kreditora prasījuma nodrošināšanai, nododot to kreditora valdījumā.

a. Rokas ķīla kā ķīlas tiesības veids prezumē visus noteikumus, kas atrodas vispārīgajā daļā, bez tam tiem ir vēl speciāli noteikumi, kas šo veidu raksturo speciāli.

b. Rokas ķīlu nodibina ar to, ka parādnieks nodod ķīlas ņēmēja valdījumā kustamu lietu ar nodomu, lai tā būtu par nodrošinājumu viņa prasījumam, ja šis nodoms pie tam noteikti izsacīts vai arī klusējot skaidri izpaužies (1340. p. 1. d.).

2. a. Rokas ķīlas esenciālie elementi:

- 1) parādnieks,
- 2) nodošana,
- 3) valdījums,
- 4) objekts – kustama lieta,
- 5) nodoms (*animus*) nodibināt rokas ķīlu.

Nodomam jābūt skaidri konstatējamam.

b. Rokas ķīlas juridiskā daba ir parāda reālais nodrošinājums ar kustamu ķermenisku mantu.

c. Raksturs – ķīlas ņēmēji ir valdītāji.

Ieķīlātāja un ķīlas ņēmēja statusi:

3. a. Ieķīlātājam ir tiesība izpirkt ķīlas ņēmēja valdījumā esošo ķīlu, samaksājot parādu; šī tiesība nav aprobežota ne ar kādu termiņu un neizbeidzas ne ar kādu noilgumu (salīdz. 1351. p.).

b. Rokas ķīlas ņēmējam visā laikā, kamēr ieķīlātā lieta atrodas viņa rokās,

1) jā rūpējas par to kā gādīgam, labam saimniekam.

2) ja ieķīlātā lieta bojāta vai gājusi bojā ķīlas ņēmēja vainas dēļ vai nu aiz nepietiekošas rūpības, vai arī rūpjas neuzmanības, vai ļauna nolūka, tad viņam jānodod ieķīlātājam atlīdzība, un pēdējam ir tiesība atvilkt šo atlīdzību no sava parāda. Ja ieķīlātās lietas bojājumam vai bojā ejai, neraugoties uz visu tai piegrieztu rūpību, ir par iemeslu noziedzīgs nodarījums vai nepārvarama vara (*vis maior*), tad ķīlas ņēmējs par to neatbild un zaudējumus cieš lietas īpašnieks.

3) Ķīlas ņēmējs nedrīkst viņam ieķīlāto lietu lietot, ja vien tas viņam nav noteikti atļauts; bet arī šajā gadījumā viņš atbild par katru šīs tiesības nelietīgu izlietošanu. Ja, izlietojot ieķīlāto lietu nesaskaņīgi ar norunu, to bojā vai iznīcina, tad ķīlas ņēmējs atbild par radušos zaudējumus, arī tajā gadījumā, ja tas rodas nejauši vai nepārvaramas varas dēļ (absolūtā atbildība; 1347.–1349. p.p.).

4) Ja īpašnieks atsavina kreditoram par rokas ķīlu nodoto lietu, tad pēdējam nav pienākums to izdot, bet viņš var to aizturēt, līdz kamēr nolīdzināti visi prasījumi, par kuriem ķīla atbild.

5) Kreditors gan var tālāk ieķīlāt rokas ķīlu, bet ne citādi, kā kopā ar pašu saistību, ko ķīla nodrošina, un ne par lielāku summu, kāda viņam pienākas no ieķīlātāja.

6) Bez tam, ir saprotams, ka rokas ķīlas ņēmējam pieder tiesība pārdot ieķīlāto lietu prasījuma realizēšanai (vispārējs princips).

4. Rokas ķīlas nodibināšana un izbeigšanās (dinamika).

a. Rokas ķīlas nodibināšana iespējama, vienīgi ievērojot visus prasītos esenciālos elementus, galvenokārt – nodošanu (*traditio*) un nodomu (*animus*). Rokas ķīlas valdījuma nodošana ķīlas ņēmējam notiek pēc vispārīgiem kustamu lietu valdījuma iegūšanas noteikumiem. Skat. iepriekš 1340. p.

b. Attiecībā uz rokas ķīlas izbeigšanos ievērojami visi vispārējie noteikumi, kas regulē ķīlas tiesības izbeigšanos.

1) Ar kreditora paša ķīlas tiesības izbeigšanos, vai nu samaksājot viņa prasījumu, vai aiz kāda cita iemesla, izbeidzas arī otra ķīlas ņēmēja tiesība (1354., 1355. p.p.). Ja ķīlas ņēmējs bez ievērojama iemesla vilcinās pārdot ķīlu, tad kreditori, kas vērsuši piedziņas uz pārpalikumu, var lūgt tiesu, lai ķīlas ņēmējam noteic laiku ķīlas pārdošanai (1357. p., skat. arī 1352., 1353. un 1356. p.p.).

2) Rokas ķīlas tiesība izbeidzas arī ar klusu atteikšanos ķīlas ņēmējam atdotot atpakaļ ķīlu bez jebkāda pierādīta cita nolūka vai arī to ar pēdējās gribas rīkojumu tiesīgi novēlot savam parādniekam.

3) Ar noilgumu neizbeidzas ne prasījums, kas nodrošināts ar rokas ķīlu, ne ķīlas tiesība, ja vien ķīlas ņēmējs ķīlu nav izlaidis no savām rokām (sk. 1358., 1359. un 1361. p.p.).

II. LIETOŠANAS ĶĪLA

1. Lietošanas ķīla ir tāda ķīlas tiesība uz augļus nesošu kustamu vai nekustamu lietu, kas nodota ķīlas kreditora valdījumā ar tiesību un pienākumu ievākt no tās augļus.

a. Ievāktos augļus un ienākumus ķīlas ņēmējs nedrīkst paturēt savā labā,

bet viņam tie jāpārdod un ieņēmums no tiem jāieskaita sava prasījuma, vispirms procentu un pēc tam kapitāla, samaksai, pie kam ieskaitāmi arī tie ienākumi un augļi, kurus viņš būtu varējis ievākt, bet aiz nolaidības nav ievācis.

b. Ieķīlātās augļus nesējas lietas nastas, ja par tām nav noteikti norunāts pretējais, nes īpašnieks, bet nevis valdošais ķīlas ņēmējs.

2. Augļu nesēju lietu var ieķīlāt ar tādu norunu, ja ķīlas ņēmējs viņam pienākošos procentu vietā saņem tās ienākumus (salīdz. 1362., 1363. p. 1. d.).

3. Neraugoties uz to, ka visumā lietošanas ķīla paredz valdījumu, tā atšķiras no rokas ķīlas ar to, ka lietošanas ķīlas priekšmets var būt arī nekustama manta. Vēsturiski lietošanas ķīlas institūtam bijusi liela loma, bet tagad tā nozīme mazinājusies.

28. HIPOTĒKA UZ NEKUSTAMU ĪPAŠUMU*

Vārds «hipotēka» cēlies no grieķu valodas; sākumā ar to apzīmēja stabus, kas tika uzstādīti uz zemes gabala robežām, lai publiski norādītu, ka attiecīgais zemes gabals ieķīlāts. Kā zinām, pie grieķiem (un romiešiem) koroborācija tagadējā nozīmē nepastāvēja; lai tiktu izvests publicitātes princips un neciestu trešo personu intereses, kas par ieķīlāšanu katrā gadījumā nevarēja zināt, tad tika uzstādīti pieminētie stabi, tādējādi izdarot t. s. reālo «koroborāciju». Ir vēl arī citas hipotekārās sistēmas: Austrālijā hipotēku dokumentos paredz sevišķas zīmes, kas konstatējamās ieinteresētām personām. Visumā tomēr dominē hipotekārā koroborācijas sistēma, pie kam jāatzīmē, ka hipotekārā koroborācija pastāvējusi jau pirms īpašuma iegūšanas koroborācijas.

1. Hipotekārā koroborācija ir pārveidota ģermāņu sistēma, kuras galvenie principi ir:

a. publicitātes princips: attiecībā uz kustamu mantu stāvoklis ir citāds. Kustama manta tiek nodota ķīlas ņēmēja valdījumā, un tā kā valdījums tiek prezumēts kā īpašums, tad trešās personas pieņem ķīlas ņēmēju par tās īpašnieku.

* LR Ministru Padome 1993. gada 10. maijā (lēmums nr. 232) apstiprinājusi Latvijas hipotēku un Zemes bankas statūtus. Banka dibināta ilgtermiņa hipotekāro aizdevumu izsniegšanai pretieķīlātu nekustamo īpašumu. Šī banka pēc neatkarības atjaunošanas ir pirmā iestāde, kura uzsākusi darbu ar hipotekām saskaņā ar LR Civillikumu.

b. Ar publicitātes principu, ko realizē ar hipotēkas ierakstīšanu zemes grāmatās, saistās publiskās ticamības princips – publiskās zemes grāmatās ierakstītajam ieinteresētās personas var ticēt.

c. Kā trešais minams hipotēkas nedalāmības princips, kas raksturo hipotēku galvenokārt no vēstures viedokļa.

d. Dažos Eiropas valstu (piem., Šveices) kodeksos hipotēkas institūts regulēts plaši: hipotēka var pastāvēt kā uz nekustamu, tā arī uz kustamu mantu, piem., mēbelēm. Mūsu kodeksā hipotēka pastāv vienīgi uz nekustamu mantu.

2. Hipotēka ir:

- 1) ķīlas tiesības veids
- 2) kā lietu tiesība
- 3) uz nekustamu mantu (*immibilia*)
- 4) pēc ierakstīšanas publiskās zemes grāmatās
- 5) ar ieķīlātāja piekrišanu uz juridiska darījuma pamata
- 6) vai bez šīs piekrišanas uz tiesas sprieduma vai lēmuma pamata
- 7) parāda nodrošinājuma dēļ.

1) Tā kā hipotēka ir ķīlas tiesības veids, tad noteikumi, kas regulē ķīlas tiesību vispār, attiecas arī uz hipotēku. Katram veidam ir arī kāda sekundāra pazīme, kas to atšķir no citiem veidiem. Hipotēku raksturojošā sekundārā pazīme ir tā, ka ieķīlāto lietu joprojām valda ieķīlātājs. Rokas ķīlas valdījums turpretī pāriet uz ķīlas ņēmēju jeb kreditoru.

2) Hipotēka kā lietu tiesība ir absolūta tiesība; tā dod ķīlas kreditoram absolūtu iespēju iepretim trešām personām. Tāpēc parādnieka izdarīts nekustama īpašuma atsavinājums trešai personai negroza hipotēkas kreditora tiesības, un katru tādu atsavinājumu var izdarīt, vienīgi atstājot spēkā ķīlas tiesības uz atsavināmo nekustamo īpašumu (sk. 1378. p.).

3) Par hipotēkas objektu var būt tikai tāda manta, ko iespējams atsavināt, un pie tam pēc kodeksa vienīgi nekustama.

4) Ierakstīšana zemes grāmatās ir svarīgs formāls moments, bez kura hipotēka kā lietu tiesība nepastāv. Lai hipotēkas ierakstījums zemes grāmatās būtu spēkā, ir vajadzīgs:

- a) lai tas būtu ierakstīts attiecīgā iestādē, resp., tai zemes grāmatu nodaļā, kuras pārziņas robežās atrodas nekustamais īpašums;
- b) lai tas būtu ierakstīts pienācīgā laikā;
- c) lai prasījumam būtu ierakstīšanai vajadzīgās īpašības (prasījuma nodrošinājums ar ķīlu, ieķīlātāja piekrišana vai arī tiesas lēmums vai spriedums);
- d) lai arī nekustamam īpašumam, uz kuru hipotēku ieraksta zemes grāmatās, būtu tam nolūkam noteiktās īpašības (ieķīlātājam jābūt

apgrūtināmā īpašuma īpašniekam un kā tādām apzīmētām arī zemes grāmatās un

e) lai ierakstos būtu ievērotas likumā noteiktās formas (sk. 1368., 1371., 1372. un 1373. p.p.).

5) un 6) ķīlas tiesību ierakstīšana zemes grāmatās pieļaujama tikai ar ieķīlātāja piekrišanu (kas var būt arī neparādnieks), kuru viņš izteicis, ķīlas tiesību nodibinot (*hypoteca voluntaria*). Šis noteikums neattiecas uz tiem gadījumiem, kad ķīlas tiesību ieraksta uz tiesas sprieduma vai lēmuma pamata (*hypoteca necessaria*; sk. 1372. p.).

7) Pēc sava mērķa hipotēka ir prasījumu reālas nodrošināšanas institūts: zemes grāmatās ierakstāmi tikai tie prasījumi, kas vispār nodrošināti ar ķīlu uz nekustamu īpašumu (salīdz. 1371. p.).

3. Hipotēkas institūtu apvieno 3 principi:

a) noteiktības princips.

Hipotēka prasa konkrētu, noteiktu priekšmetu; ģenerālas hipotēkas nevar būt. Hipotēku ieraksta zemes grāmatās tikai noteiktas naudas summas apmērā un uz noteiktu nekustamu īpašumu, par kura īpašnieku apzīmēts šajās grāmatās ieķīlātājs (1373. p.).

b. Hipotēkas nodibināšana prasa tiesisku pamatu (princips), nevar pastāvēt abstraktā hipotēka. Saskaņā ar ģenerālu normu hipotēku kā aksesori tiesību nevar nodibināt neatkarīgi no prasījuma.

c. Nedalāmības princips. Zemes grāmatās ierakstīta ķīlas tiesības dzēšana, tiklab pilnīga, kā arī pa daļai, pieļaujama tikai ar kreditora piekrišanu. Šis noteikums neattiecas uz tiem gadījumiem, kad ķīlas tiesību dzēš uz tiesas sprieduma vai lēmuma pamata (1380. p. 1. d.). Bez kreditora piekrišanas kā parāds, tā hipotēka ir nedalāma.

4. Hipotēkas nodibināšanai raksturīga forma ir ierakstīšana zemes grāmatās, tādēļ hipotēkas dzēšanai jeb izbeigšanai vajadzīga šī pati forma. Ierakstīšanas moments norāda uz hipotēku kā lietu tiesību, pie kam dzēsuma ierakstīšanas moments ir esenciāls, pilnīgi hipotēkas dzēšanai ar to vien nepietiek, ka dzēsts tās pamats, jo tāds dzēsums nav saistošs trešām personām, līdz kamēr par hipotēkas dzēšanu nav ierakstīts zemes grāmatā (salīdz. 1379. p. 2. d.). Saskaņā ar to jāizšķir:

1) faktiskais moments – parādnieka pienākuma izpildīšana, resp. hipotēkas pamata dzēšana, kam nozīme attiecībā uz kreditoru un parādnieku, bet ne attiecībā uz trešām personām, pret kurām hipotēka paliek joprojām spēkā un

2) formālais moments – hipotēkas pamata dzēšanas ierakstījums zemes grāmatās, kas dod pilnīgu hipotēkas dzēšanu jeb izbeigšanu.

5. Bez prasījuma izpildījuma var būt vēl arī citi hipotēkas pamata dzēšanas veidi:

a. Pārjaunojums (*novatio*) attiecībā uz saistību tiesību saturu (kontrahentiem) un pārjaunojums, kas saistīts ar kreditoru maiņu. Katrs zemes grāmatās ierakstīta prasījuma pārjaunojums arī jāuzraksta šajās grāmatās, pretējā gadījumā tas saista vienīgi līdzējas puses, bet ne trešās personas. Ja pārjaunojot notiek kreditora maiņa, tad pārjaunojuma ierakstīšanai zemes grāmatās vajadzīga kā kreditora, tā arī parādnieka atzišana, bet, izdarot vienkāršu cesiju, pietiek ar cedenta atzišanu, un parādnieka piekrišana nav nepieciešama. Izņēmumi no šādas kārtības norādīti likumā par dažu parādu piespiedu pārjaunojumu (salīdz. 1374. un 1375. p.p.).

b. Tādējādi kā pārjaunojumam, tā arī cesijai paredzēti 2 veidi (*cessio voluntaria* un *cessio necessaria*). Sakarā ar cesiju rodas speciāls hipotēkas veids – apgrozības hipotēka kā apgrozības mantiska vērtība.

c. Hipotēkas dzēšana var notikt arī ar izsoli.

Ja nekustamu īpašumu, uz kuru ierakstītas hipotēkas, pārdod izolē un ieraksta zemes grāmatās uz tā vārdu, kurš kā vairāksolītājs kļuvis par tā īpašnieku, tad pēc pirkuma cenas samaksas visi tie uz šo nekustamo īpašumu ierakstītie parādi, par kuriem pircējs nav tieši paziņojis, ka uzņemas tos uz sevi, ir dzēšami neatkarīgi no kreditoru piekrišanas (1380. p. 2. d.). Šajā gadījumā pircējs ir brīvs no tiesiskām grūtībām attiecībā uz trešām personām.

d. Ja kāds no kreditoriem iegūst valdījumā to nekustamo īpašumu, uz kuru viņam ir hipotēka (*sakritums, conflusio*), tad ar to nepārgroza ne viņa paša hipotekārās tiesības, ne arī pārējo kreditoru tiesības uz viņa zemes grāmatās ierakstītajiem prasījumiem uz to pašu nekustamo īpašumu (1377. p.).

Vispārīgi hipotēka izbeidzas, kad nepastāv vairs parāds, kas nodrošināts ar nekustamo īpašumu, bet šai izbeigšanai attiecībā uz trešām personām nepieciešama ierakstīšana zemes grāmatās.

29. IZPIRKUMA TIESĪBA (PIESAVINĀJUMA TIESĪBA)

Izpirkuma tiesība ir vēsturisks institūts, kas tagadējās tiesībās ir stipri aprobežots un zaudējis savu agrāko nozīmi. Dominējot agnātiskajai organizācijai, šī izpirkuma tiesība piederēja agnātiem (radiniekiem). Izpirkuma tiesība tagadējās tiesībās ir agrāk plaši izlietotā institūta mazs atlikums, kura nozīme stipri sašaurinājusies. Šis institūts bija labi pazīstams arī ģermāņu tiesībās (*Naherrecht, Retrachtsrecht, Beispruchsrecht*).

1. Izpirkuma tiesība ir tiesība iegūt cita atsavinātu nekustamu īpašumu, atstumjot ieguvēju sakarā ar priekšrocību pret viņu un iestājoties viņa tiesībās (1381. p. 1. d.).

Attiecībā uz subjektiem te jāizšķir personas: izpircējs, ieguvējs un atsavinātājs.

a. Izpirkuma tiesība ir lietu tiesībām, un to var izlietot ne vien pret pirmo šai tiesībai pakļautā īpašuma ieguvēju, bet arī pret sekojošiem (1381. p. 2. d.). Izpirkuma tiesība, kā redzam, atzīta par lietu tiesību institūtu; patiesībā izpircējam uz svešo lietu nekādas konkrētas tiesības nepieder, atskaitot tiesību šo īpašumu iegūt, ja tas tiek atsavināts. Literatūrā un zinātnē šādu tiesību apzīmē par piesavinājuma tiesību, paredzot kā esenciālu elementu attiecīgās lietas atsavināšanu.

b. Izpirkšanas tiesība ir iegūšanas priekšrocība

c. attiecībā uz nekustamu īpašumu.

d. Izpircējs realizē savu izpirkuma tiesību, atstumjot ieguvēju un iestājoties viņa tiesībās. Bez juridiska darījuma – pirkuma –, kas prezumē atsavinātāju un pircēju, izpirkuma tiesību realizēt nevar; bet, ja atsavināšana notiek, tad izpircējam, kas to grib un izpilda attiecīgos līguma nosacījumus, ir tiesība atstumt kuru katru ieguvēju, ieņemot tā tiesisko vietu (statusu).

2. Izpircēja, ieguvēja un atsavinātāja statusi

a. Izpircējs iestājas visās ieguvēja tiesībās; servitūti, reālnastas un hipotēkas, ar kuriem ieguvējs apgrūtinājis nekustamo īpašumu, jāuzņemas izpircējam, ja vien tie bijuši nodibināti jau pirms izpirkuma tiesības pieteikuma un bez ļauna nolūka. Izpircējs stājas tiesiskās attiecībās ar atsavinātāju tikai tad, kad ieguvējs viņam atdevis visas savas tiesības un viņš ar to pilnīgi ieņēmis ieguvēja vietu (sk. 1390., 1393., 1394. p.p.).

b. Ieguvējam jānodod izpircējam nekustamais īpašums (ja tas jau nodots viņa valdījumā) ar visiem piederumiem tādā pašā stāvoklī, kādā viņš to saņēmis (sk. 1390. p.), kā arī jāatlīdzina izpircējam par visiem apgrūtinājumiem, kurus viņš nodibinājis pirms izpirkuma tiesības pieteikuma bez ļauna nolūka (1393. p.; skat. arī 1391. p. un 1392. p.p.).

c. Atsavinātāja pienākums ir ne vien atlīdzināt ieguvējam zaudējumus, kurus viņš cietis sakarā ar izpirkuma tiesības izlietošanu, bet arī aizstāvēt viņu tiesā pret izpircēja prasībām. No šiem pienākumiem atsavinātājs ir atsavināts, kad ieguvējs, zinādams, ka uz nekustamo īpašumu var pieteikt izpirkuma tiesību, nav pielīdzis sev tādām gadījumam atlīdzību (sk. 1395. un 1396. p.p.).

3. Izpirkuma tiesības nodibināšanas pamati ir likums, līgums un testaments (1382. p. 1. d.).

a. Izpirkuma tiesība, kas nodibināta ar līgumu vai testamentu, saista tikai

lietā ieinteresētās personas un viņu mantiniekus; tomēr tā var kļūt saistoša arī trešām personām, ja līgumu vai testamentu, ar kuru nodibina šo tiesību, ieraksta zemes grāmatās; tādā gadījumā šo tiesību nosaka vienīgi līguma vai testamenta noteikumi, un tikai tad, ja tādu nav, noteikumi par likumisko izpirkumu.

b. Izpirkuma tiesība nav pieļaujama visos atsavināšanas gadījumos, bet tikai tajos, kad izpircējam iespējams pilnīgi atlīdzināt ieguvējam visu to, ko tas samaksājis vai kas tam vēl jāmaksā par iegūto mantu. Pieteicot savu izpirkuma tiesību, izpircējam attiecīgā izpirkšanas summa tūlī jānomaksā ieguvējam vai, ja tas atsakās pieņemt, tiesas depozītā.

c. Kad nekustamu īpašumu dāvina vai atsavina pēc izlīguma, vai maina, izpirkuma tiesība nav pieļaujama, tāpat arī tajā gadījumā, ja nekustamu īpašumu pārdod izsolē piespiedu kārtā (izpirkuma tiesības izlietošanas aprobežojumi; salīdz. 1382. p. 2. d., 1383., 1384. p.p.).

Skat. arī 1385.–1388. p.p.

d. Persona, kam pieder izpirkuma tiesība, nevar to atdot nevienam citam, un viņai, ja pretinieks to prasa, ar parakstu jāapstiprina, ka viņa izpērk vienīgi sev un savā labā (1389. p.; te parādās izpirkuma tiesības personiskais raksturs attiecībā uz izpircēju).

4. No formas viedokļa atzīmējams, ka, izbeidzot līgumā vai testamentā nodibinātu izpirkuma tiesību, kas ierakstīta zemes grāmatās, pēdējās jātaisa ierakstījums par šīs tiesības izbeigšanu.

Vispārīgi izpirkuma tiesība izbeidzas (1397. p.):

- a. kad atceļ to atsavinājumu, kura dēļ tā radusies;
- b. kad tas, kam šī tiesība pieder, atteicas (paskaidr. 1399.p.),
- c. kad ar ieilgumu zaudēta tiesība celt izpirkuma prasību.

Izpirkuma tiesība izbeidzas ar noilgumu, ja izpirkuma prasība nav celta gada laikā, skaitot no tās dienas, kad nekustamais īpašums ierakstīts zemes grāmatās uz ieguvēja vārda (1400. p.).

5. Kā redzam, izpirkuma tiesība ir speciāls personiska rakstura piesavinājuma tiesību institūts, kas mūsu kodeksā pastāv ar ierobežojumiem un nosacījumiem. No tiesību politikas viedokļa šāds institūts ir vēlams, tomēr praksē tas tiek maz lietots.

Līdz ar to nobeidzam lietu tiesību apskatu. Ir jāatceras, ka lietu tiesībās dominē *numerus clausus* princips; tas nozīmē, ka ar gribas autonomiju un pastāvošo normu iztulkošanu jaunus lietu tiesību institūtus radīt nav iespējams. Lietu tiesību sistēma šajā ziņā ir stipra un solīda, jo gribas autonomiju lietu tiesību sfērā stipri aprobežo pieminētais *numerus clausus*.

Bez tam jāatceras, ka lietu tiesībās pastāv *jura in re aliena* (neīpašnieka

lietu tiesības), kas nav sajaucamas ar *jura ad rem* publiskās zemes grāmatu apzīmētām, saistību tiesībām. Beidzot, lietu tiesības ir tiesiska sabiedrības organizācija (statika) privātā sfērā, kas nodrošina ne tikai sabiedrisku kārtību, bet dod arī personām iespēju izlietot privāto iniciatīvu (dinamika) personīgās un sabiedriskās interesēs.

SAISTĪBU TIESĪBAS

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

SAISTĪBU TIESĪBAS

Priekšvārds

Latvijas saistību tiesību apskats visumā veidots pēc manas sistēmas, kuras pamatos ir normatīvas civiltiesiskas sabiedrības jēdziens,* ciktāl tas atzīts Civillikumā: šo Civillikumu tagad arī sauc par Prezidenta Ulmaņa Civillikumu.**

Dogmatiski šis sabiedrības jēdziens šajā likumā tieši nav sastopams, bet, analizējot tā pantus, redzam, ka: 1) runāts par trešām personām, t. i., visām personām, kas nav kontrahenti, 2) tāpat runāts (8. p. 2. d.) par apgrozību, pie kam šim terminam ir sabiedriska raksturs, 3) tālāk sastopam terminu «tiesisks stāvoklis» (statuss) – stāvoklis kā jēdziens paredz sabiedrību, 4) juridiski darījumi (akti) nav spēkā, ja to mērķis ir pretējs sabiedrības uzskatiem (salīdz. 1415. p. un CKD 39/331).***

Normatīvās civiltiesiskās sabiedrības jēdziens sevišķi atzīts 24. pantā: Ārvalsts likums nav piemērojams Latvijā, ja tas runā pretim Latvijas sabiedriskai iekārtai vai labiem tikumiem, vai Latvijas likuma pavēlošām vai aizliedzošām normām. Beidzot arī 5) taisnība (5. p.) un labā ticība (1. p.) ir sabiedriska rakstura principi.****

Jāievēro, ka taisnības princips nav saprotams subjektīvā, bet vienīgi objektīvā nozīmē; taisnības princips izlietojams tiktāl, cik tas atbilst citiem principiem un saskan ar normatīvo civiltiesisko sabiedrību.

Civiltiesiskā sabiedrība sastādās no tiesību subjektiem (personām), tādēļ tā paredz visu un reizē ar to arī individuālu personu intereses. Sakarā ar to katrā tiesību normā pastāv sabiedriskais un individuālais elements.

Normatīvais civiltiesiskās sabiedrības jēdziens ir juridisks, un tāpēc tas nav sajaucams ar socioloģiskās sabiedrības jēdzienu. Pēdējā ir sociālo faktu, pirmā – tiesisko normu izpausme. Tas nozīmē, ka normatīvā sabiedrība realizējas socioloģiskajā sabiedrībā; normatīvās sabiedrības devīze ir – tam jābūt, socioloģiskās sabiedrības – tas ir.

* Tuvāk skat. manu kursu: *Civiltiesības I. Vispārējie civiltiesību principi (Prolegomena, Rīga 1935.)*.

** Sk. Prezidenta Ulmaņa Civillikumu (Rakstu krājums, Rīgā).

*** No Latg. civillikuma viedokļa nerunā par labiem ūkumiem alimentācijas līgums, kas noslēgts laulības šķiršanas gadījumam ar mērķi nokārtot sievas uztura jautājumu pirms laulības šķiršanas, jo šāds līgums pats par sevi nav uzskatāms par to pamudināto cēloni laulības šķiršanai, par ko runā Latg. CL 1529. p. 1. pkt. (CKD 39/331, sk. senators Ozoliņš, TMV Nr. 2. 1940. g. 260. lpp.).

**** Sk. manu rakstu: *Taisnības princips Latvijas Civiltiesībās (Jurists, Nr. 85/86)*.

Īsi sakot, normatīvā civiltiesiskā sabiedrība ir *civitas juris civilis*, kas atšķirama no *civitas juris divini* (piemēram: *Augustina, Civitas Dei*).

Normatīvās civiltiesiskās sabiedrības jēdziens ir derīgs ne tikai zinātnei (no sistēmas viedokļa), bet arī civiltiesību pantu iztulkojumam. Pēdējā gadījumā jāievēro ne tikai atsevišķa norma – atsevišķs pants un tam iepriekšējie un sekojošie – bet visas kodeksa normas. Tikai ar šādu sistemātisku iztulkošanu varam skaidri un noteikti uztvert atsevišķu normu īsto nozīmi (*ratio*).*

Atsevišķus jautājumus atrisinot, ir jāiziet no visas civiltiesību sistēmas (salīdz. 4. p.), kas ir normatīvās civiltiesiskās sabiedrības pamats.

Attiecībā uz civiltiesību zinātnisko sistēmu jāievēro vēl, ka romiešu sistēma tagad neatbilst dzīves prasībām; šī sistēma, kaut arī pendektistu izlabota, bija radīta savā laikā saskaņā ar lielo formālismu, kas patlaban trūkst. Tādēļ ir saprotams, ka tagadnes sistēmai jābūt pavisam citai. Piem., darbs pie romiešiem nav bijis godīga darbība (salīdz. *honorarium*), bet pie mums darbs nesamazina personas vērtību un vispār darbam ir liela nozīme tagadnes normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā. Tāpēc mūsu zinātniskā sistēmā (speciālā daļā) pirmā vieta dota darba līgumiem utt.

Ņemot vērā, ka Civillikums ir atvietojis iepriekšējo Civillikumu Kopojumumu, likumu citējot, šajā darbā lietots apzīmējums – kodekss.

Rīgā, 1940. g. 15. aprīlī.

* Šo prof. V. Sinaiska atziņu jāusver īpaši, jo patlaban praksē vērojama atsevišķas normas interpretācija atrautībā no visa tiesību kopuma. Atzīmēsim arī Zviedrijas praksi, kurā pat tiesu procesā tiek izmantoti rīksdaga sēdēs, likumprojektu apspriežot, izteiktie argumenti, kuri pierāda likumdevēja domu gaitu un argumentācijas būtību.

Saistību tiesību vispārīgā daļa

PIRMĀ NODAĻA

Vispārīgs apskats

I

SAISTĪBU TIESĪBU JĒGA UN PERSONAS

1. Saistību tiesību jēdziens

1. Apskatot saistību tiesības kā civiltiesību daļu, iztīrāsīm vispirms vārdu a) tiesības, b) civiltiesības un c) saistības nozīmes.

a. Tīri dogmatiski tiesības ir tiesiskās normas, kas regulē cilvēku sabiedrisko dzīvi, lai to padarītu produktīvu, labu un laimīgu. Šim nolūkam pastāv subordinācijas un koordinācijas tiesiskās normas, un līdz ar to cilvēku sabiedrība kļūst normatīva divās sfērās: publiskā un privātā. Kaut gan parasti mēs šīs divas sfēras neatšķiram, izjutot un pārdzīvojot tās kā vienu nedalāmu sabiedrisko dzīvi, tomēr zinātniski tas jāatšķir; sakarā ar to parādās arī divi tiesību veidi: privātās un publiskās normas. Privātā sfērā (cilvēku sabiedrībā) dominē galvenokārt autonomijas princips, kas nodrošina mūsu tiesisko brīvību, kādēļ attiecīgās normas parasti ir dispozitīvas. Publiskā sfērā (cilvēku sabiedrībā) mūsu tiesiskā brīvība stipri ierobežota; šeit sastopamies gandrīz vienīgi ar imperatīvām normām. Dispozitīvo normu efekts atkarīgs no mūsu gribas (autonomijas), imperatīvās normas ir spēkā neatkarīgi no tās.

Imperatīvās un dispozitīvās normas ne tikai 1) regulē mūsu sabiedriskās dzīves divas sfēras, bet tām piekrīt vēl cita svarīga funkcija: 2) audzināt cilvēkus tā, lai katrs no tiem labprātīgi atzītu tiesības par kultūras faktoru, izjustu to vērtību, vingrinātu savu tiesisko gribu un savā tiesiskajā dzīvē būtu citiem par labu piemēru. Šāda funkcija pa daļai ir arī tiesai, tādēļ ir nepieciešams, lai tās spriedumi un atrisinājumi katreiz atbilstu normām, neatkarīgi no cilvēku sabiedriskā stāvokļa un ārējā iespaida. 3) Tālāk, likumdevējam ir pienākums izlabot tās normas, kas vairs neatbilst sabiedriskiem mērķiem. Patlaban tiesiskā audzināšana ir sevišķi nepieciešama, jo tagadnes tiesiskās normas ir patstāvīgas, t. i., neapvienotas ar reliģijas un ētikas normām. Mūsu laikmetā dominē materiālais dzīves uzskats, tādēļ tiesības nereti paliek

cilvēku psihikā bez garīgās kultūras atbalsta. Sakarā ar tagadējo sabiedriskās dzīves mehanizāciju cilvēki tiesības nereti pārdzīvo kā mehānisku faktoru, t. s. kā tiesisku mašīnu, neatzīstot tiesības par kultūras vērtību.

b. Civiltiesības attiecas uz privāto sfēru (cilvēku sabiedrībā tādu vispār ir trīs: 1) civiltiesību, 2) tirdzniecības tiesību un 3) starptautisko privāto tiesību sfēra). Civiltiesību sfēra aptver ģimenes, lietu, saistību, mantojuma un bez tam vēl autora un personu tiesības. Tā redzam, ka civiltiesības regulē gandrīz visu mūsu privāto dzīvi, neizslēdzot pat intīmo sfēru – ģimeni.

Latvijā normatīvās civiltiesiskās sabiedrības (privātas sfēras) pamats ir Civillikums (izd. 1937. g.). Šī kodeksa pirmajā pantā teikts: «Tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības». Minētais labticības prasījums attiecas uz visiem normatīvās civiltiesiskās sabiedrības locekļiem un ne tikai mantiskā, bet arī personiskā laukā, jo tiesību subjekts nav tikai mantisku interešu persona, bet persona vispār, kuras būtība ir personība: par to runāts arī jaunajā kodeksā (387. p.). Civiltiesiskā personība paredz personas labu ticību. Tas nozīmē, ka katrs cilvēks ir atzīts par labticīgu, un tādēļ viņam nav pienākuma pierādīt savu labo ticību normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā.

Pats vārds – civils – atvasināts no romiešu substantīva *civis* (pilsonis). Tagad šis termins nav eksakts, jo katru cilvēku, neatkarīgi no tā valstniecības, atzīst par civiltiesību subjektu jeb personu. Otrs vārds – privāts – būtu labāks, bet šo terminu lieto arī ārpus civiltiesībām.

Mans uzskats par civiltiesībām, kas nodibina un regulē normatīvo civiltiesisko sabiedrību, paredz cilvēku kā šīs sabiedrības labticīgu locekli. Mēdz domāt, ka civiltiesības ir tikai mantiskas tiesības. Šis uzskats, kas ļoti izplatīts pat juristu starpā, ignorē civiltiesību sabiedrisko elementu, kurš atrodams arī privātajā sfērā. To var apgalvot arī izejot no tīri dogmatiskā viedokļa, jo sabiedriskais elements izpaužas, piem., terminos «trešās personas», «apgrozībā» utt. Saskaņā ar to katrā civiltiesībā ir vienmēr divi elementi: individuālais un sabiedriskais. Vispār tiesībās nekad nevar būt tikai viens no minētajiem elementiem, kaut arī publiskās tiesībās dominē sabiedriskais elements, bet privātajās tiesībās – individuālais. Individuālais elements (autonomija) nav absolūts: dažos gadījumos šo elementu aprobežo mazāk (piem., kapitālistiskā sistēmā), dažos vairāk (piem., feodālā sistēmā). Sabiedriskā elementa pastiprināšanu daži zinātnieki apzīmē par civiltiesību socializāciju.

c. Konkrētās saistību tiesības izceļas autonomi 1) ar atļautiem tiesiskiem aktiem (tiesiskiem darījumiem), 2) ar neatļautiem aktiem, tiesību aizskārumiem (deliktiem) un 3) neautonomi, t. i., neatkarīgi no subjektu autonomijas – tieši ar likumu (normu, normativitātes princips šaurākā nozīmē), piem., likumiskie

alimenti, likumiskie procenti utt. Tādēļ pastāv trīs konkrēto saistību tiesību avoti: atļauts juridisks darījums (akts), neatļauts darījums – tiesību aizskārums (delikts) un tieši likums (norma). Analizējot tālāk saistību tiesības, jāizšķir saistību tiesības objektīvā un subjektīvā nozīmē. Pirmajā gadījumā saistību tiesības ir normas, kas regulē mūsu tiesisko privāto dzīvi. Otrā gadījumā tās ir konkrētas saistību tiesības, t. i., tādas, kas pieder konkrētiem civiltiesību subjektiem, piem., Bērziņam, Kalniņam utt. Šī atšķirība ir praktiski svarīga: aizskārums var būt tikai tādā gadījumā, kad subjekta akts (neatļauts darījums) ir ne tikai vērsts pret objektīvām normām, bet arī pret konkrētu personu, t. i., pret viņas subjektīvām tiesībām, piem., pret Bērziņa īpašuma tiesībām. Bez tam jāizšķir vēl saistību tiesības no subjekta un objekta viedokļa (sk. tālāk). No rakstura viedokļa jāizšķir saistību tiesības ar 1) mantisku un 2) morālisku vērtību; kodekss atzīst (1401. p.) tikai saistību tiesības ar mantisku vērtību: «saistību tiesības ir tādas tiesības, uz kuru pamata vienai personai – parādniekam – jāizdara par labu otrai – kreditoram – zināma darbība, kam ir mantiska vērtība». Amerikas, Anglijas, Vācijas, Šveices un vēl citu Eiropas valstu kodeksi atzīst arī saistību tiesības ar morālisku vērtību. Tas ir pareizi, jo civiltiesību subjekts nav tikai mantisku interešu persona, bet vispār personība. Šis uzskats pilnīgi saskan ar manu uzskatu par normatīvo civiltiesisko sabiedrību (privāto sfēru). Beidzot jāizšķir saistību tiesību priekšmets (darbība par labu otrai personai, 1401. p.) un priekšmeta saturs. Darbība kā saistību tiesību priekšmets pēc tās satura ir trejāda: 1) vispārīga darbība, 2) speciāla darbība – kādas lietas došana citai personai (piem., pārdevēja darbība pēc mūsu kodeksa 2002. p.) un 3) speciāla darbība – pārstāvēšana (vietniecība). Romieši šos trīs darbības veidus apzīmēja vārdiem *facere*, *dare*, *praestare*.

2. Savelkot kopā sacīto, saistību tiesības varam definēt kā galvenokārt dispozitīvas normas (normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā jeb privātā sfērā), kas regulē tiesību subjektu (personu) darbību par labu otrai personai (pēc kodeksa tikai darbība ar mantisku vērtību). Šī definīcija aptver saistību tiesības objektīvā nozīmē; saistību tiesības subjektīvā nozīmē ir konkrētās personas tiesība vai konkrētas personas pienākums; pirmajā gadījumā – izlietot savu tiesību, otrajā gadījumā – izpildīt savu pienākumu; abos gadījumos – pēc labas ticības.

2. Saistību tiesību subjekti (personas)

1. Saistību tiesību subjekti, kā noskaidrojām, ir personas, kam piemīt tiesiska personība.

Saskaņā ar uzskatu par civiltiesībām kā normatīvās civiltiesiskās sabiedrības pamatu, šīs sabiedrības locekļi ir arī saistību tiesību subjekti. Un proti,

1401. pants runā tieši par saistību tiesību personām – kreditoru un parādnieku.

Senos laikos parādnieks bija saistīts (*nexus*) ne tikai juridiski (*juris vinculum*), bet arī fiziski, ja viņš neizpildīja savu pienākumu (*manus injectio, vincula*). No tā secināms, ka parādnieks (*nexus*, arī *mancipatus*) nebija persona īstā nozīmē; pienākumaņēmējs, saistīts ar *obligatio* (*obligatus*), atbildēja ar savu personību (*Haftung*). Ar laiku radās tikai pienākumaņēmēja mantiskā atbildība (*Schuld, debitum*, parāds), kas nesamazināja pienākumaņēmēja personību. Pēc kodeksa pienākumaņēmējs neatbild ar savu personību, kādēļ termins – parādnieks – ir eksakts: parādnieka pienākums ir tikai parāds (*Schuld*). Termins – kreditors – atvasināts no latīņu verba *credere* (grieķu *kardia*). *Kardia* bija arī durvju dievība, salīdz. *Fides* (ticība) *Romana*. Aizdevumu pieskaitīja pie *bonae fidei* kontraktiem. Sakarā ar to ir saprotams, ka kreditors ir tā persona, kas ticēja otrai personai, ka pēdējā izpildīs savu pienākumu. Arī pēc kodeksa (1. p.) laba ticība ir saistību tiesību princips. Tādēļ parādniekam sava pienākuma pildīšanā jābūt labticīgam, viņam jāattaisno kreditora uzticība.

2. Parādnieks var izpildīt savu pienākumu (darbību) arī caur citām personām, izņemot tādus gadījumus, kad norunāta vai pēc apstākļiem pieņemama (2184. p.) personīga darbība. Parādnieka juridiskais stāvoklis (statuss) mainās parāda neizpildīšanas gadījumā. Viņš top par atbildētāju (skat. zemāk – izpildījums, 11.). Sakarā ar to jāizšķir parādnieka divi statusi: 1) parādnieka kā tāda un 2) parādnieka kā neizpildītāja jeb atbildētāja statuss.

3. Saistību tiesību subjekts var būt tikai tāda persona (fiziska vai juridiska), kam pieder a) rīcības un b) tiesību spēja (1405. p.), vai, pēc manas terminoloģijas – tiesiska iespēja.

Rīcības spēja (iespēja) ir divējāda: patstāvīga un nepatstāvīga. Tā, piem., bērniem un garā slimiem patstāvīgas rīcības spējas (iespējas) trūkst. Sakarā ar to rodas svarīgs jautājums, vai patstāvīga rīcības spēja (iespēja) pieder arī juridiskām personām. Mūsu kodeksā jautājumu atrisina negatīvi: juridiskām personām patstāvīga rīcības spēja (iespēja) nepieder, un tādēļ juridiskās personas orgāni ir tikai tās pārstāvji (pēc juridiskās personas statūtiem).

Pārstāvji var atvietot citu personu rīcības spēju (iespēju) kā uz līguma, tā arī uz likuma pamata (pēdējā gadījumā – vecāki, aizbildņi; 1411. p.). Pārstāvība var būt neaprobežota (vietniecība) vai arī aprobežota ar pārstāvamās vai citas personas piekrišanu (skat. sevišķi aizgādību).

4. Termins «spēja» prezumē cilvēka dabisku īpašību, un tādēļ tiesību un rīcības spēja pieder gan cilvēkiem kā fiziskām personām, bet juridiskām personām šis dabiskās spējas trūkst, tāpēc zinātniski labāk runāt par fizisku un juridisku personu tiesisku «iespēju»; šis termins pa daļai lietots arī kodeksā

(skat. piem., 999. p. 5. d.). Tajos kodeksos, kur juridiskas personas orgāniem nepieder patstāvīga spēja (labāki sakot – tiesiska rīcības spēja), juridiska persona neatbild par savu orgānu deliktiem (arī pēc mūsu kodeksa 1410. p. 2. d., kur runāts par juridisku personu «likumīgiem pārstāvjiem»).

5. Par juridiskām personām atzīstamas a) valsts, pašvaldības, b) personu apvienības, c) iestādes, d) nodibinājumi un e) lietu kopības, kurām piešķirta juridiska personība (1407. p.).

a. Valsts kā civiltiesību subjekts prezumā galvenokārt fisku resp. valsts tiesiski ekonomisko sfēru, kas regulēta civiltiesībās; tas pats sakāms arī atiecībā uz pašvaldībām.

b. Izšķirami personu apvienību (korporāciju) divi veidi: vienkārša apvienība (romiešu *societas*) un apvienība kā juridiska persona. Pirmā ir tikai iekšēja, otra – arī ārēja apvienība, ko par tādu atzīst arī trešās personas. Tādēļ 1407. pantā runāts tikai par ārēju apvienību (korporāciju) resp. juridisku personu. Vēlams atšķirt ārēju apvienību kā tiesību subjektu un iekšēju sabiedrību (*societas*); šī terminoloģija tieši norāda uz atšķirību starp minētajiem divu apvienību veidiem. Vienkāršas personu apvienības locekļi atbild personīgi, bet ārēja personu apvienība kā juridiska persona par savām saistībām atbild tieši kā tāda. Personu apvienība kā juridiska persona apgrozībā (sabiedrībā) ir kolektīva persona, citiem vārdiem sakot, tā ir tiesiski juridiska organizācija kā patstāvīga persona.

c. Iestādes atšķiras no personu apvienībām kā juridiskām personām ar to, ka pēdējās (korporācijas, sabiedrības) pēc savas tiesiskās būtības ir personu, bet iestādes – «mantu apvienības» ar zināmu tiesisku, atļautu mērķi. Iestāde ir patstāvīga manta, kuras izlietošana speciālā mērķa dēļ realizēta juridiskā organizācijā (ar iestādes patstāvīgiem orgāniem).

d. Nodibinājumi ir manta, parasti kapitāls, kas nodibināts kāda labdarīga mērķa sasniegšanai, bet tam trūkst patstāvīga orgāna. Nodibinājumi ir speciāli fondi, kuru orgānu loma izpildāma kādai iestādei, piem., universitātei, ja fonds nodibināts par labu studentiem (stipendijas) utt. Šāda fonda pārvaldīšanai var paredzēt arī speciālu organizāciju (salīdz. 378. p.).

e. Lietu kopībām kā juridiskai personai speciāli orgāni (patstāvīgi vai nepatstāvīgi) vispār trūkst.

Mūsu kodekss atzīst par juridisku personu (383. p.) mantojumu kā lietu kopību (*universitas juris*), kaut gan, neraugoties uz dažām konstrukcijām, mantojumā pēc būtības trūkst persona jeb personība, kas raksturo juridisku personu (ask. 387. p.). Visumā jāizšķir fiziskas personas un juridisku personu seši veidi. Tagad katrs dzīvs cilvēks ir fiziska persona (romieši vergus par personām neatzina). Neatkarīgi no juridisku un fizisku personu vispārējās

spējas (iespējas), saistību tiesībās dažos gadījumos vajadzīga vēl speciāla saistību tiesību spēja (iespēja).

II

SAISTĪBU TIESĪBU VEIDI

3. Saistību tiesības no personu (kopdalībnieku) viedokļa

1. Parasti saistību tiesība paredz tikai divas personas: kreditoru un parādnieku. Bet ir arī tādas saistību tiesības, kur vienā vai abās pusēs ir vairākas personas. Šī personu struktūra pastāv pirmkārt solidārās saistībās ar trim variācijām (veidiem): aktīva solidāra saistība, kas paredz otrā pusē kopparādnieku (1677, 1683. p.), aktīva – pasīva solidāra saistība, kas paredz kopkreditorus un kopparādniekus. Visos trijos gadījumos personu kopības būtisks elements ir solidaritāte, bet personu kopība solidārā nozīmē ir tikai tai gadījumā, ja saistības izpildījums pilnā apjomā no viena kopparādnieka citus parādniekus atsvabina, un otrādi: vienam no kopkreditoriem prasot visu saistības priekšmetu (1681. p.), citiem kopkreditoriem vairs nav prasījuma tiesību, saprotams, ja pirmā prasījums ir apmierināts (sal. 1677. un 1683. p.). Īsi sakot, solidaritātes princips paredz saistības prasījuma nedalāmu priekšmetu.

2. Tāpēc solidārās saistības būtiskie elementi ir: 1) personu kopība, 2) tiesiski nedalāmas saistības priekšmets, 3) personu solidaritāte izpildījumā, ar ko solidārās saistības tuvojas kā parastai saistībai un 4) solidāru saistību tiesiskā sfērā (sabiedrībā) nekad neprezumē. Solidārās saistības priekšmets ir nedalāms, kaut arī fiziski tas būtu dalāms, jo šī nedalāmība attiecībā uz saistības izpildījumu ir tīri tiesiska. Priekšmeta tiesiskās nedalāmības pamati ir: 1) personu griba, kas tieši izteikta 1673. p., nodibinot solidāro saistību (līgums, testaments; 1673. p.) un 2) likums (1675.–1676. p.). Sakarā ar to solidāru saistību nekad neprezumē. Tātad 1864. g. CL 3337. p. (= 1675. p.) principu nevar attiecināt uz darbinieku un saimnieku, kurš uz *culpa in eligendo* pamata nes kumulatīvu vai konkurējošu atbildību; prasība pret tiem nav apmierināma solidāri, bet gan nosacīti, pie kam tiesai jānodibina, kas nes primāru atbildību un kas nosacītu (CKD 39 363).

Ja saistības priekšmets ir tikai fiziski nedalāms, kāpēc arī izpildījumu nevar izdarīt pa daļām, tad tādēļ vien vēl nav solidārās saistības istā nozīmē. Praktiski tas nozīmē to, ka fiziski nedalāmā priekšmeta vērtība ir dalāma, ja šis priekšmets ir iznīcināts.

Kodeksa 1670. p. vārdi par nedalītu jeb solidāru prasījumu vai saistību utt., iztulkojami tā, ka šī nedalāmība var būt: 1) fiziska un 2) neatkarīga no tā, vai tā ir fiziska vai ne.

4. Attiecībā uz solidāras saistības raksturu ir redzams, ka prasījuma vai pašas saistības izpildīšanai solidaritāte paredz, tā sakot, mazu sabiedrisku apvienību. Tādējādi solidārā saistībā nav apvienotas vairākas saistības, bet paliek vienmēr tikai viena kopdalībnieku saistība (kreditoru vai parādnieku, vai kreditoru un parādnieku). Pēc būtības solidāra saistība ir tikai viena saistība, neraugoties uz to, ka tanī sasaistītas vairākas personas.

5. Ja ir saistība ar vairākiem kreditoriem vai parādniekiem, pie kam saistību priekšmets ir izpildāms pa daļām, tad te ir darīšana ar vairākām saistībām, ko apvieno nodibināšanas pamats (līgums, testaments, likums); saistību dalībnieki šai gadījumā nav kopdalībnieki istā nozīmē.

Tādā gadījumā ir dalāma saistība (salīdz. 1426. p.), kamēr solidāra saistība istā nozīmē paliek vienmēr tiesiski nedalāma, neraugoties uz to, vai priekšmets būtu fiziski dalāms, vai nedalāms. Piem., ir trīs parādnieki A, B un C un parāda summa – 900 latu. Ja šī saistība ir solidāra, kreditors var prasīt visu summu vienu reizi no viena parādnieka pēc savas gribas; bet ja saistība nav solidāra, tad kreditors no katra parādnieka var prasīt tikai trešo daļu (300 latu). Tādēļ pēdējā gadījumā ir trīs saistības, ko ārēji apvieno viens akts.

Nesolidāru saistību var nodrošināt tā, ka katrs no parādniekiem (šai gadījumā trim) atbild par citiem, ja tie savu pienākumu neizpildītu. Tādēļ, piem., ja A piekritīgo summu (300 latu) samaksā, bet B un C to nedara, tad, sakarā ar nodrošinājumu, kreditors var no A prasīt vēl 600 latu. Šāds efekts dalāmu saistību par solidāru tomēr nepārvērš.

6. Visumā jāizšķir 1) solidāras tiesiski nedalāmas saistības, 2) fiziski nedalāmas saistības (tiesiski dalāmas), 3) dalāmas saistības ar savstarpīgu izpildījuma nodrošinājuma un 4) parastās dalāmās saistības ar vairākām personām.

Tikai pirmajā gadījumā solidaritātes dēļ pastāv viena un tā pati kopdalībnieku saistība; pārējos gadījumos ir vienmēr vairākas saistības, pie kam par kopdalībnieku istā nozīmē šeit runāt nevar.

7. Solidāras saistības ideja ir viena un tā paša parāda izpildījums, ko kopīgi nodrošinājušas vairākas personas – koppelādnieki vai kopkreditori (pēdējā gadījumā prasījuma izpildīšanas dēļ, salīdz. 1681. p.). Šī sabiedriskā nodrošinājuma ideja vispirms radās Romā, kur pazina t. s. korreālās saistības (*adstipulationes*). Termins «korreāls» cēlies no latīņu valodas, kur *reus* nozīmē parādnieku (*cor – cum*). Tādējādi korreāla saistība burtiski ir kopparādnieku saistība, pie kam *correus* nozīmē kopparādnieku istā nozīmē. Tā kā tagad formālā un verbālā stipulācijas (*stipulatio*) forma vairs nepastāv, tad nav arī korreālu saistību. Tālāk sabiedriskā nodrošinājuma ideja saistīta arī ar iekšējo pusi: līgumisks kopparādnieks, kas apmierinājis kreditoru, var parasti

prasīt no pārējiem kopparādniekiem atbilstošu atlīdzību, ja tam nav sevišķu šķēršļu. Ja kopparādnieks (kas samaksājis parādu) darbojies ļaunā nolūkā, tad viņš ar to zaudē tiesību uz atlīdzību no pārējiem (1686. p., regresa tiesība). Katra kopparādnieka darbība visumā nāk par labu citiem kopparādniekiem (skat. 1689. un 1690. p.), bet par nokavējuma sekām, kurā vainīgs tikai viens kopparādnieks, pārējie neatbild, tāpat kā viņi neatbild arī par līgumsodu, ko apsolījis tikai viens no viņiem (1687. p., salīdz. ar 1688. p.). Kreditoram ir tiesība saistības nodrošinājumu izlietot vai neizlietot, sakarā ar to viņam ir arī tiesība, ja viņš to grib, prasīt visas saistības izpildījumus no visiem vai tikai no dažiem kopparādniekiem, vai arī tikai no viena (1683. p.). Tomēr viņš tādēļ nezaudē savu tiesību uz visu prasījumu, bet gan pārējo var prasīt pat arī no tā kopparādnieka, no kura agrāk prasījis tikai daļu (tas pats pants).

4. Saistību tiesības no priekšmeta un rakstura viedokļa

Kā jau esam noskaidrojuši, tad saistību tiesības priekšmets vienmēr ir personas darbība, kas var būt arī tiesiska bezdarbība; tādā gadījumā parādnieka pienākums ir kaut ko nedarīt jeb no zināmas pozitīvas darbības atturēties. Atceroties jau paskaidroto attiecībā uz saistību priekšmeta – darbības klasificēšanu trīs veidos, redzam, ka pamatā parasti ir parādnieka darbība.

1. Priekšmets ir tikai viens saistības satura elements, tāpēc ir nepareizi sajaukt saistības priekšmetu un saturu.

Tā kā saistību tiesības attiecas galvenokārt uz tiesiskiem darījumiem (tiesiskiem aktiem), tad tiesiska darījuma sastāvdaļas jeb tiesiska darījuma pieredumi ietilpst saistību tiesību saturā, kāpēc pēdējais ir ļoti bagāts. Klasificējot saistību tiesības no satura viedokļa, jāizšķir: 1) saistību tiesības bez nosacījumiem, termiņiem un modusiem (uzlikumiem), 2) ar nosacījumiem, 3) ar termiņiem, 4) ar modusiem (uzlikumiem). Attiecībā uz saistību tiesībām ar nosacījumiem un termiņiem, jāaizrāda, ka nosacījumi un termiņi var būt suspensīvi (atliekoši) un rezolutīvi (atceļoši, 1549. p. – 1586. p.).

2. Tālāk jāizšķir divpusīgas, vienpusīgas un daudzpusīgas saistības.

a. Divpusīgās saistībās kreditors attiecībā uz parādnieku ir parādnieks un otrādi; tā pati saistību tiesība paredz no vienas puses kreditora prasījumu attiecībā uz parādnieku un no otras – parādnieka prasījumu attiecībā uz kreditoru. Piem., saistību tiesības, kas izriet no pirkuma līguma, ir divējādas: pircējam ir tiesība prasīt lietu (ķermenisku vai bezķermenisku), bet pārdevējam – cenu. Šādas saistību tiesības sauc par savstarpējām jeb *sinallagmatiskām* (saistību tiesību nodibināšanas tiesiskais pamats te ir savstarpējs līgums).

b. Vienpusīgās saistībās kreditors ir tikai kreditors, un parādnieks ir tikai parādnieks. Piemērs ir aizdevums: šai gadījumā aizdevuma devējs, aizdevumu

nodibinot, devis parādniekam aizdevuma summu vai citu atvietojamu lietu; parādniekam jeb aizdevuma ņēmējam ir tikai pienākums – atdot aizdevuma summu vai atvietojamās lietas, bet kreditoram ir tikai tiesība to prasīt.

c. Daudzpusīga saistības ir tādas, kur katrai pusei pieder tiesības un pienākumi, pie kam no divpusīgām saistībām tās atšķiras ar to, ka pirmajā gadījumā pušu ir daudz (vairāk par divām). Pēc kodeksa gan daudzpusīga saistība var būt arī ar divām pusēm, un proti: attiecībā uz sabiedrību (2241. p.). Sabiedrības locekļiem pieder savstarpējas tiesības un pienākumi; ir tomēr liela atšķirība starp vienpusīgām un divpusīgām saistībām no vienas un daudzpusīgām no otras puses. Pirmajās divās saistībās dominē pretstata jeb subordinācijas princips, bet pēdējās – galvenokārt koordinācijas jeb sabiedriskais princips.

3. No saistību tiesību priekšmeta viedokļa jāizšķir saistības, kur parādnieks var izpildīt vienu vai otru darbību pēc savas izvēles; pēdējās sauc par alternatīvām saistībām. Saistība ir alternatīva arī tad, ja kreditoram bijusi piešķirta izvēles tiesība (speciāls gadījums, 1421. p.). Alternativitātes princips ir skaidrs: dažos gadījumos līguma vai testamenta sastādīšanas laikā ir grūti iepriekš zināt, kādu darbību būs vēlams izpildīt; izvēles tiesība izpildījuma laikā saistības izpildījumu var koriģēt. Šādā veidā uz zināmu laiku dominē personu autonomija. Nosacījumu un termiņu institūti radīti tādām pašām mērķim, proti, koriģēt tiesisko nākotni. Alternatīvās saistībās prezumēta parādnieka izvēles tiesība (1421. p.). Ja alternatīvā saistībā abi priekšmeti nejauši iet bojā, tad parādnieks pavisam tiek atsvabināts no sava pienākuma izpildīšanas, nezaudējot ar to tomēr tiesību prasīt no kreditora, lai tas izpilda savu pienākumu. Bet ja iet bojā tikai viens no priekšmetiem, tad parādnieks patur savu izvēles tiesību un var pēc sava ieskata dot vai nu palikušo priekšmetu, vai bojā gājušā priekšmeta vērtību. Turpretim kreditoram, ja viņam bijusi piešķirta izvēles tiesība, jāsamierinās vienīgi ar palikušo priekšmetu (1421. p.; skat. 1422. p. – 1424. p.). Saskaņā ar vispārīgiem noteikumiem saistību izpildījums prezumēts pilnā apmērā, neraugoties uz to, ka saistību priekšmets ir dalāms: šis princips attiecas arī uz alternatīvām saistībām (1425. p., salīdz. vēl 1426. p.).

4. Alternatīvās saistībās ir divi patstāvīgi priekšmeti; bet ja patstāvīgs ir tikai viens no šiem priekšmetiem, pie kam to var atvietot ar otru priekšmetu pēc parādnieka (vai arī kreditora) izvēles tiesības, tad šīs saistības ar diviem priekšmetiem nav vairs alternatīvas, bet fakultatīvas.

Praktiski un teorētiski te liela atšķirība, un proti: fakultatīvās saistībās pēc būtības ir tikai viens priekšmets, un ja tas bez parādnieka vainas gājis bojā, tad pēdējam vairs nav pienākuma izpildīšanai dot otru – fakultatīvo –

priekšmetu. Gadījumos, kad nav skaidri konstatējams, vai domāta alternatīva, vai arī fakultatīva saistība, saskaņā ar vispārīgo normu jāprezūmē pēdējā, iztulkojot par labu parādniekam (1509. p., salīdz. 1510. p.).

5. No priekšmeta (objekta) viedokļa jāizšķir vēl saistības, kuru priekšmets (darbība) jāizpilda bez atlīdzības vai ar atlīdzību. Šī atšķirība ļoti svarīga, jo te sastopamies ar civiltiesiskās sabiedrības vispārīgu organizācijas normu, un proti: atlīdzības principu, kam privātā sfērā ir liela nozīme. Sakarā ar tiesiski regulēto ekonomisko sabiedrības organizāciju atlīdzība prezūmējama; ir tomēr arī saistību tiesības bez atlīdzības, piem., romiešu reālie kontrakti. Kā bezatlīdzības kontrakts kodeksā prezūmēts aizdevums (1912. p.). Arī dāvinātājs nevar prasīt atlīdzību, bet vienīgi pateicību (1919. p.). Atlīdzību nevar prasīt arī mandatārs (uzdevuma ņēmējs), kā arī *negotiorum gestor* (bezuzdevuma lietvedis) kā *quasi* mandatārs (2325. p.). Izejot no tagadnes ieskata par aizdevumu, grūti saprast, kāpēc kreditors par to nevar prasīt procentus (atlīdzību), ja pēdējie nav speciāli norunāti (procenti ir darījuma jeb akta nejauša sastāvdaļa). Neraugoties uz šādu šķietamu savādību, kodekss līdzīgi romiešu tiesībām procentus (atlīdzību) kā aizdevuma būtisku sastāvdaļu neprezūmē (1946. p.). Ja procenti ir norunāti, tad kreditora tiesisko stāvokli regulē 1946. p. un vispār noteikumi par procentiem (1753. p. – 1769. p.).

6. Saistību tiesības no rakstura viedokļa ir 1) personiskas, 2) mantiskas un 3) morāliskas (skat. augstāk), tālāk: 1) līgumiskas (arī testamentāras), 2) deliktāras un 3) likumiskas (sk. zemāk).

5. Saistību tiesības ar speciālu priekšmetu (procenti)

1. Procenti pēc būtības ir saistību tiesību priekšmets kā atlīdzība, kas domāta par kādas naudas summas vai citu atvietojamu lietu lietošanas atvēlējumu vai kavējumu, samērā ar viņu daudzumu un lietošanas ilgumu (1753. p.).

Analizējot šo procentu legālo definīciju, konstatējami šādi procentu esenciālie elementi:

a. Procenti, kā to norāda pats vārds (*pro centum*), ir zināma kapitāla daļa (naudas summa, atvietojamās lietas, salīdz. 1754. un 1755. p.); tos aprēķina no katra šī kapitāla vienību simta (*pro + centum*).

b. Procenti ir atlīdzība par šī kapitāla lietošanas atvēlējumu vai kavējumu. Pēdējā gadījumā procenti var būt ne tikai līgumiski (pēc darījuma), bet arī likumiski (1765. p., salīdz. 1756. p.). Visumā ir skaidrs, ka procentu (labuma) daba ir ekvivalents (atlīdzība, 1753. p.), kam speciāls, kapitālistisks raksturs.

2. Procentu veidi ir: a) norunātie un b) likumiskie, noteiktos gadījumos (skat. 1759. p.) procenti. Norunātie procenti parasti paredzēti līgumā, bet tos

var arī paredzēt vienpusīgā aktā (1759. p.). Likumiskie procenti jāmaksā šādos gadījumos (1759. p.): 1) par katru parāda samaksas nokavējumu (nokavējuma procenti); 2) par lietoto vai uz procentiem nenoguldīto svešo naudu (skat. 1759. p. 2. pkt.); 3) par visu to, ko pilnvarnieks vai vispār katrs svešu lietu pārzinātājs izlicis naudā sava atvietojamā labā; 4) par precī (skat. tuvāk 1759. p. 4. pkt.) par prasījumiem, kas nodrošināti ar kreditora valdījumā nodotu augļu nesēju lietu (skat. vēl 1362. p.). Ja, nolīgstot procentus, to apmērs nav aprādīts, tad klusējot pieņemts likumisko procentu apmērs (1757. p., salīdz. 1765. p.). Beidzot, likumiskie procenti (1759. p.) prasāmi nevis atsevišķi, bet reizē ar galveno saistību (1760. p.), un tādēļ tos nevar prasīt vēlāk, ja attiecīgā laikā par tiem bijis noklusēts vai galvenā parāda samaksa pieņemta bez piebilda (tas pats pants).

Līgumisko procentu apmērs nav ierobežots (1765. p., salīdz. 1753. p.), likumisko – ierobežots: 6% (1764. p. – 1765. p.). Pēc viena gada par nesamaksātiem procentiem pēc kreditora prasījuma var aprēķināt jaunus procentus (1766. p.).

No tiesību politikas viedokļa rodas jautājums, vai ir pareizi, ka pašā kodeksā nav līgumisko procentu apmēra aprobežojuma, un vai tas nevar sekmēt sabiedrības locekļu netaisnīgu ekspluatāciju. Bet kodeksā ir speciāls pants, kas dod parādniekam tiesību pēc 6 mēnešu noteicējuma no darījuma noslēgšanas katrā laikā atdot kapitālu pēc piederības, tomēr ar nosacījumu, ka par to jāpaziņo kreditoram ne mazāk kā 3 mēnešus iepriekš, ja nolīgto procentu apmērs pārsniedz likumiskos procentus (1767. p.).

3. Procentu pieaugums apstājas: 1) kad vēl nesamaksāto procentu daudzums sasniedz kapitāla lielumu, 2) kad par parādnieka mantu atklāj konkursu (1763. p.). Procentu samaksas termiņš atkarīgs no līdzēju savstarpējas vienošanās, kuri var noteikt to samaksu arī uz priekšu (1768. p.). Visu nesamaksātu procentu pieaugums (daudzums) nevar būt lielāks kā kapitāla lielums. A (nesamaksātu procentu daudzums) = B (kapitāla lielums).

4. Procentu samaksas termiņš atkarīgs no līdzēju savstarpējas vienošanās, kuri var noteikt to samaksu arī uz priekšu (1768. p., salīdz. 1769. p.).

Procentu saistības izbeidzas ar samaksu, atlaidumu, noilgumu (1761. p.), bez tam ar galvenās saistības izbeigšanos, nokavējuma gadījumā – ar kapitāla samaksas termiņa pagarināšanu un 1760. pantā norādītā gadījumā (1762. p.).

5. Tā redzam, ka procentu raksturs galvenokārt saistās ar atlīdzināšanu par kapitāla lietošanu.

Attiecībā uz nokavējumu procentiem piemīt vēl cita funkcija: tie pamudina parādnieku laikā izpildīt savu pienākumu. Ar to procentu loma paplašinās; tie iegūst nozīmi arī saistību izpildījuma nodrošināšanā.

III

SAISTĪBU TIESĪBU KONSTITUTĪVIE ELEMENTI

6. Saistību tiesības pamats (*causa efficiens*) un mērķis (*causa finalis*)

Līdz šim esam apskatījuši saistību tiesību subjektus (personas) un objektus (priekšmetus), saistību tiesību raksturu un veidus. Tagad apskatīsim saistību tiesību pamatu un mērķi kā saistību tiesību konstitutīvos elementus.

1. Personas darbība tiesiskā sfērā paredz tiesisku pamatu. Šie pamati ir: tiesisks darījums (akts, kas saskan ar tiesību mērķiem; atļauta darbība), delikts (akts, kas darbojas pret šiem mērķiem; neatļauta darbība) un beidzot likums kā darbības pamats (1402. p.). Kodekss apzīmē visus tiesiskos darījumus par «pamatiem» (1007. p.). Vārds «pamats» atbilst romiešu tiesībās vārdam *causa*, piem., *causa tradenti*, *accipiendi*, *mutandi* utt. Saprotams, ka pamatam jābūt tiesiskam (*justa causa*); par tiesisku pamatu tieši runāts, piem., 1006. pantā. Šī pamata nozīme ir divējāda: pamats attiecībā 1) uz kontrahentiem un 2) uz trešām personām (sabiedrībā). Pirmajā gadījumā netiesisks un apstrīdēts pamats darījumu anulē; attiecībā uz kontrahentiem tas turpmāk nepastāv. Ja darījumam ir trūkumi (piem., gribas trūkums), darījumu var apstrīdēt. Īsi sakot, darījuma spēks ir atkarīgs no saistību tiesību pamata. Citādi tas ir attiecībā uz labticīgām trešām personām: dažos gadījumos saistību tiesība paliek spēkā, neraugoties uz to, ka tiesiska pamata trūkst. Tādas saistību tiesības nosauktas par abstraktām, pretstatā kauzālām saistību tiesībām, kas tiesisku pamatu (*causa*) paredz.

Tādat jāizšķir kauzālas un abstraktas saistību tiesības. Vekselis, piem., ir abstrakta saistība attiecībā uz labticīgām trešām personām, ja tās nezina, ka vekselim trūkst tiesiska pamata. Attiecībā uz kontrahentiem pamats paliek, un ja tas nav tiesisks vai arī tam ir kādi trūkumi, tad vekseli var apstrīdēt, pie kam pēdējais zaudē spēku. Labticīgās trešās personas var pamatu ignorēt, saistību tiesība attiecībā uz viņām paliek spēkā. Pandektistu literatūrā bija strīds par jautājumu, vai *traditio* bez tiesiska pamata (*causa*) ir spēkā. Mūsu kodeksā katrs īpašuma iegūšanas veids attiecībā uz kontrahentiem prasa tiesisku pamatu.

Šī problēma par abstraktu saistību tiesību atzīšanu saprotama, ievērojot, ka saistību tiesības pastāv ne tikai attiecībā uz kontrahentiem, bet vispār normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā, kur nodrošināmas labticīgo trešo personu intereses: šīs personas nevar katrreiz zināt, vai konkrētam tiesiskam darījumam ir tiesisks pamats. Sakarā ar to tagadnes civiltiesības zināmos gadījumos abstraktās saistības (piem., vekseli) atzīst.

2. Mērķis (Aristoteļa vārdiem – *causa finalis*) ir iekšējais motīvs, kas

personas pamudina nodibināt, pārgrozīt un izbeigt saistību tiesības, izlietojot vienu vai otru pamatu (objektīvo, ārējo kauzu). Ja iekšējā kauza (*causa finalis*) neatbilst sabiedriskiem mērķiem, tiesisku darījumu var apstrīdēt kontrahenti, trešās personas un dažos gadījumos arī pati tiesa *ex officio*. Neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem, vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu; tāds darījums nav spēkā (1415. p.). Ja darījums, kura mērķis pats par sevi būtu spēkā, izdarīts *in fraudem creditoris*, tad šādu darījumu kreditors var apstrīdēt. Tas viss norāda, ka civiltiesības vispār un saistību tiesības sevišķi nav tīri privāta (attiecībā uz kontrahentiem), bet arī sabiedriska sfēra (normatīva civiltiesiska sabiedrība). Šīs sabiedrības mērķis dot svarīgus civiltiesību principus, sevišķi saistību tiesību laukā: 1) tiesiskās darbības subjektam (personai) jābūt labticīgam ne tikai attiecībā uz šīs darbības izpildījumu, bet arī tās mērķiem (iekšējo kauzu), 2) personu darbības mērķis nevar būt pretsabiedrīks, 3) jāievēro trešo personu intereses, 4) tiesiskajai darbībai jāsaņemas ar sabiedrības mērķiem. Personai jārikojas kā *bonus pater familias*.

7. *Titulus un status saistību tiesībās*

1. Izejot no saistību tiesību pamata (*causa efficiens*), kļūst skaidra vārda *titulus* nozīme. *Titulus* ir formāla tiesiska zīme katram tiesiskam pamatam (*causa efficiens* nozīme). Pēc tituliem normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā atšķiram īpašniekus, kreditorus, vecākus, bērnus, laulātos, radniekus, testatorus, mantiniekus, parādniekus un citas personas. Tituls ir tiesisks jēdziens, kas norāda personas vietu jeb stāvokli (statusu) privātā sfērā.

Attiecībā uz titulu kodekss lieto jau citā nozīmē (kā *causa efficiens*) izlietoto vārdu «pamats» (skat. 999. p., pie romiešiem – *justus titulus*). Tas tāpēc, ka pamats (tiesiska, ārēja jeb *efficiens causa*) norāda arī uz titulu. Piem., *causa efficiens* (pamats) *donandi* ir dāvinājuma tiesiskais pamats, kas norāda reizē uz dāvinātāja titulu. Parasti domā, ka šis dāvinātāja tituls uz trešām personām neattiecas, kas tomēr nav pareizi. Ja dāvinājums izdarīts *in fraudem creditoris*, tad dāvinātāja tituls var būt apstrīdēts. Tituls šai gadījumā ir dāvinātāja stāvokļa (statusa) konstatējums sabiedrībā. Parasti tituli visiem nav redzami. Tā tas ir sevišķi saistību tiesību laukā, kur tituli ātri mainās. Lietu, ģimenes un mantojuma tiesībās daži tituli konstatējami visiem ar reģistrāciju (arī laulāto tituli), kas attiecībā uz nekustamiem īpašumiem nozīmē ieviešanu zemes grāmatās. Reģistrācija iespējama arī attiecībā uz saistību tiesībām (*jura ad rem*), kādēļ tituliem vispār liela nozīme; tos nevar ignorēt vai arī sajaukt ar tiesisko pamatu.

2. Terminu *status* pazina jau romiešu tiesības, piem., *status familiae*, kodeksā sastopam terminu «tiesiskais stāvoklis» (skat. piem., 1007. p. 1. pkt.). Tas attiecas uz civiltiesību statiku; pēc pandektistiem – personu tiesības un pienākumi. Kā jau noskaidrojām, tituls ir tiesiska zīme, ar ko atšķiras tiesiskie stāvokļi (statusi). Statuss pēc būtības ir personas vieta tiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā). Tāpēc, ja tituls (ārējā plāksne) aizrāda uz statusu, tad statuss (tiesiskais stāvoklis) ir šā titula saturs (iekšējā plāksne). Šī atšķirība kļūst skaidra, aplūkojot, piem., īpašuma definīciju. Literatūrā īpašums definēts kā īpašnieka tituls, un proti: īpašums ir lietu vislabākais tituls (Speranskis); mūsu un arī citu valstu kodeksos īpašums definēts, izejot no satura (stāvokļa jeb statusa) viedokļa (927. p.). Interesanti atzīmēt, ka 1036. pantā tomēr runāts vairāk par titulu nekā par saturu: īpašums dod īpašniekam vienam pašam pilnīgas varas tiesību pār lietu, ciktāl šī tiesība nav pakļauta sevišķi noteiktiem aprobežojumiem. No šiem vārdiem izriet, ka īpašniekam pieder īpašnieka tiesisks tituls.

3. Šai paragrāfā apskatīto terminu iztīrījums svarīgs ne tikai no teorētiskā, bet arī no pantu praktiska iztulkojuma viedokļa: svarīgos gadījumos ir nepieciešams pareizi izprast lietot terminoloģiju, ar ko saistīta pašu jēdzienu izpratne.

8. Saistību tiesību forma un formālisms kā konstitutīvs elements

Saistību tiesība ir tiesiska parādība privātā sfērā. Katru parādību vienā vai otrā veidā rada attiecīgi veidotāji – cēloņi; katrai parādībai ir arī sava izcelšanās forma. Runājot par tiesisku izcelšanās formu, nav jādodomā par kādu vispārīgu, bet gan par speciālu izcelšanās formu, t. i. tādu, kādu prasa tiesības.

1. Visumā saistību forma nav speciāla (kvalificēta; salīdz. 1473. p.), bet ir tomēr gadījumi, kad šāda speciāla tiesiska forma ir nepieciešama (kā akta *corpus*) vai arī vēlams pierādīšanas (*onus probandi*) dēļ.

a. Izdevniecības līgums prasa saistības rakstisku formu (*onus probandi* dēļ), kamēr nekustamu mantu pirkumu var noslēgt mutiski; tā reģistrācijai nepieciešama rakstiska forma (kā akta *corpus*). Ja pārdevējs neizpilda savus pienākumus attiecībā uz reģistrāciju, pēdējo var izdarīt arī ar tiesas spriedumu.

b. Saistību tiesības brīvās formas princips vēlams ekonomiskā ziņā, jo apgrozībai jābūt ātrai, kamēr katrs formālisms prasa laiku. Brīvības formas princips saprotams ļoti plaši: saistības atļauts nodibināt ne tikai vārdiem, t. i., mutiski, bet arī klusējot. Tas pats sakāms arī attiecībā uz liecinieku klātbūtni.

2. Vēl atzīmējams, ka tagad saistības var nodibināt arī pa tālruni, telegrāfu un pastu; pa tālruni kā starp klāt esošiem, pa telegrāfu un pastu – kā starp klāt nesošiem.

Saistību noslēgšana starp klāt neesošiem dabiski prasa laiku, lai oferents uz savu priekšlikumu (ofertu) varētu dabūt atbildi (akceptu). Tādēļ noslēgšanas (perfekcijas) moments regulēts dažādi; par tādu var uzskatīt momentu:

1) kad akceptants ofertu pieņem (pieņemšanas teorija), 2) kad akceptants oferentam par savu akceptu paziņo vai to nosūta (nosūtīšanas teorija), 3) kad oferents akceptu saņem (saņemšanas teorija) vai 4) kad oferents akcepta saturu uzzina (uzzināšanas teorija). Kodeksā jautājums atrisināts saskaņā ar nosūtīšanas jeb paziņojuma teoriju (1537. p.). Aplūkojot 1539. pantu, parādās pretruna. Ja priekšlikumu ņem atpakaļ, bet persona, kurai tas piedāvāts, nezina un nevar zināt par šādu atpakaļņemšanu un arī nav vainīga nekādā vilcinājumā, tad priekšlikuma piedāvātājam jāatlīdzina šai personai zaudējumi, kas tai radušies no pārliecības, ka priekšlikums paliek spēkā. No šī panta izriet, ka priekšlikuma piedāvātājs (oferents) var atkāpties no akceptētā priekšlikuma resp. noslēgtā līguma (1537. p.), samaksājot akceptantam vienīgi zaudējumus (1539. p.). 1539. pants (uzzināšanas teorija) sakrīt ar romiešu tiesībām. Senāts šo pretrunu atrisinājis saskaņā ar paziņojuma vai nosūtīšanas teoriju.

3. Raksturīgu formu paredz 1540. p.: kas ar sludinājumu izolījis par kādas darbības izdarīšanu zināmu atlīdzību, tas var, kamēr šī darbība nav vēl atbilstošā kārtā izdarīta, atsaukt savu solījumu, bet tikai ar tādu pašu sludinājumu; bet ja kāds jau izdarījis sagatavojumus tā izpildīšanai, par ko atlīdzība bijusi izolīta, tad izolītājs paliek saistīts ar savu sludinājumu, tomēr pieņemot, ka norādīto darbību izdara pienācīgā kārtā. Ja solītājs nolīcis izpildīšanai zināmu termiņu un tas notiek, tad izolījums zaudē spēku, bet pirms termiņa notecējuma to nevar atsaukt. Pēc šī panta noslēgšanas brīdis, ja termiņš nav publicēts, sakrīt ar darbības izdarīšanu atbilstošā kārtā. Tā kā saistības noslēgšanas momentam starp klāt neesošiem jābūt regulētam pēc viena principa, tad iepriekšējā pretruna (starp 1537. un 1539. p.) iztulkojama saskaņā ar 1537. p.

OTRĀ NODAĻA

Saistību tiesību nodrošināšana un realizēšana

I

SAISTĪBU TIESĪBU PAPLAŠINĀŠANA UN AIZSARDZĪBA

9. Saistību tiesību pastiprināšana

Kā jau minēts, saistību tiesības prezumē uzticību, pie kam saistību tiesību izpildījums atkarīgs no parādnieka. Ja parādnieks savu pienākumu nepilda, viņu uz to piespiest nevar; kreditoram ir tikai tiesība prasīt zaudējumu atlīdzību. Šī vispārīgā principa izņēmumi sastopami ļoti reti, piem., ja pārdevējs negrib ietērt pārdevumu rakstiskā formā ierakstīšanai zemes grāmatās, tad ar tiesas atļauju (spriedumu) pircējs to var izdarīt pats. Kā redzam, minētais izņēmums ir vairāk šķietams, jo parādnieks fiziski piespiests tomēr netiek. Šis vispārējais princips rāda, ka parādnieks var savu pienākumu izpildīt vai neizpildīt, pēdējā gadījumā nesot atbildību par zaudējumiem. No tiesību politikas viedokļa tāpēc vēlams atrast līdzekļus, kas iespaidotu parādnieka psihi, pamudinot to izpildīt savu pienākumu. No šādiem līdzekļiem pirmkārt minams līgumsods.

1. Līgumsods ir pametums, ko kāda persona uzņemas ciest sakarā ar savu saistību tajā gadījumā, ja viņa šo saistību neizpildītu vai neizpildītu pienācīgi (1716. p.).

«Līgumsodu var pievienot katram* līgumam un to var noteikt ne vien naudā, bet arī citās vērtībās. Līgumsoda apmēru nosaka līdzēji, un tas nav aprobežots ar zaudējumu lielumu, kādi paredzami no līguma neizpildīšanas (1717. p.).» Saistību tiesību pastiprināšanas efekts līgumsodam ir tikai tad, ja kreditors var prasīt kā līgumsodu, tā arī līguma izpildīšanu (kumulatīvais līgumsods). Šādu efektu tagadnes un, starp citu, arī Latvijas kodekss ierobežo. Pēc 1720. p. līgumsods var būt kumulatīvs: 1) ja tieši tā bijis norunāts, 2) ja līgumsods bijis norunāts ne tik daudz par neizpildīšanu vispār, kā par neizpildīšanu istā laikā. No tā izriet, ka visos citos gadījumos kumulatīvais līgumsods nav paredzēts, un proti: ja kādam jācieš līgumsods, tad kreditors var prasīt vai nu tā samaksu, vai līguma izpildīšanu, bet, izvēlēties samaksu, viņš vairs nevar pēc tam prasīt līguma izpildīšanu un otrādi.

* Sk. izņēmumu 26. p. 3. d.; līgumsods, kas noteikts gadījumam, ja kāds atteicas doties laulībā, nav spēkā.

Ja līguma priekšmets bijis kaut ko nedarīt, tad var prasīt vienīgi līgumsodu (1718. p.). Šis līgumsods saistību tiesību izpildīšanu nepastiprina; kreditors var atkāpties no saistību tiesības, ja viņš to grib, apmierinoties ar līgumsoda samaksu. Salīdzinot 1718. un 1722. p., redzam, ka līgumsods parādnieku no ikkatras atbildības tomēr neatsvabina; līgumsoda samaksa neatsvabina šā soda cietēju ne no procentiem vai augļiem, kas no viņa pienākas, ne no zaudējumu atlīdzības, ciktāl tā pārsniedz līgumsoda apmēru, ja vien nav tieši norunāts pretējais. Šai gadījumā ir novērtējams līgumsods. Tā tiesiskais efekts ir tāds, ka kreditoram nav jāpierāda zaudējumi (*onus probandi*) līgumsoda apmērā, bet ja viņam zaudējumi pārsniedz līgumsoda apmēru, tad viņam tie jāpierāda.

Gadījumos, kad līgumsoda samaksa zaudējumus pārsniedz, starpībā saskatāms soda elements.

Saskaņā ar to pašu 1722. p., ja ir tieši norunāts, ka līgumsoda samaksa atsvabina parādnieku no zaudējumiem, procentiem vai augļiem, tad līgumsods ne tikai nepastiprina, bet pat pavājina saistību tiesību izpildīšanu (atkāpšanās līgumsods istā nozīmē). Atkāpšanās līgumsods kodeksā nav prezumēts.

Tāpat bez tiešas norunas nav paredzēts arī kumulatīvais līgumsods, izņemot gadījumu, kad līgumsods norunāts par neizpildīšanu istā laikā, resp. nokavējumu.

2. Ja kāds izpilda tikai daļu no savas saistības, tad tomēr viņam jāsamaksā viss līgumsods, bet ne tikai samērīgā daļa (1721. p.).

3. Izbeidzoties galvenai saistībai, izbeidzas arī pats no sevis tajā norunātais līgumsods (1724. p.). Tas nozīmē, ka līgumsodam ir aksesors raksturs. Tā kā līgumsodam ir mantiska vērtība, tad atbildība par līgumsoda samaksu pāriet arī uz attiecīgās personas mantiniekiem, un ja mantinieki ir vairāki, tad katrs no tiem atbild tikai par savu daļu (1723. p.).

II. 1. Ar rokasnaudu jāsaprot tas, ko, līgumu noslēdzot, viena puse dod otrai ne vien par galīgi noslēgta līguma pierādījumu, bet līdz ar to arī par tā izpildījuma nodrošinājumu (1725. p.).

Kā rokasnaudu var dot ne vien naudu, bet arī citas vērtības. Tās apmēru noteic puses pēc vienošanās (1726. p.). Redzam, ka rokasnaudas mērķis ir nodrošināt saistības ne tikai pierādījuma (18728. p.), bet arī to izpildījuma dēļ; tādējādi rokasnaudas iedošana pastiprina saistību tiesības (salīdz. 1727. p.).

2. Tāpat kā līgumsodam, arī rokasnaudai ir dažādi veidi. Ja līgumu neizpilda viena līdzēja vainas dēļ, tad, ja vainīgs rokasnaudas saņēmējs, viņam tā jāatdod tās devējam divkārtšā apmērā; bet ja neizpildīšanā vainīgs rokasnaudas devējs, tad viņš zaudē tiesību prasīt to atpakaļ. Bez tam vainīgam jāatlīdzina pretiniekam visi zaudējumi (1730. p. 2. d.).

3. Ja puses norunājušas, ka noslēgto līgumu var atcelt, zaudējot rokasnaudu, un tādā gadījumā atkāpjas rokasnaudas devējs, tad viņš to zaudē, bet ja atkāpjas pretējā puse, tad viņai jāatdod rokasnauda divkārsā apmērā (1731. p. 1. d.). Šai gadījumā rokasnauda dod tiesību atkāpties no saistību tiesību izpildīšanas. Šis noteikums piemērojams arī, ja līdzēji norunājuši, ka, neizpildot vienam no viņiem savu saistību norunātā termiņā, otrs atsavinās no savas saistības (1731. p.).

4. Rokasnauda ieskaitāma līguma izpildījumā, ja vien līdzēji nav noteikti norunājuši citādi (1729. p.).

Atzīmējams, ka rokasnaudas iedošana nav prezumējama, un iemaksa, līgumu noslēdzot, uzskatāma par rokasnaudu tikai tad, ja par tādu apzīmēta.

III. 1. Galvojums ir ļoti svarīgs saistību tiesību pastiprināšanas veids, jo, kā rāda vārds «galvojums», trešā persona te uzņemas pienākumu atbildēt kreditoram par citas personas parādu, pēdējo tomēr neatsvabinot no viņas parāda. Senos laikos šī atbildība bija personiska (atbildēja ar savu galvu); galvinieks uzņēmās atbildību par parādu kā par savu. Vēlāk parādam paliek tikai mantiskais raksturs (*Schuld*) – par parādu galvinieks atbild tikai ar mantu. Tādējādi saistību tiesību pastiprināšana organizēta mantiski. Pēc rakstura galvojums ir akcesors institūts: galvinieka parāds nepastāv bez parādnieka parāda.

2. Kodeksā galvojums (1692., 1715. p.) regulēts divējādi: a) kreditors var celt pret galvinieku prasību, negriežoties pie galvenā parādnieka, un tā galviniekam tūliņ jāapmierina, un b) kreditoram jāgriežas vispirms pie galvenā parādnieka. Bez tam vajadzīga vēl attiecīga forma (c).

a. Pirmajā gadījumā, kad galvinieks uzņēmies saistību kā pats parādnieks (*Selbstschuldner*, ekspromisoriskais galvojums), viņš atbild par parādu tūliņ. Citos gadījumos galvinieks atbild, ja galvenais parādnieks atrodas prombūtnē, vai galvinieks nevar uzrādīt viņa dzīvesvietu, ja ir pierādīta galvenā parādnieka faktiskā maksātnespēja, vai par viņa mantu jau atklāts konkurss (1702. un 1703. p.).

b. Otrā gadījumā, kad galvinieks nav uzņēmies saistību kā pats parādnieks (neekspromisoriskais galvojums), bet kreditors tomēr pret galvinieku ceļ prasību pirms griešanās pie parādnieka, tad galvinieks var prasīt, lai kreditors griežas ar to vispirms pie galvenā parādnieka, ja piedziņa no tā izdarāma tikpat sekmīgi un viegli (1702. p. 1. d.).

c. Tā kā galvojuma sekas, atbildot par galvenā parādnieka parādu, ir smagas, tad kodeksā galvojuma uzņemšanai nepieciešama rakstiska forma (1695. p.). Šī nepieciešamība jāsaprot kā *onus probandi* tai ziņā, ka nevar pierādīt galvojuma faktu ar lieciniekiem. Vairākas personas, kas galvojušas

par vienu un to pašu parādu, atbild solidāri (1699. p., salīdz. 1700. p.).

3. Galvinieks atbild ne vien par pašu galveno parādu, bet arī par tā blakus prasījumiem, parādnieka vainas vai nokavējuma dēļ nodarītiem zaudējumiem un tiesu izdevumiem (1698. p.). Ja galvinieks uzņemas apmaksāt mazāku summu, nekā uzņēmies galvenais parādnieks, vai par beznosacījuma parādu galvo tikai ar nosacījumu, tad no viņa var prasīt vienīgi to, ko viņš uzņēmies (1697. p., salīdz. ar 1696. p.). Galvinieks, pret kuru ceļ prasību kreditors, var izlietot visas galvenā parādnieka ierunas, izņemot tikai tās, pret kurām kreditors taisni gribējis nodrošināties ar galvojumu, vai kuru izlietošana tieši saistīta ar galvenā parādnieka personu (1701. p.).

4. Galvinieka stāvoklis pēc kreditora apmierināšanas attiecībā pret galveno parādnieku regulēts no 1704.–1709. p. Kādā apmērā galvinieks apmierina kreditoru, tādā uz viņu pāriet šā pēdējā prasījumi pret galveno parādnieku. Prasības un ierunas no tās tiesiskās attiecības, kas pastāv starp galvinieku un galveno parādnieku, paliek negrozītas (1704. p.). Šai gadījumā runāts par likumisko cesiju.

Pret galveno parādnieku galviniekam pieder regresa tiesība (tuvāk skat. 1705.–1709. p.). Attiecībā uz galvojuma izbeigšanos (1710.–1715. p.) un tā veidiem jāievēro, ka galvojums pēc rakstura ir akcesora saistība. Visumā galvojuma nozīmi saistību pastiprināšanā, kā arī tā būtiskos elementus apvieno tā pati ideja, kas apvieno solidāras saistības; atšķirība ir tikai tiesiskās formās.

Trīs apskatītie saistību pastiprināšanas institūti,* kas saistīti ar personām, atšķiras no tā pastiprināšanas institūta, kura ideja izpaužas reālā kredītā (ķīlas tiesības); pēdējās attiecas uz lietu tiesībām.

10. Saistību tiesību aizsardzība

I. 1. Ķīlāšanas mērķis ir vai nu nodrošināt nodarīto zaudējumu atlīdzību, vai tiesību aizskāruma pierādījumus, vai arī tikai novērst tādu aizskārumu un zaudējumu nodarījumu.

2. Dažos gadījumos ķīlāšanas tiesība izlietota speciālam mērķim, un proti: ķīlāšanas tiesība ir zemes gabala īpašnieka vai viņa vietnieka (lietotāja, nomnieka, pārvaldnieka) tiesība, ja tajā zemes gabalā iebet svešas mājas kustonis vai prettiesīgi iespiežas svešas personas, saķert un aizturēt mājas kustoņus, bet personām atņemt lietas (1841. un 1742. p.). Ķīlāšanas tiesība kā speciāls institūts prasa īpašus noteikumus (1743.–1747. p.); šī institūta sekas ir sīki regulētas un starp citu arī taksēta atlīdzība (1752. p.).

* V. Sinaiskis. Saistību izpildīšanas nodrošināšana (J. Nr. 73/74 un 75/76).

Kā redzam, šim institūtam nav vienīgi nodrošinājuma mērķis (1742. p.). Attiecībā uz otru mērķi ķilāšanas tiesība pastāv kā saistību tiesību aizsardzības institūts, kura juridiskā būtība ir atļauja izņēmuma veidā savas tiesības patvaļīgi meklēt, kaut arī vispārīgi saistību tiesības, tāpat kā citas privāttiesības, aizsargājamas vienīgi tiesas ceļā (1742. p.). No tā izriet, ka ķilāšanas tiesībai ir arī liela pašpalīdzības nozīme.

3. Šī pašpalīdzība izņēmuma veidā ir atļauta tikai tad, kad tas notiek ar nolūku novērst mēģinājumu prettiesīgi grozīt pastāvošās attiecības, bet arī šajā gadījumā vienīgi nepieciešamās paš aizstāvības robežās.

Pie līdzekļiem, ar kuriem galvenā kārtā aizsargā saistību tiesību ārpus tiesas, pieder arī aizturējuma tiesība (1733. p.).

II. 1. Uz aizturējuma tiesības pamata tā persona, kuras rokās atrodas kāda lieta, var to neizdot tik ilgi, kamēr nav nolīdzināts kāds viņas pašas prasījums (1734. p.).

2. Aizturējuma tiesība izbeidzas, kad nolīdzināts pretprasījums, kā arī kad valdītājs izlaiž lietu no savām rokām, neizlietojis tiesību to aizturēt, ar ko viņš tomēr nezaudē savu prasījuma tiesību (1640. p.).

3. Tā kā aizturējuma institūts cēlies no vispārīgās organizācijas normas – aizsargāt saistību tiesības tiesas ceļā, tad aizturējuma tiesība speciāli normēta un arī izlietojama vienīgi speciālos gadījumos. Aizturējuma tiesība pieder augļu nesēja zemes gabala iznomātājam – uz zemes gabala ražojumiem un uz tajā esošo nomnieka kustamo mantu, tiklab nokavētās nomas maksas dēļ, kā arī visu to prasījumu dēļ, kādi varētu rasties pret nomnieku uz nomas līguma pamata. Tāda pat tiesība ir iznomātājam arī pret apakšnomnieku, kuram nomnieks nodevis tālāk savas nomas tiesības (1735. p.).

4. Aizturējuma tiesība pieder tam, kas izīrē ēku vai telpas tajā, vai atklātu, augļu iegūšanai nenodomātu vietu, – uz īrnieka lietām, ko viņš ievēdis tajā ēkā vai vietā lietošanai vai glabāšanai, neizņemot arī preces, bet ne uz īrnieka bezķermeniskām lietām un prasījumiem, kaut arī akti par tiem būtu ievesti līdzī; šī aizturējuma tiesība pieder to prasījumu dēļ, kuri izriet no īres līguma. Ja īrnieks ēku vai vietu izīrē tālāk, tad apakšīrnieka tur ievestās lietas, ciktāl viņš ar tām atbild savam izīrētājam, atbild arī par pirmā izīrētāja prasījumiem. Ar to nav ierobežota īrnieka tiesība brīvi rīkoties ar savām lietām, kamēr izīrētājs tās nav aizturējis (1736., salīdz. 1737. p.).

5. Prasījuma tiesības sakars (sk. 1737. p.) ar aizturētu lietu atzīstams: a) kad no aizturētās lietas maksājams parāds, b) kad kāds cietis no svešas lietas zaudējumu, kas jāatlīdzina tās īpašniekam, c) kad lieta jāizdod pret zināmu pretizpildījumu; tādā gadījumā šo lietu var aizturēt, līdz kamēr noticis norunātais pretizpildījums (1738. p. 3., 4. un 5. d.). Bez tiem prasījuma

tiesības atzīstamas attiecībā uz valdītājiem: a) kad aizturētās lietas valdītājam bijuši izdevumi, kas pretiniekam jāatlīdzina, un b) kad valdītāja prasījums cēlies no tā paša darījuma, pēc kura no viņa prasa aizturēto lietu izdot (1738. p. 1. un 2. d.). Sprotams, aizturējuma tiesību var izlietot tikai tad, kad aizturētājs ieguvis lietu savā valdījumā tiesīgā kārtā un kad viņa prasījums pret pretējo pusi ir sakarā ar aizturamo lietu un pie tam saistība ir jau izpildāma un nav ierobežota ne ar nosacījumu, ne ar termiņu (1737. p.).

II IZPILDĪJUMS

11. Saistību tiesību izpildīšana vai realizēšana

1. Katras saistības mērķis ir to realizēt, resp. izpildīt. Saistību izpildījums ir spēkā tikai tad, ja to izdarījusi un saņēmusi: a) istā persona, b) istā vietā, c) istā laikā un d) pienācīgā kārtā (1821. p.). Ja saistības tiesības priekšmets ir nauda, tad saistību izpilda ar samaksu (1811. p.).

a. Samaksu dot un saņemt var ar tiesīgu spēku tikai tas, kam vispār ir tiesība atsavināt (1813. p.), vai, plašāk sakot, kad personai pieder rīcības iespēja saistību izpildīt. Ja izpildījumu dod rīcības nespējīga persona, tad to, ko tā izpildījusi, viņas likumīgais pārstāvis var prasīt atpakaļ (1814. p.). Saistību tiesību izpildītājs parasti ir parādnieks. Gadījumos, kad saistības priekšmets ir personīga darbība, saistība jāizpilda parādniekam personīgi. Visos citos gadījumos saistību parādnieka vietā var izpildīt trešā persona, pat bez viņa ziņas un pat pret viņa gribu (1815. p.). Pēc šī panta izpildītājs var būt ne tikai pats parādnieks, bet katra trešā persona. Šī tēze ir ļoti raksturīga, jo tā nesaskan ar autonomijas principu, pie kam šādu izpildījumu var izskaidrot tikai kā trešās personas dāvinājumu.

Attiecībā uz kreditoru izpildījumu ir tiesisks spēks tikai tad, ja to saņem kreditors vai viņa vietnieks (likumisks – 1816. p., vai līgumisks). Tas nozīmē, ka izpildījuma saņēmējs nevar būt trešā persona (salīdz. 1817., 1818. p.). Neraugoties uz to, ja izpildījuma saņēmējs ir persona, kurai nav uz to tiesības, vai arī rīcības nespējīgs kreditors, tad samaksa paliek tomēr spēkā, ja vien maksājums ieplūdis kreditora mantā un viņam uzglabāts (1819. p.).

b. Izpildījuma vieta ir katra vieta, kur vien var to izdarīt bez apgrūtinājuma vai neērtības otrai pusei, ja par to nav nekas norunāts un to nevar noteikt no paša darījuma rakstura (1820. p.). Tas izriet no taisnības principa. Ja kreditors vēlas saņemt noteikti apzīmētu lietu (1822. p.) tādā vietā, kur pēc taisnības to nevar no parādnieka prasīt, tad piegādāšanas izdevumi un risks jāuzņemas viņam (1824. p., salīdz. 1825.–1826. p.). Attiecībā uz naudas parāda samaksas

vieta prezumēta kreditora pastāvīgā dzīvesvieta (1823. p., sk. vēl 1821. p.). Visumā pienācīgā vietā neizdarīts izpildījums dod katram no kontrahentiem tiesību prasīt samērīgu zaudējumu atlīdzību (1822. p., 1824.–1826. p.). Kreditora prasības celšanai ir juridiskas sekas attiecībā uz izpildījuma vietas noteikšanu (1827., 1821. p.).

c. Izpildījuma laiks var būt noteikts un nenoteikts. Pirmajā gadījumā parādniekam tas jāievēro, negaidot sevišķu kreditora atgādinājumu, bet kreditors nevar prasīt izpildījumu agrāk par noliktā termiņa notecējumu (1828. p.). Otrā gadījumā kreditoram ir tiesība prasīt izpildījumu katrā laikā, un parādniekam ir tiesība katrā piemērotā laikā to izpildīt (1829. p.). Šai pēdējā gadījumā (1829. p.) pēc tiesas ieskata (taisnības princips)* termiņu var pagarināt par labu parādniekam, ja šis pagarinājums izriet no pašas saistības rakstura (1830. p.). Beidzot, kā izpildījumu, tā sevišķi maksājumu pēc pušu vienošanās var izdarīt agrāk par noteikto termiņu, pie kam samaksājuma gadījumā kreditors var prasīt procentus līdz pirmēji noteiktam samaksas termiņam (1831. p.).

d. Attiecībā uz izpildījuma veidu («pienācīgā kārtā», 1812. p.) prasāms, lai saistības priekšmets būtu izpildīts: 1) pilnīgi, 2) ar isto paredzēto priekšmetu (1832.–1834. p.). Dažu iemeslu dēļ (1837. p. 1. d.) parādniekam ir tiesība izpildīt saistību, nododot tās priekšmetu tiesai glabāt (*depositum*); ja priekšmeta īpašību dēļ tas nav iespējams, tad kreditoram, pēc aicinājuma neierodoties, parādnieks var priekšmetu pārdot (1837. p. 2. d.). Nododot naudu tiesas glabāšanā (depozītā), parāds skaitās dzēsts (salīdz. 1837. p.). Kad īstā priekšmeta izpildīšana izrādās neiespējama, tad kreditoram, ja viņa prasījums neatkrīt pavisam (1774. p.), jāapmierinās ar to, ka viņam par to samaksā naudā pēc parastās vērtības, ja vien aiz saistītā vainas nav dots pamats kādām citām prasībām (1635. un turp. p.; 1652. un turp. p.; skat. arī 1836. p.).

2. Attiecībā uz samaksas un izpildījuma (vispār) pierādīšanu pastāv īsi un skaidri izteikta ģenerāla norma: ka samaksa izdarīta, jāpierāda tam, kas to apgalvo (1838. p.).

Izpildījumu var pierādīt visiem līdzekļiem, bet samaksu sevišķi ar rakstisku apliecinājumu jeb kvīti, kuru izdot ir kreditora pienākums (skat. 1838. p.). Ja saņēmējs to dot atteicas, tad parādniekam ir tiesība pagaidām nemaksāt (salīdz. 1660. p. 2. d.). Kvīti var izrakstīt vai uz paša parāda akta, ja tāds ir, vai atsevišķi (1838. p. 3. d.). Svarīgas prezumpcijas attiecībā uz parāda samaksu atrodamas 1839. un 1840. pantā. Saņemot samaksu, kreditoram

* V. Sinaiskis. Taisnības princips (J. Nr. 85/86).

jāatdod parādniekam parāda akts, ja tāds ir (1841. p.). Atdodot parāda aktu, kreditoram, domājams, jāizdod arī kvīts, jo tikai pēdējam ir pierādījuma spēks; parāda akta atdošana ir tikai izpildījuma prezumpcija (1841. p. 2. d., skat. vēl citus gadījumus).*

Parāda dokumentu (kvīti, parāda aktu) var nozaudēt vai iznīcināt. Kodekss atrisina šo kāzusu tikai attiecībā uz kreditoru, paredzot speciālus nosacījumus parāda akta nozaudēšanas gadījumam (skat. 1841. p. 3. d.). Patiesībā šī problēma ir daudz plašāka, nekā tā iztirzāta kodeksā.

3. Izpildītāja stāvoklis ir saprotams: ar saistības pienācīgu izpildījumu viņš atsvabinājies no jebkādas tālākas atbildības par saistību (1842. p.), parādnieks no savas saistības atbrīvojas. Ja pirms sava pienākuma jeb parāda (*Schuld*) izpildīšanas parādnieks ir saistīts («saistītais» – 1822. p.), tad pēc tā tiesiskā kārtā izdarītas izpildīšanas parādnieks kļūst no parāda brīvs («atsvabināts» – 1842. p.); pie romiešiem parādnieks līdz ar to atsvabinājies arī no personiskas atbildības – *Haftung*).

Izpildījums (samaksa) pēc savas juridiskās dabas kodeksā atzīta par saistību tiesību izbeigšanas veidu (1842. p.); romiešu tiesībās izpildījums nav tikai saistību tiesību izbeigšanas veids, bet *solutio* – atsvabināšana no personiskas atbildības. Izpildījuma saņēmējs (kreditors) ar parādnieka juridisko atsvabinājumu zaudē savu kreditora statusu, ciktāl tas nerunā preti kodeksā atzītām trešo personu tiesībām.

4. Rezumējot sacīto, ir jākonstatē:

a. Mūsu kodeksā pastāv divi termini – izpildījums un samaksa; dažos pantos šie termini lietoti viens otra vietā (skat. 1813. p.), kas jāievēro, pantus iztulkojot. Tas neattiecas uz redzami speciālām normām, kas regulē tieši samaksu; speciālas normas paplašināti nav iztulkojamas.

b. Izpildījums (samaksa) attiecas pret saistību kā mērķis pret cēloni; tāpēc katrs izpildījums pēc būtības ir saistības *causa finalis*. Saistība jeb tiesiska saite (romiešu *obligatio*, senos laikos *juis vinculum*) nepastāv, ja tai nav izpildījuma mērķa. Saistību tiesība, kam šī mērķa trūkst, nav spēkā, izņemot gadījumus, kad šai saistībai ir cits mērķis, ciktāl tas nav pretējs reliģijai vai labiem tikumiem, vai nav vērsts uz to, lai apietu likumu (1415. p.).

c. Īsts izpildījums (1812. p.) prezumē savu īsto priekšmetu, t. i., īsto izpildījuma darbību. Lai normatīvā civiltiesiskā sabiedrība savā organizācijā būtu solīda, ir nepieciešami visas izpildījuma (samaksas) normas izteikt noteikti un dažas pat imperatīvi. Bet tā kā izpildījums (samaksa) mūsu

* R. Behrend. *Beitrage zur Lehre von der Quitung* (Leipzig, 1896).

psihiskajā un saimnieciskajā dzīvē ir sarežģīta parādība, tad kodekss, kā jau redzējām, atzīst arī taisnības principu (sakarā ar to tiesas ieskatu); šajos gadījumos pielietojamas ģenerālās normas (skat. 4. un 5. p.).

d. Bez izpildījuma (samaksas) ir vēl speciāli saistību tiesību izbeigšanās veidi (skat. zemāk), kas nav sajaucami ar izpildījumu kā saistību tiesību izbeigšanās pamatu, jo šis pamats ir saistību tiesību *causa finalis*.

12. Saistību tiesību un prasījumu realizēšana pirms izpildījuma (cesija, delegācija un subrogācija)

Katras saistību tiesības nodibināšanas pamats (*causa efficiens*) ir tās izpildījums (*causa finalis*, skat. 11.). Iekams parādnieks savu darbību (pienākumu) izpilda, parasti paiet zināms laiks, kurā saistību tiesība normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā) pastāv vēl neizpildīta (*in spe*). Kreditoram šajā laikā pieder cerība (*spes*) kā zināma ekonomiska vērtība, ko realizēs parādnieks.

1. Kreditors var izlietot šo vērtību, nododot to citām personām divējādā veidā:

- a. stādot kādu citu personu savā kreditora vietā (subrogācija), vai
- b. paturot savu vietu (cerības statuss) un nododot citai personai tikai prasījumu (cesija), kas izriet no viņa saistību tiesības.

Mūsu kodekss atzīst gan cesiju (1793. p.), bet subrogācija tam nav pazīstama (salīdz. 1797. un 1800. p.). Citos Eiropas valstu kodeksos pastāv arī subrogācija, piem., franču kodeksā – sevišķi attiecībā uz saistību tiesībām, kuru izpildījuma priekšmets ir nauda. Par cesijas priekšmetu var būt kā prasījums, tā arī prasība (*actio*; 1797. un 1800. p.).

2. Prasījumam un prasībai ir objektīva ekonomiska vai apgrozības vērtība, kādēļ cesija parādnieka piekrišanu neprasa (1801. p.).

a. Parādnieka tiesiskais stāvoklis (statuss) ar cesiju nedrīkst pasliktināties, kādēļ jaunais jeb neīstais kreditors (cesionārs), ja viņam personīgi pieder kādas priekšrocības pret parādnieku, nedrīkst tās izlietot (1807. p.). Parādnieks var celt pret cesionāru ne vien visas savas ierunas pret viņu pašu, bet arī tās ierunas, kas viņam bijušas pirms cesijas un tās laikā pret cedentu (īsto kreditoru). Savus pretprasījumus, kas viņam bijuši pret cedentu tajā laikā, kad viņam paziņots par cesiju, viņš var vērst arī pret cesionāru (1808. p.). Ja parādraksts cedēts ar blanko uzrakstu, tad parādnieks var celt pret cesionāru ne vien visas savas ierunas pret viņu, bet arī tās ierunas, kas viņam bijušas pirms cesijas un tās laikā pret pēdējo cedentu un tiem iepriekšējiem cedentiem, kuru vārdi redzami no paša parādraksta (1809. p.).

b. Kā jau teikts, ģenerāla norma prasa, lai parādnieka statuss nemainītos,

kāpēc arī cesijai nav vajadzīga parādnieka piekrišana. Ja parādnieks dod piekrišanu, starp viņu un jauno kreditoru rodas jauns līgums, kamēr prasījuma (vai prasības) cesija līgumu neiznīcina. Delegācija, kur īsto parādnieku atvieto jauns parādnieks, vienmēr notiek ar kreditora piekrišanu: šajā gadījumā iepriekšējais līgums (akts) izbeidzas (*novatio inter alias personas*).

3. Cedējami ir gandrīz visi prasījumi (vai prasības), neatkarīgi no saistību tiesību izcelšanās pamatiem. Cesija notiek: 1) pēc likuma, bez agrāka kreditora gribas izteikuma; 2) pēc tiesas sprieduma un 3) pēc tiesiska darījuma, vienalga, vai kreditors to noslēdzis uz likumiska pamata, vai labprātīgi. Redzams, ka prasījumu kā ekonomisku vai apgrozības vērtību cesija kodeksā atzīta ļoti plaši: par cesijas priekšmetu var būt visādi prasījumi, vienalga, vai tie izriet no līguma, vai no neatļautas darbības, starp tiem arī tādi, kuriem vēl nav iestājies termiņš, kā arī nosacīti un pat nākami un nedroši (1798. p.). Cedējami nav: 1) prasījumi, kuru izlietošana saistīta ar kreditora personu, un 2) prasījumi, kuru saturs ar to izpildījumu kādai citai personai, bet nevis īstajam kreditoram, pilnīgi pārgrozītos (1799. p.).

4. Cesijas forma ir brīva («jebkādā formā» – 1801. p.), bet ja par cedējamo prasījumu sastādīts akts, tad bez tā nodošanas personai, kurai to cedē, vēl vajadzīgs par šo cesiju vai nu taisīt uzrakstu uz akta, vai sastādīt sevišķu dokumentu (1802. p.). Parādrakstu var cedēt ar uzrakstu uz tā nevien uz noteikta kreditora, bet arī uz jebkura uzrādītāja vārdu. Pēdējā veida parādraksti, kā arī parādraksti ar blanko uzrakstu, tālākdošanas ziņā pakļauti noteikumiem par uzrādītāja papīriem (1803. p.).

5. Kā cesijas sekas jāizšķir trīs statusi: a) cedenta, b) cesionāra un c) parādnieka (*debitor, cessus*).

a. Cedents (agrākais kreditors) atbild cesionāram (jaunajam kreditoram) par cedētā prasījuma īstumu (*nomen verum*), bet par tā drošību (*nomen onum*) viņš atbild tikai tad, ja ir: 1) zinājis par parādnieka maksātnespēju un to ļaunprātīgi noklusējis, vai arī 2) uzņēmies prasījuma risku (1810. p.). Cedents neatbild par *nomen bonum* (parāds «labs» izpildīšanas ziņā) tāpēc, ka kreditors cedē tikai to prasījumu (prasību), kas kā ekonomiska vērtība pieder viņam. Savā statusā, t. i., kā īsts kreditors, cedents paliek līdz tam laikam, kamēr cesionārs (jaunais kreditors) nav dabūjis apmierinājumu no parādnieka, vai nav cēlis pret to prasību, vai vismaz nav tam pienācīgā kārtā par cesiju paziņojis (1804. p.). Tādā gadījumā viņš pazaudē savu statusu. Pēc romiešu tiesībām, sākumā cesionārs bija tikai cedenta mandatārs, un tādēļ cedents palika savā kreditora statusā kā uzdevuma devējs (mandants). Izejot no tā, parādnieks var izpildīt savu parāda pienākumu arī tieši cedentam, kā arī noslēgt ar viņu izlīgumu (1804. p.). Bet ja cesionārs pienācīgā kārtā par cesiju

ir paziņojis, tad parādniekam jāizpilda parāds tikai cesionāram (1804. p.).

No 1864. g. CL 3474. p. (=1804. p.) satura neizriet, ka paziņojums par cesiju bez paša akta uzrādīšanas būtu nederīgs (CKD 39/276).

Cedentam jānodod cesionāram viss, kas noder par prasījuma pierādījumu, vai kas var sekmēt tā piedziņu, kā arī tas viss, ko viņš saņēmis no parādnieka jau pēc cesijas (1806. p. 3. d.).

b. Cesionāra (jaunā kreditora) statuss jau pa daļai apskatīts, runājot par cedenta statusu (skat. a.). Cesionāram pēc būtības nav īsta kreditora, bet gan prasītāja statuss.

Kā prasītājs cesionārs var no cesijas brīža: 1) darboties ar īsta kreditora tiesībām, 2) uz šī pamata rīkoties ar prasījumu, 3) cedēt to savukārt citam, un 4) izlietot to pret parādnieku (1805. p.). Starp šīm tiesībām cesionāra tiesība savukārt cedēt prasījumu citam ir sevišķi svarīga, jo viņš var izlietot parādu kā ekonomisku vērtību (cerību) vēl pirms parāda izpildījuma. Sakarā ar to cesiju vispār saprot kā prasījuma (prasības) tālākdošanu. Ar cesiju cesionārs vairāk un lielākas tiesības nekā bijušas cedentam neiegūst (1806. p.).

Cesionārs ir tikai prasītājs, pie kam pats prasījums pāriet viņam ar visām pie tā piederīgām un cesijas brīdī jau pastāvošām tiesībām, pat arī tad, ja tās būtu pamatotas uz personīgu labvēlību pret cedentu, ciktāl par tām nav tieši noteikts izņēmums no šī noteikuma (1806. p. 1. d.). Vēl nenomaksātie prasījuma procenti, ja tie nav tieši pielīgti, arī pāriet uz cesionāru (1806. p. 2. d.).

c. Parādnieka (*debitor-cessus*) statuss ar cesiju nemainās (skat. 1807.–1809. p.); pēc cesijas paziņojuma viņam parāds jāizpilda tieši cesionāram (skat. 1804. p.).

6. Labprātīgās vai nepieciešamās (uz likuma vai tiesas sprieduma pamata organizētās) cesijas institūtam normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā) ir liela nozīme, sevišķi attiecībā uz blanko cesiju (1803. p.).*

a. Gandrīz visas saistību tiesības pirms to izpildīšanas kļūst apgrozībā par ekonomiskām vērtībām, tādējādi pavairojot sabiedrības apgrozības līdzekļus. Tāpēc cesija ir vērtīga arī no sociāli ekonomiskā viedokļa.

b. Lai labāk saprastu cesijas juridisko dabu un tās raksturu, jāzina cesijas izcelšanās romiešu tiesību vēsturē. Tur cesija radās no uzdevuma līguma (mandāta).

* O. Ozoliņš. *Blanko cedētas obligācijas pēc jaunā Civillikuma (Jaunā Civillikuma apskats, Rīgā 1937, Tieslietu min. izdevums), 107. lpp.*

TREŠĀ NODAĻA

Saistību tiesību neizpildīšanas sekas

13. Zaudējumi

1. Ja parādnieks neizpilda savu saistības pienākumu un kreditoram no tā radušies zaudējumi, tad parādniekam tie jāatlīdzina (sk. 1779. p.).

1. Tātad atlīdzības priekšmets ir zaudējumi vispār un sevišķi tie, kas izriet no saistību tiesību neizpildīšanas.

Ja zaudējums vēl nav cēlies, bet vēl stāv priekšā, tad kreditoram ir tikai tiesība uz nodrošinājumu (1771. p.).

2. Ar zaudējumu (kas jau izcēlies) jāsaprot katrs mantiski novērtējams pametums (1770. p.); tas var būt divējāds: a) cietušā tagadējās mantas samazinājums (*damnum emergens*) un b) viņa sagaidāmās peļņas atrāvums (*lucrum cessans*, 1772. p.). Zinātniski abos gadījumos ir runa par interesi (*inter est*), saprotot ar to starpību starp cietušā iepriekšējo un vēlāko mantisko stāvokli, ja tas izriet no parādnieka darbības vai bezdarbības neizpildīšanas:

$$A-B=C$$

A – kreditora mantiskais stāvoklis, kas bija pirms parādnieka izpildījuma, ieskaitot arī sagaidāmo peļņu.

B – kreditora stāvoklis, kas rodas ar parādnieka saistības neizpildījumu.

C – starpība (*interest*) starp abiem kreditora mantiskajiem stāvokļiem.

Mantas samazinājums un sagaidāmās peļņas atrāvums kā zaudējumi izceļas tieši (tiešs zaudējums), saprotot ar to darbības vai bezdarbības dabiskās un nepieciešamās sekas, vai netieši (netiešs zaudējums) – sagadoties sevišķiem apstākļiem vai attiecībām (1773. p.). Aprēķinot atrauto peļņu, nevar ņemt par pamatu varbūtības; nedrīkst būt šaubu, vai vismaz jābūt pierādītam līdz tiesisku pierādījumu ticamības pakāpei, ka šāds pametums cēlies, tieši vai netieši (1773. p.) no tās darbības vai bezdarbības, ar ko zaudējums nodarīts (1787. p.).

Parādniekam zaudējumi nav jāatlīdzina, ja tie cēlušies nejauši (nejaušs zaudējums), t. i., kad to cēlonis ir nejaušs notikums vai nepārvarama vara (1773. p.).*

3. Parādnieks atbild tikai tad, ja viņš ir vainīgs (vainas princips). Tikai izņēmuma gadījumos parādnieks atbild arī par nejaušu zaudējumu (*causus*; skat. 1774. p. piez.). Bet arī vainīgs (tomēr neļauņprātīgi) būdams, viņš neatbild par zaudējumiem, ja cietušais pats varējis tos novērst, ievērojot

* K. Čakste. *Nejaušība un nepārvarama vara* (J. Nr. 71/72).

pienācīgo rūpību (1776. p. salīdz. 1646. p.). Bet ja cietušais neuzmanībā vainīgs pa daļai pats, viņš var prasīt atlīdzību tikai tajā daļā, kādā parādnieks (pārkāpējs vai aizskārējs) ir vainīgs (jaukta vaina, *culpa mixta*, 1650. p.).

«Ievēribu pelna Senāta spriedums, kurā Senāts izsakās par 1864. g. CL 3441. p. piemērošanu *culpa mixta* gadījumos. *Culpa mixta* ir tiesu praksē iegājis jēdziens, par ko liecina atsaukšanās uz *culpa mixta* principu veselā virknē Senāta spriedumu (CKD 26/42; 29/405; 30/179; 33/743; 34/532; 34/1900; 35/590; 37/189; 37/41; 38/505), un zemākās instancēs arī diezgan sekmīgi piemēro to, sadalot pēc iespējas taisnīgi atbildības nastu starp partiem, ja cietušais no savas puses ir pieļāvis neuzmanīgu rīcību. Teorētiski tomēr dažreiz mēdz izteikt šaubas, vai mūsu likums vispār pieļauj *culpa mixta*, ja pastāv 1864. g. CL 3441. p. rigorozais noteikums, ka cietušais zaudē tiesību uz atlīdzību pie mazākās neuzmanības, ko viņš pieļauj zaudējumu novēršanā. Jautājums ir sevišķi svarīgs tādēļ, ka jaunais Civillikums savā 1776. pantā burtiski atkārtu agrākā Civillikuma 3441. pantu. Ja atzītu, ka CL 1776. p. izslēdz *culpa mixta* piemērošanas iespēju, tad ar to pašu būtu jāatzīst, ka jaunais Civillikums šajā jautājumā palicis tālu iepakaļ modernai likumdošanai un jurisprudencē, kuras sen jau atteikušās no rigorozās romiešu tiesību formulas «*Quod quis ex culpa sua damnum sentit non intellegitur damnum sentire*» un pārveidojušas to sociālās taisnības virzienā, atļaujot tiesām sadalīt zaudējumus, ja to rašanos ir sekmējušas abas puses. Lieta, kurā Senāta CKD kopsēdei bija jāizsakās par kasācijas sūdzības iesniedzēja iebildumu, ka zaudējumi atkrit paša cietušā neuzmanības dēļ uz 1864. g. CL 3441. p. pamata un ka tiesa nevarēja piemērot *culpa mixta*, nav tik sarežģīta, ka tās apstākļu iztirzāšana būtu prasījusi no Senāta plašākus teorētiskus apcerējumus. Tomēr Senāta spriedumam šajā lietā būs vadoša nozīme tajā ziņā, ka ar to tiek apstiprināta prakse par *culpa mixta* piemērošanu uz 1864. g. CL 3441. p. un 3303. p. pamata, uzsverot, ka tiesa atsevišķos gadījumos var atzīt cietušā neuzmanību par tik nesvarīgu, ka tā neatņem cietušam tiesību uz atlīdzību, kaut arī samazinātā apmērā, uz abpusējas vainas pamata un ka 3441. p., ciktāl runa nav par dolozu rīcību, izslēdz nodarītāja atbildību tad, ja cietušā paša vaina ir zaudējuma galvenais cēlonis, resp. viņa vaina ir pārsvarā. Ar to šis Senāta spriedums (CKD kopsēdes 39/51) ir uzskatāms par soli uz priekšu tiesu prakses koordinēšanā.» (Sk. senators O. Ozoliņš, Senāta Civildepartamenta prakse 1939. gadā, TMV 1940. g. Nr. 2).

4. Saprota, ka cietušais nevar prasīt zaudējuma atlīdzību tādos gadījumos, kad likums vai speciāls noteikums to tieši aizliedz (piem. 1777. p.). Literatūrā šī problēma visumā ir neskaidra, sevišķi attiecībā uz valsts atbildību par ierēdņiem, kas, izpildot savus pienākumus, nodarījuši zaudējumus privātām

personām; šajos gadījumos valsts atbildība nav pieņemama, kaut gan pēc kodeksa varētu domāt, ka valsts par speciālu noteikumu neizpildīšanu atbild (salīdz. 1777. p.).

5. Pirmā vispārīgā atbildības norma ir: katram (vainīgam) ir pienākums atlīdzināt zaudējumu, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis (1779. p.). Tas norāda uz to, ka arī valstij (fiskam) kā civiltiesību subjektam ir jāatlīdzina tās nodarītie zaudējumi. Izņēmuma gadījumos iespējama arī trešo personu atbildība par zaudējumiem:

a. Ja tie, kam pienākas uzraudzīt zināmas personas, pieļāvuši kādu neuzmanību, tad tie par zaudējumiem atbild vispirms ar savu mantu (1780. p.). Šādas uzraugāmas personas ir: 1) bērni līdz septiņiem gadiem, 2) garā slimie (salīdz. 1637. p.), 3) rīcības spējīgas personas nesamaņas, vai 4) gara traucējuma stāvoklī. Šīm personām nodarītie zaudējumi jāatlīdzina no savas mantas, ciktāl tas neatņem viņiem viņu uzturam nepieciešamos līdzekļus.

b. Kas uzdevis otrai personai izdarīt kādu neatļautu darbību, atbild par šīs personas darbību, kaut arī viņa būtu pārkāpusi uzdevuma robežas (1781. p.).

c. Tāpat atbild arī tas, kas devis otram iemeslu tādai darbībai, no kuras cēlies zaudējums trešai personai (1781. p.).

d. Ja kāds nepievēš vajadzīgo uzmanību, izvēloties kalpotājus un citus darbiniekus, un nepārlicinās vispirms par viņu spējām un noderību izpildīt viņiem uzliktos pienākumus, tad viņš atbild par zaudējumiem, ko viņi ar to nodarījuši trešai personai (1782. p.). Deliktu saistībās Senāts ir paskaidrojis, ka darba devēja *culpa in eligendo* atbildībā par saviem kalpotājiem ir neatkarīga no tā, vai tie bijuši uzticības personas lik. par darba laiku 19. p. nozīmē (CKD 39/530, sk. O. Ozoliņš, TMV. Nr. 2. 1940. g.).

Otra vispārīga atbildības norma: tā kā zaudējumu atbildībai ir ekonomiska vērtība, tad, ja likums nenosaka citādi, tās pienākums pāriet arī uz mantiniekiem (1783. p.).

II. 1. Prasīt atlīdzību var tiklab pats cietušais un viņa mantinieki (1778. p.), kā arī cesionārs (1798. p.). Starp tiem, kas prasa atlīdzību, jāizšķir: a) prasītājs, kura zaudējums izriet no līgumiskas saistības pārkāpuma, un b) prasītājs, kura zaudējums izriet no prettiesīgas darbības (delikta, tiesību aizskārums; 1784.–1785. p.). Šī atšķirība svarīga arī no tīri dogmatiska viedokļa. Zaudējumi var izrietēt: 1) no līguma vai vispār atļautas darbības neizpildīšanas (līguma pārkāpuma), un 2) no neatļautas darbības (delikta, tiesību aizskārums). Lai gan zaudējuma jēdziens abos gadījumos ir viens un tas pats, to apmērs tomēr ir dažāds: pārkāpuma (līguma) atlīdzības apmēru noteic līguma saturs, bet aizskārums (delikta) zaudējuma nodarītājs (delikvents) vienmēr atbild par visiem zaudējumiem (1772. p. – 1773. p.; skat. vēl 1785. p.).

2. Tā kā zaudējums ir mantiski novērtējams pametums (1770. p.), tad tiek normēti arī zaudējumu novērtēšanas principi (1786.–1791. p.).

a. Attiecībā uz lietām jānovērtē ne vien galvenās lietas, bet arī piederumi (1786. p.).

b. Novērtējot noteiktu lietu, jāievēro ne tikai tās parastā vērtība, bet arī sevišķā vērtība zaudējuma cietējam. Vērtība, kas pamatojas tikai uz personiskām tieksmēm (873. p.), nav jāievēro (1789. p.).

c. Novērtējot zaudējumus par termiņā nesamaksātiem naudas parādiem, kreditors var prasīt kā atlīdzību par atrauto peļņu tikai likumiskos procentus, ja viņš nevar noteikti pierādīt, ka viņa ciestie zaudējumi pārsniedz šo procentu summu (1788. p.).

d. Novērtējot zaudējumus, griežama vērtība arī uz izpildījuma vietu: ja tā bijusi noteikta pašā līgumā, tad jāievēro tā vērtība, kāda atlīdzināmam priekšmetam bijusi šajā vietā; bet ja tā nav bijusi noteikta, tad noteicama tajā vietā pastāvošā cena, kur celta prasība par zaudējumu atlīdzību (1790. p.).

e. Ja zaudējums cēlies no līgumisko attiecību pārkāpuma un ja līguma izpildījumam bijis noteikts zināms termiņš, tad šis termiņš jāievēro, novērtējot zaudējumu. Bet ja līgumā nav bijis noteikts termiņš, tad novērtējot ņemams par pamatu tas laiks, kurā taisīts likumīgā spēkā nācis spriedums par zaudējumu atlīdzību (1791. p.).

Delikta (prettiesīgas darbības) zaudējumu vērtējums samērojams ar priekšmeta vērtību zaudējuma nodarīšanas laikā (1792. p.). Attiecībā uz atrauto peļņu novērtēšanas princips izteikts 1787. pantā (skat. augstāk), izslēdzot varbūtības un prasot pierādīt pametuma tiešu vai netiešu sakaru ar to darbību vai bezdarbību, ar ko zaudējums nodarīts (1787. p.), kaut gan nosacījumi jāpierāda tikai līdz zināmai pakāpei.

14. Atbildība, atlīdzība un apmierinājums

1. Zaudējumu problēma sakarā ar atlīdzības saistībām ir sarežģīta un svarīga; tās izprašanai jāzina attiecīgie principi.

a. Pirmkārt, jāizšķir zaudējumu veidi: zaudējumi, kas cēlušies: 1) no delikta (tiesību aizskārums; atlīdzināmi pilnā apmērā), un 2) no atļautas darbības neizpildīšanas (līguma pārkāpums, atlīdzināmi līgumā noteiktā apjomā).

Pēc rakstura aizskārums (delikta) zaudējumi prasa atlīdzību istā nozīmē kā aizskārums ekvivalentu, tādēļ vispārīga norma paredz atlīdzību par visiem zaudējumiem (1784. p.). Tas nozīmē, ka cietušam nav jāapmierinās ar tā priekšmeta vērtību, ar kuru viņš atvietojis bojāto mantu, bet viņš var pretendēt uz bojātās mantas pilnu vērtību (atskaitot pārpalikušās mantas vērtību),

jo tikai ar tās saņemšanu restitutējas viņa agrākais mantiskais stāvoklis (CKD 39/934). Pārkāpuma zaudējumi ceļas līguma un vispār atļautas darbības neizpildīšanas dēļ. Tā kā zaudējumu pamats (*causa efficiens*) te ir darbības neizpildīšana, tad šajā gadījumā jārunā nevis par atlīdzību (ekvivalentu) īstā nozīmē, bet par atbildību, kas agrāk bija nevienmantiska (*Schuld*), bet arī personiska (*Haftung*). Tādēļ termini «atbildība» un «atlīdzība» savā pirmajā nozīmē ir atšķirīgi, bet tagad tie lietoti viens otra vietā.

b. Jāizšķir: 1) zaudējums kā pametums (1770. p.), krieviski *uščerb*, un 2) kaitējums (1641., 1635., 1644., 1645. p.), krieviski *vred*. Kodekss šo atšķirību tieši nepaskaidro, bet paredz, ka katrs tiesību aizskārums, t. i., katra pati par sevi neatļauta darbība dod tam, kam tā kaitējusi, tiesību prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot (1635. p.). Apmierinājuma jēdziens paredz vainu un tās pakāpes (1641., 1644. p.). Kaitējums prezumē: 1) aizskārums (deliktu, neatļautu darbību), 2) vainu, 3) apmierinājumu samērīgi ar vainas pakāpi, un 4) kaitējums var būt arī personisks un morālisks. Mūsu kodekss morālistisku kaitējumu nepazīst. Terminoloģijas atšķirību rāda šāda shēma:

Atļauta darbība:

Atbildība par nepienācīgi izpildītu atļautu darbību (zaudējums=pametums).

Pārkāpums (pēc mana iztulkojuma).

Neatļauta darbība:

a) atlīdzība par neatļautu (prettiesisku) darbību (mantisks kaitējums).

b) Apmierinājums sakarā ar prettiesīgu darbību (personisks un morālisks kaitējums).

Aizskārums (delikts).

2. Izejot no šās terminoloģijas, jāizšķir saistības, kuru priekšmets ir: 1) atbildība, 2) atlīdzība un 3) apmierinājums. Apmierinājuma pirmatnīgā ideja ir nodibināt mieru starp cietušo un aizskāruma izdarītāju kā kaitējumā vainīgo. Kad civiltiesības pandektistu apstrādājumā kļūst mantiskas, tiek sajaukta arī romiešu terminoloģija, kādēļ arī mūsu kodeksā, kas seko pandektistu doktrīnai, šajos jautājumos nav skaidras un konsekventas terminoloģijas. Zaudējumu jēdziens saprotams plašākā nozīmē neatkarīgi no tā, vai zaudējums izriet no atļautas darbības neizpildīšanas vai no aizskārums (delikta).

CETURTĀ NODAĻA

Saistību tiesību izcelšanās un izbeigšanās (dinamika)

I

SAISTĪBU TIESĪBU IZCELŠANĀS

15. Saistību tiesību izcelšanās pamati

Līdz šim esam apskatījuši saistību tiesību statiku: elementus, juridisko dabu, raksturu, mērķus, veidus un subjektu statusus (1–14). Tagad pāriesim pie saistību tiesību dinamikas – normām, kas regulē saistību tiesību izcelšanos un izbeigšanos.

1. Saistību tiesības rodas:

1) no atļautas darbības (tiesiska darījuma), 2) no neatļautas darbības (delikta jeb tiesību aizskārums) un 3) pēc likuma (1402. p.).

Tiesisku darījumu šeit neapskatīsim, bet tikai atzīmēsim, ka tiesisku darījumu starpā pirmā vieta pieder līgumiem (pirmais pants). Saistību tiesību laukā līgums šaurākā nozīmē ir tāds vairāku personu savstarpējs ar vienošanos pamatots gribas izteikums, kura mērķis ir nodibināt saistību tiesību (1511., 1401. p.). Saistību tiesību nodibināšanā līgumiem ir vislielākā nozīme.

2. Saistību tiesību izcelšanās pamats ir tiesību aizskārums (delikts), t. i., pati par sevi neatļauta darbība (1635. p.). Šis aizskārums jeb deliktārās saistību tiesības paredz kā būtisku elementu aizskārums izdarītāja (delikventa) vainu; bez vainas nav aizskārums (delikta). Aizskārums nav arī tad, ja attiecīgā darbība nesatur kaitējumu kādai noteiktai personai (cietušajam). Beidzot aizskārums atzīstams tikai tad, kad attiecīgā darbība ir prettiesīga jeb neatļauta, t. i., tai jāiet pretim objektīvām un subjektīvām civiltiesību normām. Pēdējā gadījumā tas nozīmē, ka cietušajai personai pieder kāda tiesība, kas bijusi par aizskārums priekšmetu. Visumā aizskārums kā saistību tiesību izcelšanās pamatam nepieciešami četri būtiski elementi:

1) vaina, 2) kaitējums, 3) darbības prettiesīgums objektīvā nozīmē un 4) darbības prettiesīgums subjektīvā nozīmē.

Aizskārums subjekti ir: 1) aizskārums izdarītājs kā vainīgā persona un 2) cietušais jeb aizskartā persona (1636. p.), kurai aizskarta kāda tās subjektīvā tiesība. Tādēļ tiesību aizskārums nav, ja kāds tikai izlieto sev piederošu tiesību vai darbojas pēc aizskartās personas gribas (*volenti non fit iniuria*), vai arī pēdējās nelikumīgu darbību piespiests uz atļautu pašai izstāvēšanu (1636. p.).

Ja aizskārums izdarītājs ir bērns līdz septiņiem gadiem vai garā slims, tad aizskārums saistības tiesības neizceļas, jo šīs personas pēc likuma nav vainojamas (1636. p., salīdz. 1780. p.). Vainas neesamība atzīta vēl arī citos gadījumos (skat. 1637. p. 2. d. un 1638. p.). Attiecībā uz trešo personu atbildību par tiesību aizskārumiem skat. starp citu 1639., 1781. un 1782. p. Runājot par vainas pakāpēm (skat. civiltiesību vispārīgo daļu), jāizšķir: 1) jauns nolūks (*dolus*; 1641., 1776. p.), un 2) neuzmanība (*culpa*; 1644.–1646. p.): a) rupja (*culpa lata*), b) viegla (*culpa levis*) un c) konkrēta (*culpa in concreto*, 1647. p.). Attiecībā uz jauktu vainu skat. 1650. p. un atbildību pēc vainas pakāpēm skat. 1648., 1649. p. un sevišķi 1784. p. Atbildībai par vainu pamatā ir taisnības ideja. Ja jaunā nolūkā (*dolus*) darbojušās abas puses un pie tam vienā un tajā pašā virzienā un attiecībā uz to pašu priekšmetu, tad, izejot no šīs taisnības idejas, viena puse nevar vērst pret otru uz šā pamata nekādu prasību (sal. 1648. p.). Ja tomēr viena puse savu pienākumu izpilda, tad izpildīto tā vairs nevar prasīt atpakaļ (*obligatio naturalis*).

3. Trešais saistību tiesību izcelšanās pamats ir likums (1402. p.).

Likumiskās saistību tiesības atšķiras no deliktārām ar vairākām pazīmēm.

a. Deliktāro tiesību izpildīšanas apmērs ir atlīdzība (ekvivalents), t. i., visi zaudējumi (1784. p.), bet likumisko saistību tiesību izpildīšanas apmērs katrreiz noteikts likumā.

Piemēram, salīdzinot 1637. un 1780. p., redzam, ka bērns līdz septiņiem gadiem nav atzīstams par vainīgu un tādēļ nav aizskārums izdarītājs (1637. p.), bet viņš atbild pēc likuma, ciktāl tas neatņem viņam viņa uzturam nepieciešamos līdzekļus (1780. p.). Tātad atbildības apmērs te ir samazināts, līdz ar to tā nav atzīstama par atlīdzību (ekvivalentu).

b. Deliktārās saistību tiesības nevar izcelties bez neatļautas darbības, kamēr likumiskās var rasties neatkarīgi no tā, vai to pamats ir atļauta vai neatļauta darbība.

c. Likumiskās saistības var būt arī saistības *sui generis*, kur vaina prezumēta likumā (1998. p.). Kodeksā likumiskās saistības vispār normētas nodaļā par prasījumiem no dažādiem pamatiem (2347.–2390. p.), un atsevišķi vēl nodaļā par tiesību prasīt lietas pierādīšanu (2393.–2400. p.); tāpat vēl citās vietās (piem., likumisku procentu saistība – 1795. p., ķilāšanas tiesība – 1741.–1752. p., alimentu saistības – skat. ģimenes tiesības un vēl 2352. p.).

4. Salīdzinot apskatītos trīs saistību tiesību izcelšanās pamatus: 1) juridisku darījumu, t. i. civiltiesībām atbilstošu aktu, galvenokārt līgumu, 2) tiesību aizskārums jeb deliktu, t. i., civiltiesībām neatbilstošu aktu, un 3) likumu, jāpiezīmē, ka pirmie divi pamati balstās uz personu autonomiju, kamēr pēdējais ir tīri normatīvs un no personu autonomijas neatkarīgs.

II SAISTĪBU TIESĪBU IZBEIGŠANĀS

16. Saistību tiesību vispārīgie izbeigšanās veidi

Saistību tiesību izpildījuma galvenā funkcija ir atsavināt parādnieku no juridiskās saites (saistības, skat. 11), līdz ar to saistību tiesība pati no sevis izbeidzas; kreditoram nav vairs tiesības prasīt no parādnieka saistības priekšmetu, un parādnieks nav vairs turpmāk saistīts. Pašas saistību tiesības izbeigšanās ar to izpildījumu raksturo pēdējo kā normālu saistību tiesību izbeigšanās veidu.

«Atzīmējams Senāta paskaidrojums jautājumā par priekšlīguma atcelšanu vai aizvietošanu ar citu nodarījumu. Priekšlīgums līgumslēdzējiem ir saistošs, tāpat kā galīgs līgums, un izbeidzas ar tā pilnīgu izpildīšanu vai atcelšanu likumā paredzētā kārtībā; priekšlīguma atcelšana vai atvietošana ar citu darījumu var notikt tikai ar visu dalībnieku piekrišanu, ieskaitot arī trešo personu, kas šādam līgumam pievienojusies un ar to ieguvusi patstāvīgas tiesības; šīs tiesības trešai personai nevar atņemt pret viņas gribu un parādnieks nevar atsaukties uz apstākļiem, kas tieši neizriet no līguma un nevar uz šiem apstākļiem pamatot savas ierunas pret trešo personu (CKD 39/18, senators O. Ozoliņš, 1. c.).»

I. Izpildījums prasa, lai attiecīgā saistību tiesība būtu tiesiskā spēkā, t. i., lai tā pastāvētu, nebūtu dzēsta.

1. Ieskaits (*compensatio*) kā speciāls saistību tiesības izbeigšanās veids ir prasījuma dzēšana ar neapstrīdamu pretprasījumu, ja parādnieks to grib izlietot (1846.–1847. p.). Šī kreditora prasījuma dzēšana pret kreditora gribu ar parādnieka neapstrīdamu pretprasījumu izriet no parādnieka autonomijas ar šādiem nosacījumiem: 1) abu prasījumu priekšmetiem jābūt vienādas šķiras 2) abu prasījumu termiņiem jābūt jau iestājušamies (1947. p., skat. vēl 1848.–1849. p.) un 3) pretprasījumam jābūt neapstrīdamam. Ieskaits nav pieļaujams pret valsts vai pašvaldību nodokļu un klaušu prasījumiem un pret valsts pirkuma maksas prasījumu pārdotām lietām (1850. p.).

2. Saistību tiesību izbeigšana, dzēšot tās ar pretprasījumu (ieskaita juridiskā daba) pēc sava rakstura ir personisks izbeigšanas veids. Ieskaitam priekšā liktam prasījumam vajag piederēt pašam parādniekam (skat. 1851. p.), izņemot dažus gadījumus, uz kuriem aizrādīts 1851. pantā.

3. Ieskaita juridiskais dzēšanas spēks pielīdzināms izpildījumam (*datio in solutum*; 1854. p., salīdz. 1842. p.) no tā laika, no kura tam stāvējis pretim pretprasījums kā ieskaitāms (1854. p.). Ieskaits dzēš kreditora prasījumu izpildījuma vietā (*datio in solutum*) tikai *ope exceptionis*, ja ieskaits pienācīgā

kārtā likts priekšā un atzīts; tādēļ: parādnieka pretprasījums nedzēš viņa parādu pats no sevis, bet tikai tad, kad viņš šim nolūkam to tieši licis priekšā (1854. un 1852. p.). Šo parādnieka tiesību prasīt ieskaitu arī pret kreditora gribu *ope exceptionis* var realizēt katrā laikā, kaut arī jau pēc tiesas sprieduma to izpildot vai prasījumu samaksājot, ja tikai parādnieks pierāda, ka viņa pretprasījuma izpildīšanai vai samaksai nestāv ceļā nekādi šķēršļi (1853. p.).

Kas nokavē vai pavisam neprasa ieskaitu, tas nezaudē tiesību uz pretprasījumu. Bez tam parādnieks, kas maldības dēļ nav prasījis ieskaitu, var atprasīt savu maksājumu, ja viņš neuzskata par labāku patstāvīgi izlietot savu pretprasījumu (1855. p., skat. vēl 1856. p.).

4. Kodeksā plaši izlietotā ieskaita ideja ir savienot prasījumu un pretprasījumu un tādējādi izpildījuma laikā nodrošināt parādnieka prasījumu pret savu kreditoru.

II. Otrs saistību tiesību izbeigšanās veids ir prasījuma un parāda sakritums (*confusio*).

1. Saistību tiesības izbeidzas ar sakritumu tad, kad kreditors un parādnieks apvienojas vienā personā (1857. p.). Kad tiesība ar pienākumu sakrīt tikai pa daļai, tad arī pats prasījums izbeidzas tikai samērīgā daļā (1858. p.).

Kodeksā arī sakrituma gadījumā runāts par parāda dzēšanu, kas tomēr nav absolūta: ja tās tiesību pārgrozības ietekme, kuras dēļ prasījums sakritis ar parādu, atkal izbeidzas, tad arī ar sakritumu dzēstais prasījums atkal atjaunojas (1859. p.). Tas nozīmē, ka, neraugoties uz sakritumu, ekonomiskās vērtības prasījums kā iespējamība apgrozībā tomēr paliek. Bet ir cits jautājums, vai pēc sakrituma kreditors var izlietot izbeigušos pienākumu (saistību) kā gatavu vērtību sev par labu, piem., šo pienākumu cedēt. Pēc mūsu kodeksa tas nav atļauts, kaut gan, piem., Šveices kodekss dažos gadījumos to neizslēdz (attiecībā pret ķilāšanas tiesību).

2. Sakarā ar to tagadnes saistību tiesībās sakrituma juridiskā daba var būt divējāda: 1) sakritums ar iespējamu atjaunojumu (mūsu kodeksā) un 2) sakritums ar pienākuma saglabāšanu apgrozībā (Šveices kodeksā).

III. Bez tam ir vēl divi saistību tiesību izbeigšanas veidi, ko apvieno kreditora un parādnieka savstarpēja griba (vienošanās): a) atcēlējs līgums (1862.–1866. p.) un b) izlīgums (1881.–1891. p.).

a. Vienpusēgs tiesīgās personas paziņojums par atteikšanos no sava prasījuma nesaista (1862. p.), izņemot gadījumus, kad atteikšanās tiesība pieder kreditoram vai parādniekam pēc likuma – galvenokārt personiska rakstura līgumos (pilnvarojumā, darba līgumā utt.). Atteikšanas tiesība var būt arī iepriekšēji paredzēta līgumā pēc pušu gribas; pretējā gadījumā kreditoram ir tiesība atteikties no sava prasījuma vienīgi ar parādnieka

piekrišanu (atcēlējs līgums, 1862. p.), kuru var izteikt arī klusējot (1863. p.). Atcēlējam līgumam vajadzīga sevišķa forma, ja tāda bijusi vajadzīga atceļamā līguma noslēgšanai (1864. p.). Līgumu atceļot, tas tiek iznīcināts un ir atzīstams, it kā tas nekad nebūtu bijis (1865. p. 1. d.), bet ja līgums bijis jau pilnīgi vai pa daļai izpildīts, tad atcēlējs līgums, ciktāl ar to norunāts izpildījumu atdot atpakaļ, nodibina jaunu prasījumu (1865. p. 2. d.). Saprotams, ka atcēlējs līgums nevar aizskart trešo personu tiesības, kuras viņas ieguvušas uz atceļamā līguma pamata (1866. p.).

b. Izlīgums (tas nevar būt vienīgi nodomāts, 1889. p.) ir līgums, ar kuru tā dalībnieki kādu apstrīdamu vai kā citādi apšaubāmu savstarpēju tiesisku attiecību, savstarpēji piekāpdamies, pārvērš par neapstrīdamu un neapšaubāmu (1881. p.).

No šīs legālās definīcijas izriet izlīguma būtiskie elementi: a) apstrīdama vai kā citādi apšaubāma savstarpēja tiesiska attiecība (izlīguma objekts), b) šās attiecības pārvēršana par neapstrīdamu vai neapšaubāmu (mērķis), c) dalībnieki, kas savstarpēji piekāpjās (subjekti). Tādējādi izlīguma juridiskā būtība nav tik daudz saistību tiesības izbeigšana, cik apstrīdamu vai kā citādi apšaubāmu savstarpēju tiesisku attiecību izlabošana. Tādēļ šāda izlabošana vien nav vēl pārjaunojums (1884. p.). Izlīguma raksturs visumā ir personisks; vietnieks var noslēgt izlīgumu tikai tad, kad viņš tieši uz to pilnvarots (1882. p.). Izlīguma vispārējā ideja ir tiesiska miera nodibināšana, izejot no dalībnieku privātās iniciatīvas (personu autonomijas). Par izlīguma priekšmetu nevar būt ar tiesas spriedumu izbeigta tiesiska attiecība, bet gan šī sprieduma izpildīšanas veids (1883. p.); izlīgumam ir tiesas sprieduma spēks (1885. p.). Tādēļ, ja viens no izlīguma dalībniekiem izlīgumu neizpilda, tad otram ir tikai tiesība prasīt tā izpildīšanu, bet izlietot agrāko ar izlīgumu izbeigto prasījumu viņš vairs nevar (1886. p.). Vienpusīga atkāpšanās no izlīguma ir izslēgta (1887. p.); izlīgumu atcelt var tikai savstarpēji vienojoties (12890. p.). Izlīgumu var arī apstrīdēt, ja tas noslēgts viltus vai spaidu ietekmē (1891. p. 1. un 2. d.). Uz trešām personām izlīguma spēks neattiecas (1888. p.). Kamēr tiesas spriedums ir saistību tiesību izbeigšanas veids ar visiem blakus prasījumiem (1892. p.), tad izlīgums, neraugoties uz to, ka tam ir tiesas sprieduma spēks (1885. p.), pats par sevi blakus saistības neiznīcina (1888. p.).

17. Saistību tiesību sevišķie izbeigšanas veidi – pārjaunojums un noilgums

I. Pārjaunojums ir romiešu tiesību institūts, kura galvenā ideja ir saistību tiesību pārgrozīšana. Saistību tiesību kā personīgu un formālu pārgrozīt un cedēt agrāk nevarēja. Vēlamos pārgrozījumus izdarīja ar blakus līgumiem

(sevišķi *pacta*), piem., attiecībā uz laiku, vietu, personām utt. Vēlāk vecā līguma vietā stājās jaunais, atsevišķais līgums, t. i., vecās saistību tiesības atvietoja ar jaunajām saistību tiesībām. Šī atvietošana varēja zīmēties gan uz vecas saistības saturu, gan uz personām: pārjaunojums starp tām pašām personām (*inter easdem* personas) un pārjaunojums starp citām personām (*inter alias* personas). Pārjaunojuma juridiskā būtība ir vecās saistību tiesības izbeigšana, nodibinot jaunu saistību, pie kam šī izbeigšana ir tikai relatīva – ja jaunais līgums (saistība) kaut kādu iemeslu dēļ nebūtu spēkā, tad iepriekšējā saistība par izbeigtu neskaitās. Ar saistības pārjaunojumu saistība tiek relatīvi izpildīta un izbeigta. Izejot no relatīvā izpildījuma jēdziena, kļūst skaidra atšķirība starp pārjaunojumu un cesiju – pēdējā nav saistību izbeigšanas veids.

1. Pēc kodeksa (1867. p.) katru saistību tiesību var atcelt, pārvēršot to jaunā, ar dalībnieku sevišķu līgumu, ko sauc par pārjaunojumu. Par pārjaunojumu bez sevišķa dalībnieku līguma norādīts kredīta likumos.

No tā izriet, ka pārjaunojuma kā sevišķa līguma būtiskie elementi ir: a) dalībnieku vienošanās, b) priekšmets – saistību tiesība, c) mērķis – šo saistību tiesību pārjaunot un d) agrākās saistību tiesības izbeigšanās. Pārjaunojuma juridiskā būtība ir saistību tiesību izbeigšanās ar jaunu līgumu, bet raksturs – agrākās saistību tiesības relatīvs izpildījums (1873. p.).

Galvenais pārjaunojuma princips (tēze) ir: Pārjaunojums nekad nav pieņemams pats par sevi, un nodoms noslēgt par to līgumu pusēm noteikti jāizsaka, vai vismaz tam jābūt neapšaubāmi redzamam no apstākļiem (1874. p.). Rodoties šaubām, līgums nav uzskatāms par pārjaunotu, un agrākais prasījums paliek spēkā (visos gadījumos, kas norādīti 1875. pantā).

2. Pārjaunojumu var izdarīt abas puses (t. i., tiesīgais un saistītais – 1869. p.), kā arī to pilnvarnieki, ja viņi tieši tam pilnvaroti, vai ja viņiem ir universālpilnvara (1870. p.).

3. Agrākā saistība var būt par pārjaunojuma priekšmetu kā pirms tās termiņa notecējuma, tā arī jau termiņam iestājoties, un pēc termiņa (1871. p.). Var pārjaunot arī nosacītus prasījumus, kā arī pašu pārjaunojumu izdarīt ar nosacījumu vai termiņu (1872. p.).

4. Kodeksā atzīti (1868. p.) abi pārjaunojuma veidi: a) pušu pārjaunojums un b) satura (arī pamata) pārjaunojums.

a. Ja agrākā parādnieka vietā jāstājas jaunam (1876., 1868. p.), tad tas notiek: 1) bez agrākā parādnieka piekrišanas (vienojoties kreditoram ar jauno parādnieku – 1876. p. 1. d.; šajā gadījumā jārunā par sveša parāda izpildīšanu, skat. 1815. p.) un 2) ar parādnieka un jaunā kreditora piekrišanu (delegācija, 1879. p.). Abos gadījumos agrākais parādnieks atsvabinās no savas saistības (1877. p., salīdz. 1878. p.).

b. Pārjaunojums starp tām pašām pusēm var attiekties: 1) uz saistību tiesības pamata pārjaunojumu un 2) uz būtiskiem noteikumiem (1868. p.), citiem vārdiem – uz saistību tiesības saturu.

5. Visumā pārjaunojums kā sevišķs līgums agrāko līgumu atvieto, tādēļ jauno kreditoru un parādnieku statusus normējot, agrākajam līgumam nav nekāda iespaids (salīdz. 1876., 1880. p.), ja vien nav norunāts citādi (salīdz. 1877. p.).

Pēc 1864. g. CL 3586.p. *novatio tacita* nav tur, kur ir tieša (kaut arī neskaidra) gribas izteiksme, kuru tiesa var interpretēt satura ziņā (CKD kopsēdes 39/31).

II. Noilguma kā sevišķa saistību tiesību izbeigšanās veida centrālā ideja ir saistību tiesību izbeigšanās ar laika (likumā noteiktā noilguma termiņa) notecēšanu (1893. p.). Zinātnē bijis daudz mēģinājumu šo parādību attaisnot. Tagad dominē uzskats, ka privāttiesiskā apgrozība (trešo personu intereses) prasa tiesiskās attiecībās (statusos) noteiktību un skaidrību. Tādēļ, ja tiesīgā persona neizlieto savas prasības celšanas tiesību likumā noteiktā noilguma termiņā, tiesību zaudē (1896., 1893. p.). Noilgums sākas ar to dienu, kurā prasījumā ir tā nodibināts, ka pret parādnieku, kas nav izpildījis savu pienākumu, nekavējoties var celt prasību, kaut arī tomēr vēl nebūtu ne parādnieks liedzies izpildīt, ne arī kreditors viņam to atgādinājis. Saskaņā ar to noilguma tecējuma iesākumam vajadzīgs: nosacītiem prasījumiem – lai nosacījums jau būtu noskaidrots, bet terminētiem prasījumiem – lai termiņš jau būtu pagājis.

No 1864. g. CL 3623. p. (=1896. p.) viedokļa noilgums valsts atbildībai par tiesu izpildītāja piesavināto naudu skaitās no tā momenta, kad tiesu izpildītājs saņēmis valsts naudu, un nevis no tā momenta, kad tiesu izpildītājs tieši notiesāts (CKD 39/385).

Romiešu tiesībās ar noilgumu izbeidzās tikai prasības tiesība, bet pēc mūsu kodeksa, arī saistību tiesība (1910. p.). Sakarā ar noilguma uztveri romiešu tiesībās kreditors varēja ar citiem līdzekļiem realizēt savu saistību tiesību, kas pastāvēja kā *obligatio naturalis*, arī pēc noilguma termiņa notecējuma. Pēc mūsu kodeksa to nevar, izņemot tikai vienu gadījumu, kad atzīta *obligatio naturalis*: ja parādnieks izpilda savu pienākumu pēc noilguma, tad viņam nav tiesība prasīt no kreditora izpildīto atpakaļ (1911. p.). Citos gadījumos saistību tiesība nepastāv un skaitās par izbeigtu, kādēļ, piem., kreditors nevar izlietot savu noilgušo saistību tiesību ieskaitam utt.

1. Tādējādi visas saistību tiesības (ne tikai prasījums), kuras nav noteikti izņemtas no noilguma ietekmes (1895. p.), izbeidzas, ja tiesīgā persona tās pienācīgi neizlieto likumā noteiktā noilguma termiņā (1893. p.), un proti,

desmit gadu laikā, ja likumā nav noteikti īsāki termiņi (1895. p.; skat. 1901. p. attiecībā uz periodiskiem izpildījumiem); parādnieka labticība nav vajadzīga (izņēm. 1894. p.). No vispārīgās normas par noilguma iesākumu bez uzteikuma pastāv izņēmums: ja tieši noteikts, ka saistības izpildīšanai jāgaida kreditora uzteikums vai atgādinājums, tad noilguma termiņš sākas nevis no uzteikuma dienas, bet no tā laika, kad kreditoram radusies tiesība uzteikt un kad vispār tāds uzteikums kļuvis neiespējams (1897. p.).

2. Dažos gadījumos, noilgumu aprēķinot, var atskaitīt zināmu laiku – vai nu tā sākuma atlikšanai, vai tecējuma apturēšanai, tātad vispār termiņa pagarināšanai (1798. p.; skat. arī šos gadījumus).

3. Šī termiņa pagarināšana atšķirama no noilguma pārtraukuma, pēc kura jau notecējušais laiks vairs nav ieskaitāms, un sākas jauns noilguma termiņš (1902. p.). Parasti tiesības izlietošana, ceļot prasību tiesā (kaut arī tā celta par noteiktu tiesības daļu, 19054. p.) vai griežoties pie šķīrējtiesas, noilgumu pārtrauc (1902. p.). Bet ja ar prasības celšanu uzsāko lietu prasītājs neturpina, tad noilguma tecējums atkal atjaunojas no tās dienas, kad viņam vajadzējis lietu tālāk virzīt, no pēdējā viņam noliktā un viņa garām palaistā termiņa. Šī jaunā noilguma termiņš vienmēr ir desmit gadu, kaut arī pirmējais būtu bijis īsāks (1903. p.). Bez tam noilgumu pārtrauc arī atgādinājums parādniekam (1905. p.) un kreditora prasības atzišana tecējuma laikā no parādnieka puses (1906. p.).

4. Noilgumam nav pakļautas: a) prasības par robežu pārbaudīšanu un b) saistību tiesības, kas ierakstītas zemes grāmatās (1907. un 1908. p.). Valsts civiltiesiskie prasījumi noilgst tāpat kā privātie (1909. p.).

5. Tā kā noilgums pēc sava mērķa un struktūras ir apgrozības institūts, tad subjektīvais moments – tās personas nezināšana, kurai ir prasības tiesība, pati par sevi noilgumu nenovērš (1899. p.). Promesošie galīgi zaudē prasības tiesību (izņemot 1898. pantā norādītos gadījumus) pēc desmit gadu notecējuma no dienas, kad prasības tiesība radusies (1900. p.).

Visumā noilgums mūsu jaunajā kodeksā atzīts par saistību tiesību izbeigšanās veidu, bet tā kā pa daļai vēl uzglabājusies arī bijušo civillikumu redakcija (kur saskatāms romiešu tiesību noilguma jēdziens – prasījuma noilgums), tad iztulkojot pantus, kas attiecas uz noilgumu, vārds «prasījums» dažos gadījumos jāsaprot kā saistību tiesības.

The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of solutions of the system of equations (1) in the case of a linear operator. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a linear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

In the second part of the paper the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a nonlinear operator is considered. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a nonlinear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

The third part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a linear operator. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a linear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

In the fourth part of the paper the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a nonlinear operator is considered. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a nonlinear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

The fifth part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a linear operator. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a linear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

In the sixth part of the paper the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a nonlinear operator is considered. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a nonlinear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

The seventh part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a linear operator. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a linear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

In the eighth part of the paper the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a nonlinear operator is considered. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a nonlinear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

The ninth part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a linear operator. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a linear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

In the tenth part of the paper the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a nonlinear operator is considered. It is shown that the system (1) has a solution in the case of a nonlinear operator if and only if the right-hand side of the system is orthogonal to the null space of the operator. This result is proved by using the method of Lagrange multipliers.

Saistību tiesību speciālā daļa

PIRMĀ NODAĻA Cilvēka spēku izlietošana darba laukā

I DARBA LĪGUMI

18. Darba līgums istā nozīmē (svešā saimniecībā)

I. Saistību tiesību priekšmets ir tikai darbība, bet ne katra darbība ir darbs juridiskā nozīmē. Un proti, ir darba līgums, kas nodibina tipisku saistību tiesību normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā). Cilvēka darba loma ir liela vispār un sevišķi personiskā plāksnē (cilvēka dzīvē, veselībā, goda ziņā utt.). Izejot no tā, mūsu tiesību sistēmā pirmā vieta dota darba līgumam. Pēc kodeksa, kas seko vispār pandektistu klasifikācijai, darba līgums attiecas uz īri (*locatio conductio operarum*) un kā tāds tas normēts pēc mantas īres līguma (*locatio conductio rei*).

1. Ar darba līgumu a) viena puse b) apsola c) otrai pusei d) dot savu darbu e) par atlīdzību f) noteiktā vai nenoteiktā laikā g) svešā saimniecībā. Šī līguma elementi ir šādi:

a. Viena puse – darbaņēmējs, kas apsola savu darbu – fizisku (strādnieks, kalpotājs) vai garīgu (ierēdnis, brīvas profesijas darbinieks utt.) sakarā ar to pastāv darba līguma veidi: 1) strādnieku un mājas kalpotāju atsevišķi un 2) citu darbinieku darba līgumi.

b. Apsolījums, kas paredz vienošanos.

c. Darbs, t. i., tā darba līguma priekšmets, kas prasa vairāk vai mazāk sistemātiski izlietotu cilvēka enerģiju zināmam derīgam mērķim svešās interesēs.

d. Otra puse – darba devējs, kas var izlietot sistemātiski darbaņēmēja enerģiju.

e. Atlīdzība (maksa: nauda vai citas lietas, vai viena un otra kopīgi, 2180. p. salīdz. 2187. p.); ja par darbu nebūtu norunāta nekāda maksa, tādā gadījumā atlīdzības apmēru noteic tiesa pēc sava ieskata (2181. p.).

f. Laiks (termiņš) var būt noteikti norunāts līgumā vai determinēts saskaņā ar darba apstākļiem. Pēc kodeksa termiņš nav ierobežots.

g. Svešā saimniecībā (darba līgums īstā nozīmē), kas paredz darba devēja norādījumus, t. i., zināmu tiesisku varu attiecībā uz darba ņēmēju.

2. No darba līguma īstā nozīmē elementiem izriet, ka šī darba līguma juridiskā daba ir darba ņēmēja padevība (subordinācija). Bez tam šī līguma raksturs ir personisks. Pie romiešiem darba līguma daba bija cita, un proti, tur līguma priekšmets bija tikai darbs pats par sevi, un tādēļ darba ņēmēja personība tika ignorēta; citiem vārdiem, darba izpildījuma personiskie nosacījumi nebija vienošanās priekšmets vai tā saturs. Tagad visos kodeksos, arī Latvijas civilkodeksā, vairāk vai mazāk šie nosacījumi personības nodrošināšanas dēļ ir normēti. Bez tam ir radīta jauna darba līguma konstrukcija, un sakarā ar to šim līgumam ir cita juridiskā daba, proti: darba līguma tiešais priekšmets ir darba ņēmēja personība un netiešais – darbs (Holandes novella 1907. gadā). Tādēļ ar darba līgumu jāsaprot darba ņēmēja personisko tiesību garantija sakarā ar darba izpildīšanu svešā saimniecībā. Tarifa līgums vai, labāk teikt, kolektīvais līgums normē ne tikai maksu, bet sevišķi darbinieku darba izpildīšanas nosacījumus svešā saimniecībā, garantējot ar to labākus darba izpildīšanas personiskos apstākļus.

3. No darba līguma īstā nozīmē, kas raksturojams ar strādāšanu svešā saimniecībā un tādēļ ar nepatstāvīgu darbu, atšķiras darba līgums plašākā nozīmē ar patstāvīgu darbu: uzņēmums un vēl pārvaldājums, kuru priekšmets nav darbs, bet darba rezultāts (pie romiešiem: *locatio conductio operis*).

Literatūrā uzstādīts jautājums: vai darba līgums ir viens institūts (*gens*) ar attiecīgiem veidiem (*differencia specifica*), vai ne? Juridiski (ne ekonomiski) darba līgums īstā nozīmē ir tikai tāds, kura priekšmets ir nepatstāvīgs darbs, t. i., strādāšana svešā saimniecībā. Tādēļ uzņēmums, pārvaldājums nav darba līgums īstā nozīmē (arī pa daļai pēc CL 2179. p. un Šveices kodeksa sevišķi). Darba līguma juridiskā nozīme izpaužas garantijā darba ņēmējam svešā saimniecībā (esenciāls elements, kas trūkst patstāvīgā darbā).

II. Pēc kodeksa darba līgums normēts 2178.–2195. pantam. Legālā definīcija ir tāda: ar darba līgumu viena puse uzņemas strādāt otrai darbu par atlīdzību (2178. p.). Darbības vārds «strādāt» (salīdz. strādnieks) neizslēdz garīgu darbu (2179. p.). Visi noteikumi, kas normē darba līgumu kodeksā, zīmējas arī uz meistariem un mācekļiem, ciktāl sevišķos likumos nav noteikts citādi (2179. p. piez.). Romiešu konstrukcijas daba ir izlabota. Kaut gan kodekss neatsakās no tās, tomēr tas izlabo darba līgumu, kas ir skaidrs no darba ņēmēja statusiem.

1. a. Tā, ja darba devējs dod darbiniekam pārtiku un telpas, kur uzturēties

un gulēt, šai pārtikai jābūt derīgai un pietiekošai, bet telpām – veselīgām (2187. p.). Ir skaidrs, ka šis noteikums garantē darbinieka personību (veselību utt.).

b. Attiecībā uz darbinieka slimību un viņa apdrošināšanu pret negadījumiem skat. 1291. p. piezīmi (speciāli noteikumi).

c. Darbiniekam (kā arī darba ņēmējam) pieder vienpusīga tiesība atteikties no līguma, ja ir svarīgi iemesli. Par svarīgu iemeslu galvenā kārtā atzīstams katrs tāds apstāklis, kurš aiz tikumības un savstarpējas taisnprātības apsvērumiem neatļauj turpināt līguma attiecības (pēc tiesas ieskata, 2193. p.).

d. Laukstrādnieki var prasīt pirms noligtā darba laika notecējuma pusi izpelnītās atlīdzības (2188. p.).

2. Kaut gan ne visai plaši, tomēr darbinieka personības statuss ir garantēts kodeksā. Kas attiecas uz darbinieka pienākumiem, tad tie normēti saskaņā ar darba līguma būtību:

a. darbiniekam jāizpilda savi pienākumi ar visu rūpību un jāievēro dažos gadījumos darba devēja norādījumi (2182. p.), jāpadodas darba devēja nodibinātai mājas kārtībai (2183. p.);

b. izdarīt darbu personīgi (*prezumpcija juris*, 2184. p.);

c. atlīdzināt zaudējumus, ja darbinieks nav diezgan rūpīgs (salīdz. 2182. p. «visa rūpība»). Pavisam nav jāatlīdzina, ja darba devējs bijis pats vainīgs pie zaudējuma ar saviem norādījumiem (2185. p., salīdz. 1693. un 1782. p.).

3. Darba devēja statusi (pienākumi) ir šādi:

a. Darbam vajadzīgie izdevumi krīt uz darba devēju, ja vien nav norunāts vai vietējās paražas nenosaka citādi (2186. p.).

b. Darba devējam jāsamaksā darbiniekam par darbu attiecīgā atlīdzība (2187. p., salīdz. 2180. p.). Ja atlīdzība noligta par mēnesi vai ilgāku laiku, tad tā maksājama katra mēneša beigās; ja atlīdzība noligta par nedēļu, tad tā maksājama pēc šī laika sprīža notecējuma, bet citos gadījumos pēc noligtā darba laika notecējuma (tas pats pants, skat. šī panta 2. d.). Skat. vēl 2189. p.

III. 1. Darba līguma dinamiskās normas: darba līguma izcelšanās normēta ar prezumpcijām:

a. maksa (atlīdzība) kā līguma elements ir prezumēta (2181. p.);

b. darba devēja norādījumi prezumēti tikai tādā gadījumā, kad citādi nav norunāts (2182. p.);

c. darbs kā līguma elements prezumēts kā personisks (2184. p.);

d. jāievēro paraža (piem. 2186. p.). Parasti pieņemts, ka mājas kalpotājiem ir tiesība uz telpām utt.;

e. darbam vajadzīgie izdevumi prezumēti kā darba devēja (2186. p.).

2. Darba līguma izbeigšanās (dinamikas normas):

a. Ar termiņu (2192. p.).

b. Bez tam, ja līgumā nav noteikts citādi, jāievēro šādi uzteikuma termiņi:

1) viena diena – ja nolīgta stundas vai dienas alga, 2) trīs dienas – ja nolīgta nedēļas alga, 3) divas nedēļas – ja nolīgta mēneša vai akorda alga, 4) viens mēnesis – visos pārējos gadījumos (2192. p. 3. d.). Šie prezumētie noteikumi derīgi abām pusēm, jo dod laiku bez pārtraukuma noslēgt citu darba līgumu.

c. Saprotams, ka darba līgums izbeidzas pats no sevis ar darbinieka nāvi (bet ne ar darba devēja nāvi, 2195. p.).

Personiska rakstura līgums dod tiesisku iespēju vienpusīgi atteikties no tā (2193. p.), bet šis atkāpšanās motīvs nevar būt pārmērīgs zaudējums (2194. p.). Atkāpšanās gadījumā darbinieks saņem algu samērā ar viņa nostrādāto laiku vai padarīto darbu, bez tam vainīgā puse maksā otrai atlīdzību, kas līdzinās algai par 2192. panta trešā daļā paredzēto laiku (2189. p.). Ja zaudējumi pārsniedz šo atlīdzību, vainīgai pusei jāatlīdzina cietušam uz vispārēja pamata (2189. p. 2. d.). Tādēļ trešā daļa ir pēc sava rakstura novērtējama atlīdzība.

3. Visumā darba līgums, kas normēts kodeksā, ievēro ne tikai pušu mantiskās intereses, bet arī personiskās, kas atbilst normatīvās civiltiesiskās sabiedrības mērķiem. Tā kā darba līgumam ir liela sabiedriska nozīme, tad saprotams, ka jāievēro taisnības un tiesas ieskata principi.

IV. No visa sacītā izriet, ka mūsu kodeksā nav pilnīgi atzīts darba līgums istā nozīmē, jo vēl paliek vecā romiešu konstrukcija, kaut gan tā izlabota darbinieka personības garantēšanas dēļ. Tomēr ar jauno nosaukumu «darba līgums» ir dots jauns princips. Prakse var pa daļai izlietot šo principu savā iztulkojumā tādā veidā, ka darba līguma priekšmets ir darba nosacījumi kā darbinieka personības garantija.

19. Kolektīvais līgums vai koplīgums (svešā saimniecībā)

I. Darbs normēts ne tikai civilkodeksā, bet arī ar speciāliem likumiem, piem., attiecībā uz a) fabriku strādniekiem, b) meistariem un mācekļiem, c) valsts darbiem un piegādēm (sk. 22), d) pārvadāšanu pa dzelzceļiem, e) kolektīvā līguma darbiniekiem (strādniekiem, sk. 2179. p. piez.).

Bez tam pastāv vēl darba devēju līgumi (sindikāti un tresti, sevišķi Eiropā), kuru mērķis regulēt maksu, produktu cenu, tās samazināšanu utt., kas normēti ar speciāliem likumiem. Tātad darbu plaši regulē sociālā likumdošana. Latvijā ir nodibināta Darba centrāle, kas prasa darbaspēka reģistrēšanu, dod darba devējiem un darbiniekiem atļauju uz darbu utt. Vispār darba organizācija ir no ekonomiskā viedokļa ciņa starp darba devējiem un strādniekiem (darbiniekiem). Valsts (publisko tiesību) un normatīvās civiltiesiskās

sabiedrības (civiltiesību, arī tirdzniecību tiesību) uzdevums ir normēt šo cīņu par labu visiem, izlietojot *bonos mores*, labticību, taisnību un tiesas ieskatu kā šīs normēšanas principus.

Kolektīvais darba līgums pēc savas juridiskās būtības ir normatīvs līgums; tā saturā ir normas, kas regulē darba nosacījumus. Zinātne attaisno kolektīvā līguma normatīvo elementu dažādi, piem., ar likumisku pārstāvību. Šāds attaisnojums saprotams tikai tad, ja kolektīvs ir juridiska persona. Citi zinātnieki cenšas attaisnot šo kolektīvā līguma normatīvo elementu ar solidaritāti (Francijā), bet šis attaisnojums ir socioloģisks. Trešā zinātnieku daļa meklē šo attaisnojumu publiskās tiesībās, bet tad kolektīvais līgums neattiecas uz civiltiesībām un nesakrīt ar civila līguma dabu (salīdz. arī Šveices saistību tiesības, 323. p.).

III. Darba koplīgums kā kolektīvais līgums.

1927. g. kolektīvais darba līgums tagad atcelts ar likumu par darba koplīgumiem (V. V., 1940. g. 24. aprīlī).

1. Salīdzinot abus līgumus darba regulēšanas plāksnē, redzēsim starp bijušo un tagadējo līgumu lielu atšķirību.

a. Pēc jaunā likuma līdzēji var būt ne tikai juridiskas personas, bet vispār organizācijas (1. p., salīdz. vēl 3. p.).

b. Darba līguma noteikumi ir saistoši neatkarīgi no tā, vai uzņēmumā nodarbinātie darbinieki pieder pie organizācijas, kas šo koplīgumu noslēgusi (14. p. 2. d.). Tas nozīmē, ka koplīgums ir normatīvs līgums īstā nozīmē.

c. Šā līguma mērķis ir ne tikai līdzēju interesēs, bet vienotas tautas labums (2. p.), ar ko tieši izpaužas sabiedriskā ideja («sabiedrības intereses», 21. p.).

d. Sakarā ar šo ideju ir atzīta ne tikai kameras kontrole (piekrišana, 3., 20., 21. p.), bet arī sabiedrisko lietu ministra rīkojumi, kas regulē darba līgumu saturu attiecīgajā nozarē visā valstī vai arī zināmā tās teritorijā (18. p., salīdz. 20. p. 2. d.).

e. Organizācijām, kas noslēgušas darba koplīgumu, jāizlieto visi viņu rīcībā esošie līdzekļi, lai ietekmētu savus biedrus ieturēt darba līgumus, kas noslēgti saskaņā ar darba koplīguma noteikumiem (15. p.).

f. Jauns uzņēmuma ieguvējs atbild kopīgi ar atsavinātāju par agrākām līguma saistībām (16. p.).

No visa tā secināms, ka darba koplīgums pēc savas juridiskās būtības ir civila – publiska rakstura līgums, ar ko privātā sfērā sevišķi socializēta darba plāksnē.

2. Saskaņā ar to koplīgumu var atcelt sabiedrisko lietu ministrs vai nu visumā, vai arī kādā tā daļā pirms tā notecējuma (sk. tuvāk 21. p. 1. d.) un bez

tam atvietot darba koplīgumu ar saviem noteikumiem, vienojoties ar tirdzniecības un rūpniecības ministru (21. p. 2. d.).

3. Visi strīda jautājumi, kas līdzēju starpā izceļas sakarā ar darba koplīguma pildīšanu vai iztulkošanu, atrisināmi pēc noteikumiem, kuri paredzēti pašā līgumā, bet tādiem nepastāvot – vispārējā tiesāšanas kārtībā (22. p.). Par šā likuma noteikumu pārkāpšanu vainīgiem draud kriminālatbildība (23. p.).

4. Beidzot atzīts arī pievienošanās līgums (17. p., *contract par adhesion sui generis*).

5. Darba koplīgums jāiesniedz Sabiedrisko lietu ministrijai.

Sabiedrisko lietu ministrija reģistrē koplīgumu 14 dienu laikā, skaitot no iesniegšanas, un pēc reģistrēšanas katram līdzējam izsniedz apliecinātu koplīguma norakstu. Ja iesniegtais koplīgums nesaskan ar koplīgumu vai neatbilst valsts vai sabiedrības interesēm, Sabiedrisko lietu ministrija tajā pašā termiņā noraida koplīguma reģistrāciju, paziņojot par to līdzējiem (9. p.). Darba koplīguma reģistrāciju Sabiedrisko lietu ministrija izsludina «Valdības Vēstnesī», atzīmējot līdzējus, uz kādu darba vai aroda nozari līgums attiecas un laiku, kad līgums noslēgts, reģistrēts, stājas spēkā un izbeidzas. Ja līgums slēgts uz nenoteiktu laiku, sludinājumā atzīmējama arī līguma uzteikšanas kārtība (10. p.). Darba koplīgums stājas spēkā tuvākā mēneša pirmā dienā pēc tā reģistrācijas izsludināšanas «Valdības Vēstnesī», ja līgumā nav noteikts cits spēkā stāšanās laiks (11. p.).

II

DARBA REZULTĀTA LĪGUMI UN GRAUDNIECĪBAS LĪGUMS

20. Uzņēmuma līgums

1. Uzņēmuma līgums (*locatio conductio operis*) neattiecas uz darba līgumu veidiem (skat. iepriekš), bet plašākā nozīmē (t. i., nevis juridiski, bet saimnieciski) šis līgums saistīts ar darba līgumu, jo arī šeit ir darbs, tikai savā saimniecībā, vai ar saviem patstāvīgiem rīkiem.

1. Ar uzņēmumā līgumu viena puse (uzņēmējs) a) uzņemas izpildīt otrai pusei (pasūtītājam) b) par zināmu atlīdzību c) ar saviem darba rīkiem un ierīcēm (salīdz. agrāko Civillikumu, 4226. p.) d) kādu pasūtījumu, izgatavot kādu lietu e) vai izvest galā kādu pasākumu (2212. p. 1. d., salīdz. 2. d.). Šis jēdziens noskaidro uzņēmuma līguma esenciālos elementus (a-e); viens no šiem elementiem raksturo šo līgumu, un proti, patstāvīga darba rezultāts (*opus*). Šī līguma juridiskā daba arī saprotama: tas ir darba līgums plašākā nozīmē vai *sui generis*, tāpēc arī uzņēmuma līgumam piemērojami noteikumi par darba līgumu (2212. p. 2. d.).

2. a. Galvenais uzņēmēja kā saistītas personas statuss (pienākums) ir: izpildīt (personīgi vai caur trešo personu, 2217. p.) pasūtījumu saskaņā ar līgumu un nodot to pasūtītājam (2213. p.). Ja norunāts apstrādāt kādu materiālu, tad pasūtījuma izpildīšanai šis materiāls jāgādā pasūtītājam. Bet ja materiālu gādā uzņēmējs un pasūtītājs tikai samaksā naudā par viņam izgatavoto lietu, tad līgums uzskatāms par pirkumu (2214.–2216. p.). Pēc CL 2214. p. uzņēmuma līgums pārvēršas par pirkumu, ja materiālu gādā uzņēmējs un pasūtītājs tikai samaksā naudu par izgatavoto lietu. Senāts ir paskaidrojis, ka nepareizi ir domāt, ka šis pants piemērojams vienīgi tad, ja notiek materiāla apstrādāšana un materiāls patur savu līdzšinējo raksturu: likums nerunā par to, vai uzņēmēja materiāls zaudē jēlvielas raksturu jeb vai patur līdzšinējo raksturu, jo šiem momentiem likums nepiešķir nozīmi jautājumā par līguma kvalifikāciju; tādēļ mēbeļu pasūtījumu ar uzņēmēja materiālu var kvalificēt vienīgi kā pirkuma līgumu (CKD 39 371).

b. Ja darbs nav izpildīts vai vismaz nav pabeigts, vai ir izpildīts slikti, vai citādi nekā pasūtītājs norādījis, vai nav ticis laikā gatavs, kā arī, ja apstrādāšanai dotā lieta pēc darba pabeigšanas nav atdota, tad uzņēmējam jāatlīdzina pasūtītājam nodarītie zaudējumi (2217. p. 2. d.). Uzņēmējam jāatlīdzina zaudējumi arī tad, kad vaina ir viņa paša neprašānā vai arī tajā apstākļi, ka viņš nodarbinājis nepratējus, vieglpratīgus vai ļaunpratīgus palīgus (2217. p. 3. d.).

c. Uzņēmējam jāatlīdzina zaudējumi neatkarīgi no tā, vai tie cēlušies aiz viņa vainas, pasūtījumu izpildot, vai agrāk, vai arī vēlāk (2218. p.). Uzņēmējs neatbild 1) ja pasūtījums palicis neizpildīts vai izdevies slikti pasūtītāja materiāla sliktu īpašību dēļ, izņemot gadījumu, kad materiāla sliktās īpašības viņam bijušas zināmas un viņš nav vērsis uz tām pasūtītāja vērību (2221. p. 1. d.), un 2) arī tad, kad zaudējumi cēlušies pasūtītāja nepareizu norādījumu dēļ (2221. p. 2. d.). Vairāki uzņēmēji atbild solidāri pēc likuma (2219. p.).

Pēc 1864. g. CLK 4238. p. vairāki kopīgi uzņēmēji atbild pasūtītājam solidāri, bet viņi tomēr nav solidāri kreditori iepretim pasūtītājam attiecībā uz nolīgto maksu; viens no uzņēmējiem nevar vienoties par paša līguma atcelšanu (CKD 39/815).

3. Pasūtītāja statuss (pienākumi) ir: 1) pasūtītājam jāpieņem no uzņēmēja tā izpildītais pasūtījums (2222. p.), 2) jāizdara iepriekšpasūtījuma pārbaudījums, ja pasūtītājs pielīdzis sev vai kādam citam šo tiesību (2222. p. 2. d.), 3) ja nav citādi norunāts (2223. p. 2. d.), jāmaksā norunātā maksa, tiklīdz pasūtījums izpildīts un (salīdz. 2222. p.), atzīts par labu (2223. p. 1. d.). Norunātā maksa jāmaksā arī, neraugoties uz kāzusu, kura dēļ apstrādāšanai nodotā lieta vai tas, kas no tās izgatavots, iet bojā bez uzņēmēja vainas pirms nodošanas, kad darbs jau pabeigts (2224. p., kad darbs nav nobeigts – skat. 2225. p.). Samaksa atkrīt,

ja darba izpildīšana kļuvusi neiespējama, ejot bojā attiecīgam darba priekšmetam bez līdzēju vainas, bet ja darbs jau bijis uzsākts, tad pasūtītājam jāmaksā atlīdzība par uzņēmēja pūlēm un izdevumiem (2226. p.). Ja uzņēmēju kavē izpildīt darbu slimība vai citas viņam gadījušās nejaušības, tad pasūtītājam jāmaksā tikai par to, ko uzņēmējs jau padarījis, un tikai tādā mērā, kādā tas nācis pasūtītājam par labu (2227. p.). Pasūtītājam jāatlīdzina izdevumi, kuri bijuši taisīti pasūtījuma izpildītājam, ja vien tie nav ieskaitīti noligtā maksā (2228. p.).

4. Salīdzinot uzņēmēja un pasūtītāja statusus (pienākumus), redzam, ka kodekss visumā atzīst uzņēmēja darbu dažādās stadijās (attiecībā uz maksu). Uzņēmējs ir atsavināts no atbildības *vis maior* gadījumā, proti, «ja uzņēmējam nodotā lieta iet bojā, nozūd vai sabojājas nepārvaramas varas (*vis maior*) dēļ, tad viņš par to neatbild, izņemot gadījumu, kad viņš noteikti uzņēmies risku, kā arī 2215. pantā norādīto gadījumu» (2220. p.). Darbiem un piegādēm valsts vajadzībām jāpiemēro attiecīgie likumi (2212. p. 3. d.).

21. Pārvadājuma līgums

Pārvadājuma līgums normēts pēc uzņēmuma līguma noteikumiem, ciktāl likumā nav doti speciāli noteikumi attiecībā uz pārvadājumu (2230. p.). Tātad šis līgums pēc savas būtības ir uzņēmuma līgums ar sevišķu priekšmetu (skat. 2230. p.).

1. Ar pārvadājuma līgumu pārvadātājs uzņemas a) nosūtītāja nodotās lietas pārvest b) par norunātu maksu c) pa zemes ceļiem vai iekšējiem ūdensceļiem, d) no vienas vietas uz otru norādītu vietu un e) tās tur nodot adresātam (2230. p.). Noteikumi par pārvadāšanu pa dzelzceļiem atrodas dzelzceļu likumā (tas pats pants).

Analizējot šo legālo definīciju, pēc kuras pārvadājums ir līgums (vienošanās, 2232. p.), redzam, ka darbs pēc šī līguma kā atsevišķa uzņēmuma līguma ir raksturīgs attiecībā uz maksu, ja pārvadātājs prasa no nosūtītāja izdot viņam preču zīmi, kuras saturs (elementi) pēc būtības ir aizrādīts 2231. pantā, un proti: 1) līdzēju un adresāta vārds, 2) manta pēc tās rakstura daudzuma un izmēriem, 3) nodošanas vieta, 4) norunātā veduma maksa un 5) preču zīmes izdošanas vieta un diena. Bez tam var būt norunāti citi norādījumi (nejaušie). Tādēļ ir skaidrs, ka pārvadājuma līguma raksturs saistīts ar preču zīmi.

2. Pārvadātājam ir ne tikai pienākumi a) pārvest un b) glabāt mantu laika sprīdī starp mantas pieņemšanu un tās nodošanu adresātam, bet viņam ir tiesība saņemt veduma maksu kā arī nepieciešamos ārkārtējos izdevumus, ja tādi bijuši (2237. p.).

Bez tam pārvadātājam ir vēl speciāls pienākums un tiesība, un proti: ja

adresātu nevar atrast vai ja viņš atteicas mantu saņemt, tad pārvadātājam jā rūpējas par mantas nolikšanu drošā vietā (2238. p.). Tādā gadījumā viņš var arī lūgt tiesu, lai mantu vai tās samērīgo daļu pārdod izsolē veduma maksas un viņa pārējo prasījumu segšanai (2238. p.). Bez tam pārvadātājs var aizturēt mantu, kamēr nav saņēmis visu, kas viņam pēc pārvadājuma līguma nākas (2239. p.). No tā izriet, ka pārvadātājs patstāvīgi realizē savu veduma maksu. Ja pārvadātājs mantu nodevis, nesaņemot maksu, viņš paliek tikai adresāta kreditors un tādēļ nevar vairs vērst bez sevišķiem iemesliem nekādas prasības pret nosūtītāju (tas pats p.). Sakarā ar to, mantu saņemot un samaksājot veduma maksu, visas prasības pret pārvadātāju izbeidzas, ja vien saņēmējs, maldināts ar mantas ārēji labo izskatu, nav vēlāk, attaisot saiņus, atradis tās bojājumu un var pierādīt, ka bojājums noticis laika sprīdī starp mantas pieņemšanu un tās nodošanu adresātam (2240. p.). Beidzot pārvadātājam pieder tiesība uzticēt visa pārvadājuma vai kādas tā daļas izdarišanu vai turpināšanu citam pārvadātājam (pilnvarniekam), bet tad viņš personīgi atbild kā par šo pēdējo pārvadātāju, tā arī par varbūtējiem sekojošiem pārvadātājiem līdz pašai mantas nodošanai. Sekojošais pārvadātājs, arī bez sevišķas pilnvaras, uzskatāms par iepriekšējā pilnvarnieku (2236. p.). Tā pilnvara ir paredzēta tieši pēc likuma (*ex lege*).

3. Tā kā pārvadātāja statuss ir patstāvīgs (patstāvīgs darbs), tad ir saprotams, ka viņš atbild arī par saviem ļaudīm un citām personām, ko viņš pārvadājumā nodarbinājis (2235. p.). Bez tam viņš atbild par zaudējumu, kas cēlies, nokavējot mantas nodošanu, ja vien tam par iemeslu nav bijuši tādi apstākļi vai notikumi, no kuriem izvairīties vai kurus novērst, neraugoties uz visām viņa pūlēm, viņam nav bijis iespējams (2234. p.). Bet ja pēc tam, kad līdzīgi jau par līgumu vienojušies, mantas nodošanā un nosūtīšanā bez pārvadātāja vainas rodas nokavējums, vai arī pārvadājums pavisam nenotiek, tad nosūtītājam jāatlīdzina pārvadātājam viņa izdevumi (2232. p., negatīvā interese). Viņš atbild par visiem zaudējumiem, kas ceļas, mantai nozūdot vai bojājoties no tās pieņemšanas līdz nodošanai, ja vien nozaudējuma vai bojājuma cēlonis nav nepārvarama vara vai pašas mantas dabiskās īpašības, vai beidzot tas, ka nosūtītājs slikti iesaiņojis (2233. p.).

4. Visumā ir saprotams, ka pārvadājuma līguma juridiskā daba ir jaukta:

a. pārvadājuma kā uzņēmuma līgums *sui generis* pēc sava priekšmeta, kas normē līdzēju iekšējos statusus;

b. pārvadājums kā pilnvarojums (uzdevums) attiecībā uz sekojošiem pārvadātājiem viņu attiecībā pret iepriekšējiem;

c. pārvadājums kā patstāvīgs kvazi līgums starp pārvadātāju un adresātu, sakarā ar izpildījumu; adresātam jāsaņem (salīdz. vecā kodeksa 4262. p.) no

pārvadātāja manta (2237. p.) un jāsamaksā viņam, ja adresāts to uzņēmieš, kā veduma maksa, tā arī nepieciešamie ārkārtējie izdevumi, ja tādi bijuši, un pārvadātājam jānodod manta adresātam (tas pats p.). Šis kvazi līgums ir reāls veduma maksas izmaksājuma līgums mantas nodošanai un saņemšanai. Bez tam pēc kodeksa (2231. p., salīdz. vecā kodeksa 4256. p.) jāizšķir pārvadājuma divas dabas: 1) pārvadājums bez preču zīmes (salīdz. 2231. p.: «pārvadātājs var prasīt»), kad pārvadātājs to neprasa, un 2) pārvadājums ar preču zīmi. Pārvadājums attiecas galvenā kārtā uz tirdzniecības tiesībām, bet to var izlietot arī kā civiltiesību institūtu, ja pārvadātājs nav profesionāls.

22. Piegādes un submisijas līgumi

Kā speciāls darba rezultāta līgums ir arī piegādes līgums, ar kuru viena puse (piegādātājs) uzņemas piegādāt otrai (pasūtītājam) noteiktu lietu par zināmu cenu (2107. p.).

I. 1. Līdzēju statusi. Ja līguma priekšmets ir zināma darbība, tad šim līgumam piemērojami uzņēmuma līguma noteikumi (2110. p.). Kad piegādātājs pieprasīto lietu piegādājis, līdzēju tiesiskās attiecības apspriežamas pēc pirkuma līguma noteikumiem (2109. p.).

2. Atteikšanās no līguma: piegādātājam nav tiesības atteikties no uzņemtās saistības, kaut arī piegādi apgrūtinātu vēlāk iestājušies apstākļi (2108. p. 1. d.). Pasūtītājs gan var pārgrozījušos apstākļu dēļ atteikties no līguma, bet viņam tādā gadījumā jāatlīdzina piegādātājam visi zaudējumi (2108. p. 2. d.).

II. 1. Pastāv vēl darba rezultāta līgumi *sui generis*, tā sauktie submisijas līgumi, kuru juridiskā daba ir jaukta. No vienas puses, šie līgumi ir uzņēmuma līgumi (darba rezultāta līgumi), no otras puses, strādnieku darba noteikumi (darba līgumi īstā nozīmē). Šo līgumu līdzēji: valsts vai pašvaldības iestāde vai cita publiska iestāde un privāts uzņēmums. Pēc Jaunzēlandes sistēmas, līgumu noslēdz, vienojoties vai nu ar uzņēmēju, vai ar pašiem strādniekiem, kas organizēti kooperatīvā. Sakarā ar to šo līgumu raksturo tas, ka viena līdzēja puse ir publiskas varas (valsts vai pašvaldības) orgāns, kas pārvaldības kārtībā var ietekmēt līguma noteikumus, t. i., strādnieku darba nosacījumus.

2. No tā secināms, ka submisijas līgums ir administratīvs un arī civiltiesību akts (līgums), jeb, īsi sakot, administratīvs akts privāta līguma formā.

3. Šie līgumi ir saistīti ar valsts (pašvaldības) darbiem, piegādēm (2111. p.).

4. a. Vārds «submisija» (lat. *submissio, summissio*) nozīmē «samazināšana, piegāde». Šis termins izlietots arī speciālā nozīmē kā rakstiska sacensība vai izloze, t. i., darbu, resp. piegādes izdošanas veids, kur, lai panāktu iespējami labākus noteikumus, darba devējs (pasūtītājs) publiski izsludina nodomāto

piegādi vai darbu un uzaicina piegādātājus (sacensoņus, *submitentus*) noteiktā laikā iesniegt rakstiskus piedāvājumus. Sikākus darba noteikumus ietver sludinājumā vai īpašā prospektā.

b. Darba izsludinātājs var noteikt arī pamata cenu, kas piegādātājiem jāpārsniedz, vai ko viņi nedrīkst pārkāpt (licitācija).

c. Agrāk pastāvēja princips, ka darbs katrā ziņā jāizdod mazāk solītājiem, ar ko saskan pats termins: *submitio* – samazināšana. Tagad, lai novērstu negodīgu konkurenci (nosolījumu, par ko iespējams dot tikai zemas kvalitātes darbu utt.) un lielo uzņēmumu priekšrocības, sastopams arī t. s. vidējā piedāvājuma princips, kur piesit tam, kura piedāvājums tuvāk visu piedāvājumu aritmētiskam vidējam.

23. Graudniecības līgums

Graudniecības līgums pēc kodeksa formāli neattiecas uz darba līgumiem (institūts *sui generis*), bet tas pēc būtības konstruēts kā darba līgums: graudniecības līgumam piemērojami noteikumi par darba līgumu, ciktāl tie nerunā pretim graudniecības līguma noteikumiem (2197. p.). Darba līguma esenciāls elements ir saimnieka norādījumi – tieši atzīti pēc kodeksa (2204. p.). Bet, neraugoties uz to, graudnieka stāvoklis (statuss) atzīts arī kā nomnieka stāvoklis (lauku saimniecībā, 2204. p. 2. d. un sevišķi 2202. p.).

1. Tādēļ ir skaidrs, ka ar graudniecības līgumu jāsaprot, no vienas puses, galvenā kārtā darba līgums, no otras puses, pa daļai nomas līgums – tāda ir šī līguma juridiskā daba. Šo līgumu kā galvenā kārtā darba līgumu raksturo graudnieka atlīdzība graudā (maksas vietā), kas prezumēta: puse ražas, kas paliek pēc izsētās sēklas atņemšanas (salīdz. 2200. p.), kā arī puse lopbarības un pakaišu un tiesība lietot pusi no ganībām (2201. p.).

Šī līguma elementi ir šādi: a) vienošanās, b) strādāšana saimniecībā kā parasts darbs ar savu zirgu un cilvēku darbu, un saviem rīkiem (2196. p., salīdz. 2198. p.), c) atlīdzība (prezumēta graudā 2196. p., 2204. p.), d) saimnieka norādījumi (2204. p.).

2. Pusei statusu graudniecības līgumā sakrīt ar darba līguma un nomas līguma statusiem, kas bez tam dažos gadījumos normēti sevišķi, 2118. p., 2200. p. (876. p. piezīme – darbiniekam nepieder valdījuma prasība) utt.

3. Graudniecības līgums izbeidzas, notekot laikam, uz kuru tas bijis izslēgts. Ja laiks nav norunāts, tad līgums izbeidzas ar saimniecības gada notecējumu (2210. p.). Kā saimnieciskā līgumā – vienas vai otras puses nāve līgumu neizbeidz (2211. p.).

III

KOORDINĀCIJAS DARBA LĪGUMI (BIEDRU DARBS)

24. Sabiedrības līgumi

I. 1. Sabiedriskās darbības vai arī darba princips ir izdarīt kaut ko ar līguma dalībnieku apvienotiem spēkiem (personīgiem vai arī mantiskiem). Tāpēc šajā apvienojumā dominē (valda) koordinācijas princips subordinācijas principa vietā, sevišķi darba līgumos īstā nozīmē (15.–16.). Juridiski koordinācija nozīmē, ka biedriskās vai sabiedriskās organizācijās visi dalībnieki ir reizē saimnieki un darbinieki. Turpretim subordinācija paredz darba devēju kā saimnieku un darba ņēmēju kā darbinieku, kuru intereses ir pretējas. Šajā gadījumā saimnieka intereses nesakrīt ar darbinieka interesēm.

2. Koordinācijas jeb kopības (*Gemeinschaft*) ideja pazīstama cilvēkiem jau sen un izpaužas sākumā draugu, brāļu, mantinieku kopības formā (biedrība – *societas*). Romā pastāvēja pirmatnējā *societas omnium bonorum* – mantinieku biedrība (ģermāņu *Anerbschaft*; Krievijā – arteļi utt.).

3. Kopības ideja, kas izpausta biedrībā (*societas*), atšķirama no sabiedrības ar to, ka pirmā (iekšējā vienība) nepastāv kā ārēja vienība, t. i., attiecībā uz trešām personām, bet otrā ir iekšējā un ārējā vienība, tāpēc tā ir juridiska persona. Kodeksā šī terminoloģiskā atšķirība: biedrība (*societas*) un sabiedrība (juridiskā persona) nav dota, bet pēc būtības jāizšķir arī kodeksā divas sabiedrības: 1) tīri iekšējā sabiedrības vienība (*societas*), kas nav juridiskā persona, un 2) iekšējā un ārējā sabiedrības vienība, kas ir juridiska persona.

II. 1. Pēc kodeksa (2241. p.) sabiedrības līgumi ir: a) divu vai vairāk personu b) apvienošanās uz sabiedrības līguma pamata c) kopēja mērķa d) sasniegšanai ar kopīgiem spēkiem vai līdzekļiem (uz noteiktu vai nenoteiktu laiku, 2242. p., 2264. p.):

a. Biedru var būt ne mazāk kā divi līguma noslēgšanas laikā.

b. Sabiedrības pamats ir sabiedrības līgums.

c. Kopējs mērķis, kas vispār var būt mantisks vai idejisks (salīdz. 2241. p. piezīmi).

d. Kopīgi spēki vai līdzekļi. Katram biedram sabiedrībā jāpiedalās ar ieguldījumu (daļa); ieguldīt var naudu, lietas, prasījumus un darbu (2243. p.). Tādēļ katra biedra ieguldījums ir būtisks līguma elements (2243. p. 2. d.), bet tomēr līgumā var paredzēt, ka biedrs, kas kopējā mērķa sasniegšanai piedalās sabiedrībā tikai ar personīgu darbu, piedalās gan peļņā, bet ne zaudējumos (2247. p. 2. d.). Attiecībā uz lietu šķirām (ieguldījumā) skat. vēl 2244. p.

2. Biedru statusi ir visumā saprotami: a) katram biedram pieder katru gadu (2249. p.) tiesība uz peļņu samērīgi ar viņa ieguldīto daļu, un viņš atbild arī

samērīgi ar savu daļu par zaudējumiem (22346. p., 2248. p., izņemot 2247. p.).

a. Šis vispārējais savstarpējais statuss balstās uz principu, ka sabiedrībai pieder kopīga manta (2245. p.).

b. Tā kā sabiedrības līgums pēc sava rakstura ir personisks, tad biedrs nevar prasīt savas daļas vai atsevišķu lietu izdalīšanu no kopējās mantas, kamēr viņš ir sabiedrības biedrs (2245. p. 1. d., un bez tam viņš nevar cedēt savas prasījumu tiesības, kas biedriem vienam pret otru rodas uz sabiedrības līguma attiecības pamata (2245. p. 2. d., skat. izņēmumu).

c. Katram biedram jāizpilda uzliktie pienākumi ar tādu rūpību un čaklību, kādu var sagaidīt no krietna un rūpīga saimnieka (2250. p., salīdz. agrāko Civillikumu 4278. pantu – *culpa un concreto*). Aizliegta arī konkurence, kas varētu kaitēt sabiedrības mērķiem (2251. p. 1. d. un salīdz. 2. d.).

d. Vispārīgi ir prezumēts, ka biedru lēmumiem sabiedrības lietās nepieciešama visu biedru piekrišana (2252. p.) un sabiedrības lietas ved visi biedri kopīgi, izņemot gadījumu, ja pēc vienošanās lietvedība uzticēta vienam vai vairākiem biedriem vai trešai personai (2253. p.). Lietvedība pēc savas būtības balstās uz pilnvarojuma līgumu un attiecīgos gadījumos piemērojami darba līguma noteikumi (2254. p.). Bet jāatzīmē, ka biedram doto pilnvarojumu sabiedrības lietvedībai un pārstāvībai pārējie biedri var atņemt aiz svarīga iemesla (2254. p.). Šajā ziņā lietvedība un pārstāvība atšķiras no pilnvarojuma (uzdevuma) ar savu tīri personisko statusu. Lietvedība ir (2255. p.) divējāda: a) uzdotā un b) neuzdotā lietvedība (salīdz. *negotiorum gestio*).

e. Katra biedra tiesība kontrolēt sabiedrības lietu gaitu un izgatavot sev pārskatu par sabiedrības mantas stāvokli ir konstitucionāla norma (2256. p.).

3. Sabiedrībai kā *societas* (biedrībai) var būt savs vārds (2258. p.), bet tā kā šī sabiedrība nav juridiska persona, tad sabiedrība kā tāda nekad neatbild pret trešo personu (2257.–2261. p.). Tas nozīmē, ka attiecībā pret trešām personām šī sabiedrība nepastāv kā ārēja vienība. Tādēļ arī saprotams, ka sabiedrības biedrs, kas noslēdzis ar trešo personu darījumu sava paša vārdā, šai trešai personai atbild tikai viens pats (22359. p.). Tātad ir skaidrs, ka iekšējā vienībā sabiedrības manta (kopīgā) ir atdalīta no katra biedra mantas, t. i., pēc kodeksa nepastāv *societas omnium bonorum*.

4. Dinamiskās normas: sabiedrības a) nodibināšanas un b) izbeigšanas normas ir saistītas ar statiskām normām.

a. Sabiedrības pamats ir līgums katrā formā (mutiskā, rakstiskā u. c.). Šis formas brīvības princips ir vēlams šajā gadījumā sevišķi tāpēc, ka sabiedrības darbībai ir liela loma. Bet tā kā ir dažādi sabiedrību veidi (skat. tirdzniecības tiesības), tad ir arī savi noteikumi. Jautājums par sabiedrību ar akcijām zinātnē

ir strīdīgs. Civiltiesiskie sabiedrības veidi no ekonomiskā viedokļa ir dažādi, bet juridiski nav atšķirības starp tiem.

b. Sabiedrībai ir personisks raksturs. Tādēļ ir skaidrs, ka tās sastāvs nevar mainīties. Sakarā ar to: 1) ja kāds biedrs zaudējis rīcības spēju vai ja par viņa mantu atklāj konkursu, vai nodibina administrāciju, vai ja kāds biedrs sabiedrības līgumu uzteic (2263. p. – 2265. p.), vai nomirst, izņemot tomēr 2268. pantā minētos gadījumus, kad biedrībai jāpastāv tālāk pārējo biedru starpā (2262. p. 4. d., salīdz. 2268. p.). 2) bez tam aiz svarīgiem iemesliem katrs biedrs var katrā laikā bez iepriekšēja uzteikuma prasīt sabiedrības izbeigšanu (2263. p., taisnības un tiesas ieskata principi). 3) gadījumos, ja sabiedrības līgums noslēgts uz nenoteiktu laiku vai uz laiku līdz kāda biedra mūža beigām, vai ja līgumu pēc tajā noteiktā laika noteicējuma klusējot pagarina, tad katrs biedrs var līgumu uzteikt (bet ne ļaunprātīgi), paziņojot atsevišķi katram no pārējiem biedriem uzteikumu trīs mēnešus iepriekš (skat. 2264. p.). Šī norma ir imperatīva (brīvības aprobežojums, 2264. p. 2. d.).

c. Bez tam sabiedrības izbeidzas: 1) ar laika noteicējumu, ja līgums noslēgts uz noteiktu laiku, 2) ar mērķa sasniegšanu, 3) ar visu biedru vienošanos par sabiedrības izbeigšanu, 4) ar valdības aizliegumu sabiedrībai tālāk pastāvēt (2262. p.).

5. Ja sabiedrība izbeidzas citādi nekā ar uzteikumu, tad biedra lietvedības tiesība tomēr uzskatāma par tālāk pastāvošu līdz tam laikam, kad viņš par sabiedrības izbeigšanos dabū zināt, vai kad viņam, ievērojot vajadzīgo rūpību, par šo izbeigšanos vajadzētu zināt (2266. p. 1. d., 2266. p. 2. d. un 3. d.).

6. Saprotams, ka saistībās pret trešām personām ar sabiedrības izbeigšanos nekas negrozās (2267. p.). Kāzusu attiecībā uz spēkā nākušu tiesas spriedumu, pēc kura sabiedrības biedra kreditors iegūst tiesību apķīlāt biedra ieguldījumu, skat. 2265. p.

7. Sabiedrības izbeigšanās prasa vēl sabiedrības likvidāciju.

a. Likvidācijas laikā sabiedrība uzskatāma par tālāk pastāvošu, sevišķi tekošu lietu pabeigšanai (2272. p. 1. d.). Bet vispirms likvidatoriem jā sastāda bilances (2272. p. 2. d. un 2273. p.). Pēc vispārējās normas: likvidācijas dalībnieki ir visi biedri (2270. p.) kopīgi (2271. p.).

b. Ja pēc parādu nokārtošanas un ieguldījumu atpakaļ izsniegšanas paliek kāds atlikums, tad tas pienākas biedriem samērīgi ar viņu daļām kopīgā mantā, ja ir iztrūkums, tad biedriem tas jāsedz samērīgi ar viņu daļām zaudējumos; ja no kāda biedra uz viņu krītošo summu nevar piedzīt, tad pārējiem biedriem iztrūkums jāsedz tādā pašā samērā (2274. p., atlīdzība ar savstarpēju nodrošinājumu).

c. Attiecībā 1) uz galīgo norēķināšanos skat. 2275. p. un 1075. p. un citiem

rēķiniem skat. 2276. p. – 2277. p., 2) uz pieaugumu skat. 2278. p. un 3) uz aizgājušā biedra stāvokli 2279. p. – 2280. p.

III. 1. Idejiskās sabiedrības ir tādas, kuru mērķis ir sabiedriski (kopā) kaut ko realizēt, kas neattiecas tikai uz mantu. Parasti šīs sabiedrības ir juridiskas personas (korporācijas). Tas nozīmē, ka to organizācija ir ne tikai iekšēja, bet arī ārēja un tādēļ šo korporāciju tiesiskais stāvoklis ir analogs fizisku personu stāvoklim.

2. Idejisko sabiedrību izcelšanās un izbeigšanās ir regulēta ar speciālu likumu, kas parasti prasa arī šo sabiedrību reģistrāciju; teiktais attiecināms arī uz Latviju. Pēc Šveices kodeksa pastāv arī korporācijas bez reģistrācijas. Šo sabiedrību izbeigšanās arī prasa likvidāciju. Vispār, pēc kodeksa, sabiedrības normas attiecas uz visām sabiedrībām un ne tikai uz *societas*.

IV

CILVĒKA SPĒKU IZLIETOŠANA ATSEVIŠKĀ (UZTICĪBAS) PLĀKSNĒ (JURIDISKĀ UN FIZISKĀ)

25. Uzdevuma līgums un pilnvarojums

Parasti neatšķir uzdevuma līgumu no pilnvarojuma (arī kodeksā – 2289. p.), bet patiesībā starp šiem institūtiem ir liela juridiska atšķirība. Uzdevums pēc savas būtības ir romiešu saistību tiesību *mandatum*, pilnvarojums pēc savas būtības ir pilnvaras akts, kura mērķis – dot iespēju uzdevumaņēmējam izpildīt uzdevuma devēja uzdevumus juridiskajā laikā attiecībā pret trešām personām, piemēram, nopirkt namu uzdevuma devēja vārdā. Tādēļ saprotams, ka uzdevums regulē pušu iekšējos statusus, bet pilnvarojums – uzdevuma izpildītāja tiesisko darbību attiecībā pret trešām personām, un saskaņā ar to attiecas uz ārējo pusi. Pastāv arī atšķirība attiecībā uz formu (skat. tālāk).

1. Ar uzdevumu (*mandatum*) jāsaprot tāds a) līgums, ar ko viena puse (uzdevumaņēmējs) b) apsola otrai (uzdevuma devējam) izdarīt c) kādu fiziska vai tiesiska rakstura darbību d) bez atlīdzības.

a. Līgums (romiešiem vienošanās) ir šīs darbības pamats (*causa efficiens*), kas neprasa speciālu formu (2290. p.). Pēc sava rakstura šī vienošanās ir uzticības līgums, t. i., personiska rakstura līgums.

b. Darbība kā līguma priekšmets var būt ikkatra darbība, kas nerunā preti normatīvās civiltiesību sabiedrības mērķiem (1415. p.). Šī darbība var būt kā fiziska, tā juridiska, speciāla vai universāla, un ģenerāla (2291. p.), kas izpildāma uzdevuma devēja vai svešu personu interesēs (2292. p.), izņemot tikai paša uzdevumaņēmēja intereses (2293. p.). Pušu kopīgu interešu gadījumos absolūti neizslēdz uzdevuma līgumu. (Salīdz. ar sabiedrības līgumu.)

c. Šis līgums pie romiešiem bija bezatlīdzības līgums, ar ko tas atšķīrās no darba līguma (ar atlīdzību), kā arī no darba līguma istā nozīmē (darba saimniecībā). Tādēļ uzdevuma līgums nav darba līgums istā nozīmē.

2. Pušu statusi raksturīgi, un proti: saistīts ir tikai uzdevuma ņēmējs (vienpusīgs līgums).

a. Uzdevuma ņēmējam jāizpilda uzdevums ar lielāko rūpību, un viņš atbild par katru neuzmanību (2295. p.). Bet ja no uzdevuma neizpildīšanas uzdevuma devējam nav cēlies nekāds zaudējums, tad uzdevuma ņēmējs neatbild (2296. p.), ja uzdevuma līgums slēgts kā bezatlīdzības līgums. Tāpat viņš neatbild *ex lege* par nejausa gadījuma sekām (2297. p.).

b. Uzdevuma ņēmējam jāizpilda savs pienākums personīgi (prezumpcija, 2299. p. 1. d.), kas saskan ar šā līguma kā uzticības līguma raksturu. Bet ja viņam nav iespējams personīgi to izpildīt un lietas raksturs neļauj to vilcināt, tad viņam jāizpilda savs pienākums caur trešo personu. Šī uzdevuma tālākdošana nosaukta par substitūciju (2299. p. 1. d.). Bet substitūcija (*inter vivos*) neatsvabina uzdevuma ņēmēju 1) no atbildības pret uzdevuma devēju, 2) bez tam substitūts nestājas nekādā līgumiskā attiecībā ar uzdevuma devēju un 3) atbild tam tikai kā nepilnvarots lietvedis (*negotiorum gestor*). Tāda ir substitūcijas juridiskā daba, kas nemainās arī tad, kad uzdevuma devējs substitūcijas tiesību uzdevuma ņēmējam noteikti piešķīris (2299. p. 2. un 3. d.).

c. Uzdevuma ņēmējs nedrīkst 1) pārkāpt viņam dotā uzdevuma robežas un vispār viņa izdarītā darbība ir spēkā tikai tiktāl, ciktāl tā izpildīta saskaņā ar uzdevumu (2302. p., salīdz. 2303. p.); 2) viņam jārikojas vispirms pēc uzdevuma devēja norādījumiem (2300.), 3) ja nav noteiktu norādījumu, uzdevuma ņēmējam jārikojas tā, kā attiecīgā gadījumā, domājams, rīkotos pats uzdevuma devējs, lai lietu visizdevīgāk nobeigtu, bez tam viņam jāņem vērā vispār uzdevuma raksturs un tā nepieciešamais sakars ar viņa darbību (2301. p. 1. d.), 4) viņam ir arī pienākums dot uzdevuma devējam pareizas ziņas par uzdevuma izpildīšanu (2298. p.).

d. Uzdevuma ņēmējam jāatdod uzdevuma devējam 1) viss, kas radies kā uzdevuma izpildījuma rezultāts (2304. p.) un 2) norēķins par uzdevuma izpildīšanu un sevišķi par visiem pie tam bijušiem ieņēmumiem un izdevumiem (2305. p.).

e. Ja lietas vešana uzdota vairākām personām kopīgi, tad tās atbild savam uzdevuma devējam kā kopparādnieki (2306. p.).

3. Uzdevuma devēja statuss izriet no uzdevuma kā vienpusīga līguma, tas ir, uzdevuma devējam ir tikai tiesības prasīt uzdevuma izpildījumu no uzdevuma ņēmēja, kā arī prasīt zaudējumu atlīdzību neizpildījuma gadījumā. Neraugoties uz to, uzdevuma devējam ir arī pienākumi:

a. Atlīdzināt visus izdevumus, kas uzdevumaņēmējam bijis nepieciešami jāizlieto uzdevuma izpildīšanai (2307. p.), neatkarīgi no sasniegtā rezultāta (2308. p.). Vairāki uzdevuma devēji atbild uzdevumaņēmējam solidāri (skat. tuvāk 2307. p.).

b. Viņam jāatsvabina uzdevumaņēmējs no visām saistībām, ko pēdējais uzņēmies sakarā ar uzdevuma izpildījumu (2309. p.).

c. Zaudējumus, ko uzdevumaņēmējs, izpildot uzdevumu, cietis uzdevuma devēja neuzmanības dēļ, pēdējam pienākas viņam atlīdzināt (2310. p.).

4. Uzdevums kodeksā prezumēts kā bezatlīdzības līgums; ja nav nolīgts citādi vai no uzdevuma ilguma, vai citiem apstākļiem neizriet pretējais, atlīdzība pilnvarniekiem maksājama tikai pēc uzdevuma pasniegšanas un pieprasītā norēķina nodošanas (2311. p.). Kā redzams, šajā pantā regulēts atlīdzības samaksas termiņš, bet tajā nav tieši noteikts, ka atlīdzība ir līguma esenciāls elements (skat. 2289. p.). Tādēļ 2311. pantu var iztulkot tikai tādējādi, ka šajā pantā minēts tāds gadījums, kad uzdevuma līgumā paredzēta atlīdzība. Sakarā ar to jāizšķir divi šī līguma veidi: 1) uzdevuma līgums bez atlīdzības elementa (prezumēts) un 2) uzdevuma līgums ar atlīdzību, ja tā līgumā noteikti paredzēta.

5. Attiecībā uz dinamiskām normām, kas regulē uzdevuma līguma izcelšanos un izbeigšanos, jāņem vērā, ka šis līgums neprasa speciālu formu (2290. p.). Šis uzticības līgums kā personiskā rakstura līgums izbeidzas ar vienas vai otras puses nāvi (2312. p., skat. vēl 2316. p., 2317. p.), kā arī ar vienpusēju atsaukumu (2313. p.). Šī atsaukuma tiesība regulēta speciāli 2314. un 2315. pantā (skat. talāk). Bez tam uzdevuma līgums izbeidzas arī saskaņā ar vispārējiem saistību tiesību izbeigšanās noteikumiem (2312. p.).

26. Pilnvarojums. Komisijas līgums

I. 1. Attiecībā uz pilnvarojumu, kura pamats ir pilnvara, jāievēro, ka tas ir vienpusīgs juridisks akts, kas dod uzdevumaņēmējam iespēju noslēgt juridiskus darījumus ar trešām personām pilnvarotāja vārdā vai, citiem vārdiem, pilnvarnieks ir pilnvarotāja tiešais pārstāvis. Šis juridiskais akts izpaužas pilnvarā, kas var būt vairākos veidos: speciālpilnvara, universālpilnvara un ģenerālpilnvara (skat. 2291. p.). Dažos gadījumos pilnvara ir nepieciešamais akts, piemēram, pilnvara, kas dota zvērinātiem advokātiem. No tā izriet, ka līdzēju statusi pret trešām personām nosakāmi pēc vispārējiem noteikumiem par vietniecību (2294. p.) un jāizšķir arī: 1) tiešā pārstāvība, kuras pamats ir pilnvarojums, un 2) netiešā pārstāvība juridiskā sfērā, kuras pamats ir uzdevums.

2. Kam ir tikai ģenerālā vai speciālpilnvara, tam, kaut gan ir atļauts pabeigt

viņam uzdoto lietu ar izdevīgākiem noteikumiem nekā pilnvarotāja norādītie, tomēr nav tiesības pabeigt to ar grūtākiem nosacījumiem, ne arī viņam uzdotās lietas vietā izpildīt citu, pat ja pēdējā viņam izliktos izdevīgāka pilnvarotājam (2301. p. 3. d.).

3. Pilnvarnieka darbība pēc tam, kad viņam ticis zināms par pilnvarojuma atsaukšanu, nav spēkā, izņemot tos gadījumus, kad trešā persona, kas pie tā piedalījusies bez pašas vainas, nav zinājusi par pilnvarojuma atsaukšanu (2314. p.). Un bez tam, pilnvarnieks var uzteikt pilnvarojumu, bet viņš to nedrīkst darīt ļaunā nolūkā un nelaikā, lai pilnvarotājam būtu iespējams spert citus soļus lietas vešanai. Tikai tad pilnvarnieks var atteikties no uzdevuma izpildīšanas jebkurā laikā, kad viņam ir svarīgs iemesls, bet tādā gadījumā viņam nekavējoties jāpaziņo par to pilnvarotājam. Ja viņš šos noteikumus neievēro, tad viņam jāatlīdzina visi zaudējumi, kādi notā rodas pilnvarotājam. Tiesa izšķir, vai uzdotie atteikšanās iemesli ir svarīgi (2315. p.). Šis pēdējais pants attiecināms arī uz uzdevuma ņēmēju kā netiešu pārstāvi.

4. Neatkarīgi no tā, vai uzdevuma līgums saistīts ar pilnvaru (pilnvarojums), vai nav saistīts ar to, mums jāzina, ka abos gadījumos līguma mērķi izteicas uzdevuma devēja vai pilnvarotāja intereses. Tādēļ padoms nenodibina nekādu atbildību tādai labticīgai personai, kas savu padomu dod (2318. p. 2319. p.). Šādā pat veidā normēts arī ieteikums 2320. pantā. Izņēmums, protams, attiecas uz tādu gadījumu, kad ieteikumu izdara persona, kas pēc profesijas ir speciālists attiecīgajā jautājumā.

II. Komisijas līguma juridiskā daba atšķiras no uzdevuma līguma, un proti, ar komisijas līgumu jāsaprot tāds līgums, ar ko viena puse uztic otrai kādu kustamu lietu pārdošanai par zināmu cenu ar nosacījumu, ka saņēmējs pēc zināma laika, bet ja laiks nav noteikts, pēc īpašnieka pieprasījuma, vai nu samaksā minēto cenu, vai atdod pašu lietu (2321. p.). Redzams, ka komisijas līgumā lietas saņēmējam ir tiesība, pēc sava ieskata, vai nu samaksāt īpašniekam tās cenu, vai atdot pašu lietu nebojātu; bet kamēr tā vēl nav pārdota, īpašnieks katrā laikā var to prasīt atpakaļ (2323. p.). Tādēļ, ja lietas saņēmējs pārdod to dārgāk par īpašnieka nolikto cenu, tad pārpalikums pieder viņam. Bez tam viņš var prasīt atlīdzību par savām pūlēm, ja tā bijusi pielīgta (2324. p.). Saprotams, ka komisijārs neatbild par risku (2322. p.) un tālāk, viņš neatbild arī par to, ka lieta nav tikusi pārdota (2324. p.). Noteikumi par tirdznieciskās komisijas līgumu atrodas tirdzniecības likumos.

27. Neuzdotā lietvedība (*negotiorum gestio*)

I. Pēc romiešu tiesībām neuzdotā lietvedība bija kvazi kontrakts, t. i., šajā līgumā uzticība tika prezumēta, kaut gan patiesībā tā nav dota. Bet, ņemot

vērā, ka šis līgums ir analogs uzdevuma līgumam, uzdotā lietvedība tiesībās regulēta kā uzdevums, piemērojot tai arī speciālus noteikumus. Šie noteikumi normē personu statusu ar lielu noteiktību, ko prasa šī prezumētā uzticība. No sabiedriskā viedokļa šis institūts ir ļoti derīgs, jo tajā izteicās palīdzības ideja, t. i., kāda persona var būt citas svešas personas lietu vedēja.

Sakarā ar to kodeksā noteikts: ja kāds a) neaicināts uzņemas b) vest citas personas lietas c) saskaņā ar viņas patiesām interesēm un d) tādos apstākļos, kuros varētu pieņemt, ka šī persona, ja viņai būtu bijusi izdevība izteikt savu gribu, būtu piekritusi šādai vietniecībai, tad ar tādu lietvedību nodibinās starp lietvedi un pārstāvamā e) līgumam līdzīga tiesiskā attiecība (2325. p.).

a. Neaicināts, t. i., kas ved citas personas lietas bez viņas uzdevuma, pēc savas gribas (neuzdotā lietvedība). Attiecībā uz rīcības nespējīgām personām kā lietveža, tā pārstāvamā pusē, skat. 2326., 2327. p. Ar pārstāvamā vēlāko apstiprinājumu (*ratihabitio*) lietveža tiesiskais (bijušais) stāvoklis (*status*) nepārgrozās, bet pēc apstiprinājuma viņš kļūst uzdevumaņēmējs (skat. 2329. p. sakarā ar 2328. p.).

b. Vest citas personas lietas, t. i., lietvedis ved lietas svešas personas labā; šī lietas vešana ir kvazi līguma objekts (salīdz. 2330. p.).

c. Saskaņā ar viņas patiesām interesēm, t. i. pārstāvamais atbild tikai tiktāl, cik tāl lietvedis rīkojies viņa interesēs un viņa labuma dēļ (*argumenti ex contrario* pēc 2330. p.).

d. Šis patiesās intereses prezumētas saskaņā ar tādiem apstākļiem, kuros varētu pieņemt pārstāvamā gribu (uzdevumu, salīdz. 2341. p.).

e. Ņemot vērā visu teikto, saprotams, ka neuzdotā lietvedība prezumē uzdevumu (lietveža statuss līdzīgs uzdevumaņēmēja statusam, kvazi uzdevums).

2. a. Lietveža statuss ir uzdevumaņēmēja statuss, attiecībā uz tām lietām, kuras viņš iesācis vest un kuras tam jāpabeidz (2332. p.). Lietvedim jāpārzina uzņemtās lietas ar vislielāko rūpību (2333. p.), tādēļ tikai izņēmuma gadījumā, kad lietvedība bijusi uzsākta ļoti spaidīgos apstākļos, viņš atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību (2333. p. 2. d.). Viņam jāatbild pat par nejaušu zaudējumu, ko viņš ar lietvedību nodarījis: 1) ja viņš darbojas pretēji noteiktam pārstāvamā aizliegumam; 2) ja viņš uzsāk jaunu lietu, pretēji pārstāvamā darbības raksturam; 3) ja viņš pēc līguma ar trešo personu noteikti uzņemas nest risku (2333. p. 3. d.).

b. Lietvedim ir tiesība prasīt savu lietvedības izdevumu atlīdzību (izņēm. 2334., 2330. p.).

c. Viņš var uzdot lietvedību citam, bet atbild par neuzmanību izvēlē (2335. p.). Ja lietvedībā piedalās vairākas personas, tad katra atbild tikai par savu daļu (2336. p.).

d. Lietvedim jādod norēķins (2337. p.). Šis norēķināšanās pienākums regulēts ar speciāliem noteikumiem 2343.–2346. p. (skat. tālāk).

3. Pārstāvamā statuss ir līdzīgs uzdevuma devēja statusam, izņemot lietvedības uzdevumu, kas neuzdotās lietvedības gadījumā trūkst.

Pārstāvamam viņa lietu vešanai taisītie izdevumi, ciktāl tie bijuši nepieciešami, jāatlīdzina lietvedim līdz ar procentiem, neatkarīgi no tā, vai lietvedība viņam nesusi kādu labumu vai ne (2339., 2340. p.). Viņam jāatsvabina lietvedis no pienākumiem un nastām, ko tas uzņēmies pārstāvamā interesēs (2339. p. 2. d.). Šajā gadījumā pārstāvamā attiecībās pret trešām personām piemērojami vispārējie vietniecības noteikumi (2342. p.), citiem vārdiem, lietvedis atbild kā netiešais pilnvarnieks.

4. Neuzdotās lietvedības izcelšanās un izbeigšanās veidi ir līdzīgi uzdevuma līguma izcelšanās un izbeigšanās veidiem, bet pastāv arī atšķirības: a) neuzdotās lietvedības, kā kvazi līguma izcelšanās ir saistīta ar lietveža darbību (tiesisks fakts), kas prezumē viņa gribu (*animus*, salīdz. 2341. p.); b) lietvedība kā tāda izbeidzas ar: 1) apstiprinājumu (*ratihabitio*, skat. iepriekš 2329. p.), vai pārstāvamā aizliegumu lietvedību turpināt, 2) ar lietvedības izpildījumu, bet tikai pēc norēķināšanās (2345. p.). Norēķinam jāizgatavo sīks saraksts par visiem ieņēmumiem un izdevumiem, pieliekot pierādījumu (2343. un 2344. p.). Ja lietvedis vispār atsvabināts no pienākuma dot norēķinu, tad no tā neizriet, ka tas būtu atsvabināts arī no atbildības par ļaunprātīgu darbību pārvaldībā (2345. p.). Pieņemts un pienācīgi kvitēts norēķins pasargā norēķina devēju pret jebkādām turpmākām prasībām. Ja kvitētā norēķinā vēlāk izrādās rēķina kļūda un ja lieta vēl nav bijusi izšķirta ar spēkā nākušu tiesas spriedumu vai izlīgumu, tad var prasīt minētās kļūdas izlabošanu (2346. p.). Šis lietveža norēķināšanās pienākums vispār līdzīgs uzdevuma ņēmēja norēķināšanās pienākumam (2343. p.).

OTRĀ NODAĻA

Svešu lietu un sevišķi kapitāla lietošana

28. Nomas un īres līgums

1. Mēs esam apskatījuši cilvēka spēku izlietošanu darba laukā īstā un plašākā nozīmē, kā arī atsevišķā (uzticības) plāksnē (pirmā nodaļa); tagad apskatīsim lietu lietošanas līgumus (otrā nodaļa). Vispirms jāievēro, ka lietu lietošana normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā organizēta divējādi: 1) kā svešu lietu lietošana lietu tiesības un 2) kā svešu lietu lietošana saistību tiesības. Atšķirība starp šīm abām svešu lietu lietošanas tiesībām ir liela. Pirmajā gadījumā svešu lietu lietošana ir absolūta, otrā gadījumā – relatīva, t. i., lietotājs nevar izlietot lietu neatkarīgi no sava kontrahenta, tādēļ viņa lietošana nav tieša (kā lietu tiesībās), bet tikai netieša – caur savu kontrahentu. Personālservitūts ir svešas lietas tieša, absolūta lietošana divās formās: 1) *usus* (tikai lietošana), 2) un *usufructus* (ne tikai lietošana, bet arī augļu iegūšana, 1190. p.). Saistību tiesību svešu lietu lietošanā arī ir divējāda: 1) tikai svešu lietu lietošana – īre, un 2) svešu lietu lietošana ar tiesību iegūt augļus – noma. Shematiski:

Svešu lietu lietošana

Lietu tiesībās:

- 1) *usus*,
- 2) *usufructus*,

Saistību tiesībās:

- 1) īre,
- 2) noma.

2. Bet pēc kodeksa nomas un īres līguma jēdzienā ietilpināti abi veidi, tādēļ stingri juridiski nav atšķirības starp īri un nomu. Sakarā ar to iztulkojot jāņem vērā, ka kodeksā runa ir ne par diviem līgumiem, bet par vienu – nomas un īres līgumu. Civillikums nosaka, ka noma vai īre ir līgums (skat. 2112. p., 2119. p. u. c.). Ja nomas vai īres līgums ir viens līgums, tad terminoloģijas atšķirība juridiski nav būtiska.

3. Pēc legālās definīcijas noma vai īre ir: a) līgums, ar ko b) viena puse (iznomātājs vai izīrētājs), 2115. p. c) piešķir vai apsola otrai (nomniekam vai īrniekam, 2141. p. d) par zināmu nomas vai īres maksu e) kādas lietas lietošanu (2112. p.).

a. Noma vai īre ir uz savstarpējas vienošanās pamata radīts saistību tiesību mantiska rakstura līgums (2124. p., 2125. p.).

b. Lietas iznomātājam vai izīrētājam nav jābūt tās īpašniekam (2115. p.).

Bez tam, ar iznomātāja vai izīrētāja piekrišanu nomnieks vai īrnieks var savu nomāto vai īrēto lietu nodot citam, t. i., var savukārt būt iznomātājs vai izīrētājs (2115. p.).

c. Iznomātājs vai izīrētājs var būt katrs, kam pieder lietošanas tiesība (2115. p.), tā arī nomnieks vai īrnieks var savukārt lietu iznomāt vai izīrēt tālāk (2117. p. un 2116. p.).

d. Maksa ir līguma būtisks elements (2124. p.), tādēļ nomas vai īres līgums ir divpusīgs līgums, pie tam tas ir līgums ar atlīdzību (ekvivalentu). Nomās vai īres maksai jābūt: 1) patiesai atlīdzībai par lietas lietošanu (2122. p. salīdz. 2123. p. un skat. 2017. p.), bet nomas vai īres maksa var būt noteikta kā naudā, tā arī citās atvietojamās lietās (2119. p.). Salīdzinot pirkuma un nomas vai īres maksu, mēs redzam shematiski:

Pirkums

Maksa:

1. tikai nauda (*pecunia numerata*),
2. patiesa (*pretium verum*),
3. noteikta (*pretium certum*).

Noma vai īre

Maksa:

1. nauda, kā arī citas atvietojamās lietas,
2. patiesa,
3. noteikta.

e. Lietošanas priekšmets (arī līguma būtisks elements, 2124. p.) var būt: 1) ķermeniska vai 2) bezķermeniska lieta (tiesība), ko nav aizliegts atsavināt (2113. p. 2. d.), bet 3) nedrīkst būt sava paša lieta (izņēm. skat. 2114. p.). Reālservitūtus drīkst iznomāt tikai kopā ar valdošo nekustamo īpašumu (2113. p.). Beidzot, ja ir iznomāta visa lauku zemes vienība, tad ar to jāsaprot – ja nav nolīgts citādi – arī visi tās piederumi (2118. p.).

4. Nomās vai īres līguma veidi ir šādi: 1) apakšnoma vai apakšīre (2115.–2117. p.), 2) lauku saimniecību noma (2157.–2164. p.), 3) telpu īre (2112. p. piezīme), un bez tam 4) nomas vai īres līgums ar dažādiem blakus noteikumiem, kuriem piemērojami noteikumi par pirkuma līguma blakus līgumiem (2127. p., 2047. p. un turpm. p.).

5. Normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā) svešu lietu lietošanai saistību tiesībās ir svarīga nozīme. Kā darba līgums istā un plašākā nozīmē, tā arī atsevišķā plāksnē, ir privātās dzīves un saimniecības pamata institūti, tāpēc sevišķi jāanalizē pušu statusi, kas izriet no nomas vai īres līguma (skat. 29.).

29. Nomās vai īres līguma pušu statusi (statika)

I. Iznomātāja vai izīrētāja statuss

1. a. Pirmkārt, lietas iznomātājam vai izīrētājam jānodod lieta ar visiem tās piederumiem (2134. p.) nomniekam vai īrniekam; viņam jādod iespēja

(salīdz. 2134. p.) to lietot un nomniekam ievākt no tās augļus. Nomnieks vai īrnieks ir lietas turētājs (2130. p.). Ja lietai izrādās tādi trūkumi, kuri uzmanīgam iznomātājam vai izīrētājam nevarētu palikt apslēpti, tad viņam pilnīgi jāatlīdzina zaudējumi, kas no tā radušies nomniekam vai īrniekam (2135. p.).

b. Iznomātājs vai izīrētājs: 1) nedrīkst ne pats traucēt lietas un tās augļu lietošanu, 2) ne atļaut citiem īrnieku vai nomnieku traucēt vai izstumt (2131.–2133. p.).

c. Ja kāds noliktavā izīrē tikai dažas telpas, bet visu noliktavu atstāj aiz savas atslēgas, tad viņš atbild īrniekam par apsardzību.

2. a. Attiecībā uz īres vai nomas maksas nolaidumu skat. 2136. p. un proti: ja aprobežojums vai kavējums lietas lietošanā notiek tikai nejauši, bez iznomātāja vai izīrētāja vainas, tad viņam gan nav jāatlīdzina otrai pusei zaudējumi, tomēr samērīgi jānolaiž nomas vai īres maksa (2147. p. un turpm. p.). Bet ja traucējumi un kavējumi lietas lietošanā pastāv tikai īsu laiku un ir cēlušies izdarot lietai nepieciešamus izlabojumus, viņš ir atsvabināts pat no minētās īres vai nomas maksas nolaiduma (2136. p.).

b. Attiecībā uz nastām, apgrūtinājumiem un izdevumiem skat. 2137.–2140. p., kas regulēti saskaņā ar vispārējām normām.

Apvienojot visu teikto, mēs redzam, ka iznomātājam vai izīrētājam ir īpašnieka – valdītāja statuss, jo viņš dod savu lietu pēc līguma citai personai lietošanai uz saistību tiesību pamata, turpretī nomniekam vai īrniekam ir tikai turētāja statuss (2130. p. 2. d.).

II. Nomnieka vai īrnieka statuss

1. a. Nomnieks vai īrnieks ir svešas lietas lietotājs (turētājs – 2130. p. 2. d.) par atlīdzību (maksu, cenu) saistību tiesību sfērā. Tādēļ viņam jāsamaksā nomas vai īres maksa līgumā noteiktos termiņos; novilcinot maksājumus, viņam jāmaksā nokavējuma procenti (2141. p.). Ja līgumā nav noteikti maksas termiņi, tad nomas vai īres maksa maksājama pēc sekojošas tabeles:

Līgumos, kas noslēgti uz gadu vai ilgāku laiku –
par katru pusgadu uz priekšu (2142. p.).

Citos gadījumos – tikai pēc lietošanas laika notecējuma (2142. p.).

Īrējot pilsētu nekustamus īpašumus pa mēnešiem –
par visu mēnesi uz priekšu (2143. p.).

Īrējot pilsētu nekustamus īpašumus uz nenoteiktu īsu laiku – dodama tikai rokasnauda (2143. p.).

Ja nomnieks vai īrnieks patvaļīgi atteicas no nomas vai īres pirms līgumā noteiktā laika –

var prasīt tūlīn izmaksāt nomas vai īres naudas samaksu (2144. p.).

Ja nomas vai īres priekšlaicīgai izbeigšanai ir likumīgs pamats –

jāmaksā tūlīn, bet tikai par patieso nomas vai īres laiku (2144.).

b. Nomniekam vai īrniekam nav jāmaksā vairāk par norunāto nomas vai īres maksu, pat arī tad, ja viņš no nomas vai īres priekšmeta būtu ieguvis necerēti lielu peļņu (2145. p.).

Nomas vai īres maksa jāsamaksā pilnīgi, kaut arī nomnieks vai īrnieks aiz paša vainas nebūtu izlietojis visus nomātā vai īrētā priekšmeta labumus, ja vien iznomātājs vai izīrētājs nav šo priekšmetu no jauna iznomājis vai izīrējis citam; šādā gadījumā nomniekam vai īrniekam jāsedz tikai varbūtējais iztrūkums (2146. p.).

c. Pienākums maksāt nomas vai īres maksu atkrīt un jau samaksātie maksājumi jādod atpakaļ, – viens un otrs pilnīgi vai daļai – ja maksājamā vai īrējamā lieta palikusi nelietota tāda notikuma dēļ, kuram nav devis iemeslu nomnieks vai īrnieks un kurš noticis bez viņa vainas. Pie tādiem notikumiem pieder gadījumi, kas tieši norādīti 2147. pantā, un proti: 1) kad lieta nejauši iet bojā, 2) kad nepārvaramas varas dēļ viņš zaudē iespēju lietu lietot, 3) kad ierobežota lietas svarīgāko daļu lietošana, 4) kad, nomājot zemi, nomnieks sakarā ar nepārvaramu varu pilnīgi vai vismaz ievērojamā mērā zaudējis augļus. Visos šajos gadījumos risku (2147. p.) nes iznomātājs vai izīrētājs, bet šie gadījumi aprobežoti ar sekojošiem nosacījumiem, un proti, ir nepieciešams: 1) ka zaudējums bijis nenovēršams un nav cēlies no iznomātās lietas dabiskām sliktām īpašībām, 2) ka uz vairākiem gadiem noslēgtā nomā viena gada nesaņemto ienākumu nesedz pārējo gadu bagātīgais pārpalikums, 3) ka īrnieks vai nomnieks nav noteikti uzņēmis risku (2148. p.). Protams, ja lietu iznomājuši vai izīrējuši vairāki īpašnieki kopīgi, tad nomas vai īres maksas nolaidums, ko izdarījis kāds no viņiem pretēji līgumam un bez likumiska pamata (2147. p.), pārējos nesaista (2149. p.).

2. Nomniekam un īrniekam jālieto nomas un īres priekšmets: 1) kārtīgi un saimniecīgi, 2) atbilstoši līguma mērķiem (2150. p., 2151. p.).

3. Pēc nomas vai īres izbeigšanās nomniekam vai īrniekam jāatdod atpakaļ iznomātā vai izīrētā lieta ar visiem tās piederumiem, cik iespējams labā stāvoklī (2152. p., salīdz. 2153. un 2154. p.).

4. Ja nomniekam vai īrniekam ar līgumu uzlikts par pienākumu izdarīt lietai kādus uzlabojumus, tad no viņa var prasīt šī pienākuma izpildīšanu jau pirms nomas vai īres izbeigšanās (2156. p.).

III. Lauku saimniecību nomnieku sevišķais statuss

1. Lauku saimniecībai ir liela loma nomnieka dzīvē, tādēļ saprotams, ka kodeksā ir dotas speciālas normas, kas regulē šo institūtu. Lauku saimniecības līguma būtiskie elementi: 1) subjekts – lauku saimnieks, 2) objekts – lauku saimniecība kā vienība, 3) nomas līgums, t. i., šajā gadījumā nevar runāt par īres līgumu, 4) nomas līguma veids. Sakarā ar šo pēdējo būtisko elementu lauku saimniecības nomas līgumam piemērojamas visas nomas līguma kā *gens normas*, cik tālu tās nerunā preti speciālajām normām.

b. Starp šīm speciālajām normām jāievēro iznomātāja kontroles tiesība, un proti, tiesība ik gadus pārbaudīt nomnieka pārvaldību (2158. p.). Tas nozīmē, ka nomnieks nomātajā saimniecībā, sevišķi attiecībā uz saimniecības sistēmas ievērošanu, atkarīgs no iznomātāja (2159. p.). Sakarā ar to pastāv speciālas normas, kas prasa iznomātāja piekrišanu (2159. p. 2. d.) un vispār regulē malkas pārdošanu (2160. p.), salmu, mēslu izvešanu no saimniecības (2161. p.), ēku labošanu (2162. p.).

2. Lauku saimniecības nomnieks ir turētājs, un tādēļ par katru robežu un tiesību aizskārumu viņam nekavējoties jāpaziņo saimniecības iznomātājam (2157. p.), bet, ja nav norunāts citādi, valsts un pašvaldības kļaušas pilda nomnieks (2163. p.).

3. Nomnieka statuss līguma izbeigšanās gadījumā ir normēts 2164. pantā attiecībā uz sējumu atdošanu (2164. p. 1.–2. d.). Par nolaistiem tīrumiem nomnieks atbild samērā ar pēdējo sešu gadu vidējo ievākšanu (2164. p. 2. d.).

4. Par nekustama īpašuma nomas vai īres līguma izbeigšanos, kas slēgts uz nenoteiktu laiku, skat. 2166. p. Visā visumā lauku saimniecību nomas līgumā izpaužas tā pati ideja, kas graudniecības līgumā (2196. p., 2204. p.) – t. i., iznomātāja saimniecības kontroles ideja.

Bez tam jāņem vērā, ka vispār visos nomas un īres līgumos izpaužas arī taisnības ideja, sevišķi attiecībā uz lietas glabāšanu (2128. p.) sakarā ar lietas substanci. Lietošana paredz, ka lietas substance nedrīkst būt aizskarta. Šis taisnības princips izlīdzina abu pušu ļaunprātību un neuzmanību (2128. p.). Beidzot, par zaudējumiem, ko nodarījušas trešās personas, viena puse atbild otrai tikai tad, kad viņa pati, pretēji līgumam, devusi iespēju šo zaudējumu nodarīt, vai kad viņam bijuši līdzekļi to novērst (2128. p. un 2129. p. – ģenerālas normas).

30. Nomas un īres līguma izcelšanās un izbeigšanās (dinamika)

I. Izcelšanās

1. Tiklīdz abas puses vienojas par nomas un īres līguma būtiskām sastāvdaļām, t. i., par priekšmetu un maksu, līgums uzskatāms par noslēgtu (2124. p.), skat. tuvāk 28.

2. Līguma forma ir brīva (2125. p.), bet līgums var būt nodrošināts ar ierakstu publiskās zemes grāmatās (*jus ad rem*).

3. Līdzēji var pievienot galvenam līgumam arī visādus blakus noteikumus (2127. p.).

II. Izbeigšanās

1. a. Saprotams, ka nomas vai īres līgums, kas aprobežots tikai ar pārejošu mērķi vai ar noteiktu termiņu, izbeidzas, kad sasniegts mērķis vai notecējis termiņš (2165. p.).

b. Uz nenoteiktu laiku noslēgts nekustama īpašuma nomas vai īres līgums izbeidzas, ja nav norunāts citādi, tikai pēc iepriekšēja sešu mēnešu uzteikuma, ko katra puse var izdarīt pēc savas gribas (2166. p., salīdz. 2167. p.).

c. Īres līgums uz nenoteiktu laiku, ar mēneša vai nedēļas īres maksu, izbeidzas, uzteicot mēnesi vai nedēļu iepriekš (tas pats pants, sal. 2167. p.).

d. Nomas un īres līgumi izbeidzas paši no sevis arī pirms termiņa notecējuma: 1) kad iznomātā vai izīrētā lieta iet bojā, 2) kad izbeidzas tiesība, kas iznomātājam vai izīrētājam piederējusi uz līguma priekšmetu, bet ja viņš ir noklusējis par to, ka tiesība rīkoties ar lietu viņam piederējusi tikai uz zināmu laiku, viņš labticīgam nomniekam vai īrniekam atbild par viltu, 3) kad tiesības sakrīt, t. i., kad nomnieks vai īrnieks iegūst iznomāto vai izīrēto lietu par īpašumu (2168. p.).

e. Kodeksā paredzēts vēl speciāls līguma izbeigšanās kāzuss, kas praktiski ļoti svarīgs – skat. 2169. pantu, kurā runāts par vīru, kas iznomājis vai izīrējis sievas nekustamu īpašumu un pēc tam zaudējis viņam kā vīram piešķirtās tiesības. Šajā gadījumā līgums izbeidzas, ja sieva rakstiski nav piekritusi tādai iznomāšanai vai izīrēšanai, bet nomniekam vai īrniekam dodams zināms laiks īres vai nomas priekšmeta atdošanai (2169. p.).

2. Līguma slēdzējām pusēm pieder arī vienpusīgas atkāpšanās tiesība. Katrs līdzējs var vienpusīgi atkāpties no līguma, ja ir radies pārmērīgs zaudējums, pie kam ir spēkā tie paši noteikumi, kas pirkuma līgumā (2170. p.).

3. Tiesība prasīt vienpusīgi līguma atcelšanu var būt izlietota tikai noteiktos gadījumos:

a. Iznomātājam vai izīrētājam ir šāda tiesība vienpusīgi prasīt līguma atcelšanu:

1) ja nomas vai īres maksa nav samaksāta līgumiskā termiņā, vai, ja tāds nav noteikts, likumiskā termiņā (skat. 2166. p.); tomēr šī nokavējuma sekas var novērst, piedāvājot samaksu, iekām celta līguma atcēluma prasība; 2) ja iznomātājam vai izīrētājam rodas neparedzēta nepieciešamība lietu pašam lietot; 3) ja nomnieks vai īrnieks bojā lietu, to nekārtīgi vai līgumam pretēji

lietojot; 4) ja nomas vai īres priekšmets prasa neatliekamus un tik lielus izlabojumus, ka nav iespējams atstāt līgumu spēkā, pie kam šajā gadījumā izliekamais nomnieks vai īrnieks nevar prasīt no iznomātāja vai izīrētāja nekādu zaudējumu atlīdzību; bet ja izlabojums nav bijis nepieciešams, tad nomniekam vai īrniekam ir tiesība prasīt, lai viņam atlīdzina visus zaudējumus; 5) ja nomnieks nomāto nekustamo īpašumu bez iznomātāja piekrišanas iznomā tālāk (2171. p.). Kaut gan pēdējā gadījumā 2171. pantā runāts tikai par nomnieku, tomēr jāiztulko tas arī attiecībā uz īrnieku, jo 2171. panta 5. punktā ir aizrādījums uz 2115. pantu. Attiecībā uz Senāta praksi, sk. senatora O. Ozoliņa, Senāta civildepartamenta praksi 1939. gadā (TMW, Nr. 2. 1940. g.) 225. lpp., kur teikts: pēc CL 2171. p. 1. pkt., nokavējuma sekas var novērst, piedāvājot nomas vai īres maksu, iekams celta līguma atcēluma prasība. Senāts paskaidro, ka pretstatā ar lik. par telpu īri 34. p. CL 2171. p. 1. pkt. neparedz nokavējumu seku novēršanu ar depozīciju tiesā pirms prasības celšanas; šāda depozīcija nav piedāvājums, par kādu runā CL 2171. p. 1. pkt., (CKD 39/341). Senāts vēl norādījis, ka CL 2171. p. 1. pkt. attiecas vienīgi uz gadījumu, kad termiņš nomas vai īres naudas samaksai ir jau notecējis un nokavējums iestājies, kādēļ prasības par izlikšanu, kas celtas pēdējā īres maksāšanas termiņa dienā, ir atzīstamas par priekšlaicīgām (CKD 39/300), un tālāk: pēc CL 2174. p., īpašuma ieguvējam jāievēro nomas vai īres līgums tikai tad, ja tas ierakstīts zemes grāmatās. Senāts ir paskaidrojis, uz Latg. CL 521. p. pamata bijušam īpašniekam saistošais nomas līgums vairs nav saistošs jaunam īpašniekam, kas *imobili* ieguvis pēc jaunā Civillikuma spēkā stāšanās; tas būtu saistošs tad, ja būtu ierakstīts zemes grāmatās (CKD 39/368).

b. Nomniekam vai īrniekam pieder tiesība vienpusīgi prasīt līguma atcelšanu (2172. p.):

1) ja iznomātājs vai izīrētājs novilcina lietas nodošanu, 2) vajadzīgo izlabojumu neizdarišanas gadījumā, 3) ja namā, kurā irēts dzīvoklis, nepieciešami izdarīt būvdarbus, kuriem turpinoties, ievērojama daļa no dzīvokļa kļūst nederīga apdzīvei vai pat rodas vajadzība pāriet uz kādu laiku citā dzīvoklī, 4) ja līguma priekšmetam ir veselībai kaitīgas īpašības. Pēdējais pamats sevišķi svarīgs no personisko tiesību viedokļa. Sprotams, ka izejot no taisnības principa, vienpusīgas atkāpšanās tiesība prasa paziņojumu, lai dotu otrai pusei vajadzīgo laiku (skat. 2173. p.).

4. Saskaņā ar tēzi: *Kauf bricht Miete*, nomas vai īres priekšmeta atsavinājuma gadījumā jaunais ieguvējs nav saistīts ar nomas vai īres līgumu, ja līgums nav ierakstīts zemes grāmatās (2174. p., 2176. p.), vai ja nav jaunā ieguvēja piekrišanas. Bet, ja jaunais ieguvējs vēlas līgumu atstāt spēkā, tad atsavinājums nedod nomniekam vai īrniekam tiesību atteikties no tā (2175. p.).

5. Attiecībā uz konkursu, skat. 2176. p. un 2177. p.

31. Telpu īre

Ar telpu īri jāsaprot speciāls īres līguma veids, kas radīts jaunākos laikos.

Telpu īres līguma priekšmets ir telpas, tādēļ te var runāt par dzīvokļu tiesībām, kas netieši attiecas uz personisko sfēru, jo dzīvoklī rit cilvēka dzīve. Dzīvokļu jautājums var sarežģīties, ja cilvēks meklē dzīvokli, bet dzīvokļu trūkuma dēļ to neatrod. Šādos sarežģījumu laikos telpu īri aprobežo, ievērojot sabiedriskās intereses, un telpu īres tiesība iegūst ne vien privātu, bet arī publisku tiesību raksturu. Šis līgums pēc sava rakstura ir speciāls līgums, kura spēku nevar iztulkot paplašināti.

1. Kā īres veids, telpu īres līgums regulēts pēc īres līguma normām, ciktāl tās nerunā pretim speciāla likuma noteikumiem:

a. Šā līguma priekšmets ir telpas un sevišķi dzīvoklis. Pēc 1936. g. 7. augusta likuma, 1924. gada likums par telpu īri attiecas tagad vienīgi uz Rīgas pilsētu un arī tikai uz dzīvokļiem (ieskaitot istabas un gultas vietas ar vai bez piederumiem), kuru istabu skaits, nerēķinot apkalpotāju istabu, 1936. g. 1. jūlijā nepārsniedza trīs istabas. Likumam vēl pakļautas telpas, ko īrē savām tiešām vajadzībām izglītības, audzināšanas un labdarības iestādes, slimnīcas, slimo kases un bezpeļņas rakstura biedrības un organizācijas.

b. Īres maksu zināmi likuma pārgrozījumi (V. V. 268/39) aprobežo: īres maksu bez īrnieka piekrišanas nevar paaugstināt pāri tam apmēram, kāds bijis 1937. g. 1. decembrī.

c. Attiecībā uz centrālo apkurināšanu (sk. lik. no 1930. g. 10. augusta, V. V., Nr. 183) jautājuma kārtošana starp īrniekiem un namsaimniekiem nodota inspektora pārziņā.

2. Iepriekšējie pārgrozījumi attiecas uz 1924. g. 16. jūnija izdoto likumu par telpu īri (V. V. 24/133), kas ar dažādiem grozījumiem un papildinājumiem spēkā vēl līdz šim.

3. Kopš 1934. gada 1924. g. likums par telpu īri pakāpeniski mikstināts; sk. tuvāk Kreicberga – Jaunākie grozījumi likumā par telpu īri (TMV 1940. g. Nr. 1, 59. lpp.) un senatora P. Leitāna komentāru – Nomas un īres likums civillikumā (Rīgā, 1939. g.). Speciāli telpu īres likumi pastāv ne tikai Latvijā, bet gandrīz visā Eiropā, kas izskaidrojams ar pēckara apstākļiem; šis likumdošanas princips ir īpašuma lielāki vai mazāki ierobežojumi. Saskaņā ar to tiek organizēta speciāla tiesa un sevišķa inspekcijas kontrole.

32. Patapinājums

1. Patapinājums ir līgums, ar kuru kādam nodod lietu bez atlīdzības, bet

noteiktai lietošanai, ar nosacījumu atdot to pašu lietu (kustamu vai nekustamu; 1947. p., 1948. p.). Patapinājuma ideja ir svešu lietu lietošanas ideja saistību tiesību plāksnē, t. i., tā pati ideja, kas izpaužas nomas vai īres līgumā, bet atšķirībā no pēdējā, patapinājumu raksturo bezatlīdzības lietošana. Patapinātājs, tāpat kā nomnieks vai īrnieks, ir turētājs (1950. p., 1967. p.). Vispār, pušu statusi patapinājumā (1952.–1967. p.) sakrīt ar pušu statusiem nomā vai īrē, pastāvot gan dažām atšķirībām, proti, attiecībā uz atlīdzības elementu, kas raksturo nomas vai īres līgumu. Kodeksā nav patapinājuma līguma dinamisko normu, tādēļ tam jāpiemēro vispārējie līgumu izcelšanās un izbeigšanās principi.

Šim līgumam kā svešu lietu lietošanas līgumam ir personisks raksturs tajā ziņā, ka nodot lietu citam lietot patapinājumaņēmējs nedrīkst (1952. p.). Šāda tālāknodešana var būt par iemeslu līguma izbeigšanai. Ja patapinātā lieta bojāta vai gājusi bojā neatļautas lietošanas vai tās atdošanas nokavējuma dēļ, tad patapinājumaņēmējs atbild arī par risku (1956. p.).

2. Pastāv arī vēl speciāli patapinājuma veidi, kas normēti 1957. pantā, un proti, ja patapinājuma līgums noslēgts abām pusēm par labu, tad patapinājumaņēmējs atbild tikai par *culpa ir concreto*. Bet ja darījuma mērķis ir vienīgi patapinātāja labums (otrs veids), tad patapinājumaņēmējs atbild tikai par ļaunu nolūku un rupju neuzmanību (tas pats pants). Trešais veids: patapinājums kā solidāru saistību līgums pēc likuma (1958. p.).

3. Attiecībā uz trešām personām skat. 1962. p., salīdz. 1065. p.

33. Sveša kapitāla lietošana (aizdevums)

1. Pēc ģenerālās normas darba līgumos ir prezumēta atlīdzība (2181. p.) kā ekvivalents, galvenā kārtā naudā (maksa), ko darbinieks saņem pēc darba izpildīšanas, bet pēc ģenerālās normas persona var arī dabūt naudu, noslēdzot aizdevuma līgumu; tādēļ aizdevums ir otrs naudas iegūšanas avots. Šis avots pastāvēja jau senos laikos un dažādās formās, sakarā ar aizņēmēja dažādo atbildību: a) personisko (*Haftung*) un mantisko (*debitum*) un parāds, *Schuld*). Šī pēdējā forma raksturo tagadnes civiltiesības.

1. Aizdevuma mērķis – izlietot svešu naudu (vispār atvietojamās lietas), tādēļ aizņēmējs kļūst par šīs naudas īpašnieku. Tāpēc jāizšķir aizdevuma līguma divējādā daba: 1) svešu atvietojamu lietu lietošana, un 2) īpašuma iegūšana. Īstā daba ir pirmā, jo aizņēmējam ir pienākums atdot saņemto tādā pašā daudzumā un tādas pašas šķiras un labuma lietās (1934. p.). Sakarā ar to šī īpašuma iegūšana ir tikai juridiska forma, kas pastāv atvietojamu lietu lietošanas dēļ aizdevuma gadījumā. Ņemot to vērā, mēs redzam, ka svešas atvietojamās lietas (844. p.), resp. naudas lietošana ir vispār lietošanas veids;

otrs lietošanas veids – patapinājums, pēc kura lietotājam ir pienākums atdot to pašu lietu (1947. p.).

Salīdzināsim aizdevuma un patapinājuma līgumus šādas tabulas veidā:

Aizdevuma līgums	Patapinājuma līgums
Elementi:	Elementi:
1) priekšmets-nauda (atvietojava lieta),	1) priekšmets – neatvietojava lieta (individuāla),
2) pienākums atdot citu lietu (šķiras lietu, ģenerālisku),	2) pienākums atdot to pašu lietu (individuālu),
3) konstrukcija-īpašums.	3) konstrukcija – turējums (<i>detentio</i>).

Pēc kodeksa (1947. p.) patapinājums ir nosaukts arī par lietošanas aizdevumu, kas paredz lietas aizdevumu īpašumā, bet termins «lietošanas aizdevums» nav labs, jo aizdevums pēc savas īstās būtības vispār jau paredz svešas atvietošanas lietas lietošanu. Tādēļ aizdevums nav viens institūts (*genus*) ar tā diviem veidiem: aizdevumu šaurākā nozīmē un patapinājumu, bet tie ir divi patstāvīgi institūti. Nauda kā aizdevuma līguma priekšmets ir kapitāls – atvietojava lieta speciālā juridiskā nozīmē.

1. Ar aizdevuma līgumu jāsaprot: a) zināma daudzuma atvietojamu lietu (kapitāla), b) nodošana īpašumā, c) ar pienākumu atdot saņemto, d) tādā daudzumā un tādā pašas šķiras un labuma lietās (1934. p.). No šīs legālās definīcijas izriet sekojošie būtiskie elementi:

a. Priekšmets – noteikts daudzums (atvietošanas lietas, nauda, kapitāls).

b. Šī daudzuma nodošana īpašumā (1934. p., salīdz. 1941. p. – 1942. p.), bez kā nav aizdevuma (reāls līgums, *re obligatur*). Tādēļ tikai apsolījums nodot noteiktu daudzumu nav aizdevums, bet iepriekšējs līgums nodibināt aizdevumu (*pactum de mutuo dando*, 1935. p.).

c. Sakarā ar to aizdevums kā reāls līgums ir vienpusīgs, t. i., ar šo līgumu ir nodibināts tikai vienas puses (aizņēmēja) pienākums. Beidzot, vienošanās nav būtisks elements, bet nodošana. Saprotams, nodošana paredz vienošanos (nodoms – *animus mutandi*, 1940. p.), bet neraugoties uz to, vienošanās formāli nav aizdevuma izcelšanās būtiskais elements, bet tikai *causa*.

d. No šī vienpusīgā aizdevuma līguma izriet aizņēmēja pienākums, kas izteicās kā darbība dot atpakaļ aizņemto lietu (*genus*), bet ne to pašu (individuālo) lietu.

2. Aizņēmēja statuss ir īpašnieka statuss, bet saistīts ar pienākumu atdot tādu pašu summu vai tādu pašu daudzumu, kādu viņš saņēmis (1943. p.).

a. Ja aizdotās atvietojamās lietas (vai vērtspapīri), izņemot naudu, jāatdod

naudā, tad pie tam jārēķina tās tirgus cenas, kas bijušas aizdevuma nodošanas laikā (1944. p.).

b. Ja aizdevums jāatdod pēc uzteikuma, tad termiņš aprēķināms no tās dienas, kad uzteikums paziņots parādniekam. Bet, kad uzteikuma termiņš nav noteikts, tad tas pieņemams sešus mēnešus (1945. p.).

c. Aizdevums prezumēts kā bezatlīdzības līgums, t. i., bez procentiem (1943. p. 1. d.). No šī viedokļa aizņēmēja statuss ir labs. Bet, saprotams, aizņēmējam norunātie procenti (nejauša līguma sastāvdaļā) jāmaksā (1946. p.); ja nav norunāti procentu izmaksāšanas termiņi, tad tie dodami ik gadus, aizdevuma nodošanas dienā, par notecējušo gadu, bet aizdevumiem uz īsāku termiņu nekā gadu – reizē ar kapitāla atmaksu (1946. p. 2. d.).

d. Neatkarīgi no tā, vai procenti bijuši norunāti vai ne, ja aizņēmējs pieļāvis nokavējumu, viņam jāmaksā likumiskie procenti (1946. p. 1. d., salīdz. 1652. p. 3. d.), ja nav norunāti šajā gadījumā citi procentu apmēri.

e. Attiecībā uz aizdevuma saistošo spēku sakarā ar procentiem skat. 1946. p. 3. d. un 1767. p., un skat. vispār procentus (1753. p. – 1769. p., 5.).

3. Aizdevuma a) izcelšanās un b) izbeigšanās:

a. Aizdevums pēc savas izcelšanās ir naudas nodošana (reāls līgums), pie kam aizdevējam jābūt īpašniekam (1936. p., izņēmums – 1937. p., salīdz. agrāko Civillikumu 3650. p.). Tālāk aizņēmējam jābūt rīcības spējīgam, citādi aizdevums nav spēkā, tomēr aizdevējs var prasīt atpakaļ visu to, kas patiesi izlietots aizņēmējam par labu (1939. p.).

b. Aizdevums izbeidzas ar aizdotā atdošanu un ar citiem saistību tiesību izbeigšanās veidiem. Vispār attiecībā 1) uz samaksas pierādījumiem skat. 1838. p. – 1841. p., un 2) samaksas sekām – 1842.–1844. p.

TREŠĀ NODAĻA

Lietu atsavinājuma līgumi

I

LIETU ATSAVINĀJUMA LĪGUMI AR ATLĪDZĪBU

34. Pirkuma līgums

I. Tagadnes normatīvā civiltiesiskā sabiedrība balstās uz darba dalīšanu. Tāpēc nauda ir pārdevuma jeb pirkuma līgumā nepieciešamais ekvivalents.

1. Pirkums ir: a) līgums, ar ko b) pārdevējs apsola pircējam atdot zināmu lietu vai tiesību, un c) pircējs apsola pārdevējam norunātās naudas summas samaksu.

a. Tādā kārtā pirkums (pārdevums) ir divpusīgs līgums, jo katrai pusei ir sava tiesība un savs pienākums (darbība). Tas nozīmē, ka kreditors ir reizē parādnieks un parādnieks ir reizē kreditors, jo šajā līgumā ir divi savstarpēji saistīti apsoliņumi (*sinallagma*).

b. Pārdevēja apsoliņums (pienākums) – atdot zināmu lietu vai tiesību pircējam. Šī atdošana (darbība) ir: 1) attiecībā uz kustamu mantu – tradīcijas, nodošanas pienākums (987. p.) un 2) uz nekustamu mantu – korroborācijas pienākums (994. p.). Bet ja pirkuma līgumam būtu spēks nodibināt īpašumu tūlī pēc vienošanās, tad tāds pirkums būtu īpašuma iegūšanas veids un šis līgums neattiektos uz saistību tiesībām, bet gan uz lietu tiesībām. Saskaņā ar to jāizšķir pirkuma līguma divas juridiskās dabas: saistību tiesību daba un lietu tiesību daba (pēdējā pirkuma līguma izpratne sastopama Francijā, Anglijā – attiecībā uz kustamu mantu). Vācijā, Šveicē, Latvijā pirkums pēc savas dabas ir saistību tiesību institūts. Tā pēc kodeksa pirkuma līguma priekšmets ir tikai darbība: pārdevējs nodod – tradē, korroborē pārdoto lietu vai tiesību un pircējs samaksā cenu. Tikai ar šī pienākuma (darbības) izpildīšanu pircējs kļūst īpašnieks – skat. tab.:

Saistību tiesību pirkums:

- 1) pārdevēja pienākums – nodibināt pircēja īpašumu;
- 2) šī pienākuma izpildījums – tradīcija vai korroborācija; pēc kuras pircējs kļūst īpašnieks.

Lietu tiesību pirkums:

pircējs kļūst īpašnieks ar cenas samaksu vai bez samaksas (kredīta pirkums) attiecībā uz kustamo mantu.

No apgrozības ātruma viedokļa kustamās mantas lietu tiesību pirkums ir izdevīgāks: tas dod tūlī pircējam īpašumu, bet no saistības stipruma viedokļa

izdevīgāks ir saistību tiesību pirkuma līgums, kas prasa kustamās mantas tradīciju (nodošanu).

c. Pircēja apsolījums – samaksāt cenu. Šī cena: nauda un tikai nauda (*poecunia numerata* – 2012. p.). Pirkuma cenai (maksai) jābūt noteiktai (2013. p., 2017. p., 2019. p. *pretium certum*), īstai (2015. p. – *pretium verum*; tā nevar būt tikai izskata pēc). Nav vajadzīgs, lai pirkuma cena (maksā) taisni atbilstu pirkuma priekšmeta vērtībai (*pretium iustum*, 2015. p.). Cena (maksā) var būt nolikta atkarībā no kāda nākošā notikuma vai no trešās personas izteikuma (2020. p.). Tirgus cena prezumēta kā vidējā cena līguma slēgšanas vietā un laikā (2018. p.).

2. Visumā pirkuma līguma juridiskā būtība saistīta ar naudu (cenu), ja pirkuma maksā noteikta nevis naudā, bet citās lietās, tad ir maiņa (2012. p.). Bet pirkuma līguma būtība negrozās, ja bez pirkuma cenas pircējs uzņemas izpildīt vēl ko citu (2013. p. 2. d.). Saprotams, ka pēc vēlākas pušu vienošanās pircējs var nomaksāt pirkuma maksu arī citās lietās (2013. p. 1. d.).

3. Nauda (cena) raksturo pirkumu, tāpēc pirkums paliek spēkā neatkarīgi no tā, vai pircējs pirkuma maksai izlieto savu vai svešu naudu (2014. p.). Tātad pirkumam ir stabilitāte normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā, apgrozībā).

4. Pirkuma līguma objekts ir lietas (vai tiesības), ko atļauts un iespējams atsavināt. Tiesības var būt kā lietu, tā arī saistību tiesības (2005. p.).

a. Ja pārdoto lietu nav bijis atļauts atsavināt, tad pirkuma līgums nav spēkā attiecībā uz izpildījumu, bet tas ir spēkā attiecībā uz zaudējumiem, un proti, tajā gadījumā, kad pārdevējs zināja, ka pārdoto lietu nav atļauts atsavināt, bet pircējs to nezināja (2006. p.). Šajā gadījumā pārdevēja atbildības pamats ir viņa *culpa* (vainā).

b. Lietai (saistībai) vajaga patiesi pastāvēt un būt sīki noteiktai (lai nebūtu šaubas, – 2007. p.). Izņēmums – šances pirkums (*emptio spei*) divējādā formā: skat. tuvāk 2009. p.

c. Kad pārdotā lieta (tiesība), jau noslēdzot līgumu, pa daļai gājusi bojā, abām pusēm par to nezinot, tad pircējs var no līguma atteikties, bet tas nav noteikts absolūti. Un proti, viņš var atteikties, ja no lietas (tiesības) gājusi bojā: 1) vairāk nekā puse vai 2) tieši tā daļa, kuru pircējs galvenā kārtā gribējis iegūt. Citādi pircējam līgums jāizpilda, tikai samērīgi samazinot pirkuma cenu. Šaubu gadījumā lieta izšķirama pēc tiesas ieskata (2008. p.).

d. Pārdodamai lietai (tiesībai) jābūt pārdevēja lietai. Ja, turpretim, pārdota sveša lieta (bez īpašnieka ziņas un piekrišanas) un pircējs par to nav zinājis, tad viņš var prasīt no pārdevēja zaudējumu atlīdzību (2010. p.). Izņēmums no šī noteikuma paredzēts 1065. pantā (2010. p. 2. d.), kad īpašnieks kustamu

lietu labprātīgi uzticējies citai personai (*Hand muss Hand wahren*).

e. Bet svešā lieta var būt pārdota arī ar nosacījumu, pēc kura pirkuma līgums iegūst spēku tikai tajā gadījumā, ja šī lieta pāriet pārdevēja īpašumā (2011. p.).

II. Līdzēju statusi

1. Ar pirkuma (pārdevuma) līgumu abas puses savstarpēji saistītas sakarā ar viņu savstarpējām prasījumu tiesībām attiecībā uz līguma izpildījumu un zaudējumu atlīdzību neizpildījuma gadījumā (2021. p.).

a. Pēc pirkuma noslēgšanas, kaut arī pirtā lieta vēl nebūtu nodota, visu risku par kāzusu nes pircējs (2023. p., *periculūm est emptoris*). Šis noteikums nav saprotams, ja uzsver tēzi, ka līdz tam laikam, kad pircējs kļūst īpašnieks, pārdevējam jānes risks (*causus sentit dominus*). Zinātnē ir dažādi paskaidrojumi, sakarā ar romiešu tiesību īpatnībām. Pēc romiešu tiesību noteikumiem, pārdevēja pienākums bija atdot pirkto lietu pircēja valdīšanā (*in bonis esse*), tādēļ liekas, pircējs bija atzīts kā valdītājs no pirkuma noslēgšanas brīža (*manu longu*). Sakarā ar to vēlāk, kad bija radīts pretora īpašums ar tradīciju, pircējs arī nesa risku kā valdītājs. No tēzes: *periculum est emptoris* tagad ir daudz izņēmumu, skat. tuvāk 2024. pantu, un proti, kad 1) pārdotā lieta nav individuāli noteikta lieta, 2) kad šķiras lietas vēl nav noskaitītas, nomēritas vai nosvērtas, 3) kad pirkums noslēgts ar atliekošu nosacījumu vai ar nosacījumu pirkto lietu iepriekš pārbaudīt vai apskatīt, 4) kad lietas bojā eju vai bojājumu var pārdevējam pieskaitīt par vainu vai kad pārdevējs nokavējis nodošanu un 5) kad pārdevējs noteikti uzņēmies risku. Bet riska nešanai ir arī savas labās puses, jo visi labumi no pirtās lietas, kā tās pieaugumi, cenas paaugstinājumi un uz pirkuma noslēgšanas laiku vēl neievāktie augļi pieder tam, kas nes risku (2025. p., salīdz. 2026. p.).

2. Pārdevējam jāglabā (2022. p.) un jānodod pircējam pārdotā lieta istā laikā, istā vietā un tādā veidā, kādā tā bijusi apsolīta vai domājama (2032. p.), ar visiem tās piederumiem, kā arī ar visu to, kas var nodrošināt tiesību uz šo lietu (2027. p., skat. vēl 2028. p. – 2029. p.).

a. Pārdevējam patvaļīgi atteicoties lietu nodot, pret viņu var lietot tiesas piespiedu līdzekļus (2030. p.). Šī norma nesaskan ar saistību tiesību būtību, kuru priekšmets ir tikai darbība un šīs darbības neizpildījuma dēļ pirkuma gadījumā paredzēta tikai atbildība par visiem zaudējumiem (2030. p., salīdz. 2031. p.).

b. Ja viena un tā pati kustamā lieta pārdota diviem atsevišķiem pircējiem, tad priekšroka ir tam no viņiem, kuram tā nodota, bet ja vēl neviens no viņiem šo lietu nevalda, tad pārdevējam tā jānodod tam pircējam, kurš pirmais noslēdzis pirkuma līgumu (2031. p. 1. d.). Attiecībā uz pārdoto nekustamo mantu

priekšroka ir tam pircējam, kura līgums ierakstīts zemes grāmatās (2031. p. 2. d.).

3. Pircējam jāsamaksā pirkuma cena (2033. p.).

a. Viņam jāizdara tas tūliņ, lietu nododot, tātad tajā pašā laikā un tajā pašā vietā, izņemot gadījumu, ja pirkums noslēgts uz kredītu vai ja samaksai norunāti sevišķi termiņi (tas pats pants).

b. Pirms samaksas saņemšanas pārdevējam lieta nav jānodod (tas pats pants). Tas nozīmē, ka pirkuma līguma izpildījums izdarāms vienā un tajā pašā laikā un tajā pašā vietā abām pusēm reizē; nevienam nav dota priekšroka. Ja pārdevējs nodod lietu pircējam bez jebkāda piebilduma, tas nozīmē, ka viņš pagarina samaksas termiņu (2034. p.). Saprotams, ka, neraugoties uz lietas nodošanu, pircējs neiegūst uz pirktu lietu īpašuma tiesības, ja viņš nesamaksā pirkuma cenu tūliņ, sakarā ar vispārējo normu (2033. p. un 2034. p.). Turpretī pie pirkuma uz kredīta pircējs tūliņ kļūst par īpašnieku.

c. Pircējam no tā laika, kad viņš sācis pirktu lietu valdīt un lietot, jāmaksā pārdevējam par pirkuma maksu procenti (2035. p.).

d. Attiesājuma (*evictio*) gadījumā pircējam ir tiesība aizrūrēt pirkuma maksu, ja pārdevējs nevar vai negrib viņu pret attiesājumu pietiekoši nodrošināt (2036. p.).

e. Ja pircējs vilcinās samaksāt, tad pārdevējs var lūgt, lai lietu pārdod izsolē uz pircēja rēķina (2037. p.). Šī tiesība ir raksturīga – tas pamudina pircēju ņemt lietu, samaksājot cenu. Tādēļ pircējam ir pienākums ņemt pirktu lietu tikai tajā gadījumā, ja viņš samaksā pirkuma maksu.

f. Pircējam jāatbildzina pārdevējam lietai pēc līguma noslēgšanas izdarītie izdevumi, kā nepieciešamie, tā arī derīgie, ja pēdējie izdarīti labā ticībā, kā arī, ja ir ticams, ka arī pats pircējs būtu tos taisījis (2038. p.).

III. Pirkuma līguma izcelšanās, izbeigšanās un atcelšana

1. Pirkuma līguma noslēgšanas forma var būt arī mutiska, bet attiecībā uz nekustamu lietu pirkumu pārdevējam ir pienākums noslēgt līgumu rakstiskā formā korroborācijas dēļ (993. p.).

Pirkuma līgums uzskatāms par noslēgtu, kad abas puses a) vienojušās par pirkuma b) priekšmetu un c) maksu (būtiskie elementi, 2004. p.). Pārdot var katrs, kam ir tiesība pārdodamo priekšmetu brīvi atsavināt; bet pirkt var katrs, kam likums neaizliedz to iegūt. Skat. šajā gadījumā aprobežojumus attiecībā uz ārzemniekiem, sevišķi valsts robežās. Latvijā ir vēl speciāli likumi attiecībā uz nekustamu mantu pirkumu (kur nepieciešama Tieslietu ministrijas atļauja). Minētie, tāpat arī vēl citi aprobežojumi, attiecas uz publiskām tiesībām (publiskis princips).

2. Pirkuma līgums izbeidzas galvenokārt ar tā izpildījumu. Skat. tālāk atsavinātāja atbildības pienākumu par attiesājumu un par pirtās lietas trūkumiem (1593. p. – 1634. p.).

3. Pirkuma līguma atcelšana pieļaujama 1) abām pusēm vienojoties, kā pirms, tā arī pēc tā izpildīšanas, neaizskarot trešo personu iegūtās tiesības (2041. p.). 2) Bet vienpusēja atkāpšanās no pirkuma līguma nav pieļaujama pat arī tad, ja otrā puse neizpilda savu saistību (2039. p.). Tas nozīmē, ka, neraugoties uz sinallagmu, abu pušu apsoliņumi paliek patstāvīgi, sakarā ar romiešu seno principu, ka pirkuma līguma gadījumā pastāv divas stipulācijas.

a. Vispārēja atkāpšanās no pirkuma līguma var būt tikai izņēmuma veidā, pie kam izņēmumi noteikti normēti ar likumu, skat. 2040. p.: 1) kad viena puse bijusi piedabūta noslēgt līgumu vai nu ar otras ļaunprātību, vai ar viltu, vai ar spaidiem, 2) pirtās lietas trūkuma dēļ (1612. p. – 1618. p.), 3) pamatojoties uz blakus nolīgumiem, ar kuriem paturēta atkāpšanās tiesība (skat. 2047. p., 2065. p.); 4) nokavējuma dēļ (skat. 1663. p.) un 5) pārmērīga zaudējuma dēļ (2042. p. – 2046. p.).

b. Pēdējā gadījumā tiesība prasīt līguma atcelšanu pārmērīga zaudējuma dēļ atkrit, ja prasība nav celta viena gada laikā no līguma noslēgšanas (2046. p.). Galvenā norma paredz šādu tiesību noteiktos gadījumos (2042. p.):

1) Kad pirkuma maksa nesasniedz pat ne pusi no lietas parastās vērtības.

2) Kad samaksātā pirkuma maksa vairāk nekā divkārt pārsniedz lietas īsto vērtību.

Šajā gadījumā jāiztulko – lietas īstā vērtība un lietas parastā vērtība, sekojot taisnības principam, t. i., ka īstā vērtība ir parastā vērtība. Pircējs var novērst līguma atcelšanu, piemaksājot pie pirmējās pirkuma maksas tādu summu, kas kopā ar to līdzinātos lietas īstai vērtībai. Pārdevējs arī var novērst atcelšanu, pazeminot minēto maksu līdz pārdotā priekšmeta parastai vērtībai (2042. p.), t. i., īstai vērtībai. Bet abos gadījumos atcelšanas nosacījums ir otrās puses ļaunprātība (2043. p., izņēmums 2056. p. – atpakaļpirkums. Attiecībā uz augļiem, procentiem, aizdevumiem skat. 2045. p.).

Mēs redzam, ka pārmērīgā zaudējuma institūts (*laesio enormis*) pēc kodeksa ir ļoti ierobežots.

35. Pirkuma blakus līgumi (veidi)

Pirkuma blakus līguma jēdziens radies romiešu idejas ietekmē, jo pie romiešiem pirkums bija formāls kontrakts, kas izslēdza iespēju pārgrozīt galvenā līguma saturu, bet bija atļauts to izdarīt ar paktiem kā blakus līgumiem. Mūsu laikos pirkuma līgumu var noslēgt ar dažādiem nosacījumiem un sakarā ar to labāk ir runāt par pirkuma veidiem.

I. Pirkums ar parastu kredītu

1. Pirkums var būt noslēgts ar nosacījumu, ka pēc termiņa notecējuma, ja pircējs nesamaksā pirkuma cenu, pārdevējs var atkāpties no pirkuma līguma (2247. p.).

Šis nosacījums prezumēts kā atceļošs nosacījums (2048. p.). Ja maksāšanas termiņš nav noteikts, tad ir vajadzīgs pārdevēja iepriekšējais atgādinājums (2049. p.). Sprotams, ka parādnieka maksāšanas nokavējuma gadījumā pārdevējs var izlietot vai neizlietot savu atkāpšanās tiesību, tādēļ, ja pēc termiņa notecējuma pārdevējs prasa vai saņem samaksu, tad pieņemams, ka viņš ar to atteicies no savas pieligtās tiesības (2051. p.). Un tālāk, ja pārdevējs grib izlietot savu atteikšanās tiesību, tad pircēja nokavējuma gadījumā viņam jāpaziņo par to tūlī pēc nokavējuma iestāšanās un pēc tam viņš vairs nevar prasīt, lai līgumu izpilda (2050. p.).

2. Pircēja statuss cenas nesamaksas gadījumā normēts par labu kreditoram (2052. p. – 2053. p.). Vainīgajam pircējam jāatlīdzina pārdevējam cēlušies zaudējumi, bez tam, ja pircējs devis rokasnaudu, tad viņš to zaudē, un beidzot, viņam jāatdod lieta līdz ar tās pieaugumiem un ienākumiem (2052. p.). Ja pircējs daļu no pirkuma maksas jau nomaksājis, tad viņš var gan prasīt to atpakaļ, bet bez procentiem (2053. p.).

II. Atpakaļpirkums un atpakaļpārdevums

a. Ar atpakaļpirkuma līgumu pircējs uzņemas savu pirktu lietu pārdot atpakaļ pārdevējam pēc viņa pieprasījuma (2054. p.). Sprotams, ja atpakaļpirkuma tiesība ierobežota ar zināmu termiņu, tad, tam notiekot, tā izbeidzas (2055. p.). Ja atpakaļpirkuma cena nav normēta līgumā, tad to nosaka tiesa saskaņā ar to vērtību, kāda lietai ir atpakaļpirkuma laikā (2056. p.). Ja izmaksāšanas laikā līgumā normētās cenas dēļ rodas pārmērīgs zaudējums, tad pirkumu var apstrīdēt (2056. p., salīdz. 2042. p.).

b. Pircēja statuss: attiecībā uz nekustamo īpašumu atpakaļpirkuma tiesība var būt ierakstīta zemes grāmatās (2057. p., *jus ad rem*). Citos gadījumos, ja pircējs atsavinājis lietu trešai personai, tad tas, kam pieder atpakaļpirkuma tiesības, var prasīt no pircēja tikai zaudējumu atlīdzību. Un tikai tajā gadījumā, ja ieguvējs zinājis par šo atpakaļpirkuma tiesību, tiesīgā persona var vērst savu atpakaļpirkuma prasību pret ieguvēju (2057. p.). Beidzot, ja atpakaļpirkuma tiesība pieder kopīgi vairākām personām, tad viņas var to izlietot, tikai visas kopīgi vienojoties (2058. p.).

c. Atpakaļpārdevums ir līgums, ar ko pircējs patur sev tiesību prasīt, lai pārdevējs pārņem no viņa atpakaļ; šim līgumam piemērojami 2055.–2058. pantu noteikumi.

III. Pirmpirkuma tiesība

1. Ar pirmpirkuma tiesību pārdevēja pielīgst sev a) priekšrocību pirt lietū, b) ja pircējs to pārdotu tālāk (2060. p.).

a. Redzams, ka pirmpirkuma tiesība atšķiras 1) no atpakaļpirkuma tiesības un 2) no izpirkuma tiesības (1381. p. – 1389. p.), jo pēdējā gadījumā izpirkums ir lietu tiesība; bet pirmpirkums ir saistību tiesība.

b. Pirmpirkuma tiesība pastāv tikai lietas pārdošanas gadījumā (2060. p. 2. d.).

2. Pircēja un pārdevēja statusi.

a. Pircējam ir tiesība pārdot lietu, kas pirkta ar pirmpirkuma pielīgumu, citai personai, bet viņam tā tūlī pēc jaunā līguma noslēgšanas jāpiedāvā pirmpirkuma tiesīgajam. Pēdējam par to, vai viņš grib šo tiesību izlietot vai ne, jāpaziņo – par a) kustamām lietām – nekavējoties, b) par nekustamām – divu mēnešu laikā. Citādi, ja pirmpirkuma tiesīgais nedod atbildi noteiktā laikā, tad pirmpirkuma tiesība izbeidzas (2060. p.).

b. Ja pirmpirkuma tiesīgais vēlas savu tiesību izlietot, tad viņam, ja nav citādi norunāts, jāizpilda tie paši nosacījumi, ko piedāvā jaunais pircējs (2062. p.). Tā ir saprotams, ka pirms jaunā pirkuma līguma noslēgšanas pirmpirkuma tiesīgais nevar izlietot savu pirmpirkuma tiesību.

c. Ja lieta pārdota tālāk, nepaziņojot pirmpirkuma tiesīgajam, tad tās pircējs atbild par zaudējumiem. Tas nozīmē, ka pirmpirkuma tiesība ir saistību tiesība. Bet, protams, pirmpirkuma tiesīgais var realizēt savu tiesību pret jauno pircēju un vispār pret trešo personu, ja tie rīkojušies ļaunticīgi vai pirmpirkuma tiesība uz nekustamu mantu nodrošināta ar ierakstu zemes grāmatās (*ius ad rem*, 2063. p.).

IV. Pirkums ar pārbaudi vai apskati

Tāds pirkums ir noslēgts, ja citādi nav norunāts, ar atliekošu nosacījumu, ja pircējs atzīst lietu sev par noderīgu vai neatzīst (2064. p., salīdz. 2065. p.). Attiecībā uz laiku skat. 2066. p. (divi mēneši – ja termiņš nav noteikts un līgumā nav arī noteikts, ka atsauksmi var dot katrā laikā). Ja ar pārbaudes vai apskates tiesību pārdotā prece jau nodota pircējam, tad viņa klusēšana līdz termiņa notecējumam uzskatāma par viņa piekrišanu (2067. p.). Bez tam, atzīstams, ka piekrišana klusējot ir dota arī tajā gadījumā, ja pircējs, lietu saņēmis, samaksā par to nolīgto maksu, visu vai kādu daļu, bez jebkāda piebilduma (2068. p.).

36. Nomaksas pirkums (pēc kodeksa blakus līgums)

Nomaksas pirkuma loma praktiski ir liela, bet dogmatiski tā problēmas

atrisinājums ir grūts. Un proti, var būt divas konstrukcijas: 1) pārdevējs paliek īpašnieks līdz galīgai cenas nomaksai un 2) pircējs tūlīņ pēc pirkuma noslēgšanas kļūst īpašnieks.

1. Pēc kodeksa šī dogmatiskā problēma ir atrisināta šādā veidā:

a. ja rodas šaubas par līdzēju nodomu, tad pieņemams (prezumpcija) par nolīgtu, ka īpašuma tiesība paliek pārdevējam, kamēr nav galīgi samaksāta pirkuma maksa (2069. p. pēdējais teikums).

b. No teiktā izriet, ka nomaksas pirkuma daba izteicas iespējā norunāt citādi, tas ir, ja pircējs kļūst īpašnieks (2069. p.). Bet šajā gadījumā arī ir divas pozīcijas: 1) pārdevējs atgūst īpašuma tiesību, ja pircējs nesamaksā un 2) ja tas nav norunāts, tad pārdevējs var prasīt tikai zaudējumu atlīdzību (prezumpcija).

2. Pušu statusi ir normēti kazuistiski:

a. Ja nolīgta tiesība maksāt pirkuma cenu 1) pa daļām, un pircējs palaiž divus maksājumu termiņus, pie kam pārdevējs nevēlas aprobežoties ar nokavēto maksājumu piedzišanu, vai 2) ja pircējs atsavina pirkto mantu vai to nozaudē, vai 3) tā sabojā, ka tās vērtība vairs nesedz nenokārtotos maksājumus, tad pārdevējs var prasīt līguma atcelšanu un pārdotās mantas atdošanu līdz ar atlīdzību par lietošanu starplaikā no mantas nodošanas pircējam līdz atdošanai pārdevējam un par pēdējam nodarītiem zaudējumiem (2070. p.). Summā, kas pārdevējam uz šī pamata pienākas no pircēja, ieskaitāmi visi pircēja izdarītie maksājumi, un ja tie pārsniedz šo summu, tad atlikums atmaksājams pircējam (2070. p.).

CL 2070. p. interpretācijā Senāts paskaidro, ka šis pants nav atzinis par spēkā neesošiem tādus nomaksas pirkuma līguma noteikumus, pēc kuriem uz nomaksu pārdotās mantas lietošanas maksa pārsniedz pirkuma summu, bet gan tādus nolīgumus, pēc kuriem pārdevējam paliktu visi maksājumi, ja tie nepārsniedz summu, kas pienāktos par mantas lietošanu un zaudējumiem: lietošanas maksas lielumu likums nav regulējis (CKD 39/862). Šiem noteikumiem (skat. a.) pretēji nolīgumi nav spēkā (skat. 2072. p.), imperatīva norma). 1) Ja pircējs netirgojas ar mantu, kas iegūta ar 2069. vai 2070. pantā minēto nosacījumu, viņš nevar pirms samaksas šo mantu atsavināt vai ieķīlāt. Pretējā gadījumā viņš atbild pēc Sodu likuma. 2) Atsavinājums vai ieķīlājums nav spēkā, ja ieguvējs vai ķīlas ņēmējs ir zinājis vai viņam vajadzējis zināt, ka manta iegūta ar 2069. vai 2070. p. minēto nosacījumu. 3) No tā secināms a) ka labticīgo trešo personu tiesības nomaksas pirkuma gadījumā nevar būt aizskartas, neatkarīgi no maksas pirkuma veida. Tālāk b) sankcija attiecas uz visiem trim gadījumiem: kad 1) pārdevējs paliek īpašnieks, vai 2) pircējs ir īpašnieks ar nosacījumu, ka īpašuma tiesība pāriet atpakaļ uz pārdevēju

gadījumā, ja pircējs nesamaksā pirkuma maksu un 3) kad pircējs ir īpašnieks bez šī nosacījuma. Saistību tiesībās nepastāv *numerus clausus* princips, tādēļ bez minētajiem var būt arī vēl citi pirkuma blakus līgumi. Līdzīgi var noslēgt visādus citus blakus līgumus, ar ko tie pārgroza likuma noteikumus, piemēram, 1) par risku vai 2) par atbildības lielumu, vai arī nodrošina savas tiesības (2072. p.). No tā izriet arī, ka pirkuma līguma noteikumi ir dispozitīvas normas, kas saskaņojamas ar pirkuma lomu sabiedriskajā un privātajā dzīvē.

37. Pārdošana izsolē

1. Pārdošana izsolē ir a) priekšlikums tam, kas par atklāti pārdodamo lietu b) sola dot c) visaugstāko cenu, d) noslēgt par to pirkuma līgumu. e) Izsoles var sarīkot bez pirkuma līgumiem, arī nomas, īres, darba un piegādes līgumiem (2073. p.).

a) Pēc savas juridiskās dabas (2086. p.) pārdošana izsolē nav pirkums parastā nozīmē, bez izsolītāja oferts (priekšlikums), kas pēc *accepta sui generis* rada pienākumu noslēgt pirkumu.

b) Priekšlikuma priekšmets ir atklāti pārdodama lieta (2079. p., skat. 2005. p.), kā arī kopīpašnieku nedalāmā kustamā lieta (skat. 2080. p.).

c. Akceptants (pieņemšana – akcepts 2084. p.) ir tas, kurš nosolījis pēdējo cenu – vairāksolītājs (2082. p., salīdz. 2083. p.). Šajā gadījumā runā par akceptanta nosolījumu (kas sola dot visaugstāko cenu – 2073. p.).

d. Pēc akcepta solījuma rodas tiesība noslēgt pirkuma līgumu.

e. Izsolē neaprobežojas tikai ar pārdošanu. Tātad izsoles loma ir plašāka, tā var attiekties arī uz nomas, īres, darba un piegādes līgumiem.

2. Vairāksolītāja statuss:

a. Pēc akceptācijas viņš ir saistīts ar savu solījumu (2084. p.), bet līgums prasa vēl perfekciju – piesitumu (skat. un salīdz. 2084. p. un 2085. p.).

b. No piesituma brīža risks pāriet uz pārsolītāju (vairāksolītāju), bet no tā paša brīža viņš, arī pirms lietas nodošanas, dabū no tās visus augļus un labumus (2086. p.). No tā izriet, ka pārdevuma izsolē pēc savām sekām ir tāds pats spēks kā parastam pārdevumam (*periculum est emptoris*).

c. Tālāk pēc piesituma pārsolītājam (vairāksolītājam) 1) jāsamaksā pirkuma maksa vai nu tūlīn, vai pēc izsoles nosacījumiem noliktos termiņos, turpat, kur noticis piesitums, ja tam nolūkam nav noteikta cita vieta, un 2) vispār jāizpilda viss, kas nosacījumos noteikts, vai 3) arī par izpildīšanas kārtību sevišķi jāvienojas ar izsolītāju vai citām ieinteresētām personām (2087. p.).

d. Pēc tam, kad vairāksolītājs izpildījis izsoles nosacījumus, visas uz pārdoto nekustamo īpašumu gulošās ķīlas tiesības, kuras viņš nepārved uz sevi, izbeidzas. Reālnastas pāriet uz pircēju (2088. p.).

e. Ja labprātīgā izsolē vairāksolitājs vilcinājs izpildīt nosacījumus utt. (skat. 2089. p.), tad pēc pārdevēja prasījuma mantu no jauna noliek izsolē uz minētā vairāksolitāja rēķinu un risku, bet līdz tam laikam viņa tiesības un pienākumi paliek spēkā utt. (skat. to pašu pantu).

3. Pirkuma līgumu, kas noslēgts ar piesitumu labprātīgā izsolē, var atcelt aiz tiem pašiem iemesliem, kā privātā kārtībā noslēgtu (2090. p.).

4. Pārdošanai izsolē no formas viedokļa ir divi veidi: 1) labprātīgā un piespiestā pārdošana; pēdējo var izdarīt vienmēr tikai tiesas ceļā (2074. p.). Kustamas vai nekustamas mantas pārdošana piespiestā izsolē, tāpat arī nekustama īpašuma pārdošana labprātīgā izsolē tiesas ceļā izdarāma pēc Civilprocesa likumu noteikumiem (2076. p.).

5. Visumā pārdošanā izsolē (un citos gadījumos izsolē) ietilpst publiskais elements, kas raksturo šo institūtu. Saskaņā ar to pārdošanu izsolē regulē dažādi speciāli noteikumi.

a. Izsolītāji, kā arī personas, kas pēc sava amata ir klāt pie pārdošanas izsolē, nevar būt pircēji ne sev, ne citu uzdevumā (2077. p.).

b. Piespiestā izsolē pārdomāmās lietas īpašnieka kreditori var piedalīties solīšanā, bet īpašnieks pats nevar solīt ne personīgi, ne caur pilnvarnieku (2078. p.).

c. Vispār tiesas kontrole piespiestās izsoles gadījumā (2074.–2076. p., 2085. p.) zinātnē ir strīdīga. Tā pārdošanu piespiestā izsolē var atzīt par paša īpašnieka izdarītu pārdošanu, jo tiesība pārdot (atsavināt) savu lietu pieder tikai īpašniekam (1037. p.). Pamatojoties uz to, daži zinātnieki domā, ka piespiestā izsole pēc savas dabas ir īpašuma iegūšanas veids, kas, pēc manām domām, ir pareizi. 1037. pantu var attiecināt tikai uz labprātīgo izsoli. Izejot no tā, jādomā, ka piespiestā izsole ir īpašuma izbeigšanās veids pārdevuma formā.

d. Šis īpašuma izbeigšanas veids pārdevuma formā ir derīgs īpašniekam un pa daļai viņa kreditoriem (2078. p., salīdz. 2088. p.).

e. Pārdošanai izsolē ir lielāks spēks (2088. p.) nekā parastajam pirkumam attiecībā uz trešām personām, kas stāv sakarā ar pārdevuma izsoles publisko raksturu.

38. Maiņas līgums

1. Maiņas līgums atšķiras no pirkuma līguma ar to, ka ekvivalents šajā līgumā ir lieta, un tādēļ abu līdzēju statusi ir vienlīdzīgi.

a. No tā izriet, 1) ka maiņas līgums ir divu personu abpusējs apsoliņums dot vienu priekšmetu pret otru, izņemot naudu (2091. p. 1. d.) un 2) līdzēju savstarpējām tiesībām un pienākumiem maiņas līgumā attiecīgi piemērojami pirkuma līguma noteikumi (2092. p.).

b. Tādēļ par maiņas līguma priekšmetu var būt kā ķermeniskas, tā arī bezķermeniskas lietas (tiesības, 2091. p.).

c. Īpašuma tiesība pēc maiņas līguma pāriet uz lietas saņēmēju pēc tās nodošanas (*traditio*) viņam un abām pusēm vienāda atbildība par to, lai otrā puse kļūst par nododamās lietas īpašnieci (2094. p.).

2. Cita atšķirība no pirkuma līguma ir tā, 1) ka attiecībā uz maiņu nevar izlietot pirkuma un izpirkuma tiesības (2093. p.), tālāk, 2) īpašuma tiesības pāriet uz lietas saņēmēju tūlīt pēc tradīcijas (nodošanas) viņam, neatkarīgi no tā, vai viņš savu pretpienākumu ir vai nav izpildījis (2094. p.). 3) Sakarā ar to maiņas līgumā katrai pusei, ja otrā puse vilcinās izpildīt saistību, ir tiesība prasīt lietu atpakaļ (2095. p., citādi attiecībā uz pirkumu, salīdz. 2080. p. 1. d.).

3. Vēsturē – naturālās saimniecības laikmetā maiņai bija liela loma, turpretī tagadnes kapitālistiskajā saimniecībā tai nav lielas nozīmes.

4. Zinātniski rodas jautājums, vai jābūt atšķirībai starp pirkumu un maiņas līgumu. Bez šaubām, šāda atšķirība ir saskatāma, proti, nauda kā ekvivalents izslēdz attiesājumu *evictio* (2014. p.), bet lieta kā ekvivalents to neizslēdz. No šī viedokļa pirkums apgrozībā ir stiprāks līgums nekā maiņas līgums.

39. Atbildība par atsavinājumu ar atlīdzību

I. Vispārēji noteikumi

Pirkuma un maiņas līguma mērķis ir atsavināt kādu lietu (ķermenisku vai bezķermenisku), lai iegūtu atlīdzību (ekvivalentu). Bet ja šis atsavinājums nav izpildīts tiesīgi, tad atsavinātājam par to jāatbild.

1. Pēc kodeksa (1593. p.) katrā atlīdzināmā atsavinājuma līgumā: pirkumā, maiņā, mantojumā un kopmantas dalījumā, ieķīlājumā un izlīgumā atsavinātājam jānes atbildība pret ieguvēju. Tātad ir skaidrs, ka šī atbildība piemērojama ne tikai pirkuma maiņā, bet šis atsavinātāja atbildības institūts ir daudz plašāks. Tomēr ne katrs atsavinātājs nes atbildību, un proti, atbildību ne: a) tiesa par pārdevumu izsolē, b) ķīlasņēmējs, kurš atsavina ķīlu (1595. p. 2. d.) un c) atsavinātājs riskantos līgumos (1597. p.). Bez tam jāņem vērā, ka citos gadījumos atbildība ir prezumēta (1594. p.). Tas nozīmē, ka atbildība ir līguma dabiskā sastāvdaļa un kā tāda tā var būt pārgrozīta vai atcelta pēc pušu gribas. Attiecībā uz atsavinājuma priekšmetu, uz kuru attiecas atbildības pienākums, skat. 1596. p.

2. Atsavinātāja atbildība pret ieguvēju ir divējāda, un proti, viņš atbild: 1) ka lietu neattiesās (*evictio*, attiesājums) un 2) ka lietai nav nekādu aplēptu trūkumu un ka tai ir visas tās labās īpašības, kādas apgalvotas vai pieņemamas (1593. p. 2. d.).

II. Atbildība par attiesājumu (*evictio*)

1. Attiesājumā ir a) nepieciešami, b) ka lieta attiesāta no tās ieguvēja par labu trešai personai, pilnīgi vai daļai, c) noteiktā tiesas kārtībā, d) uz tādas tiesības pamata, kas pastāvējusi jau atsavināšanas laikā (1598. p.) un e) par kuras pastāvēšanu ieguvējs iepriekš nav zinājis. Analizējot šo pantu (1598. p.), mēs redzam:

a. Nepieciešami – tas nozīmē, ka bez attiesājuma atsavinātājs neatbild. Tādēļ pirms attiesājuma pircējs nevar prasīt liguma atcelšanu, kaut arī viņš uzzinātu, ka atsavinātā lieta nav piederējusi atsavinātājam.

b. Par labu trešai personai, t. i., par labu pārdotās lietas īstajam īpašniekam un citiem lietu tiesību subjektiem (1600. p. 1. d., salīdz. 2. d.).

c. Noteiktā tiesas kārtībā (1603. p. 1. d.), t. i., ne administratīvā kārtībā. Attiesājuma pamatam jāpastāv jau atsavināšanas laikā salīdz. 1599. p., 1603. p. 2. d.).

d. Ja ieguvējs, zinādams, ka viņam atsavina svešu lietu, nav attiesājuma gadījumam noteikti paturējis sev tiesību celt prasību, atsavinātājs nenes atbildības pienākumu (1603. p. 3. d.).

2. Līdzēju statusi attiesājuma gadījumā.

a. Ieguvējam jāaicina atsavinātājs (vai atsavinātāji) piedalīties prāvā un atvietot viņu, tiklīdz pret ieguvēju ceļ attiesājuma prasību (1601. p. 1. d.). Ja atsavinātājs (jeb atsavinātāji) neizlieto šo tiesību pēc aicinājuma, tad ieguvējam jāved prāva pašam un jāizlieto pret celto prasību visi viņam pieejamie un zināmie aizstāvības līdzekļi (1601. p. 2. d.). Šis noteikums ir saistīts ar otru vispārējo normu: ja prāva zaudēta un beigusies ar attiesājumu aiz paša ieguvēja vainas vai nolaidības, tad atsavinātājs nenes atbildības pienākumu (1603. p. 4. d.). Un tieši: ja ieguvējs nav laikā aicinājis atsavinātāju izlīgumā, vai arī nodod lietu izšķirt šķirētiesai, tad viņš zaudē tiesību celt prasību pret atsavinātāju (1601. p. 3. d.). Tātad mēs redzam, ka atsavinātāja aicinājuma juridiskā loma ir svarīga. Un sakarā ar to atsavinātāja neaicināšana piedalīties prāvā ieguvējam nekaitē, 1) ja atsavinātājs atrodas prombūtnē un viņa uzturēšanās vieta nav zināma, 2) ja atsavinātājs pats ar nodomu kavējis aicināšanu un 3) ja ieguvējs bijis atsvabināts no šī pienākuma ar līgumu (1602. p.).

b. Kā iepriekš jau atzīmēts, attiesājums ir prezumēts (līguma dabiskā sastāvdaļa). Tādēļ, ja atsavinātājs līgumā tieši atteicas no atbildības pienākuma (nejauša sastāvdaļa), viņš nenes atbildību; bet ja viņš pie tam rīkojies ļaunā nolūkā, tad viņam tomēr jāatlīdzina ieguvējam nodarītie zaudējumi (1603. p.). Beidzot, piedāvājums dot ieguvējam no viņa jau attiesāto lietu brīvu no jebkādam prasībām, neatsvabina atsavinātāju no viņa atbildības pienākuma (1604. p.).

3. Atsavinātāja atbildības pienākuma apmērs var būt noteikts ar līgumu (1609. p.). Ja līgumā par to šādas vienošanās nav, tad ir spēkā tādi noteikumi:

a. Atsavinātājam jāatlīdzina visi zaudējumi, kādus ieguvējs no tā cietis, ieskaitot izdevumus prāvai vai pašai lietai, ja vien šos pēdējos nav jau atmaksājis tas, kam lieta piespriesta (1605. p.).

b. Ja attiesātās lietas vērtība palikusi negrozīta, tad atlīdzības apmērs ir saņemtā maksa par lietu. Pretējā gadījumā jāņem vērā tā vērtība, kāda lietai bijusi attiesājuma laikā, tomēr ar to nosacījumu, ka ieguvējs nekādā ziņā nedabū vairāk nekā divreiz tik, cik viņš pats samaksājis (1606. p.); šī norma saistāma ar romiešu tiesību ideju, un tagad tā neatbilst taisnības principam, sevišķi tādā gadījumā, kad atsavinātājs zinājis par tiesisko trūkumu vai arī rīkojies ļaunā nolūkā (salīdz. 1603. p. 5. d.).

c. Vairāki atsavinātāji atbildības pienākumu neņes solidāri (1610. p.).

d. Citus kazuistiskos noteikumus skat. 1607. p. – 1608. p.

4. Atsavinātāja atbildības pienākums izbeidzas:

1) ar ieilgumu un 2) attiecībā uz nekustamu mantu – ar proklāmu (uzaicinājumu), ja tā izdarīta, šo nekustamo mantu atsavinot (1611. p.).

III. Atbildība par trūkumiem un īpašībām atsavinātā lietā

Attiesājums paredz tiesiskus trūkumus, t. i., trūkumus atsavinātāja tiesībās. Bet trūkumi var būt arī pašai atsavinātai lietai. Saskaņā ar romiešu tiesībām, atsavinātāja atbildība par lietas trūkumiem un īpašībām ir normēta citādi nekā atbildība attiesājuma gadījumā.

1. Vispārējās normas (principi), kas raksturo šo atbildību par lietas trūkumiem, ir šādas:

a. Atsavinātājs neatbild: 1) ne par nenozīmīgiem trūkumiem, kas nekavē visumā lietas lietošanu, 2) ne arī par tādiem, kas ieguvējam bijuši zināmi, vai 3) vismaz, pievēršot visparastāko uzmanību, nevarētu palikt viņam apslēpti (1613. p. 1. d., salīdz. 2. d. – attiecībā uz vietnieku) un, protams, 4) par tiem visiem trūkumiem, kas radušies pēc līguma noslēgšanas, un tādēļ tie nav bijuši pirms līguma noslēgšanas (1614. p.).

b. Bet atsavinātājs katrā gadījumā atbild: 1) par tiem trūkumiem, par kuriem viņš tieši apgalvojis, ka to nav (1616. p.), 2) arī par tiem (nozīmīgiem), kurus viņš zinājis un nav uzrādījis, 3) un par viņam nezināmiem, apslēptiem trūkumiem (1612. p.).

c. Bez tam atsavinātājs atbild, ja tieši apgalvojis, ka lietai ir zināmas labas īpašības, neatkarīgi no laika, kad viņš to apgalvojis, – pirms vai pēc atsavināšanas (1618. p. 1. d., salīdz. 2. d.).

d. Saprotams, ka atsavinātājs ar sevišķu līgumu var atteikties no atbildības

par trūkumiem, bet viņš atbild tomēr arī šajā gadījumā, ja viņš šos trūkumus ļaunā nolūkā apslēpis no ieguvēja vai viņam tos noklusējis (1617. p., labticības princips).

2. Atsavinātāja atbildības apmērs ir regulēts ar trim ģenerālām normām:

a. Ja atbildības apmērs paredzēts līgumā, labticīgais atsavinātājs atbild tikai līguma robežās (1619. p.).

b. Ļaunticīgais atsavinātājs atbild par visiem zaudējumiem, ja viņš ļaunā nolūkā noklusējis vai apslēpis viņam zināmos lietas trūkumus, vai noteikti apgalvojis, ka tai ir zināmās īpašības (1620. p. 1. d.).

c. Visos citos gadījumos ieguvējam ir tiesība tikai prasīt pēc paša izvēles (salīdz. 1627. p.) vai nu līguma atcelšanu (*actio redhibitoria*), vai lietas cenas samazināšanu (*actio aestimatoria seu quanti minoris*, 1620. p. 2. d.). Šīs prasības, kā arī ieruna attiecībā uz ieskaitu (1628. p. *exceptio non adimpleti contractus*), ir romiešu tiesību normas. Bet jāņem vērā, ka, pārdodot mazvērtīgas lietas, līguma atcēluma prasība nav pieļaujama (1621. p.) un šajā gadījumā iespējama tikai cenas samazināšana.

3. Līdzēju statusi:

I. a. Sakarā ar līguma atcelšanas prasību atsavinātājam 1) jāatdod par lietu saņemtā maksa (1622. p.) ar (likumiskiem) procentiem (1623. p.), 2) jāatlīdzina lietas labā taisītie nepieciešamie un derīgie izdevumi un lietas atsavināšanas izmaksas, kā arī no tam radies mantas samazinājums, un jāatsvabina ieguvējs no visiem pienākumiem, kas tam bijuši jāuzņemas pēc atsavinājuma līguma vai šā līguma dēļ (tas pats pants).

b. Ieguvējam sakarā ar līguma atcelšanas prasību 1) jādod atpakaļ lieta līdz ar visiem tās piederumiem, kā arī augļiem (tiklab saņemtiem, kā nolaidības dēļ nesaņemtiem), 2) jāatsvabina lieta no nastām un apgrūtinājumiem, ja viņš to apgrūtinājis. Iekams viņš nav izpildījis visu augšminēto, viņš nevar prasīt no atsavinātāja, lai tas izpilda 1623. pantā norādītos pienākumus (1624. p.).

2. Pušu statusi sakarā ar lietas cenas samazinājuma prasību ir regulēti vispirms 1625. pantā, un proti: šīs prasības mērķis ir samazināt cenu vai citu kādu pretizpildījumu tādā mērā, par cik mazāk būtu dots vai izpildīts par lietu, ja tās trūkumi būtu bijuši zināmi (1625. p., salīdz. vēl 1626. p., – taisnības princips).

3. a. Vairāki atsavinātāji atbild solidāri (1630. p.), arī vairāki ieguvēji var solidāri celt prasību (1629. p.).

b. Attiecībā uz attiesāto priekšmetu skat. 1631. p., salīdz. 1596. p. 2. d.

4. a. Ja atsavinātā lieta ir attiesāta vai nejauši iet bojā, tad ar to nav novērstas prasības tās trūkumu vai apsolīto, bet neizrādījušos īpašību dēļ (1632. p.).

b. Tiesība celt cenas samazinājuma prasību noilgst, paejot gadam no

līguma noslēgšanas dienas vai no tās dienas, kad dots sevišķs galvojums (1634. p., skat. 1618. p. un 1619. p.).

c. Tiesība celt līguma atcēluma prasību noilst, paejot sešiem mēnešiem no līguma noslēgšanas dienas vai no tās dienas, kad dots sevišķs galvojums (1633. p., skat. 1616. p., 1618. p. un 1619. p.).

II

ATSAVINĀJUMS BEZ ATLĪDZĪBAS (DĀVINĀJUMS)

40. Dāvinājums

Atlīdzības jeb ekvivalenta princips dominē civiltiesiskā sabiedrībā saimniecības plāksnē, bet cilvēks kā civiltiesību subjekts nav tikai saimniekotājs. Pastāv arī bezatlīdzības līgumi, kuru pamats (*causa efficiens*) ir dot citam kādu labumu. Saskaņā ar to pastāv dāvinājuma līgums, kas agrāk bija pazīstams kā dāvinājums *inter vivos* un dāvinājums *mortis causa*. Pēdējo dāvinājuma veidu kodekss tagad tieši neatzīst. (Salīdz. 1926. p.). Parasti dāvinājums ir atsavinājuma līgums, bet dāvinājuma formas var būt dažādas, piem., kreditora atteikšanās no savas tiesības (*animus donandi*). Tādēļ var teikt, ka dāvinājums ir vispār tiesisks darījums.

I. Dāvinājuma jēga

1. Pēc kodeksa dāvinājums ir a) tiesisks darījums, b) ar kuru kāds aiz devības piešķir c) otram, d) bez atlīdzības, e) kādu mantisku vērtību (1912. p.).

a. Tiesisks darījums, t. i., akts, kas saskan ar normatīvās civiltiesību sabiedrības mērķiem, pie kam tas ir divpusīgs darījums (agrāk tas bija vienpusīgs). Tas nozīmē, ka, lai dāvinājums būtu spēkā, tas jāpieņem apdāvināmajam vai viņa vietniekam (1915. p. 1. d.). No teiktā redzams, ka dāvinājuma pieņemšanas akts ir konstitucionāls, un tādēļ šajā brīdī abām pusēm jābūt rīcības spējīgām personām (salīdz. 1915. p.). Pēc sava rakstura dāvinājums ir personisks akts, kas pārvēršas par mantisku (1915. p. 3. d., salīdz. 1918. p.).

b. Devība – *animus donandi* ir dāvinājuma būtisks elements (būtība). Literatūrā tomēr ir strīds par to, vai dāvinājums var pastāvēt arī neatkarīgi no *animus donandi*. Pozitīvais šī jautājuma atrisinājums ignorē iekšējo momentu un atzīst tikai ārējo, t. i., gribas izteikumu: dot bez atlīdzības. Tomēr saskaņā ar gribas teoriju, kas atbilst arī tiesību normu prasībām, konsekvēnti jāatzīst, ka dāvinājuma juridiskā daba ir *animus donandi* – devība (tā arī kodeksā 1912. p., salīdz. 1919. p.). *Animus donandi* nav tikai motīvs, bet līguma pamats (*causa efficiens*).

c. Apdāvinātais kļūst līguma kontrahents, izsakot savu piekrišanu dāvinājumu pieņemt (skat. iepriekš.).

d. Bez atlīdzības – bet tas neizslēdz dāvinājumu ar uzlikumu (modus, 1928. p., skat. tālāk).

e. Mantiska vērtība ir dāvinājuma objekts (pareizāk – darbības objekts). Dāvinājums var būt 1) ne vien īpašuma vai citu lietu tiesību atdošana aopdāvinātam, bet arī 2) prasījumu tiesību bezatlīdzības cesija, 3) apdāvinātā atsvabināšana no pienākumiem pret dāvinātāju vai pret trešām personām, 4) atteikšanās no kādas tiesības apdāvinātam par labu, kā arī viņa lietu bezmaksas pārziņa (1914. p.). Tas nozīmē, ka dāvinājumam, no satura viedokļa, ir dažādi veidi, un sakarā ar to nav pareizi uzskatīt dāvinājumu tikai par īpašuma iegūšanu (to realizējot ar tradīciju), bet dāvinājums attiecas arī uz saistību tiesībām u. c., protams, atkarībā no objekta un satura.

2. Dāvinātāja statuss ir vieglāks nekā kreditora statuss atlīdzības līgumā.

a. Dāvinātājam nav ne jāmaksā nokavējuma procenti, ne jāizdod augļi, ko viņš no dāvinātās lietas saņēmis (1916. p.).

b. Attiecībā uz viņa dāvinājuma atsaukuma tiesību, skat. tālāk 1919. p.

3. Apdāvinātā statuss ir:

a. Prasīt dāvinājuma izpildīšanu pēc dāvinājuma pieņemšanas, t. i., pēc viņa piekrišanas (1915. p. 3. d.).

b. Viņam jābūt pateicīgam (1919. p.).

4. Dāvinājuma izcelšanās un izbeigšanās regulēta šādā veidā:

a. Bez apdāvinātā piekrišanas nav dāvinājuma.

b. Dāvinājuma izpildīšana kā normatīvais dāvinājuma izbeigšanās veids prasa savu formu: 1) ja dāvina ķermenisku lietu (kustamu), tad ar tās nodošanu uz ieguvēju pāriet īpašuma tiesība (1917. p. 1. d.), ja dāvina nekustamu īpašumu, jāizdara ieraksts publiskās zemes grāmatās.

5. Dāvinājuma atsaukšana ir speciāls dāvinājuma izbeigšanās veids.

a. Dāvinājumu var atsaukt apdāvinātā rupjas nepateicības dēļ (1919. p. 1. d.), kādi gadījumi ir noteikti paredzēti kodeksā (skat. 1919. p. 2. d.). Šai nepateicībai ir galvenā kārtā personisks raksturs. Nepateicības gadījumu iztulkošana piekrīt tiesai, ņemot vērā personisko mērogu, saskaņā ar dažādiem personiskiem apstākļiem. Atsaukuma tiesība arī ir personiska, tādēļ tā nepāriet uz mantiniekiem (1920. p.), turpretī tiesība celt dāvanas nodošanas prasību pāriet (1915. p.).

Arī dāvinājuma atsaukuma prasība ir personiska prasība, tādēļ tā nav vērsama pret nepateicīgā apdāvinātā mantiniekiem (1920. p.). Atsaukums neiznīcina trešo personu tiesības (1920. p. 2. d.).

b. Pastāv arī vēl citi dāvinājuma atsaukšanas gadījumi, neatkarīgi no

apdāvinātā nepateicības, tā, piemēram, sakarā ar neatņemamo daļu (skat. 1923. p., salīdz. 1922. p.).

c. Tiesības paredz arī vēl speciālu dāvinājuma atsaukšanas gadījumu: laulātais dāvinātājs var atsaukt pēc saderināšanās vai laulības laikā izdarītu dāvinājumu: 1) ja apdāvinātais vai laulātais mirst, neatstājot leņupējos; 2) ja laulība šķirta tikai apdāvinātā vainas dēļ, 3) ja laulība atzīta par neesošu un dāvinot dāvinātājs atvainojami maldījies par laulības esamību (1924. p. 1. d.). Tiesību atsaukt dāvinājumu var izlietot tikai pats dāvinātājs viena gada laikā, skaitot 1. punktā norādītā gadījumā no apdāvinātā nāves dienas, bet 2. un 3. punktā norādītos gadījumos – no tās dienas, kad nācis spēkā spriedums, ar kuru laulība šķirta vai atzīta par neesošu (1924. p. 2. d.). Šīs normas ir imperatīvā rakstura normas (1924. p. 2. d.).

II. Sevišķie dāvinājuma veidi

1. a. Visas mantas dāvinājumā (darbības) priekšmets ir visa tagadējā dāvinātāja manta (1925. p. un 1926. p.). Nākamās mantas vai arī kopā tagadējās un nākamās mantas dāvinājums, uz tāda pamata, ka tagadējo mantu nenodod tūliņ, atzīstams par mantojuma līgumu (1926. p.). No teiktā izriet, ka kodekss netieši atzīst mantojuma līgumu dāvinājuma formā.

b. Manta atzīstama par dāvinātu tikai tiktāl, ciktāl no tās atvilkti dāvinātāja parādi. Bet noruna starp dāvinātāju un apdāvināto par to, ka pēdējais neatbild par pirmā parādiem, ir spēkā pret kreditoriem tikai tad, ja viņi tai piekrituši (1927. p.). Šī norma nodrošina kreditoru tiesības.

2. Dāvinājums ar uzlikumu (*modus*).

a. Uzlikums var būt dažādos veidos: katram dāvinājumam var pievienot sevišķu uzlikumu, ar kuru vai nu 1) tuvāk norādīts, kādā kārtā vai kādam mērķim apdāvinātam jāizlieto saņemtā dāvana vai 2) arī ierobežots tiesības ilgums tādā kārtā, ka apdāvinātam uzlikts pienākums atdot vēlāk visu priekšmetu vai daļu no tā kādam citam; 3) dāvinātājs var arī uzlikt apdāvinātam kādu pretpienākumu (1928. p. 2. d.), kas nav uzskatāms par ekvivalentu, bet tikai par dāvanas samazinājumu. Uzlikums nav nosacījums, tādēļ ar uzlikuma pievienojumu dāvinājums nepārvēršas par nosacītu, un apdāvinātais, neraugoties uz to, var prasīt tūlītēju izpildīšanu. Bet kā dāvinātājs, tā arī trešā persona, kurai par labu uzlikums domāts, var prasīt nodrošinājumu tā izpildīšanai (1929. p. 1. d.). Ja uzlikums pievienots par labu trešai personai, tad tā var celt izpildījuma prasību tikai pēc dāvinātāja nāves (1929. p. 2. d.).

b. Dāvinātājs var celt prasību par uzlikuma izpildīšanu; tas saskan ar uzlikuma dabu. Bet ja uzlikums nav izpildīts aiz apdāvinātā vainas, tad var prasīt, lai viņš atdod to, ko saņēmis (1931. p.), kāds noteikums nesaskan ar

uzlikuma būtību. Pēdējā gadījumā uzlikuma spēks līdzīgs nosacījuma spēkam. Ja uzlikuma izpildīšana ir neiespējama aiz dabiskiem šķēršļiem vai nav pieļaujama aiz likumiskiem vai tikumiskiem iemesliem, tad uzlikums atkrīt, bet pats dāvinājums paliek spēkā (1932. p.). Tas nozīmē, ka šajos gadījumos uzlikums atkrīt par labu apdāvinātam.

c. Dāvinājuma atsaukuma tiesība piemērojama arī dāvinājumam ar uzlikumu (1930. p.). Visumā apdāvinātā un dāvinātāja statusi šajā dāvinājuma veidā ir tādi paši kā dāvinājumā parastajā nozīmē.

3. Dāvinājums atlīdzības nozīmē (1933. p.).

Tiesības pazīst arī gadījumus, kad cilvēks (arī juridiska persona) grib izteikt savu pateicību citām personām par viņam izdarītiem pakalpojumiem. Īstenībā šādos gadījumos izdarītajam dāvinājumam ir atlīdzības mērķis, tātad šajos gadījumos nav *animus donandi* juridiskā nozīmē. Bet, ņemot vērā, ka atlīdzība te dota juridiski dāvinājuma formā, kādēļ tā nav obligāta, pareizāk ir atzīt to par dāvinājumu *sui generis*. Šis dāvinājums atšķiras no dāvinājuma parastā nozīmē, jo šāda dāvinājuma atsaukšana nepateicības dēļ nav pieļaujama.

CETURTĀ NODAĻA

Lietu glabāšana. Lietu un cilvēku apdrošināšana. Laimes līgumi

41. Glabājums

I. Glabājuma līgums

1. Ar glabājuma līgumu a) glabātājs uzņemas uzglabāt b) kustamu lietu, ko viņam c) nodevis glabājumā devējs (1968. p.), d) par prezumētu atlīdzību (1969. p.).

a. Glabātājs ir tikai lietas turētājs (1971. p.), kura pienākums ir uzglabāt svešu lietu (kustamu). Tātad glabājuma pamats (*causa efficiens*) ir glabāšana. Sakarā ar to glabātājam nav tiesības lietot glabājamo lietu, ja vien tāda tiesība nav viņam noteikti vai klusējot piešķirta (1973. p.). No teiktā izriet, ka glabājums var būt saistīts arī ar lietošanu, bet šī lietošana nemaina glabājuma pamatu (*causa*).

b. Glabājuma līguma priekšmets var būt tikai kustama lieta (1968. p.), starp citu, atvietošana lieta, nauda (1978. p., 1979. p.).

c. Glabājuma līgums uzskatāms par noslēgtu, tiklīdz glabājuma devējs iedevis glabājuma priekšmetu glabātājam (1970. g.). Tas nozīmē, ka šis līgums pēc sava rakstura ir reāls līgums (romiešiem – reāls kontrakts, 1970. p.), tomēr arī iepriekšēja vienošanās ir spēkā, bet tikai kā iepriekšējs līgums, kura priekšmetā izteicas mērķis noslēgt reālu līgumu ar glabājuma priekšmeta nodošanu glabātājam (tas pats pants, romiešiem – *pactum de deposito dando*).

d. Romiešiem glabājuma līgums bija bezatlīdzības līgums, bet pēc mūsu kodeksa atlīdzība ir prezumēta (1969. p.). Tādēļ jāizšķir glabājuma divi veidi: 1) glabājums ar atlīdzību (prezumētu) un 2) bez atlīdzības; skat. 1969. p. – «ja pēc apstākļiem bezmaksas glabāšana nav bijusi sagaidāma». Atlīdzības līgums atlīdzības elements normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā (privātā sfērā) ir būtisks elements, sakarā ar to glabātāja statusi ir dažādi (skat. 1972. p. utt.).

Raugoties no sabiedriskā viedokļa, glabājuma līguma mērķis ir uzglabāt svešu kustamu lietu. Tādēļ saprotams, ka uzticības elements arī raksturo glabājumu kā šajā ziņā personisku līgumu. Šis elements (raksturs) nav minēts tieši legālajā definīcijā (tomēr skat. 1972. p.), bet tas prezumēts no līguma būtības, kas izteicas uzticētās lietas glabāšanā.

2. Līdzēju statusi izriet no glabājuma līguma būtības un rakstura.

a. Glabātāja statuss ir uzticamās personas statuss, tādēļ no tā prasīta visa uzmanība (1792. p. 1. d.) un tikai tad, ja glabājums ir bez atlīdzības, glabātāja

atbildība ir samazināta: viņš atbild tikai par ļaunprātību vai rupju neuzmanību (*dolus un culpa lata*, 1792. p. 2. d.). Bet, ņemot vērā, ka pēc sava statusa glabātājs ir tikai turētājs, viņš neatbild par kāzusu (risku), izņemot dažus gadījumus: 1) ja viņš to tieši uzņēmis, 2) ja viņš, pretēji līgumam, lieto glabājamo lietu vai to atsavina, 3) ja viņš nokavē tās nodošanu un 4) ja līgums noslēgts uz 1978. pantā norādītā pamata, t. i., kad līguma priekšmets ir atvietoājama lieta.

b. Lietas glabātājam jāatdod lieta nebojāta, tiklīdz to pieprasa, kaut arī tas būtu pirms iepriekš noteiktā laika (1975. p., skat. vēl 1976. p. un 1977. p.). Jādod atpakaļ tās pašas lietas, kas saņemtas glabāt (izņēmums attiecībā uz atvietojamu lietu – 1978. p.), ar visiem to piederumiem, pieaugumiem un augļiem, cik viņam to vēl ir, vai cik to zaudēts aiz viņa rupjas vainas.

c. Ja glabājuma priekšmets ir nauda, tad tās izlietošanas vai atdošanas nokavējuma gadījumā glabātājam par to jāmaksā procenti (1979. p.).

d. Glabātāja atbildība pāriet arī uz viņa mantiniekiem (1981. p.), bet, ja ir noslēgts bezatlīdzības līgums, tad mantinieki atbild tikai ļaunprātības gadījumā (1982. p.). Šis noteikums nesakrīt ar šī līguma personisko raksturu, bet no sabiedriskā viedokļa tam liela nozīme. Bet sakarā ar līguma personisko raksturu mantinieku atbildība samazināta, skat. speciālo gadījumu 1983. pantā.

e. Sakarā ar līguma personisko raksturu glabātājs nevar nodot uzticēto priekšmetu trešai personai (skat. izņēm. 1984. p.).

f. Līguma personiskais raksturs izraisa arī glabātāja tiesību prasīt dažos gadījumos, lai viņu atsvabina no pienākuma lietu glabāt jau pirms noteiktā termiņa (1984. p.).

3. Glabājuma devēja statuss:

a. Glabājuma devējam jāņem glabājumā nodotā lieta atpakaļ, kad pagājis norunātais termiņš, bet, ja tas nav bijis norunāts, tad tūlīt pēc glabātāja pieprasījuma (1984. p.).

b. Viņam jādod glabātājam norunātā atlīdzība pēc glabājuma izbeigšanās (skat. tuvāk 1985. p.).

c. Viņam jāatlīdzina glabātājam viņa izdevumi lietas glabāšanai, ciktāl tie bijuši nepieciešami, vai izdarīti ar viņa piekrišanu (1986. p.), kā arī jāatlīdzina tam zaudējumi (skat. tuvāk 1987. p. un 1988. p.).

II. Glabājuma līdzdalībnieku līgums

1. Glabājuma līdzdalībnieku līgums rodas tajā gadījumā, ja vairākas personas kopīgi nodod lietu glabājumā vai ja glabājuma devējs atstāj vairākus mantiniekus. Šajā gadījumā, attiecībā uz dalāmiem priekšmetiem, katrs

līdzdalībnieks var savu daļu atprasīt atsevišķi, ja nav norunāts citādi (1989. p. 1. d., un skat. vēl 2. d.). Ja glabājumā nodoto lietu nav iespējams atdot pa daļām, tad katram līdzdalībniekam ir tiesība atprasīt to visumā, bet tikai nodrošinot glabātāju pret pārējo prasībām; bez tāda nodrošinājuma katrs līdzdalībnieks var prasīt tikai savā un citu vārdā, lai lietu nodod tiesai glabāt (1989. p. 3. d.).

2. Bez tam jāievēro, ka vairāki kopīgi glabātāji atbild solidāri. Bet ja tikai viens no tiem pieļāvis ļaunprātību, tad pārējie par to neatbild (1990. p.).

3. Tomēr, ja pēc glabātāja nāves paliek vairāki mantinieki, tad viņi neatbild mantojuma atstājēja vietā solidāri, bet tikai samērīgi ar savu daļu, un, bez tam, par savu pašu vainu viņi atbild tā, it kā lieta būtu uzticēta glabājumā viņiem kopīgi.

III. Glabājuma līgums *dui generis* jeb glabājuma pārvēršanās aizdevuma līgumā

1. Ja glabājuma līguma priekšmets ir atvietojamas lietas, un glabātājam vēlāk dod tiesību tās izlietot pēc sava ieskata, tad glabājuma līgums no tā laika, kad tāda tiesība dota, pārvēršas par aizdevumu (1992. p. 1. d.). Kā redzams, šīs pārvēršanās būtiskie elementi ir trīs: 1) atvietojama lieta, 2) glabājuma devēja dotā lietošanas atļauja, 3) šīs atļaujas laiks (skat. arī to pašu pantu 2. d.). No sacītā secināms, ka no pārvēršanās momenta parādnieks kļūst īpašnieks un atbild arī par nejaušības risku (1993. p.).

2. Ja glabājuma priekšmets ir nauda, tad pārvēršanās gadījumā var pielīgt arī procentus. Kad tie nav pielīgti, tad naudas glabātājam un vēlākam parādniekam jāmaksā tikai nokavējuma procenti, ja viņš nokavējumu pieļāvis.

IV. Viesnīcnieka glabājums

1. Šis glabājuma veids ir svarīgs ne tikai praktiski, bet arī juridiski tas ļoti raksturīgs, jo viesnīcniekam jānes pastiprināta atbildība:

a. Viņš atbild par ceļotāju ienestām lietām, ja vien viņš nepierāda, ka zaudējums ir noticis aiz pašu ceļotāju vai to viesu pavadītāju vainas, vai arī no nepārvaramas varas, vai aiz pašu lietu īpašībām. Tāpat viņš atbild arī par tām lietām, ko ceļotāji nodevuši viņam vai viņa kalpotājiem pirms ierašanās viesnīcā (1998. p. 1. d.).

No šī panta izriet, ka 1) viesnīcnieka atbildība prezumēta likumā (*presumptio juris*), tādēļ viņam jāpierāda, ka viņš nav vainīgs, un 2) bez tam viņš atbild arī par nejaušu gadījumu (*casus*) līdz nepārvaramai varai (*vis maior*). Pēc manām domām, šo viesnīcnieka kvalificēto atbildību par kāzusu var iztulkot šādā veidā, ka šajā gadījumā ir prezumēta arī viesnīcnieka vaina. Praktiski tas

nozīmē, ka parastajos apstākļos (kur nav nepārvaramās varas) viesnīcnieks atbild par visiem zaudējumiem, ja viņš nevar pierādīt, ka bijis nevainīgs šajos nejaušos parastos apstākļos.

b. Bet viesnīcnieka atbildība ierobežota attiecībā uz zaudējumu apmēru tajā gadījumā, kad ceļotājs ienes naudu, vērtspapirus un dārglietas. Šajos gadījumos, ja nav norunāts citādi, viesnīcnieka atbildība aprobežojas ar tūkstoš latiem, izņemot gadījumus, kad viesnīcnieks pats pieņēmis ceļotāju naudu, vērtspapirus un dārglietas savā glabājumā vai kad par šo lietu bojā eju vainojams pats viesnīcnieks vai viņa kalpotāji (1998. p. 2. d.).

c. Iepriekš minētās normas par viesnīcnieka kvalificēto atbildību ir imperatīvas, tādēļ viesnīcā izliktais sludinājums, ka viesnīcnieks atsakās no atbildības, nav spēkā (1998. p. 3. d.).

2. Tāda pati atbildība kā viesnīcniekiem ir arī kuģu saimniekiem, kas uzņem savos kuģos pasažierus ar viņu lietām, kā arī iebraucamo vietu turētājiem, kas atvēl novietot tajās svešus zirgus un citus kustoņus. Uz restorāciju un kafejnīcu turētājiem, kuriem nav dzīvojamu telpu ceļotājiem, šī atbildība neattiecas (2001. p.).

3. Ņemot vērā šādu līguma raksturu, redzams, ka viesnīcnieka statuss ir profesionālas personas statuss (2000. p.): viņa pienākums ir uzglabāt ceļotāja ienesto lietu un to atdot, protams, pēc ceļotāja gribas, neatkarīgi no kāda termiņa (salīdz. 1995. p.). Šis viesnīcnieka statuss rodas pats no sevis, arī bez sevišķas norunas, ar to, ka viesnīcā ar viņa ziņu ienes ceļotāja lietas (1996. p.). Ir vienalga, vai viesnīcnieks pats, vai viņa tam nolūkam izraudzīti kalpotāji uzņem ceļotāju ar tā lietām, vai arī pēdējais pats tās ienes viesnīcā (1997. p.). No šī panta izriet, ka ceļotāja un tā lietu uzņemšana viesnīcā pielīdzināta reālam kontraktam.

4. Tajos gadījumos, kad viesis ar viesnīcnieka ziņu atstāj viesnīcā lietas aizbraukdam, līdz tam laikam, kamēr viņš atgriezīsies, viesnīcnieks nenes kvalificētu atbildību, t. i., viņš atbild tikai kā jebkurš cits glabātājs (1999. p.).

42. Apdrošinājuma un uztura līgums

I. Apdrošinājuma līgumi

Jaunais kodekss apdrošinājuma līgumu neregulē, bet Civillikumu Kopojumā (4359.–4362. p.) šāds līgums ir normēts.

1. Apdrošinājuma līgumā viena puse, saņemot zināmu prēmiju, uzņemas atbildību par zaudējumu, kādā otra varētu ciest, iestājoties bez viņa vainas kādam noteiktam notikumam (4339. p.).

No tā izriet šī līguma būtiskie elementi: a) vienošanās, b) apdrošinājuma

mērķis, c) noteikts notikums, d) atlīdzība (prēmija) un e) apdrošinājuma priekšmets.

a. Vienošanās ir apdrošinājuma līguma izcelšanās pamats.

b. Apdrošinājuma mērķis (*causa finalis*) ir nodrošināt kādu priekšmetu noteiktas nelaimes gadījumā.

c. Noteikts notikums, t. i., *casus* (nelaime), kura iestāšanās notiek bez cietušā vainas un pusēm līgumu slēdzot nav zināma. Par šo kāzusu atbild līguma laikā (4361. p.), tas, kas pēc līguma nes risku (apdrošinātājs).

d. Atlīdzība prēmijas veidā.

e. Apdrošināšanas veidi ir dažādi pēc priekšmeta: 1) mantu apdrošinājums, 2) dzīvības jeb veselības apdrošinājums utt.

Bez tam apdrošinājumu var organizēt sabiedrībās ar savstarpēju atbildību pret noteiktu notikumu. Beidzot apdrošinājuma līgumu var noslēgt par labu trešām personām.

2. Pēc savas juridiskās dabas šis līgums attiecas uz riska līgumiem. Pēc sava rakstura šis līgums ir ekonomiskas jeb saimnieciskas vērtības līgums. Tādēļ vienu un to pašu priekšmetu nedrīkst apdrošināt pilnā vērtībā vairāk nekā vienreiz; pretējā gadījumā atzīstams par spēkā esošu tikai pirmais līgums. Bet nav aizliegts apdrošināt vienu un to pašu priekšmetu pie vairākām personām dažādās viņa vērtības daļās, vai nodrošināt ar apdrošinājumu savu apdrošinātāja maksāspēju (4360. p.). Sk. CKD 39/14 (TMV 1940. g. Nr. 2, lpp. 260).

3. Līdzēju statusi regulēti vairāk vai mazāk autonomi, ciktāl tas nerunā pretim sabiedrības statūtiem vai tirdzniecības tiesību likumiem.

Kad notiek tas zaudējums, kura atlīdzināšanai bijis izdarīts apdrošinājums, tad apdrošinātam nekavējoties jāpaziņo par to apdrošinātājam, atbildot, pretējā gadījumā, tam par visiem pametumiem, kādi radušies no nokavējuma (4362. p.).

4. Līguma izcelšanas ir polises formā. Līgums izbeidzas ar nodrošinājuma laika notecējumu.

II. Uztura līgums

1. Pēc kodeksa ar uztura līgumu a) viena puse nodod otrai a) naudā vai graudā kādu mantisku vērtību, c) par ko otra tai dod uzturu, d) kamēr uztura ņēmējs dzīvo, ja vien par šā pienākuma ilgumu nav norunāts citādi (2096. p.).

a. Uztura līgums ir vienpusīgs, reāls līgums (viena puse nodod, 2096. p.), bet uztura apsolījums var būt arī noslēgts kā iepriekšējais līgums.

b. Nodošanas objekts ir mantiska vērtība (naudā vai graudā).

c. Ar uztura objektu, ja nav norunāts citādi, jāsaprot ēdiens, mitekļis, apģērbs un kopšana, bet ja uztura saņēmējs ir nepilngadīgs, arī audzināšana un skološana obligātās skolās (2098. p. 1. d.). Ja par uztura daudzumu nav

tiešas norunas, to nosaka tiesa, ņemot vērā uztura saņēmēja dzīves apstākļus un to, kādu vērtību (2096. p.) saņēmis uztura devējs (2098. p. 2. d.).

d. Tiesība uz uzturu ir prezumēta kā pastāvoša visā uztura ņēmēja dzīves laikā.

2. a. Uztura līgums var būt noslēgts arī par labu trešai personai. Šajā gadījumā līgums ir spēkā attiecībā uz trešo personu tikai tad, kad tā pati pievienojas līgumam (skat. 1521. p.). Bet var pastāvēt arī tāds uztura līgums par labu trešai personai, pēc kura pats kontrahents ir prasītājs. Tomēr uztura līgums par labu trešai personai istā nozīmē ir tad, kad trešā persona pati, pievienojoties līgumam, kļūst tiešais prasītājs (2097. p.).

b. Ja uzturu nolīgst par labu vairākām personām, tad tas sadalāms viņu starpā līdzīgi. Ja viena no tām mirst, tad viņas daļa paliek uztura devējam, ja vien nav norunāts, lai šādā gadījumā mirušās personas daļa piekristu pārdzīvojušām (2097. p.). Ir skaidrs, ka uztura līguma jēdziens kodeksā izprasts plaši, ieskaitot arī uzturu par labu trešai personai un kontrahentam.

3. Līdzēju statusi.

a. Uztura ņēmējs nevar cedēt savu tiesību uz uzturu (2102. p.), kas saskan ar uzturu kā alimentu personisko raksturu.

Ja uztura ņēmējs nespēj samaksāt parādus, kuri viņam bijuši līgumu slēdzot, tad viņa kreditori var prasīt sev apmierinājumu no uztura devējam nodotās mantiskās vērtības. Prasības, kas radušās pēc līguma slēgšanas, var vērst uz uzturu, ja citas mantas nepietiek (2099. p.).

b. Uzturs jānodod, ja nav norunāts citādi, par gada ceturksni uz priekšu, bet ja uzturs dodams arī graudā, tad pusgadu uz priekšu. Saņemtais nav jāatdod, kaut arī uztura ņēmējs nenodzīvotu līdz nākošajam termiņam (2101. p.). Par noteikto izpildījuma vietu uzskatāma tā, kur nolīgts mitekļis (2098. p., skat. 2101. p. 2. d.).

4. Uztura līguma izcelšanās, izbeigšanās un atcelšana.

a. Līgums pastāv pēc uztura ņēmēja līguma objekta nodošanas, pie kam par līguma objektu var būt arī nekustama manta. Šajā gadījumā zemes grāmatās ierakstāma uztura saņēmēja labā ķīlas tiesība uztura vērtībā (2100. p.). Uztura ikreizējā vērtība aprēķināma, kapitalizējot viena gada devumu vērtību par likumiskiem procentiem (2100. p., skat. 1765. p.).

b. Uztura līgums izbeidzas: 1) ar uztura ņēmēja nāvi (2103. p. prezumpcija), vai, ja līgums slēgts uz īsu laiku, saskaņā ar līgumā minēto termiņu; 2) pēc abu pušu atteikšanās; vienpusīgi no līguma var atteikties tikai aiz iemesliem, kas norādīti 2193. pantā (2104. p.).

c. Ja līgumu atceļ uztura devēja vainas dēļ, tad uztura ņēmējs vai viņa tiesību pēcnieks var prasīt atpakaļ nodoto mantisko vērtību (2096. p.), pie kam

viņam nav jāatdod saņemtā uztura vērtība (2105. p. 1. d.). Citos līguma izbeiguma gadījumos uztura devējam jāatdod uzturaņēmējam vai tā tiesību pēcniekam saņemtā mantiskā vērtība, savukārt viņš dabū atpakaļ visu, ko viņš nodevis uzturaņēmējam virs likumisko procentu apmēra (2105. p.). Izejot no šīs uztura līguma izbeigšanās, ir saprotams, ka uztura līgums pēc sava rakstura ir pa daļai arī riska līgums.

43. Laimes jeb riska līgumi

Laimes līgumi ir riska līgumi, starp citu – spēles, derības un izloze. Tomēr ne visus šādus līgumus atzīst normatīvā civiltiesiskā sabiedrība.

1. Pēc kodeksa, ne no spēles, ne no derībām saistības neizceļas (2283. p., skat. 2281. un 2282. p.). Bet to, kas spēlē vai derībās pazaudēts un labprātīgi samaksāts, nevar prasīt atpakaļ, ja vien vinnētāja puse nav darbojusies ļaunprātīgi (tas pats pants). Šajā gadījumā pastāv tikai naturāla saistība, bet ne civila saistība. Saskaņā ar to, atrisināts arī speciāls gadījums attiecībā uz aizdevumu, un proti: aizdevumu, ko kāds devis apzināti spēlei vai derībām, nevar piedzīt tiesas ceļā. Bet ja šāds prasījums ir nolīdzināts, tad saņemto vairs nevar prasīt atpakaļ (2284. p.).

2. a. Loze kodeksā atzīta par līgumu, pēc kura lietas īpašnieks lietu izlozē pēc noteikta plāna, bet izlozes dalībnieki par zināmu likmi vai arī bez maksas iegūst cerību to vinnēt (2285. p.). Bet, neraugoties uz šo atļauju, izlozi var sarīkot tikai pēc noteikumiem, kas atrodas likumā par izlozēm (2286. p.).

b. Izlozētājs atbild ne vien par izlozējamās lietas esamību, bet arī nes risku par katru nejaušību ar to līdz izlozes brīdim. Ja lieta pirms tam iet bojā, tad viņam jāatdod izlozes dalībniekiem viņu iemaksas (2287. p.).

c. Pēc izlozes beigām izlozētājam lieta jānodod tam, kam tā kritusi, par pilnīgu īpašumu un par to jāatbild (2288. p.). No šiem pantiem izriet, ka izloze ir pēc savas būtības pārdevuma līgums, kurā pircējs ir izlozes dalībnieks (līguma dalībnieks). Bet cena ir sadalīta starp izlozes dalībniekiem pēc zināmas likmes un tādēļ izloze pēc savas būtības ir arī cerības pirkums, izņemot tādu izlozes dalībnieku, kam lieta būs kritusi un kas kļūs šīs pārdotās lietas īpašnieks. Sakarā ar to, izloze pēc sava rakstura ir riska līgums izlozes dalībnieku pusē. Izlozes kārtībai nepieciešams noteikts plāns un bez tam valsts atļauja.

PIEKTĀ NODAĻA

Aizskārumu jeb deliktu saistību tiesības (neatļautā darbība)

44. Aizskārumus vispār un tā veidi

Saistību tiesības, kuru izcelšanās pamats (*causa efficiens*) ir neatļauta, prettiesiska darbība (delikts), ir speciāli regulētas normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā. Patoloģiskas, nenormālas parādības dzīvē saistību tiesības atzīst par nevēlamām, tāpat atzīst, ka civiltiesiskā reakcija pret tām ir nepieciešama, jo krimināltiesību principi ir citādi nekā civiltiesību principi deliktu laukā. Civiltiesiskā reakcija ir mantiska, kurā soda elements ir tikai sekundārs.

Tādēļ bez kaitējuma nav civiltiesiskās reakcijas, un aizskārējs neatbild, kaut arī viņš bijis vainīgs savā netaisnajā prettiesiskajā darbībā (skat. 1635. p.). Ir skaidrs, ka cietušā apmierinājums ir vispirms mantiska *satisfactio* par kaitējumu, neatkarīgi no tā, vai šis kaitējums ir tikai mantisks, vai arī morālisks.

1. Pēc kodeksa atzīts tikai mantiskais kaitējums (mantiskās vērtības aizskārumus).

2. Bet aizskārēja mantiskā atbildība pret cietušo nenozīmē, ka kaitējums attiecas tikai uz cietušā mantu, bet tas var attiekties arī uz viņa personu, t. i. personiskām īpašībām, ciktāl šo personisko īpašību aizskārumus rada mantiskas atbildības sekas.

3. Tādēļ jāizšķir aizskāruma veidi: personiskais aizskārumus (2347.–2353. p.) un mantiskais aizskārumus (2354.–2368. p.). Bet personiskais aizskārumus nenozīmē morālistisko aizskārumu, jo šis tiešais aizskārums veids, kā jau teikts, kodeksā trūkst (skat. tuvāk saistību tiesību vispārējā daļā).

45. Personiskā kaitējuma atbildība saistību tiesībās

I. Parastā atbildība

Pēc kodeksa ir četri personiskā kaitējuma saistību tiesību veidi:

1) personas miesas bojājumi, sakarā ar ko rodas darba nespēja, 2) personas miesas bojājumi: sakropļojums vai izķēmojums, 3) noziedzīgie nodarījumi pret personisko brīvību, 4) noziedzīgie nodarījumi pret sieviešu nevainību.

1. a. Atlīdzība par miesas bojājumiem normēta 2347. pantā: ja kāds ar darbību, par ko viņš ir vainojams un kas ir prettiesīga, nodara otram miesas bojājumu, tad viņam jāatlīdzina tam ārstēšanās izdevumi un bez tam, pēc tiesas ieskata, varbūtēja atrautā peļņa.

b. Galvenais jautājums saistīts ar atrauto peļņu: ja tāds miesas bojājums padara cietušo uz visiem laikiem nespējīgu turpināt savu amatu un laupa viņam iespēju kā citādi pelnīt, tad vainīgajam jāatlīdzina viņam arī tā peļņa, kas viņam tiktu atrauta turpmāk (2348. p. pirmā puse). Redzams, ka šajos gadījumos atlīdzība par atrauto peļņu ir saistīta ar cietušā darba nespēju, kas ir miesas bojājuma sekas. Citiem vārdiem, šai atrautai peļņai ir alimentu raksturs plašākā nozīmē (cietušā materiālais statuss).

c. Bet cietušā darba spējas trūkums nav aprobežots pēc savām ekonomiskajām sekām tikai ar cietušā materiālo statusu: ja cietušā gādībā atrodas vēl kāds cits, tad atrautās peļņas atlīdzība atzīta arī šajā gadījumā (2348. p. otrā puse), kā arī speciāli cietušā nāves gadījumā (2351. p.). Un proti, ja nomirējam bijis pienākums kādu uzturēt, tad šis pienākums pāriet uz to, kas vainīgs viņa nāvē. Tādas atlīdzības apmēru nosaka pēc tiesas ieskata, pie kam jāņem vērā 1) mirušā vecums, 2) viņa spēja pirmsnāves laikā iegūt sev uzturu un, beidzot, 3) tās personas vajadzība, kam noteicama atlīdzība. Bet šis pienākums kā tīri alimentārs (īstā nozīmē) ir spēkā tikai tad, kad uzturamai personai nav pašai pietiekošu dzīves līdzekļu (2351. p. beigās); ja pēdējai tādi ir, šajā laikā aizskārēja atlīdzības pienākums atkrīt.

d. Saprotams, kas vainīgs kāda cilvēka nāvē, tam jāatlīdzina mirušā mantiniekiem ārstēšanās un apbedīšanas izdevumi.

2. a. Ja miesas bojājuma sekas bijušas sakropļojums vai izķēmojums, tad arī par to noteicama atlīdzība pēc tiesas ieskata (2349. p.).

b. Ja izķēmota sieviešu dzimuma persona, kas spējīga apprecēties, tad sevišķi jāņem vērā, vai viņai ar to nav apgrūtināta izdevība doties laulībā (2349.).

Šajos gadījumos nav atlīdzības par morālisku kaitējumu, kas atsevišķi skaidri uzsvērts pēdējā gadījumā, runājot tikai par laulības iespējamību.

3. Attiecībā uz cilvēka personisko brīvību, kodeksā noteikts: ja kāds pretlikumīgi laupa otram personisko brīvību, tad viņam tā atkal jāatdod un jāatlīdzina, pēc tiesas ieskata, visi nodarītie zaudējumi (2352. p.).

4. Kas izvarojis sievieti vai, viņai nesamaņas stāvoklī atrodoties, izdarījis ar viņu kopošanos, tam jādod viņai pilnīga atlīdzība (2353. p.). No šī panta izriet, ka 1) cietušā ir sieviete vispār, bet ne tikai jaunava, 2) kas izvarota pret viņas gribu (spaidi), vai 3) kopošanās izdarīta viņai nesamaņas stāvoklī atrodoties. Neskaidrs ir pantā ietvertais pilnīgās atlīdzības jēdziens (2353. p.), salīdz. «Visi nodarītie zaudējumi» (2352. p.). Ar pilnīgu atlīdzību jāsaprot, pēc manām domām, vislielākā atlīdzība par zaudējumiem pēc tiesas ieskata. Tātad šis jautājums ir kvalificēts. Vecā kodeksā 4560. pantā bija atzīta naudas atlīdzība par goda atņemšanu vai samazināšanu, bet cietušam bija arī alternatīva

tiesība prasīt no aizskārēja atvainojumu, kas aizrāda uz morālisku kaitējumu. Tagadējais kodekss nerunā par aizskārumu kā morālisku kaitējumu, tādēļ pilnīgā atlīdzība pēc 2353. panta atvieto sievietes goda atjaunojumu. Bet netieši pilnīgā atlīdzība, kā vislielākās atlīdzības apmērs, attaisno šo mērogu. Sprotams, ka pilnīgajā atlīdzībā ietilpst arī atbildība par zaudējumiem tādā gadījumā, kad kopošanās sekas ir grūtniecība (skat. vēl 29. p.).

Vispār, prasījumos personiskā aizskāruma dēļ trūkst noteiktības attiecībā uz atlīdzības apmēru un sakarā ar to šajā laukā dominē tiesas ieskata princips.

II. Kvalificētā atbildība

1. Kodeksā vēl pieminēti speciālie noteikumi par atlīdzību personām, kam no vispārējai lietošanai atklātiem dzelzceļiem cēlušies zaudējumi veselības bojājumu vai nāves gadījumos, kas atrodas dzelzceļu likumā (2347. p. piezīme). Tāpat norādīts, ka kuģniecības uzņēmumu ekspluatācijā, kā arī autobusu vai ielu dzelzceļu satiksmē cietušās personas var prasīt atlīdzību uz dzelzceļu likuma 97. pantā norādītiem pamatiem (2347. p. piezīme 2. d.).

Minētos gadījumos kvalificētās atbildības problēma ir sarežģīta kā zinātnē, tā arī likumos.

a. Vispirms tiek uzdots jautājums attiecībā uz kvalificētās atbildības izcelšanās pamatu (*causa efficiens*), un proti, vai šīs atbildības pamats ir aizskārums (neatļauta prettiesīga darbība) vai likums (likumiska, *ex lege* atbildība)? Pēc kodeksa, izcelšanās pamats ir aizskārums (*sedes materiae*, piezīme pie 2347. panta).

b. Tālāk, kvalificētā atbildība paredz ekspluatācijas elementu, ko var iztulkot plašākā un šaurākā nozīmē, t. i., tehnisko, saimniecisko (ekonomisko) ekspluatāciju.

c. Attiecībā uz kaitējumā cietušajiem, rodas jautājums, vai par šī kaitējuma subjektiem var būt tikai likumā minēto satiksmes līdzekļu lietotāji, vai arī tās personas, kas darbojas ekspluatācijā. No 2347. p. piezīmes izriet, ka cietušās var būt personas, kas lietojušas šos satiksmes līdzekļus.

d. Tālāk, atlīdzības raksturs arī var būt divējāds: 1) alimentu raksturs, vai 2) neatkarīgs no alimentu atlīdzības.

e. Beidzot, rodas jautājums, vai atzīstamas divējādas atlīdzības sistēmas: 1) zaudējumu kapitalizācijas un 2) pensiju sistēma. Ja atzīst šīs abas sistēmas, tad jājautā, vai cietušam pieder izvēles tiesība. Tālāk – kāds ir šīs tiesības noilgums. Attiecībā uz visiem šiem jautājumiem jāievēro atlīdzības pamati. No civiltiesību viedokļa nepieciešami ņemt vērā, ka pēc vispārējās normas (civilās) cietušajam ir pienākums pierādīt aizskārēja vainu (*onus probandi*).

Bet profesionālās ekspluatācijas gadījumā, aizskārēja vaina ir ne vien prezumēta (cietušam atkrīt *onus probandi*), bet aizskārējs atbild arī par kāzusu, izņemot *vis maior* gadījumu (nepārvaramā vara, skat. vēl šo principu 1998. pantā).

2. Autobusu u. c. satiksmes līdzekļu īpašnieku atbildība arī ir sarežģīta problēma zinātnē. Šī atbildība atrisināta pēc dzelzceļu likuma 97. pantā norādītiem pamatiem (2347. p. piezīmes otrā daļa). Tuvāk skat. tirdzniecības tiesības.

46. Mantiskā kaitējuma atbildība

1. Starp prasījumiem sakarā ar mantas prettiesīgu bojājumu speciāli ir regulēts zaudējums (2355., 2356. p.), kas nodarīts ar svešas lietas patvaļīgu paņemšanu. Bet, pirmkārt, jāņem vērā, ka patvaļīgā darbība tiesībās vispār ir aizliegta. Šī norma atbilst normatīvās civiltiesiskās sabiedrības galvenajam mērķim – nodrošināt mierīgu sabiedrisko dzīvi ar tiesas palīdzību; sakarā ar to katram pieder tiesība griezties pie tiesas, bet neviens nevar realizēt savas tiesības patvaļīgi.

2. Attiecībā uz aizskārumiem (deliktiem), aizskārējs atbild par visiem zaudējumiem.

a. Bet šī atbildība ir vēl pastiprināta noziedzības gadījumā. Tā zaglim jāmaksā lietas augstākā cena, kāda tai bijusi no patvaļīgās paņemšanas laika, ja nozagtās lietas vairs nav, vai ja tā ir sabojāta un cietušais prasa atlīdzību (2356. p.).

b. Tālāk patvaļīgam paņēmējam (zaglim) nav tiesības prasīt, lai atlīdzina viņa izdevumus lietai (2357. p.).

c. Beidzot, viņam jāatdod lieta tādā veidā un ar tām labajām īpašībām, kādas tā guvusi jau caur viņu pašu (tas pats pants).

3. Vispār, prasījumiem par lietu prettiesīgu bojāšanu jāpiemēro 1776.–1792. panta noteikumi (2354. p.).

a. Tomēr jāievēro romiešu tiesību princips – *volenti non fit iniuria*, tas nozīmē – ja aizskārums izdarīts pēc cietušā gribas, tad tas nevar prasīt atlīdzību.

b. Cietušais nevar prasīt arī atlīdzību, ja viņš pats varējis zaudējumu novērst, ievērojot pienācīgo rūpību. Izņēmums no šī noteikuma pieļaujams tikai ļaunprātīga tiesību aizskāruma gadījumā (1776. p.). Tādēļ, piemēram, zaglis nevar atsaukties uz šo pantu, izlietojot to sev par labu.

c. Ja divas personas savstarpēji vainīgas neuzmanībā, no tām izrietošie prasījumi savstarpēji ieskaitāmi tādā mērā, ciktāl tie viens otru sedz (1650. p., savstarpējās vainas princips). Galvenos principus par zaudējumiem skat. tuvāk vispārējā daļā.

47. Aizskārumi kā kvazi delikti.

Romiešu tiesībās pastāvēja vēl tādas saistību tiesības, kuru pamats bija likums (*ex lege*). Šajās saistību tiesībās bija konstruēti kvazi deliktu veidi (trūkst vaina).

I. Atbildība par zaudējumiem, kas nodarīti ar izmešanu, izliešanu vai nokrišanu.

1. Šis atbildības nosacījumi ir: a) jābūt ielai vai citai vietai, pa kuru ļaudis staigā vai, kur tie mēdz atrasties (2358. p.). b) Attiecībā uz nokrišanu: jābūt priekšmetiem, kas nepienācīgā kārtā nostiprināti (2358. p.).

2. Atbildētāja statuss ir raksturīgs:

a. Zaudējumu atlīdzība prasāma nevis no ēkas īpašnieka, bet no tā, 1) kas tanī dzīvo, vai 2) kā rokās aiz kaut kāda iemesla atradusies šī ēka vai tā viņas daļa, no kuras kaut kas izliets vai izmests (2359. p.).

b. Dzīvokļa vai ēkas ieņēmējam ir regresa tiesība pret personu, kas patiesi vainīga zaudējuma nodarīšanā (skat. 2360. p. 1. d.). Ja vienu un to pašu dzīvokli vai ēku ieņem vairākas personas, tad tās atbild par zaudējumu kā kopparādnieki (skat. to pašu pantu).

3. No teiktā izriet, ka šo saistību tiesību juridiskā daba ir tā, ka dzīvokļa vai ēkas ieņēmējs (arī ēkas īpašnieks) atbild neatkarīgi no tā, vai viņš ir vainīgs zaudējumu nodarīšanā, vai nevainīgs. Turpretī aizskārums (delikta) būtiskais elements ir aizskārēja vaina. Ja šis vainas elementa trūkst, bet kaitējums pastāv, tad jārunā par kvazi deliktu. No tagadnes civiltiesību viedokļa šis atbildības pamats ir likums, kas aizsargā publikas kustību.

4. Kaitējums var būt personisks vai mantisks, t. i., kaitējums var būt nodarīts personām vai lietām (2362. p., atlīdzība par miesas bojājumu).

II. Atbildība par kustoņu nodarītiem zaudējumiem.

1. Šis atbildības būtiskie elementi: 1) zaudējums, ko nodarījis (2363. p.) mājas kustonis vai meža dzīvnieks. 2) Ir vienalga, vai zaudējums nodarīts aiz kustoņa vai dzīvnieka straujuma, sabīšanās vai trakulības lēkmes un vai kustonis vai dzīvnieks to nodarījis tieši vai netieši (2364. p.). 3) Atbildētājs ir turētājs (vai turētāji, 2365. p.), kam jāatbild par kustoņa vai dzīvnieka nodarītiem zaudējumiem, ja viņš nepierāda, ka nav vainīgs (skat. tuvāk 2363. p.). Šis *onus probandi* raksturo šo saistību tiesību, jo pēc ģenerālās normas cietušajam jāpierāda atbildētāja vaina, kas vispār normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā netiek prezumēta.

2. a. Atbildētāja statuss ir vispirms turētāja statuss; tādēļ ja zaudējumu nodarījušo kustoni vai dzīvnieku tā īpašnieks uzticējies uzraugam vai sargam, tad šis pēdējais atbild par visu zaudējumu, bet īpašnieks atbild tikai sarga maksātspējas gadījumā.

b. Trešā persona atbild speciālos gadījumos (skat. 2367. p.).

3. Ja kāds, aizsargādamies no sveša kustoņa vai dzīvnieka, kas viņam uzbrūk vai kaitē viņa lietām – kad viņam nav cita aizsardzības līdzekļa – to nogalina vai ievaino, tad viņam nav jāatlīdzina īpašniekam zaudējumi (2368. p.). Šajā pantā izpaužas pašpalīdzības ideja nepieciešamās paš aizstāvības robežās (salīdz. 1733. p.).

SESTĀ NODAĻA

Saistību tiesības *ex lege*

48. Tiesība prasīt lietas parādišanu

1. Tas, kas nodomājis izlietot a) kādu tiesību uz zināmu kustamu lietu, un b) tādēļ vēlas iepriekš to redzēt, var prasīt c) no katra šīs lietas turētāja (vai valdītāja, 2395. p. un 2396. p.), lai to viņam parāda (2393. p.). Šīs saistību tiesības būtiskie elementi:

a. Tiesības (skat. tuvāk 2394. p.) nodomātā izlietošana.

b. Mērķis – prasītāja griba lietu iepriekš redzēt, kas saskan ar nodomāto tiesības izlietošanu.

c. Ar vārdiem «katrs lietas turētājs» 2393. pantā saprasts arī lietas valdītājs, skat. 2395. p.: «prasību par lietas parādišanu var vērst ne vien pret valdītāju, bet arī pret katru tās turētāju, kā arī pret to, kas lietu valdījis, bet tiši to nodevis svešās rokās vai iznīcinājis» (*fictus possessor*). Šāda prasība pieļaujama arī tad, kad atbildētājam varbūt nemaz nav zināms, vai lieta tiešām pie viņa atrodas (tas pats pants). Īsi sakot, atbildētājs šajā prasībā var būt ne tikai *possessor* īstā nozīmē, bet arī turētājs, pēc kodeksa – «faktiskais valdītājs» (skat. 876. p. piezīmi).

2. Atbildētāja statuss rodas tajā momentā, kad prasība viņam paziņota (2396. p.).

a. No šī momenta ļaunticīgais valdītājs nes risku arī par lietas bojā eju un bojāšanos, pieņemot, ka tas nebūtu noticis, ja lieta būtu laikā izdota prasītājam (2396. p.).

b. Tālāk, ja atbildētājs bez pamata izvairās lietu parādīt vai tišām padara to neiespējamu, tad viņam jāatlīdzina prasītājam visi zaudējumi (2398. p.).

c. Lieta jāparāda tajā vietā, kur tā atrodas, ceļot pret atbildētāju prasību.

d. Atbildētāja mantinieks atbild tikai tiktāl, 1) ciktāl viņam lietas parādišana iespējama un 2) ciktāl viņš nav iznīcinājis šo iespēju ar savu paša prettiesīgu darbību, 3) kā arī ciktāl ar mantojuma atstājēja prettiesīgu darbību radusies viņa mantai peļņa un 4) ciktāl tā pārgājusi uz mantinieku (2400. p.).

e. Bet atbildētājam ir arī tiesība prasīt, lai prasītājs atlīdzina lietas parādišanas izdevumus, kā arī pie tam nejauši ciestos zaudējumus (2399. p.).

Visumā redzams, ka parādīt lietu ir katras personas pienākums, neatkarīgi no tā, vai šī persona ir valdītājs, vai turētājs; no šī viedokļa šī prasība atšķiras arī no īpašuma prasības (*rei vindicatio*).

49. Atprasījumi no netaisnas iedzīvošanās

Reālajā dzīvē var rasties arī tādi gadījumi, kad ir netaisna iedzīvošanās, kas noder par pamatu prasījumam (romiešiem *condictiones*). Romiešu tiesībās šis prasījumu institūts izskaidrojams ar tiesību formālismu, un proti, tas attiecas uz gadījumiem, kad akts (darījums) formāli ir spēkā, bet no materiālās puses tas nesaskan ar taisnības principu, piemēram, parādnieks izpilda savu pienākumu, bet formālais akts nav iznīcināts. Šajā gadījumā formāli saistību tiesība ir spēkā (nav *solutio*), un parādniekam būtu jāizpilda vēlreiz savs pienākums, ja kreditors to prasītu, neraugoties uz jau faktisko šī pienākuma izpildījumu. Ne tikai šajā piemērā, bet arī daudzos citos gadījumos tāds prasījums (*condictiones*) institūts bija nodibināts kā vispār *condictiones sine caus*, t. i., bez pamata. Kodekss seko romiešu tiesībām (2369.–2392. p.), atšķirot arī šādu prasījumu (*condictiones*) veidus (*ex lege*).

1. a. Neesoša parāda izpildījuma atprasījums. Kas bez tiesiska pamata (*causa efficiens*) un tikai maldīgi uzskatīdams to par savu pienākumu kaut ko izdara vai apsola izdarīt otram par labu, tas var prasīt, vai nu lai atdod izpildījumu, vai lai atsvabina (salīdz. *solutio*) viņu no dotā apsolījuma. Ir vienalga, vai maldīgi samaksātam (izpildītam) parādam no paša sākuma nav bijis tiesiska pamata, vai arī tas zaudējis spēku tikai vēlāk (2369. p., salīdz. 370. p.). No tā izriet, ka 1) šī prasījuma pamats ir samaksājums (*condictio indebiti*), kas izdarīts vispār maldīgi (salīdz. 2371. p., 2372. p.). Bet rīcības spējīgas personas maldībai, kuras dēļ izdarīts izpildījums (samaksājums), vajag būt atvainojamai (2373. p. 1. un 2. d.); tālāk, 2) maldība dod ar to piešķirtās tiesības tikai tad, kad līdz ar izpildītāju ir maldīgies arī izpildījuma pieņēmējs. Bet ja pēdējais rīkojas ļaunticīgi, tad piemērojami noteikumi par atlidzību par patvaļīgi paņemtām lietām (2355.–2357. p., skat. 2373. p. 3. d.). Šie ir atprasījuma tiesību nosacījumi.

b. Atprasījuma tiesības pieder šādiem subjektiem: 1) parādniekam, 2) kopparādniekam (2735. p.) un 3) galviniekam (2374. p.).

c. Atprasījuma tiesības priekšmets ir: 1) vai nu tā atdošana, kas izpildīts bez attiecīgas saistības, vai 2) ja šis izpildījums vairs nepastāvētu, tā vērtības atlidzība (2376. p.).

d. Šīs tiesības mērķis ir: 1) kad dots apsolījums – atsvabināt no tā, atdodot parāda dokumentu, ja tāds bijis izdots, 2) kad izdarīti darbi – atlidzināt to vērtību, 3) kad nodibināts vai atcelts servitūts – atjaunot agrāko stāvokli (2377. p.), 4) kad dotas neatvietojamās lietas; tās atdodamas līdz ar to pieaugumiem un augļiem, tiklab ar jaunievāktiem, kā arī ar tiem, kurus pēc prasības celšanas pret atbildētāju viņš nav ievācis aiz nolaidības, pie kam

tomēr jāatlīdzina atbildētājam šajā nolūkā taisītie izdevumi (2379. p., salīdz. 2378. p.).

e. Lietas atsavinājuma gadījumā, ja to atsavinājis labticīgs saņēmējs, tad viņam jāatdod tikai par to saņemta maksa. Bet ja lieta viņa valdījuma laikā gājusi bojā vai bojāta, tad pirmajā gadījumā viņam par to nav jāatlīdzina, bet pēdējā jāatdod lieta tāda, kāda tā ir (2380. p.). Šis noteikums ir saprotams, jo pēc vispārējā principa risku nes īpašnieks.

f. Prasītājam jāpierāda (*onus probandi*), ka izpildījums izdarīts bez tiesiska pamata (2381.p.). Bet izņēmuma veidā saņēmējam jāpierāda, ka parāds tiešām pastāvējis: 1) kad viņš ļaunprātīgi noliedz samaksas saņemšanu un 2) kad atprasa tādu parāda dokumentu, kurā nav atzīmēts saistības tiesiskais pamats (2382. p.).

g. Vispār jāievēro, ka atprasījuma tiesība kodeksā dota kā imperatīva norma, un tas ir arī pareizi, jo netaisna iedzīvošanās, kā jau teikts, runā pretī taisnības principam. Tādēļ, ja atprasījuma tiesībai ir tiesisks pamats, tad tā nav izbeidzama, iepriekš atteicoties no tās (2383. p.).

2. a. Paredzētais notikums arī var būt par atprasījuma pamatu kā *causa finalis*, kas atšķiras 1) no juridiska darījuma (akta) pamata – *causa efficiens*, un 2) no nosacījuma – juridiska darījuma (akta) sastāvdaļas. Tiesību noteikums prasa, ka paredzētā notikuma pamatam jāizriet vai nu no tieša izteikuma, vai neapšaubāmi no apstākļiem (2384. p.).

b. Ir vienalga, vai paredzētais notikums (2384. p.) neiestājas nemaz, vai arī tas iestājas citādi, nekā bijis paredzēts, kā arī, vai paredzētais mērķis paliek pavisam nesasniegts, vai arī nav sasniegts pienācīgā kārtā (2384. p. 2. d.).

c. Saprotams arī, ka gadījumā, ja devējs zinājis, ka paredzētais notikums jau no paša sākuma bijis neiespējams, viņš nevar doto atprasīt (2386. p. 1. d.). Tālāk, ja devējs pats kavē paredzētā notikuma iestāšanos, viņš zaudē atprasījuma tiesību (2386. p. 2. d.). Beidzot, ir arī saprotams, ka gadījumā, ja paredzētais notikums neiestājas aiz nejauša gadījuma bez jebkādas saņēmēja vainas, viņam nav pienākuma saņemto dot atpakaļ. Par atprasījuma priekšmetu ir spēkā 2376.–2380. pantu noteikumi (2385. p.).

3. Atprasījuma netikumīga vai pretlikumīga pamata dēļ (*conditio ob terpem seu ob iniustam causam*) sevišķi izpaužas normatīvās civiltiesiskās sabiedrības ideja: ko kāds saņēmis netikumīgam vai pretlikumīgam mērķim, viņam tas jādod atpakaļ (skat. 2387. p.). Tas nozīmē, ja došana pati par sevi nav bijusi netikumīga vai pretlikumīga, bet tikai mērķis bijis netikumīgs vai pretlikumīgs, tad devējam ir atprasījuma tiesība. Vispār par atprasījuma priekšmetu ir spēkā 2376.–2380. pantu noteikumi, tikai ar to izņēmumu, ka šeit nekādā gadījumā nevar prasīt procentus.

4. Atprasījumā jebkāda pamata trūkuma dēļ izpaužas vispārējā ideja, ka bez jebkāda pamata neviens nevar iedzīvoties, iegūt svešu mantu. Ģenerālā norma skan: bez pamata nav iegūšanas. Tāds ir katra normatīvās civiltiesiskās sabiedrības locekļa statuss (skat. 2389. p.). Attiecībā uz atprasījumu šajā gadījumā nav nekādas nozīmes, vai tāda priekšmeta iegūšanai nav bijis pamata no paša sākumā, vai pamats, kas agrāk bijis, vēlāk atkritis (2389. p. 2. d.). Par atprasījuma priekšmetu ir spēkā 2376.–2380. p. noteikumi (2390. p.). Pamats šajā gadījumā var būt arī kā iepriekšējā rakstura pamats, bet, bez šaubām, tas nav tikai motīvs. Tas var būt noteikti izteikts vai arī var izrietēt no juridiska darījuma (akta) apstākļiem.

5. Vispārējs atprasījums iedzīvošanās dēļ kodeksā arī atzīts kā ģenerāla norma: nevienam nav tiesības netaisni iedzīvoties otram par ļaunu un uz tā rēķina (2391. p. 1. d.). Kas no tā cietis zaudējumu, tas var prasīt, lai atdod viņam to, ar ko un par cik otrs iedzīvojies (2391. p. 2. d.). Vispār atprasījumā izpaužas taisnības princips normatīvā civiltiesiskā sabiedrībā. Bez šaubām, katra ģenerālā norma tiek realizēta socioloģiskajā sabiedrībā pēc tiesas ieskata. Tomēr šis ieskats nav subjektīva taisnības izjūta, bet tas balstās uz normatīvās civiltiesiskās sabiedrības pamatiem, kas arī doti kodeksā.

a. No 2392. panta redzams, ka par iedzīvoto atzīstams tikai tas, kas, ceļot pret atbildētāju atprasījuma prasību, vēl atrodas viņa mantā. Šis ir atbildības apmēra mērogs, kas saskan ar taisnības principu. Tādēļ uz visu to, ko atbildētājs līdz tam laikam bez ļauna nolūka izdāvinājis, nodzīvojis vai nejauši nozaudējis, atprasījuma tiesību nevar attiecināt (2392. p.).

b. Attiecībā uz mantu, kas ir atprasījuma priekšmets, ir vienalga, vai tā būtu dabā vai tādos priekšmetos, ko atbildētājs ieguvis pret labā ticībā atsavināto vai patērēto (2392. p.).

Apvienojot visu teikto, saprotams, ka atprasījuma institūts ir sui generis, pēc savas juridiskās būtības, kuru raksturo iekšējais pamats jeb *causa* (salīdz. vēl 1415. p.), bet pēc savas idejas – ir taisnības principa institūts.

Summa summarum redzam, ka saistību tiesību speciālā daļa regulē tipisko līgumu, aizskārumu (deliktu) un likumu saistību tiesības. Tipiski līgumi kā tādi ir parasti regulēti, bet, kā jau minēts, saistību tiesībās nav *numerus clausus*, tātad var radīt arī neregulētus līgumus.

PAPILDINĀJUMI

I. 1651. p.: Nokavējums ir saistības izpildīšanas vai izpildījuma pieņemšanas prettiesīgs novilcinājums. Jāizšķir divi nokavējumi: parādnieka (sk. tuvāk 1652.–1657. p.p.) un kreditora (1658.–1660. p.p.). Pirmajā gadījumā parādniekam jādabū vispirms atgādinājums no kreditora vai tā vietnieka (1653.–1655. p.p.), izņēmumi (1652. p.). Bez vainas nav nokavējuma (*mora*, sk. vēl 1657. p.). Sk. vēl nokavējuma sekas (statusi, 1661.–1668. p.p.).

II. Sevišķs subjektu apmaiņas veids aktīvajā saistību tiesību pusē sastāda subrogācijas institūtu. Subrogācijai ir nozīme naudas saistībās, kurās parādnieka personība ir kreditoram vienaldzīga (sk. tuvāk J. 1936. g. Nr. 71/72).

SATURA RĀDĪTĀJS

LIETU TIESĪBAS

I. IEVADS

1. Lietu tiesību jēga un nozīme	16
2. Lietu tiesību priekšmets	16
3. Lietu tiesību saturs un veidi	21
4. Lietu tiesību būtība (konstrukcija)	22

II. VALDĪJUMS

5. Valdījuma jēga un veidi	24
6. Valdītāja stāvoklis (statika) un valdījuma prasība	26
7. Valdījuma iegūšana, turpināšana un izbeigšanās (dinamika). Valdījuma attaisnojums	27

III. ĪPAŠUMS (privātā nozīmē)

8. Īpašuma jēdziens, būtība, raksturs un veidi	30
9. Īpašnieka statuss	32
10. Īpašuma prasība (<i>rei vindicatio</i>) kā īpašnieka negatīva vara atsevišķi	35
11. Īpašuma iegūšanas veidi (dinamika)	36
12. Īpašuma iegūšana ar nodošanu (traditio) un koroborācija	37
13. Īpašuma iegūšana ar piegūšanu (<i>occupatio</i>)	43
14. Īpašuma iegūšana ar pieaugumu un lietas augļu iegūšana par īpašumu	45
15. Īpašuma iegūšana ar ieilgumu	48
16. Īpašuma izbeigšanās (dinamika)	52

IV. ĪPAŠUMS (SABIEDRISKĀ NOZĪMĒ)

17. Īpašuma ierobežojumi (robežas)	60
18. Kopīpašums	62

V. NEĪPAŠNIEKA LIETU TIESĪBAS

(*jura in re aliena*)

19. Servitūti (vispār)	65
20. Personālservitūti	67
21. Reālservitūti	69

22. Servitūtu nodibināšana un izbeigšanās (dinamika)	72
23. Reālnastas	73
24. Ķīlas tiesība (jēdziens un veidi)	75
25. Iekīlātāja (parādnieka) un ķīlas ņēmēja (kreditora) statusi	78
26. Ķīlas tiesības nodibināšana un izbeigšanās (dinamika)	81
27. Rokas ķīla un lietošanas ķīla	82
28. Hipotēka uz nekustamu īpašumu	84
29. Izpirkuma tiesības (piesavinājuma tiesība)	87

SAISTĪBU TIESĪBAS

Priekšvārds	94
-----------------------	----

SAISTĪBU TIESĪBU VISPĀRĪGĀ DAĻA

Pirmā nodaļa

Vispārīgs apskats	96
-----------------------------	----

I. SAISTĪBU TIESĪBU JĒGA UN PERSONAS

1. Saistību tiesību jēdziens	96
2. Saistību tiesību subjekti (personas)	98

II. SAISTĪBU TIESĪBU VEIDI

3. Saistību tiesības no personu (kopdalībnieku) viedokļa	101
4. Saistību tiesības no priekšmeta un rakstura viedokļa	103
5. Saistību tiesības ar speciālu priekšmetu (procenti)	105

III. SAISTĪBU TIESĪBU KONSTITUTĪVIE ELEMENTI

6. Saistību tiesības pamats (<i>causa efficiens</i>) un mērķis (<i>causa finalis</i>)	107
7. <i>Titulus</i> un <i>status</i> saistību tiesībās	108
8. Saistību tiesību forma un formālisms kā konstitutīvs elements	109

Otrā nodaļa

SAISTĪBU TIESĪBU NODROŠINĀŠANA UN REALIZĒŠANA.

I. SAISTĪBU TIESĪBU PASTIPRINĀŠANA UN AIZSARDZĪBA

9. Saistību tiesību pastiprināšana	111
10. Saistību tiesību aizsardzība	114

II. IZPILDĪJUMS

11. Saistību tiesību izpildīšana vai realizēšana 116
 12. Saistību tiesību un prasījumu realizēšana pirms izpildījuma (cesija, delegācija un subrogācija) 119

Trešā nodaļa

SAISTĪBU TIESĪBU NEIZPILDĪŠANAS SEKAS

13. Zaudējumi 122
 14. Atbildība, atlīdzība un apmierinājums 125

Ceturtnā nodaļa

SAISTĪBU TIESĪBU IZCELŠANĀS UN IZBEIGŠANĀS (DINAMIKA).

I. SAISTĪBU TIESĪBU IZCELŠANĀS

15. Saistību tiesību izcelšanās pamati 127

II. SAISTĪBU TIESĪBU IZBEIGŠANĀS

16. Saistību tiesību vispārīgie izbeigšanās veidi 129
 17. Saistību tiesību sevišķie izbeigšanās veidi –
 pārjaunojums un noilgums 131

SAISTĪBU TIESĪBU SPECIĀLĀ DAĻA

Pirmā nodaļa

CLVĒKA SPĒKA IZLIETOŠANA DARBA LAUKĀ

I. DARBA LĪGUMS

18. Darba līgums istā nozīmē (svešā saimniecībā) 136
 19. Kolektīvais līgums vai koplīgums (svešā saimniecībā) 139

II. DARBA REZULTĀTA LĪGUMI UN GRAUDNIECĪBAS LĪGUMS

20. Uzņēmuma līgums 141
 21. Pārvadājuma līgums 143
 22. Piegādes un submisijas līgumi 145
 23. Graudniecības līgums 146

III. KOORDINĀCIJAS DARBA LĪGUMI (BIEDRU DARBS)

24. Sabiedrības līgumi 147

IV. CILVĒKA SPĒKU IZLIETOŠANA ATSEVIŠKĀ PLĀKSNĒ (JURIDISKĀ UN FIZISKĀ)

25. Uzdevuma līgums un pilnvarojums	150
26. Pilnvarojums. Komisijas līgums	152
27. Neuzdota lietvedība (<i>negotiorum gestio</i>)	153

Otrā nodaļa

SVEŠU LIETU UN SEVIŠĶI KAPITĀLA LIETOŠANA

28. Nomās un īres līgums	156
29. Nomās un īres līguma pušu statusi (statika)	157
30. Nomās un īres līguma izcelšanās un izbeigšanās (dinamika)	160
31. Telpu īre	163
32. Patapinājums	163
33. Sveša kapitāla lietošana (aizdevums)	164

Trešā nodaļa

LIETU ATSAVINĀJUMA LĪGUMI.

I. LIETU ATSAVINĀJUMA LĪGUMI AR ATLĪDZĪBU

34. Pirkuma līgums	167
35. Pirkuma blakus līgumi (veidi)	171
36. Nomaksas pirkums (pēc kodeksa, blakus līgums)	173
37. Pārdošana izsolē	175
38. Maiņas līgums	176
39. Atbildība par atsavinājumu ar atlīdzību	177

II. ATSAVINĀJUMS BEZ ATLĪDZĪBAS (DĀVINĀJUMS)

40. Dāvinājums	181
----------------------	-----

Ceturtnodaļa

LIETU GLABĀŠANA. LIETU UN CILVĒKU APDROŠINĀŠANA. LAIMES LĪGUMI

41. Glabājums	185
42. Apdrošinājuma un uztura līgums	188
43. Laimes jeb riska līgumi	191

Piektā nodaļa

AIZSKĀRUMU JEB DELIKTU SAISTĪBU TIESĪBAS (NEATĻAUTA DARBĪBA)

44. Aizskārumi vispār un tā veidi	192
45. Personiskā kaitējuma atbildība saistību tiesībās	192

46. Mantiskā kaitējuma atbildība	195
47. Aizskārumi kā kvazi delikti	196

Sestā nodaļa

SAISTĪBU TIESĪBAS *EX LEGE*

48. Tiesība prasīt lietas parādīšanu	198
49. Atprasījumi no netaisnas iedzīvošanās	199
Papildinājumi	202

Redaktors JURIS BLAUMANIS

Korektore ELITA CEPURĪTE, tehniskā redaktore VALENTĪNA JUDAKOVA

Kontroleksemplārs

41.80

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305017688

~~95-3~~
~~L265~~